

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

İRAN- AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK İLİŞKİLERİ (2001-2010)

Yüksek Lisans Tezi

ARZU KANSOY

İstanbul, 2010

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

İRAN- AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK İLİŞKİLERİ (2001-2010)

Yüksek Lisans Tezi

ARZU KANSOY

Danışman: PROF. DR. GÜLFETTİN ÇELİK

İstanbul, 2010

TEZ ONAYI

Enstitümüzün, Ortadoğu İktisadı Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506209051 numaralı Arzu KANSOY'un hazırladığı "İran-AB Ekonomik İlişkileri (2001-2010)" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca 12.05.2010 tarihinde saat 11:00' da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin*kabulü*..... ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Gülfettin ÇELİK	<i>Hamdi</i>	<i>Gül</i>
Yard. Doç. Dr. Hamdi GENÇ	<i>Hamdi</i>	<i>Hamdi</i>
Yard. Doç. Dr. İ. Murat BOZKURT	<i>Hamdi</i>	<i>İ. Murat</i>

ÖNSÖZ

AB günümüzde dünya ekonomisinde önemli bir yeri olan bölgesel güçlerden biridir. Giderek çok kutuplu hale gelen dünyada yeni bloklar ve güç odakları oluşmaktadır. Bu durumda eski dönemin başat aktörleri olan ABD ve AB'nin konumlarının devamı giderek zorlaşmaktadır. Ekonomik gücü elinde tutabilmenin en önemli şartının enerji kaynaklarından ucuz bir şekilde istifade edebilmek olduğu günümüzde petrol ve gaz rezervlerinin önemli bir kısmını elinde bulunduran ülkelerin stratejik önemi giderek artmaktadır.

İran şu anda dünyanın ikinci en büyük petrol ve doğal gaz rezervine sahiptir. Dünya petrol rezervlerinin azaldığı ve doğal gaz kullanımının yaygınlaştığı bir dönemde İran'ın bu doğal kaynakları AB'nin dikkatini çekmektedir. Küreselleştikçe enerji açlığı çeken bir dünyada İran'ın sahip olduğu enerji rezervleri hiçbir ülke ve teşkilat tarafından özellikle AB açısından göz ardı edilemez AB-İran ekonomik ilişkileri Türkiye'yi de özellikle ilgilendirmekte ve üzerinde önemle durulmasını gerektirmektedir. Ayrıca Türkiye'nin AB ve İran arasında gelişecek herhangi bir işbirliğinden özellikle ekonomi alanında en fazla etkilenecek ülkelerden biri olduğu aşikardır. İran-AB ekonomik ilişkilerinin arz ettiği bu önemden dolayı bu tez konusu üzerinde sayın hocam Prof. Dr. Gülfettin Çelik'in yönlendirmeleriyle çalışmaya karar verdik.

Bir kadının akademik bir ürün verebilmesi için üç şeye ihtiyacı vardır: Bir kendine ait bir oda, iki ev işleri için bir yardımcı, üç kendini destekleyen bir çevre. Bu tezi yazarken üçüne de sahiptim. Evde kendime ait bir odam yoktu ama İSAM kütüphanesinde çalışmam için bir masa, kitaplarım için bir raf, çantam için bir dolabım vardı. Evde benim kütüphanede geçirdiğim zamanda oğluma bakacak ve yemeklerimi yapan Derya Bozkurt adında güvenilir bir yardımcı. Son olarak bana her türlü desteği veren benim için İran'dan getirmiş olduğu Farsça kitapları Türkçeye çevirip, internette farsça kaynakları arayıp kullanıma hazır hale getiren, bana çalışmalarım için vakit veren anlayışını ve desteğini esirgemeyen sevgili eşim Umut Kansoy. Ünlü bir söz "Her başarılı erkeğin arkasında güçlü bir kadın vardır." der. Ben bunun tersini düşünüyorum bence "Her başarılı kadının arkasında da güçlü bir erkek vardır." Eşim çok az erkeğin sahip olacağı faziletlere sahip kendisini aşmasını bilen değerli bir insan. Tezimde bana yardımları için sonsuz müteşekkirim.

Benim eğitim sırasında gecikmeli de olsa beni destekleyen dedem Abdullah Akbaş ve babam Mehmet Akbaş'a teşekkürlerimi sunuyorum. 19 yaşında başladığım ortaokul birinci sınıfından yarım kalan eğitim hayatımı tekrar sürdürmeme bu iki insanın katkıları sayesinde olmuştur. Onlar sayesinde orta, lise ve üniversite eğitimimi tamamlayabildim. Bu aşamaları geçemeseydim şimdi bu tezi yazamazdım. Bu tezi eğitim görmesine izin verilmeyen kız çocuklarına adıyorum.

Tezimi yönlendirmeleri ile bugüne getirmeme yardımcı olan değerli yardımlarını kısıtlı zamanına rağmen esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Gülfettin Çelik'e teşekkürüm sonsuzdur. Bana zaman ayırarak tezime katkıda bulunan Doç. Dr. İbrahim Murat Bozkurt'a, ve tezimi okuyarak düzeltmelerde bulunan Mimar Sinan Üniversitesi öğretim görevlisi sevgili arkadaşım Gülseren Ceceli'ye; yardımlarından dolayı Hatice Acar'a ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

21 Mayıs 2010

Arzu Kansoy

ÖZET

AB günümüzde dünya ekonomisinde önemli bir yeri olan bölgesel güçlerden biridir. Giderek çok kutuplu hale gelen dünyada yeni bloklar ve güç odakları oluşmaktadır. Bu durumda eski dönemin başat aktörleri olan ABD ve AB'nin konularının devamı giderek zorlaşmaktadır. Ekonomik gücü elinde tutabilmenin en önemli şartının enerji kaynaklarından ucuz bir şekilde istifade edebilmek olduğu günümüzde petrol ve gaz rezervlerinin önemli bir kısmını elinde bulunduran ülkelerin stratejik önemi giderek artmaktadır.

İran şu anda dünyanın ikinci en büyük **petrol rezervine** ve aynı zamanda dünyanın ikinci en büyük **doğal gaz rezervine** sahiptir. Dünya petrol rezervlerinin azaldığı ve doğal gaz kullanımının yaygınlaştığı bir dönemde İran'ın bu doğal kaynakları AB'nin dikkatini çekmektedir. Küreselleştikçe enerji açlığı çeken bir dünyada İran'ın sahip olduğu enerji rezervleri hiçbir ülke ve teşkilat tarafından özellikle AB açısından göz ardı edilemez. İran-AB ekonomik ilişkilerinin arz ettiği bu önemden dolayı bu tez konusu üzerinde sayın hocam Gülfettin Çelik'in yönlendirmeleriyle çalışmaya karar verdik.

Avrupa Birliği İran Ekonomik İlişkileri konulu tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İran'ın altyapısı; karayolları, demiryolları, havayolları, denizyolları, telekomünikasyon sistemi ve onu etkileyen doğal yapı ayrıca İran'ın gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi verilmektedir.

Tezimizin ikinci bölümünde İran'ın para, enerji ve teknoloji politikaları anlatılmaktadır. Ayrıca ikinci bölümde İran'ın Avrupa Birliği ile olan ekonomik ilişkileri, başta ticaret olmak üzere üretim, sermaye hareketleri ve ortak proje ve yatırımlar anlatılmakta ve Almanya, İtalya, Fransa ve İspanya gibi İran'la ekonomik ilişkilerde ön plana çıkan AB üyesi devletler ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Son bölümde ise Avrupa Birliği ve İran ilişkilerini ekonomik yönden etkileyen siyasal, kültürel, güvenlik vb. faktörler ele alınmıştır. Ayrıca küreselleşmenin AB İran ekonomik ilişkilerine etkisi son bölümde ele alınan konulardandır. Bu konular ekler bölümündeki kronoloji ile desteklenmiştir. Bu üç bölümde anlatılanlar ile tezin savı olan "AB niçin istikrarlı bir İran istediği" kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: AB, İran, Ekonomik İlişkileri; Üretim, Ticaret, Sermaye Hareketleri, Ortak Proje ve Yatırımlar, Almanya-İran, Fransa-İran, İtalya-İran, İspanya-İran, İran; Altyapısı, Coğrafyası, GSMH, Parası, Enerjisi, Teknolojisi, Güvenlik, Siyaset, Küreselleşme ve Kronoloji.

ABSTRACT

The EU is one of the regional powers which has an important place in today's world economy. The new blocks and the power focuses are created in the world that becomes increasingly multi-polar. In this case, the continuity of the position of former principal actors; The United States and the EU; is becoming more difficult. Today in which the most important condition of being able to keep economic power in the hands is to take advantage of the energy sources in an inexpensive way; the strategic importance of the countries that retain the most significant part of oil and gas reserves is gradually increasing.

Currently; Iran has the world's second largest oil and natural gas reserves. At the time in which the world's oil and natural gas reserves are decreased and the use of natural gas is become widespread; Iran's these resources have attracted the attention of the EU. In the world that goes hungry of energy as become global; the energy reserves of Iran can not be ignored by any country or organization especially by the EU. Because of the significance of Iran-EU economic relations; I decided to study on the subject of this thesis, with the orientations of my dear teacher Prof. Dr. Gülfettin elik.

Our thesis on Iran-European Union Economic Relations is composed of three parts: In the first part; Iran's infrastructure, i.e. roads, railways, airlines, maritime, telecommunications system, and the natural structures that affect this infrastructure besides the Iran's level of development is described.

In the second part of the thesis, Iran's policy of currency, energy and technology is described. Besides, in the second part; Iran-European Union economic relations; i.e. trade, production, capital movements and joint projects; and investments are discussed. The EU member states that are prominent in the EU-Iran economic relations such as Germany, Italy, France and Spain are discussed in detail.

In the last part; the factors that affect in economic aspects, such as political, cultural, security, etc. are discussed. Moreover, the effect of globalization on EU-Iran economic relations, is one of the topics discussed in the final part. These issues were supported by the chronology in the appendix. With the arguments in the three parts of this thesis, the main assertion of the thesis which is "why the EU wants a stable Iran," was to be proved.

Keywords: EU, Iran, Economic Relations, Production, Trade, Capital Flows, Joint Projects and Investments, Germany-Iran, France and Iran, Italy and Iran, Spain and Iran, Iran; Infrastructure, Geography, GNP, Money, Energy, Technology, Security, Politics, Globalization and Chronology.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
TABLO LİSTESİ.....	VI
ŞEKİL LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN EKONOMİSİ

I- ALTYAPI.....	4
A. Karayolları.....	4
B. Demiryolları	7
C. Deniz Yolları	7
D. Havayolları	8
E. Telekomünikasyon.....	8

F. İran'ın Altyapısını Etkileyen Coğrafi ve Jeopolitik Koşullar.....	9
II. GELİŞMİŞLİK DÜZEYİ.....	21
A. İran'ın Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasılası GSYİH.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN –AB EKONOMİK İLİŞKİLERİ

I. İRAN'IN DEVRİM SONRASI ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİKALARI.....	36
A. Para Politikaları.....	39
B. Enerji Politikaları.....	42
C. Teknoloji Politikaları.....	44
II. AB'İN İRAN EKONOMİSİNDEKİ YERİ.....	49
A. Avrupa Birliği ve İran Ekonomik İlişkileri.....	49
B. AB-İran Siyasi İlişkileri.....	50
C. AB-İran Ekonomik İlişkileri.....	52
1. Üretim.....	54
a. AB'in İran'la Üretim Grupları Bazında Nihai Mal Alım Satımı.....	54
2. Ticaret.....	56
3. Sermaye Hareketleri.....	60
a. Devrim Sonrası İran'a Yönelik Direkt Dış Yatırımlar ve İran'da AB Sermayesi.....	60
4.Ortak Proje ve Yatırımlar.....	68

a. İran ve Bazı AB Ülkeleri Arasındaki Yatırım Antlaşmaları.....	68
III. İRAN'IN AB EKONOMİSİNDEKİ YERİ.....	70
A. AB Üyesi Bazı Ülkelerin İran ile Ekonomik İlişkileri.....	76
1. Almaya İran Ekonomik İlişkileri.....	76
2. Fransa İran Ekonomik İlişkileri.....	84
3. İtalya İran Ekonomik İlişkileri.....	95
4. İspanya İran Ekonomik İlişkileri.....	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN-AB EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

I. İRAN-AB EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN BELİRLEYİCİ FAKTÖRLERİ.....	104
A. Politik-Siyasal Faktörler.....	104
1. Avrupa Birliği, İran Ekonomik ve Siyasi İlişkilerinin Gelişimi	106
B. Kültürel Faktörler	107
C. Ekonomik Faktörler.....	108
D. Güvenlik Faktörü.....	111
II. KÜRESEL EKONOMİ VE İRAN-AB EKONOMİK İLİŞKİLERİ.....	112
A. Küreselleşme ve Yeni İmkanlar-Gelişmeler	112
B. AB ve İran İlişkilerine Küreselleşmenin Yansıması.....	120
C. Diğer Dünya Ülkelerinin AB ve İran'a Küreselleşme Sürecinde Etkileri.....	128
SONUÇ.....	131
EKLER.....	139
KAYNAKÇA.....	168

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1 İran’da Bazı Şehir Nüfusları (2006)	25
Tablo 2 İran’ın Nüfus Verileri	26
Tablo 3 İran’da İnternet Kullanımı.....	29
Tablo 4 İran’da Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gayrisafi Milli Hasıla (\$).....	31
Tablo 5 İran GSMH Yıllık Büyüme Oranı	31
Tablo 6 İran’ın GSYİH Cari Fiyatlarla Harcama Tipleri (\$).....	32
Tablo 7 İran’ın Teknoloji Parkları.....	48
Tablo 7 İran’ın Başlıca İthalat ve İhracat Ortakları(2007).....	53
Tablo 8 İran’ın Başlıca Ticari Ortakları(2007).....	54
Tablo 9 AB Üyesi Ülkelerin 1993-2002 Yıllarında İran’a Yatırımları	61
Tablo 10 İran’daki Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Yatırımları (1993-2002).....	63
Tablo 11 İran ve Bazı AB Ülkeleri Arasındaki Yatırım Antlaşmaları.....	70
Tablo 12 İran’nın AB Ülkelerinden Yüzde Olarak Mal Bazında İthalatı 2008.....	73
Tablo 13 İran'daki Alman Firmaları ve Katıldıkları Projeler 2008-2010.....	81
Tablo 14 1385 Yılında İran’ın Fransa’ya İhracatı: 1000 Euro Üzerinden.....	88

Tablo 15 1385 Yılında İnan'ın Fransa'dan İthalatı: 1000 Euro Değerinde.....	88
Tablo 16 1385 Yılında İnan Fransa Arasında Ticari Denge: 1000 Euro Değerinde.....	89
Tablo 17 İtalya'nın İnan'daki Son Dönem Yatırımları 2005-2010.....	97
Tablo 18 AB'nin Enerji Üretimi ve İthalatı.....	127

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1 İran Haritası	10
Şekil 2 İran Yeraltı Kaynakları.....	15
Şekil 3 İran İçin Aylık Ortalama Yağış ve Sıcaklık Grafiği.....	20
Şekil 4 İran Nüfusu (1880-2005).....	22
Şekil 5 İran Nüfus Piramiti (2002).....	22
Şekil 6 İran Etnik Haritası.....	23
Şekil 7 İran GSYİH (2007-2003).....	34
Şekil 8 AB-İran İthalat ve İhracat Dengesi.....	49
Şekil 9 AB'nin İran'dan Üretim Grupları Bazında İthalatı.....	55
Şekil 10 AB'nin İran'a Üretim Grupları Bazında İhracatı.....	56
Şekil 11 İran'daki Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Yatırımları (1993-2002).....	61
Şekil 12 Kıtalar Bazında İran'daki Yabancı Yatırımlar \$000 (1993-2002).....	63
Şekil 13 Kıtalar Bazında İran'da Yatırım Yapan Ülkeler.....	65
Şekil 14 İran'a 2002-2007 Yılları Arasında Yapılan Yabancı Yatırımların Kıtasal Oranları..	66

Şekil 15 İran'a 1993-2002; 1993-2007 Yılları Arasında Yapılan Yabancı Yatırımların Kıtasal Oranları.....	67
Şekil 16 İran'ın Almanya ile İhracat ve İthalatının AB Ortalamaları İle Karşılaştırılması 2001-2005.....	83
Şekil 17 İran'ın İtalya ile İhracat ve İthalatının AB Ortalamaları İle Karşılaştırılması 2001-2005.....	96
Şekil 18 İran'ın Petro Kimya Üretimi ve İran'ın Petro Kimya İhracat Değeri.....	109
Şekil 19 2008 Dünya Petrol Rezervleri.....	123
Şekil 20 2008 Dünya Petrol Üretimi ve 2008 Dünya Petrol Tüketimi.....	126

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AB3	: İngiltere, Almanya, Fransa
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
Alm.	: Almanya
AP	: Avrupa Parlamentosu
APS	: Avrupa Para Sistemi
Avus.	: Avusturya
BBC	: British Broadcasting Corporation
Bel.	: Belçika
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Central Treaty Organization, Merkezi Antlaşma Teşkilatı
Çek	: Çek Cumhuriyeti

çev.	: Çeviren
D-8	: Developing Eight, Gelişen Sekiz Ülke
Dan.	: Danimarka
ECU	: European Currency Unit
Ed.	: Editör
EIG	: European Iran Gas Group
Est.	: Estonya
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
Fin.	: Finlandiya
Fra.	: Fransa
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
Hol.	: Hollanda
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Birliği
ILSA	: İran & Libya Sanctions Act
IME	: European Monetary Institute
IMF	: International Monetary Fund
INOGATE	: Interstate Oil and Gas Transport to Europe
IRIB	: Islamic Republic of Iran Broadcasting
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü

İng.	: İngiltere
İRİCA	: İran Gümrük İdaresi
İrl.	: İrlanda
İsp.	: İspanya
İsv.	: İsveç
İta.	: İtalya
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
Let.	: Letonya
Lit.	: Litvanya
Lüks.	: Lüksemburg
Mac.	: Macaristan
Mal.	: Malta
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
OECE	: L Organisation Européenne de Coopération Economique
OIETAI	: The Organization for Investment, Economic and Technical Assistance of Iran
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries
Org.	: Organizasyon
Ort. Ser. Payı	: Ortalama Sermaye Payı
Pol.	: Polonya

Por.	: Portekiz
Slo.	: Slovakya
Slove.	: Slovenya
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TACIS	: Technical Aid to the Commonwealth of Independent States
TOP.Y. SER.	: Toplam Yabancı Sermaye
TRACECA	: Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia
U.S.	: United States, Birleşik Devletler
UAEA	: Uluslararası Atom Enerji Ajansı
UNCTAD	: The United Nations Conference on Trade and Development
Y. PAYI	: Yabancı Payı
Yun.	: Yunanistan

GİRİŞ

İran Şu anda dŕnyanın bilinen ikinci en bŕyŕk **petrol rezervine**, oran olarak dŕnya rezervlerinin %11'ine ve aynı zamanda dŕnyanın bilinen ikinci en bŕyŕk **doğal gaz rezervine**, oran olarak dŕnya rezervlerinin %15'ine sahiptir. Dŕnya petrol rezervlerinin azaldığı ve doğal gaz kullanımının yaygınlaştığı bir dŕnemde İran'ın bu doğal kaynakları AB'nin dikkatini çekmektedir. İran'ın petrol rezervleri tek başına Afrika, Kuzey Amerika, Gŕney ve Orta Amerika, AB hariç Avrupa ve Avrasya, Asya Pasifik'ten fazladır. Tek başına İran bazı kıtalardan daha fazla petrol rezervine sahiptir. Kŕreselleştikçe enerji açlığı çeken bir dŕnyada İran'ın sahip olduğu enerji rezervleri hiçbir ŕlke ve teşkilat tarafından özellikle AB açasından gŕz ardı edilemez.

Petrol fiyatlarının yŕksek kalması için İran ile dŕŐŕk yoğunluklu bir krizin devam etmesi petrol ve doğal gaz ihracatçısı Rusya'yı olumlu etkileyecektir. Bu durum AB ve dŕnyayı Rusya'ya daha bağımlı hale getirecektir. Rusya'nın İran ile işbirliği sayesinde AB'nin enerji nakil hatlarını kontrol altında tutması olasıdır. Kuzeyde Rusya; gŕneyde Arap petrolŕne bağımlı hale gelmek istemeyen, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek isteyen AB için İran alternatif bir gŕzergahtır. Rusya'nın doğalgazı kesmesinden tedirginlik duyan AB ŕlkeleri doğal gaz ihtiyaçları için İran gibi alternatif bir kaynağı gŕndemde tutacaklardır. Bu sebeple AB'nde İran'a mŕdahale ve ambargoyu savunucu ŕlke yok gibidir. Rusya ve İran'ın enerji konusundaki mŕttefiklięi AB'nin korkulu rŕyasıdır. Bŕyle bir ittifak AB ŕlkeleri açasından ciddi sıkıntılara yol açabilir

İran sahip olduğu muazzam petrol ve gaz rezervleri ve Orta Asya enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaŐtıracak enerji gŕzergahında olması ve aynı zamanda da Orta Asya pazarlarına açılan bir kapı olması nedeniyle AB ve dŕnya ekonomik ilişkileri bakımından ŕnemli bir yer işgal etmektedir. Yeni yŕz yılın ŕnemli gŕ odakları olacağı Őimdiden kesinleŐen Çin ve Hindistan ile Avrupa Birliği arasında İran petrolŕ, gazı ve pazarı ŕnemli bir rekabet alanına dŕnŕmektedir. Bundan dolayı da yerini bu yeni gŕlere kaptırmak istemeyen AB ŕlkeleri ABD'nin Şiddetli baskılarına rağmen bŕlgeden tam olarak çekilememekte ve İran'a ambargoyu istenilen Őekide uygulamaktan sakınmaktadırlar. Bununla birlikte İran pazarına ilk giren ŕlkeler olmalarına rağmen Amerika zoruyla kısmen de olsa ambargoya uymaları

nedeniyle İran ile yatırım ve ekonomik ilişki seviyeleri giderek azalmış böylece Çin ve Hindistan'ın gerisine düşmüşlerdir. Çin ve Hindistan'ın İran pazarındaki payı ise her geçen gün artmaktadır.

Süper güçlerin enerji sıkıntısı yaşadığı ve doğal enerji kaynaklarının hızla tükenmekte olduğu ve fiyatlarının hızla arttığı bir dönemde bu kaynaklara ucuz, kolay ve kesintisiz bir şekilde ulaşabilmek en büyük iktisadi problemlerden biri haline dönüşmeye başlamıştır. Bundan dolayı enerji kaynaklarının tam üzerinde bulunan ve Orta Asya enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaşmasında çok önemli roller üstlenebilecek olan İran, dünya ekonomisi açısından ve dolayısıyla da Türkiye ekonomisi açısından çok büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye de İran ile AB arasında en kestirme güzergah olan coğrafi konumu ile Avrupa'ya açılan enerji koridoru üzerinde bulunduğundan ve bizim dolaylı veya direk katkımız olmadan Avrupa'ya enerji naklinin ucuz bir şekilde gerçekleşmesi mümkün gözükmediğinden AB-İran ekonomik ilişkileri Türkiye'yi de özellikle ilgilendirmekte ve üzerinde önemle durulmasını gerektirmektedir. Ayrıca Türkiye'nin AB ve İran arasında gelişecek herhangi bir işbirliğinden özellikle ekonomi alanında en fazla etkilenecek ülkelerden biri olduğu aşikardır.

İran-AB ilişkilerinin arz ettiği bu önemden dolayı bu tez konusu üzerinde sayın hocam Gülfettin Çelik'in yönlendirmeleriye çalışmaya karar verdik. Fakat konu üzerinde daha önce çalışılmadığından ve Türkçe kaynakların az olmasından dolayı kaynak bulmakta zorlandık. Özellikle konumuz, içinde bulunduğumuz son 10 yılı kapsadığından ve üzerinden yeterli bir zaman dilimi geçmemiş olmasından dolayı söz konusu dönemin verilerini içeren basılmış kitap bulmakta çok zorlandık. Daha çok Farsça ve İngilizce kaynaklardan istifade ettik. İran Dış İşleri Bakanlığı'nın dünya ülkeleri ve bunların İran ile ilişkilerini anlatan kitaplarının ekonomi bölümlerinden istifade ettik. Kurumun Tahrandaki yayın evine gitmemize ve söz konusu dünya ülkeleri ve bunların İran ile ilişkilerini anlatan kitap serisinden Fransa, Avusturya, İspanya, Rusya, Lüksemburg, Slovakya vb. ülkeri anlatan kitapları bulmamıza rağmen konumuzun önemli ülkelerinden olan Almanya, İtalya ve İngiltere ile ilgili kitapların bulunmadığını müşahade ettik. Bunun dışında sadece İran ekonomisinden bahseden Farsça kitapları da bulup işimize yaradığı ölçüde istifade etmeye çalıştık. İran basınının ekonomi sayfalarını Avrupa Birliği ile olan ekonomik ilişkiler

açısından taradık ve bu kaynaklardan da istifade etmeye çalıştık. Fakat mevcut kaynakların çok az olması nedeniyle İnternet üzerinden de araştırma ve kaynak kullanmaya ağırlık vermek zorunda kaldık. İran ve Avrupa ile ilgili internet üzerinde çok fazla kaynak olmakla birlikte doğrudan AB-İran Ekonomik İlişkileri üzerinde kaynak bulmakta zorlandık. İnternet üzerinde muazzam miktarda, incelenmesi mümkün olmayacak kadar çok kaynak olmakla birlikte bunlar arasında direk konuyla ilgili kaynaklar çok az olduğundan çalışmamız samanlıkta iğne aramak kadar zor ve meşakkatli oldu. Tezimizi hazırlarken Türkçe kaynak zorluğu kadar konuyla direkt ilgili İngilizce ve Farsça kaynak bulmak da zor olmuştur. Ayrıca İran'ın Dünya Bankası'na veri vermeyen üç dört devletten biri olduğunu bilmek gerekmektedir. Bundan dolayı İran ekonomisi hakkında bazı bilgilere doğrudan ulaşmak mümkün olmamaktadır. İran hakkındaki son döneme ait verilere, 2009 İran seçimlerinde yaşanan olumsuz şartlar dolayısıyla, internet üzerinden ulaşmak İran tarafından daha da kısıtlanmış daha önce ulaşılabilen verilere ulaşmak imkanı azalmıştır. Saydığımız bütün bu zorluklara rağmen çalışmamızla bu alandaki eksikliği bir nebze olsun giderebilmeye çalıştık.

Avrupa Birliği İran Ekonomik İlişkileri konulu tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İran'ın altyapısı; karayolları, demiryolları, havayolları, denizyolları, telekomünikasyon sistemi ve onu etkileyen coğrafi ve politik yapı ayrıca İran'ın gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi verilmektedir.

Tezimizin ikinci bölümünde İran'ın para, enerji ve teknoloji politikaları anlatılmaktadır. Ayrıca ikinci bölümde İran'ın Avrupa Birliği ile olan ekonomik ilişkileri, başta ticaret olmak üzere üretim, sermaye hareketleri ve ortak proje ve yatırımlar anlatılmakta ve Almanya, İtalya, Fransa ve İspanya gibi İran'la ekonomik ilişkilerde ön plana çıkan AB üyesi devletler ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Son bölümde ise Avrupa Birliği ve İran ilişkilerini ekonomik yönden etkileyen siyasal, kültürel, güvenlik vb. faktörler ele alınmıştır. Ayrıca küreselleşmenin AB İran ekonomik ilişkilerine etkisi son bölümde ele alınan konulardandır. Ekler bölümünde ise AB ve İran'la ilgili kronoloji verilerek, aralarındaki ekonomik ilişkileri etkileyen faktörlerin tarihsel temelini ve ekonomik ilişkilerin gelişim sürecini ortaya koymak istedik. Böylece olayların daha iyi anlaşılmasını sağlanmayı amaçladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN EKONOMİSİ

I. ALTYAPI

Bu bölümde İran'ın altyapısı; karayolları, demiryolları, denizyolları, havayolları, telekomünikasyon ve altyapıyı etkileyen faktörler: dağlar, su kaynakları, iklim, barajlar, topraklar, madenler gibi konulara değinilmiştir. Bölümde ayrıca İran'ın kalkınma göstergeleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. İran'ın nüfusu, eğitim ve okuryazarlık oranı, refahı, İran'da cari fiyatlarla kişi başına düşen "Gayrisafi Milli Hasılası" ve ekonomik gelişmişlik düzeyi hakkında bazı veriler sunulmuştur.

A. Karayolları

İslam Devrimi'ni takip eden 20 yıl içinde İranlı mühendisler ve işçiler karayolları ulaşımını ticaret ve seyahati daha hızlı ve ucuz hale getirmek için geliştirmeye çalışmışlardır. Bu çabalar İran'ın ulaşımını geliştirirken bu alanda yetişen mühendis ve teknik hizmetler İran'a döviz getiren ana kaynaklardan biri haline gelmiştir. İran, jeopolitik konumu itibari ile uluslararası ulaşımında Asya Pasifik ülkeleri ve yeni kurulan Orta Asya ülkeleri arasında önemli rol oynar. İran otoriteleri bu yüzden ulaşımı geliştirmek için büyük çaba harcamışlardır. Sadece büyük şehirlerarası yollar değil, küçük kentler ve köyler arasında yollar yapılmıştır. 1989 ve 1992 yılları arasında köyler arası yol ağı %68,5 büyümüştür. Ek olarak Ulaşım ve Yeniden İnşa Bakanlığı her yıl ortalama 2400 km karayolu yaparak İran karayollarını komşu Türkiye ve Pakistan yollarına bağlamıştır. İran'ın Avrupa'ya ithalatının yaklaşık %20'si Türkiye üzerinden karayolu ile yapılmaktadır.¹

¹ Siyavash Moridi, **The Book of the Iranian Economy at a Glance**, Mohsen Shojakhani (çev.), Tahran; Center for International Cultural Studies, 2004, s.117.

Türkiye Karayolları Genel Müdürlüğü, Türkiye'nin sanayi, finans ve yönetim merkezleri İstanbul ve Ankara'yı, İran ve Kafkaslar'a dev bir otoyol ağıyla bağlayacak bir proje üzerinde çalışılmaktadır.² Bu proje gerçekleştiğinde İran'ın Avrupa Birliği ile yeni bir bağlantı noktası oluşacaktır. Böylece Avrupa Birliği'ne karayoluyla yapılan ticaret hacmi büyüyecektir.

İran karayolları; otoban, yan yollar, orman yolları, sınır yolları, maden yolları olarak toplam 90 bin kilometredir. Aşağıda verilen önemli yollar İran'ın merkezini limanlara ve sınırlara ulaştırır.

1. Tahran Hürremşehir Karayolu: 1000 km tutan yol Tahran ile petrol zengini Huzistan Bölgesi'nin önemli ticari liman şehri Hürremşehir arasındadır. Tahran, ülkenin temel önemdeki bu yoluyla Pers Körfezi'ne bağlanır.

2. Tahran Buşehr Karayolu: Uzunluğu 1215 km tutan bu karayolu ile Tahran, Kum, İsfahan, Şiraz kentleri Pers Körfezi'ne bağlanır. Yol boyunca uzanan demiryolları da şehirler için diğer bağlantı seçeneğidir. Bu otoban İran'ın en kalabalık trafiğine sahiptir.

3. Tahran Bender Abbas Karayolu: İthal malların ülkeye girişi için Pers Körfezi'ndeki önemli bir liman kenti olan Bender Abbas; 1501 km uzunluğundaki karayolları ile ülkenin iç kesimindeki Kirman, Yezd, Kaşan ve Tahran'a bağlanır.

4. Haraz (Amol) Karayolu: Tahran'ı Hazar Kıyısı'nın güney sahillerine bağlayan yol 202 km'dir. Yol dağlık bir bölgeden geçmektedir. Çığ ve toprak kaymalarına karşı önlem alma çalışmaları vardır.

5. Çalus Karayolu: 202 km uzunluğundaki yol Tahran'ı Hazar Kıyısı'ndaki liman kenti Noşehr'e bağlar. Ticari önem taşıyan bir güzergahtır.

6. Kuzey Karayolu: Toplam uzunluğu 1540 km'dir. Doğudaki Horasan Eyaletini, batıdaki Azerbaycan Eyaletine bağlayan yol aynı zamanda Türkiye ile Pakistan'ı da birbirine bağlamaktadır.

² Olcay Aydılek, "Mega Otoyol İstanbul'u İran'a Bağlayacak", *Sabah*, 30 Temmuz 2009, <http://www.emlakhaberleri.com/emlakhaberleri/istanbul-iran-ve-kafkasya-mega-otoyolla-baglanacak.html> (23 Şubat 2010).

7. Firuzkuh Karayolu: Tahran ve Kayemşehr arasındaki 282 km'lik yol Mazenderan Eyaleti'nin endüstri ve tarım ürünlerini başkente ulaştırır. Bunu yanı sıra Kirmanşah gibi zengin petrol yataklarının bulunduğu bölgelerden geçer. İran Irak Savaşı'nda zarar gören yol daha sonra tamir edilmiştir.

Bu ana yollar dışında Hazar kıyılarında bulunan Gorgan-Astara otoyolu Hazar Kıyıları'nda 700 km uzunluğundadır ve inşa halindedir. Ayrıca Pers Körfezi'ndeki Bender Buşehr Limanı'nı Bender Abbas Limanı'na bağlayan 920 km uzunluğundaki karayolu da yapım aşamasındadır.³

İslam Devrimi öncesi İran karayolları 27 bin km, köyler arası yollar ise 13 bin km uzunluğunda idi. Devrimden sonra ise İran karayolları 104 bin km artarak toplam 190 bin km'ye ulaşmıştır. Bunlara ek olarak 10 bin km'ye yakın yeni yollar yapılmaktadır. İnşa halinde olan yollar ve uzunlukları ise şu şekildedir:

1. Kazvin- Zanzan Karayolu: 189 km.
2. Zanzan-Tebriz Karayolu: 285 km.
3. Tehran-Saveh Karayolu: 112 km.
4. Kum-Kaşan Karayolu: 104 km.
5. Kaşan-İsfahan Karayolu: 106 km.
6. İsfahan Karayolu: 90 km.
7. Bender Abbas Karayolu: 32 km.
8. Meşhed-Bahçe Karayolu: 40 km.
9. Tahran-Çalus Karayolu: 121 km.
10. Ahvaz-Bender İmam Humeyni Karayolu: 90 km.

³ Moridi, *A.g.e.*, s.118-120.

11. Saveh-Salafçegan Karayolu: 69 km.⁴

Yukarıda bahsedilen yolların toplam uzunluğu 1292 km'dir. Yolların maliyeti 1,7 milyar dolardır. Ayrıca Serahs-Kosravi Otoyolu (1720 km), Sirjan-Bender Abbas Otoyolu (321 km), Arak-Andimeşk Otoyolu (350 km) yapımı amacıyla İran Ulaştırma Bakanlığı çalışmalar yapmaktadır.⁵

B. Demiryolları

İran'da bulunan toplam 8442 km uzunluğundaki demiryolu altyapısının 3000 km daha uzatılması için çok sayıda projenin hayata geçirilmesi planlanmaktadır. İran'da 3 ana demiryolu hattı bulunmaktadır. Demiryolları Tahran'dan Körfez'deki Bender İmam Humeyni'ye yani Hürremşehir'e kadar uzanır. Bender Abbas Limanı ile Kirman'a (İsfahan ve Şiraz'a) uzanır. Kirman ile Pakistan ve Afganistan sınırına yakın Zahedan arasında bir demiryolu bağlantısı kurma çalışması ise sürmektedir. İran'ın kuzeydoğusunda Meşhed'e kadar uzanan ikinci hat Serahs'a kadar geliştirilmiştir. Bu hatta Gorgan'a ek bir bağlantı mevcuttur. Meşhed ile Bafg arasındaki hat tamamlanmıştır. Bafg'ın Tahran ve Bender Abbas hattı üzerindedir. Bu şu anlama gelmektedir. İran'ın kuzeydoğusu Körfez'e bağlanmıştır. Üçüncü demiryolu hattı ise Tahran ve Tebriz arasındadır. İran'ı Azerbaycan ve Türkiye'ye bağlamaktadır.⁶

C. Denizyolları

Ülkenin başlıca limanları Bender Abbas, Assaluyeh, Bender-e İmam Humeyni'dir. Bender Abbas Limanı İran-Irak Savaşı'ndan sonra Hürremşehir Limanı'ndan daha hızlı bir gelişim göstermiştir. Körfez limanlarından yapılan toplam yük taşımacılığının (yıllık 20 milyon ton) dörtte üçü bu limandan yapılmıştır.

Buşehr, Bender Lengeh ve Chabahar'da daha küçük limanlar mevcuttur. Basra Körfezi'ndeki Kharg Adası başlıca petrol terminalidir. Ayrıca Hazar Denizi kıyısındaki

⁴ Moridi, A.g.e., s.120.

⁵ Moridi, A.g.e., s.121.

⁶ TC: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), İran Ülke Etüdü, 2009, www.igeme.org.tr (1 Ocak 2010), s.9.

Anzeli ve Chabahar limanları Orta Asya ülkeleri ile kurulan olumlu ilişkiler ve modernleşme çabaları ile son zamanlarda önemli ölçüde gelişim göstermiştir. Ayrıca yük taşımacılığının maliyetinin düşürülmesi için Basra Körfezi'ndeki güzergahlara ulaşan bir ulusal gemicilik hattı oluşturulmuştur.⁷

D. Havayolları

İran'da 2009 yılı itibari ile 319 adet havaalanı vardır. Başkent Tahran'ın 48 km güneyinde yer alan İmam Humeyni Uluslararası Havaalanı ülkenin başlıca havaalanıdır. Bender Abbas, Abadan, Arak, Kiş şehirlerinde İran'ın belli başlı havaalanları bulunmaktadır. Devlete ait İran Havayolları, ülke içinde 30 şehrin yanı sıra Körfez, Asya ve Avrupa ülkelerine uçuşlar gerçekleştirmektedir.⁸

E. Telekomünikasyon

İran bölgedeki en geniş telekomünikasyon ağına sahiptir. Hükümet son dönemde bu sektördeki yatırımları teşvik etmekte ve özelleştirmektedir. Telefon hatlarının, uydu iletişim sistemlerinin, mobil telefon şebekelerinin, kırsal alanlardaki iletişim sisteminin ve bilgi iletişim sisteminin geliştirilmesi büyüme potansiyeline sahip alanlardır. Devlete ait olan İran Telekomünikasyon Şirketi'nin %5 hissesinin Ağustos 2008'de özel sektöre devredilmesi sonucunda sektörün verimliliği ve büyüme hızı artmıştır.

İran, Mısır'dan sonra Ortadoğu'nun en kalabalık ülkesidir. Nüfusun yalnızca %60'ının mobil telefonu olması nedeniyle İran'da telekomünikasyon sektörü gelişime açıktır. İran telekomünikasyonu 2009 yılı öncesinde % 70 oranında büyüyen bir sektördür. Sektörde devlete ait MCI ve MTN Irancell adında iki cep telefonu operatörü ve 500'den fazla da internet servis sağlayıcısı faaliyet göstermektedir.⁹

70 milyona yaklaşan bir nüfusa sahip olan İran'da son dönemlerde internet kullanıcılarının artışı; kişisel bilgisayar kullanıcılarının 4,5 milyon ulaştığı görülür. İran'da 2004 yılında telekomünikasyona 30,5 milyon dolar yatırım yapılmıştır. İran'da telefon kullanıcıları 2004 yılında 12.021.000 iken; 2006-2007 yıllarında 21. 980.000 kişiye

⁷ İGEME, A.g.e., s.8-9.

⁸ İGEME, A.g.e., s.8-9.

⁹ İGEME, A.g.e., s.9.

ulaşmıştır. Cep telefonu kullanıcıları ise 2006-2007 yılında yani bir yıl içinde 3.211.000 kişiden 13.659.000 kişiye ulaşmıştır. Televizyon alıcıları 10.400.000 iken; geniş bant televizyon istasyonları 28 tanedir. Ancak İran'da iletişimin serbestliği devletçe sınırlandırılmıştır.¹⁰

F. İran'ın Altyapısını Etkileyen Coğrafi ve Jeopolitik Koşullar

İran'ın altyapısının oluşumunu anlayabilmek için coğrafi şartlarını bilmek gerekmektedir. Bu bölümden itibaren bu konuda bilgi verilecektir.

İran güneybatı Asya'nın, güneyinde Umman Körfezi, Basra Körfezi, kuzeyinde Hazar Denizi, Azerbaycan, Ermenistan, batısında Irak, Türkiye ve doğusunda Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan arasında bir konuma sahiptir. İran yeryüzündeki en dağlık ülkelerden biridir. Dağlar, üzerlerinde ana tarım ve yerleşim bölgelerinin yer aldığı çok sayıda dar havza veya platoyu çevrelemektedir.¹¹

Toplam 8731 km uzunluğunda olan ülke sınırlarının 6031 km'sini kara sınırları 2700 km'sini ise deniz sınırları oluşturur. İran'ın kuzeyinde Hazar Denizi'nin bulunması nedeniyle bu denize kıyı ülkelerle de ortak sınırı vardır. Bu sınırın uzunluğu toplam 657 km'yi bulmaktadır. Ülkenin baştanbaşa güney sınırlarını ise 2043 km uzunluğundaki iki önemli ve stratejik deniz; "Fars Körfezi" ile "Umman Denizi" sahilleri belirler. İran Afganistan ile 945 km; Pakistan ile 978 km; Türkmenistan ile 1206 km; Azerbaycan Cumhuriyeti ile 767 km; Ermenistan ile 40 km; Türkiye Cumhuriyeti ile 486 km ve Irak ile 1609 km (toplam 6031 km) ortak kara sınırına sahiptir.¹²

İran'ın başkenti Tahran şehridir. İran, çevresi az çok yüksek dağlarla çevrilmiş büyük bir yayladır. Pek verimli toprakları varsa da, topraklarının önemli bir kısmı, Afrika'daki çölleri andıracak özellikte büyük çöller halindedir (Deşti Kebir, Deşti Lut gibi). Topraklarının verimli bölgelerinde buğday, arpa, yulaf, pirinç, pamuk yetiştirilir. Endüstrisi ilkel bir durumda ise de halıcılığı, ipekçiliği ve hayvancılığı önemlidir. Fakat İran'ın asıl önemli gelir kaynağı, petroldür.¹³

¹⁰ Ahmet Özbek, "Ortadoğu Ekonomilerinde Telekomünikasyon Sektörü", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2008, s.100-110.

¹¹ *İran Coğrafyası*, http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_co%C4%9Frafyas%C4%B1 (11 Eylül 2009).

¹² *İran'ın Denizleri*, <http://www.irankulturevi.com/turkce/iran/cografya.html> (11 Eylül 2009).

¹³ *İran Coğrafyası*, www.nedir.cc/dunya-cografyasi/iran.html (11 Eylül 2009).

Yüzölçümü 1.684.000 km² olan İran dünyanın 17. büyük ülkesidir. Bu durum İran'ın yüzölçümünün Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, İspanya ve Portekiz, yani Batı Avrupa'nın toplam büyüklüğünden daha büyük olduğu anlamına gelmektedir. İran 70 milyonluk nüfusu ile de dünyadaki 16. büyük ülkedir. İran'ın nüfusu hem Fransa'nın hem de İngiltere'nin nüfusundan daha büyüktür. Şekil 1, İran'ı genel hatları ile göstermektedir.

Şekil 1

İran Haritası

KAYNAK: İran Coğrafyası, http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_co%C4%9Frafyas%C4%B1 (11 Eylül 2009).

İran'ın en önemli dağları Zağros Dağları'dır. Zağros Dağları Kafkaslar'ın güney uzantısıdır. İran'ın kuzeybatı sınırında Türkiye ve Ermenistan ile kesiştiği yerde başlar ve güneydoğuya doğru 900 mil boyunca uzanarak Hürmüz Boğazı'ndaki Bender Abbas'a kadar uzanmaktadır. İran batı sınırının ilk 150 milini Türkiye ile paylaşmaktadır. İran, Türkiye ile dağlık bir sınıra sahiptir. Ancak bu dağlar Irak sınırı boyunca düz bir arazi ile karşı karşıyadır. Fırat ve Dicle Nehirleri'nin Şattül Arap suyunu oluşturmak için birleştikleri yerdeki bataklıkların bulunduğu yer İran'ın en güneydir. O noktada Zağros Dağları güneydoğuya doğru döner ve İran ile Irak'ın güney sınırı 125 mil boyunca düz bir araziden Pers Körfezi'ne akan Şattü'l-Arab'a ulaşana kadar güneye doğru zikzaklar çizer. Dağlar ulaşımı ve altyapı hizmetlerini sağlanmasını zorlaştırmıştır.

Hazar denizi boyunca doğuya ilerleyen dağlar Kafkas Zağros Dağ Sırası ile en nihayetinde Hindikuş Dağları'nda sona eren Afgan Dağları arasında bir dağ köprüsü olarak hizmet eden Elbruz Dağları'dır. Elbruz Dağları Hazar Denizi'nin güney kıyıları boyunca Afgan sınırına kadar devam eder ve Türkmenistan'daki Karakurum Çölü'ne karşı bir tampon oluşturur. Daha sonra Elbruz Dağları'nın yükseltisi azalır ve sonra güneye doğru dönerek Afgan ve Pakistan sınırları boyunca hemen hemen Arap Denizine kadar uzanır. Neticede İran, Hindistan alt kıtasını Akdeniz'e bağlayan rotadır. Yaklaşık 800 millik bir sahil şeridinde sahiptir. Bu sahilin kabaca yarısı Pers Körfezi'nin doğu kıyısı boyunca uzanmaktadır. Sahilin geri kalanı da Umman Körfezi'ndedir. İran'ın en önemli limanı Bender Abbas, Hürmüz Boğazı'nda bulunmaktadır.

İran'ın merkezi neredeyse insansız ve insan yerleşimine uygun olmayan iki çöl platosundan oluşmaktadır. Bunlar kuzeybatıdaki Kum'dan Afgan Sınırı'nın yakınlarına kadar uzanan Deşt-i Kevir(Kebir) ve güneyde Belucistan'a doğru yayılan Deşt-i Lut'tur. İran çevresi az çok yüksek dağlarla çevrilmiş büyük bir platodur. Pek verimli toprakları varsa da, topraklarının önemli bir kısmı, Afrika'daki çölleri andıracak özellikte büyük çöller halindedir (Deşti Kebir, Deşti Lut gibi). Bu çöllerin kuzey-batısında başkent Tahran ve Kum şehri yer alır. İran'ın yaklaşık % 61 kurak çöllerdir. Bu büyük çöllere tek başına geçmenin imkânsız olduğu söylenir. Ancak son yıllarda klorid, sülfat ve karbon yüklü kamyon ve araçlar bu çölleri aşmaktadırlar.

İran toplam 1.648.195 km² olan topraklarının 123.580 km²si tarıma uygundur. Sulanan toprakların %50 buğday, %15 meyve yetiştirilir. İran Tarım Bakanlığı'na göre 30 milyon hektar sulanabilen arazinin 18 milyon hektarı kullanımdadır. İran buğday, arpa, soya unu, şeker ve yağ ithal etmektedir. Ülke 70 milyonun %80'ini besleyecek tarımsal üretime sahiptir. Gıda ihtiyacı ithalat ile karşılanmaktadır.¹⁴ Tarım alanlarına yapılan karayolları ve demiryolları ülkenin iâşesinin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.

İran'ın zirai topraklarının menşei başlıca 4.devre çökeltilerinden oluşmuştur. Topraklarının zengin maddeleri genellikle az ve genel olarak besleyici azot ve fosfor

¹⁴ Azar Zanganeh, "Agri-Food Trade Service", **Agriculture Market Sector Profile1**, Tahran, The Government of Canada, 2008, <http://www.ats.agr.gc.ca/af/4628-eng.htm> (13 Eylül 2009).

unsurlarından fakirdirler. Yüksek kireç oranı ve yüksek derecede pH bitkilerin topraktan yeterli gıdayı alamamasına neden olmaktadır.¹⁵

İran toprakları tasnif edildiğinde görülmektedir ki şu anda ülke topraklarının yüksek bir yüzdesi tarım ve ziraat için yeterli istidada sahiptirler. Kesinlikle bu toprakların ıslah, zemin düzeltme, yerdeki suyu kurutma v.b. için çeşitli alanlarda yatırıma ihtiyaçları vardır.¹⁶ İran toprakları genel olarak üç sınıfa ayrılabilir. 1. Tarım için uygun topraklar; yapılan tahmini tespitlere göre tarım için uygun ve ekonomik açıdan karlı araziler 32 milyon hektardır. 2. Tarım için yarı uygun topraklar; ekonomik açıdan karlı olmayan üretim için yatırıma ihtiyaç duyan araziler 19 milyon hektardır ve az bir miktarı üretimde kullanılmaktadır. 3. Tarım için uygun olmayan topraklar; bu topraklar üzerinde çalışmanın ekonomik bir değeri yoktur. Bundan dolayı İran topraklarının 51 milyon hektarı tarım sektöründe üretim ekseninde yer alabilir. Kesinlikle bu 51 milyon hektar işin başında tarımsal ve bahçecilik üretimi için uygun değildi aksine yatırıma ve toprak ıslahına ihtiyacı vardı.¹⁷

Ülke topraklarının kullanımı şu şekilde özetlenebilir:

Sulanabilir Topraklar: %9.78.

Sürekli Ekili Topraklar: %1.29.

Diğer: %88.93 (2005)¹⁸

İran, Orta Asya'ya ulaşan iki küçük sıradağı kapsayan kurak büyük bir platodur. Bu plato iki büyük çöl içerir. İran'ın %61'ini kurak çölleri oluşturmaktadır.¹⁹ Hatırlanamayacak kadar eski zamanlarda İpek Yolu'nda kervanlar bu platolar boyunca doğu ve batı arasında ticaret yaparlardı. Şimdi ise ulaşımın fazla gelişmediği, altyapının hizmetlerinin geri kaldığı bölgelerdir.

İran'ın nüfusu alçak kesimlerde değil, dağlarda toplanmıştır. İran, 70 milyonluk nüfusun dağlarda ikamet ettiği bir ülkedir. Hatta en büyük şehri Tahran bile yüksek dağların eteklerinde bulunmaktadır. İran nüfusu Hazar'ın doğu kıyısından Zağros ve Elbruz Dağları

¹⁵ Seyyid Hüseyin Motii Langroodi, **Coğrafya-i İktisadi-yi İran (Keşaverzi)**, İntişarat-i Cehadi-yi Daneşgah-i Meşhed, 5. Baskı, İran: 1387, s.92.

¹⁶ Langroodi, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁷ Langroodi, **a.g.e.**, s.97.

¹⁸ Central Intelligence Agency, Middle East: İran, 2 Nisan 2010, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html (13 Eylül 2009).

¹⁹ Zanganeh, **a.g.e.**, 13 Eylül 2009.

boyunca Hürmüz Boğazı'na uzanan bir hat üzerinde yayılmıştır. İkinci bir insan yoğunluğu da kuzeydoğuda Meşhed'de bulunmaktadır. Ülkenin geri kalanı çok az nüfusa sahiptir.

İran'da petrol üç noktada bulunmaktadır: Güneybatı ana bölgedir, kuzeyde Irak sınırı boyunca petrol daha az depolanmakta ve bir de Kum yakınlarında bulunmaktadır. İran dünya'daki üçüncü büyük petrol rezervine sahiptir ve dördüncü büyük petrol üreticisidir. Bu sebeple dünya'daki en müreffeh ülkelerden biri olması beklenir ancak değildir.

İran dünyadaki 28. büyük ekonomidir ama satın alma gücünü ifade eden kişi başı gayri safi yurt içi hasıla açısından ancak 71. sıradadır. Bu açıdan Belarus ve Panama gibi ülkeler ile birlikte sıralanır. Bunun sebebi kısmen İran petrol endüstrisindeki verimsizlik ve kısmen de hükümet politikalarıdır. Ancak daha derin coğrafi problemlerde vardır. İran'ın coğrafyası ve büyük nüfusu ekonomik yaşamın zorlaşmasında büyük bir etki yapmaktadır. İran çoğunlukla ulaşılması zor dağlarda yerleşmiş devasa bir nüfusa sahiptir ve dağlık bölgeler nadiren gelişmiştir. Taşımacılık maliyetinin yüksek olması endüstrinin güçlenmesini zorlaştırmaktadır.²⁰

İran'ın ilk petrolü 1908 yılında Mescid-i Süleyman'da bulunmuştur. O zamandan beri petrol, ülkenin ana ihracat kalemi olarak ekonomisinde önemli rol oynamaktadır. İran dünyanın dördüncü ham petrol üreticisidir. Petrol ve doğalgazın ülke ekonomisinde büyük bir öneme sahip olması nedeniyle bu unsurlar ayrı bir bölümde incelenmeyi gerektirmektedir.

Zağros Dağları'nın iç kısmı boyunca bakır, demir, krom, kömür ve barit madenleri bulunur. Bakır, Rusya sınırından güneydoğudaki Bam'ın güneyine kadar uzanır. Dünyanın en büyük bakır yatakları Kirman'ın güneybatısındaki Sar Cheshmeh'de bulunmaktadır. Yezd'in güneydoğusundaki Bafg'da demir cevheri içinde kurşun, çinko ve kömür kaynakları vardır. Ayrıca Kirman'ın kuzeybatısında büyük miktarda kömür yatakları vardır ve Urumiye'den Meşhed'e kadar olan bölgede de Kömür yatakları bulunmaktadır. Meşhed'in batısındaki Nişabur en güzel turkuazın çıkarıldığı yerdir. Kum Şehri yakınlarından çıkarılan kaolin maddesi seramik yapımında kullanılır.²¹

²⁰ George Friedman/Stratfor, "İran'ın jeopolitiği - Bir Dağ kalesinin merkezini tutmak", Cem Şenol (çev.), www.cografyaforum.com/forum/siyasi_cografya/iranin_jeopolitigi_bir_dag_kalesinin_merkezini_tutmak george_friedmanma_kale-t419.0.html (11 Eylül 2009).

²¹ Colbert C. Held, Mildred McDonald Held, haritalar John V. Cotter, **Middle East Patterns :Places, Peoples, and Politics**, London: Boulder Westview Press, 1989, s.379-381.

İran'da 2006 verilerine göre 3324 maden işletmesi bulunmakta olup bunun 2996'sı özel sektör 327'si kamu sektörü tarafından işletilmektedir. Bu işletmelerde 55 bin işçi çalışmaktadır. Maden gelirlerinin %70'i bakır, demir ve değerli ziynet taşlarından gelir. Madenler ağırlıklı olarak Kirman, Yazd ve İsfahan'da işlenir.²²

İran, 1998 yılında yasalarında madencilik konusunda yeni düzenlemeler yaparak yabancı yatırımcılara ülkede yatırım yapma izni vermiştir. İkinci Beş Yıllık Plan kapsamında uluslararası şirketlerin buyback²³ usulü ile İran maden endüstrisine yatırım yapması özendirilmiştir. 2007 itibariyle ise petrolün euro ve yen üzerinden satışı esas alınmıştır.

İran'da Endüstri ve Maden Bakanlığı, Petrol Bakanlığı'nın yönettiği petrol ve gaz sektörü dışında İran'daki bütün diğer madenlerin yönetiminden sorumludur. Devlet büyük işletmeler halinde alüminyum, amonyak, kömür, bakır, demir ve çelik, doğal gaz, petrol, tuz ve kükürt üretmektedir. 2007'de Milli İran Bakır Endüstrisi'nin % 20'si, Mübarek Çelik İşletmesi'nin % 6'sı, İran Alüminyum İşletmesi'nin % 5'i, Huzistan Çelik İşletmesi'nin % 5'i özelleştirilmiştir. İran; petrol ve doğal gaz tali üretim ünitelerinin % 92'sini özelleştirmeyi planlamaktadır.²⁴

İran Merkez Bankası 2007 verilerine göre İhracat gelirlerinin % 82'si hidrokarbondan²⁵ elde edilmektedir. 72.2 milyar dolar 2007 yılında hidrokarbondan elde edilen gelirdir. Hidrokarbon cinsinden olan petrolün % 50'si Çin, Hindistan ve Japonya'ya ihraç edildi. 2007'de ülkede üretilen petrolün % 60'ı ihraç edilmiştir. İran'da maden sektörü yoğunlukla sermaye ağırlıklıdır. Özel girişimler olmasına rağmen ağırlık devlet sektöründedir. 2005-2009 Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda var olan petrol rafinelerinin yenilenmesi ve yeni inşaatlar yapılması planlanmıştır. Yabancı yatırımcılar hidrokarbon ve maden sektörüyle ağırlıklı olarak ilgilenmektedir. İran'da maden sektöründe yatırım yapan bazı Avrupa Birliği ülkeleri: İtalyan Fata SpA (alüminyum), İrlandalı Persian Gold plc (altın),

²² Mines, http://www.sci.org.ir/portal/faces/public/sci_en/sci_en.Glance/sci_en.manufacture (14 Ağustos 2009).

²³ Buyback terimi kararlaştırılan süre içinde satılanı geri almak koşuluyla yapılan satış sözleşmesidir. Buyback geri alma sözleşmesi ve şablon sözleşmesi olarak Türkçeye çevrilir. Şirketlerin kendi hisselerini geri alması anlamına gelen buy-back, ülkelerarası işbirliklerinde bir ülkenin kendi topraklarındaki yatırımları belli bir zaman diliminden sonra geri almasıdır.

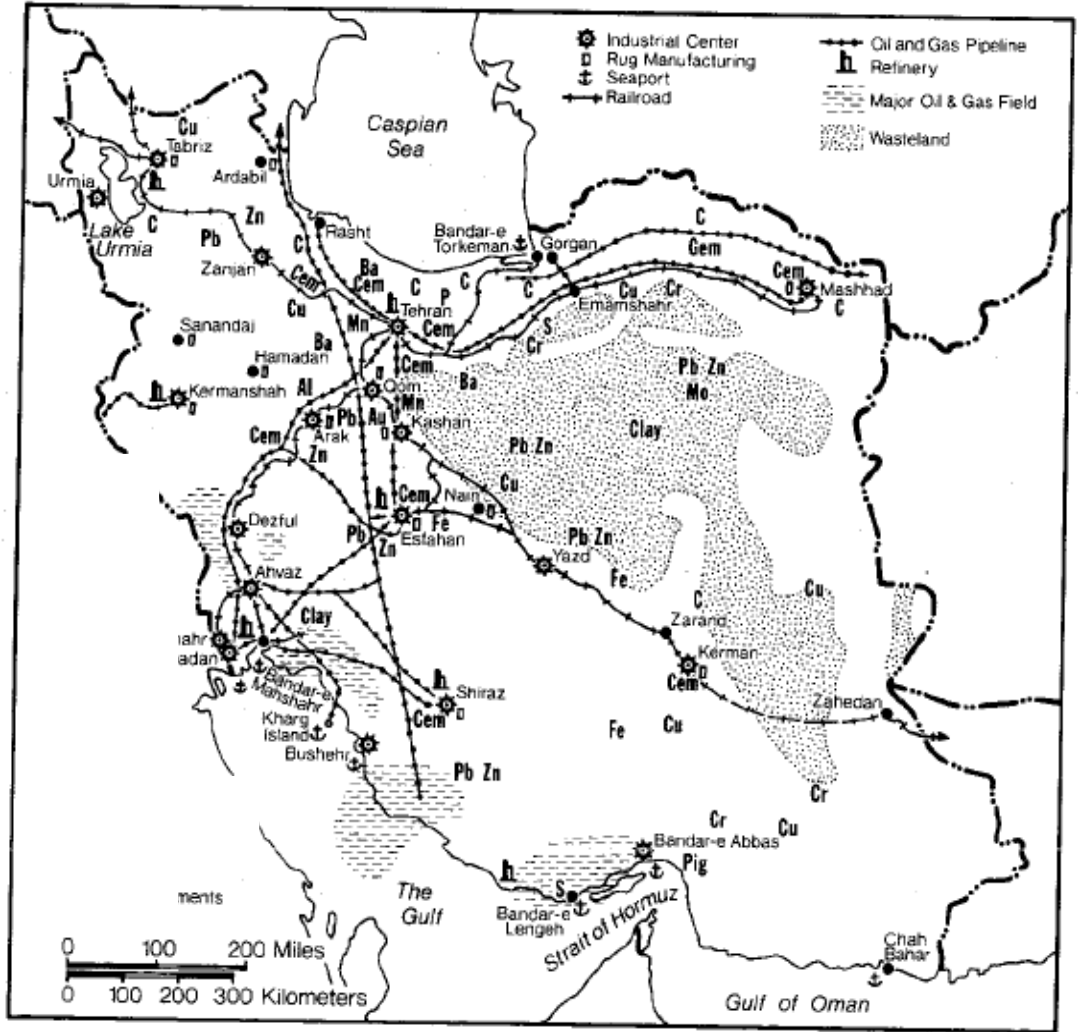
²⁴ Philip M. Mobbs, "The Mineral Industry of Iran", *U.S. Geological Survey Minerals Yearbook, 2007* <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2007/myb3-2007-ir.pdf> (13 Eylül 2009), s.44.1,

²⁵ Hidrokarbon: Sadece karbon ve hidrojen atomları ihtiva eden organik bileşiklerdir. Hidrokarbonlar çok çeşitlidir. Birçok üyesi endüstriyel bakımdan önemlidir. Örneğin metan tabii gazların temel maddesidir. Benzin hidrokarbonlar karışımı olduğu gibi benzen, naftalin ve asetilen de birer hidrokarbondur.

Fransız Total S.A. (doğalgaz)'dır.²⁶ İran'ın sahip olduğu doğal kaynaklar AB'nin dikkatini çekmektedir. Bu ülkenin kaynaklarının yeteri kadar faydalanabilmesi için altyapı yatırımları zorunludur.

Şekil 2

İran Yeraltı Kaynakları

KAYNAK: Colbert C. Held, Mildred McDonald Held, haritalar John V. Cotter. **Middle East Patterns: Places, Peoples, and Politics**, London: Boulder Westview Press, 1989, s.379.

²⁶ Mobbs, A.g.e., s.44.2.

Şekil 2'deki harita İran'ın belli başlı yer altı kaynaklarını göstermektedir. Haritayı okumak için maden sembollerinin karşılıkları aşağıda gösterilmiştir.

C: Kömür

S: Kükürt

Gem: Turkuaz

Cem: Çimento

Cu: Bakır

Zn: Çinko

Pb: Kurşun

Cr: Krom

Mo: Molibdenyum

Mn: Manganez

Fe: Demir

Ba: Barit

Pig: Demir Oksit Pigmentleri

İran, dünyanın en kurak bölgelerinden biridir. Yıllık yağış miktarı 860 mm ile dünyanın ortalamasınının 3/1 kadar yağış alır. Ülkenin kuzey ve batı kısımları hariç bazı bölgelerde yağış miktarı 100 mm aşmaz. İran'ın %11'ini kapsayan Hazar Bölgesi, ülkeye düşen yağışın %22'sini alır. Yıllık yağış miktarı 2000 mm olmakla birlikte Elburz ve Zağros Dağları nispeten yağışlıdır. Bu dağlara düşen yağmur ve kar suları yüzeydeki su kaynaklarını besler. Ülkenin merkezinde, güneyinde ve doğusunda tarım yeraltı su kaynaklarından faydalanarak yapılmaktadır.

Kuzeydeki Hazar Denizi ve Güneydeki Pers Körfezi ve Umman Denizi tarım amaçlı kullanılmaz. Ancak balıkçılık ve taşımacılık açısından ekonomik önemi vardır. Hazar Kıyısı'nda bulunan önemli limanlar: Bender Anzali, Noshahr ve Bender Türkmen. Basra Körfezi'ndeki önemli limanlar: Abadan, Hürremşehir, Bender İmam Humeyni, Mahşar, Deilam, Gonaveh, Rig, Buşehr, Bender Lengeh, Bender Abbas.²⁷ Bu limanlar ithalat ve ihracat açısından önemli duraklardır.

Urumiye, Bakhtegan, Neyriz, Maharloo ve Hoze Sultan tuzlu su gölleridir. Gohar, Neoor, Zarahvar, Taromaj, Sama, Sahand, Ghoorigol, Valasht, Famoor, Kalati, Hamoon ve Hirman tatlı su gölleridir. Yer altı kanalları İran'ın kurak yerlerinde içme ve tarım için kullanılan en önemli su kaynaklarıdır.

²⁷ Zanganeh, A.g.e., 13 Eylül 2009.

İran, kurak bir ülke olması nedeniyle var olan sularından en iyi biçimde yararlanmak için barajlar ve setlere ihtiyaç duymuştur. İran'ın belli başlı barajları: Karkhe Barajı, Maroon Barajı, Tajan Barajı, Aharchay Barajı, Hasanloo Barajı, Shiyade Barajı, Fariman Barajı,²⁸ Amir Kabir Barajı, Manjil Barajı, Mahabad Barajı, Şehit Abbaspour Barajı, Dez Barajı'dır.²⁹ Ülkeye 2006 yılı itibariyle 94 baraj (kapasitesi 31,6 km küp) yapılmaktadır. Ayrıca 85 baraj (kapasitesi 10 km küp) daha yapılması düşünülmektedir.³⁰

İran'da sürekli akışı olan sayılı su kaynağı vardır. Karun (890km), Sefidrood (765), Karkheh (755), Mand (685), Karaçay (540), Atrak (535), Dez (515), Hendijan (488), Jovein (440), Jarahi (438) ve Zayandeh Rood (405), ırmakları sürekli akışı olan su kaynaklarındandır. Bütün ırmaklar mevsimsel ve değişkendir. İlkbahar selleri ile kabaran sular yazın iyice çekilir. Yazın bazı su kaynakları tamamen kurur. Tarım ve sanayi için gerekli su bu ırmaklar üzerindeki barajlardan sağlanır. Barajlar ülke için gerekli elektriği de belli bir oranda karşılarlar.³¹ İran'ın su durumunu şu şekilde hülasa edebiliriz:

Ortalama yıllık yağış miktarı: 376 km küp.

Toplam yenilenebilir su kaynakları: 137,5 km küp.

Toplam kullanılan su miktarı (ev, endüstri ve tarım): 93,3 km küp/yıl.³²

Çeşitli işlerde özellikle tarımda kullanılan yüzey suyu kaynaklarını, İran nehirleri ve bu nehirler üzerinde yapılmış su barajları oluşturmaktadır. İran iklimi nedeniyle özellikle merkezi ve doğu kurak bölgelerde İran'ın başlıca nehirlerini mevsimlik nehirler oluşturmaktadır. Bu nehirlerin özelliği, tarım ürünlerinin büyüme ve gelişme aylarında, özellikle yazın az sulu veya kurak olmalarıdır. Bundan dolayı nehirlerin suyundan araziyi sulamak için istifade eden çiftçiler yılın sıcak aylarında su azlığı sorunuyla karşılaşır.³³

İran'ın birçok bölgesinde özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde su tarım sektöründe en önemli üretim faktörüdür. Günümüzde İran'ın su ihtiyacının önemli bir kısmı

²⁸ Kiyanoosh Kiyani Haftlang, **The Book of Iran: A Survey on the Geography of Iran**, Azita Rajabi (çev.), Tahrân: Center for International Cultural Studies, 2003, s.29-36.

²⁹ Zanganeh, **A.g.e.**, 13 Eylül 2009.

³⁰ Food and Agriculture Organizations of the United Nations, Iran (Islamic Republic of) Water resources and use, 2008, <http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries/iran/index.stm> (13 Eylül 2009).

³¹ Zanganeh, **A.g.e.**, 13 Eylül 2009.

³² Food and Agriculture Organizations of the United Nations, **A.g.e.**, 13 Eylül 2009.

³³ Seyyid Hüseyin Motii Langroodi, **Coğrafya-i İktisadi-yi İran (Keşaverzi)**, İntişarat-i Cehadi-yi Daneşgah-i Meşhed, 5. Baskı, İran: 1387, s.107.

yer altı sularının tahliyesi yoluyla temin edilmektedir. Öyle ki ülkenin çöllerinin birçoğunda su tahliyesi suyun zerk edilmesinden daha fazladır. Fakat bu yöntemin aşırı kullanımı birçok pınarın ve su altı yolunun kurumasına neden olmuştur.³⁴

Ülke geneline düşen yıllık ortalama yağış 250-300 mm miktarındadır. Dünyadaki yıllık ortalama yağışın (860 mm.) yaklaşık 1/3'ne tekabül eden bu miktar İran'ı dünyadaki çorak bölgeler kategorisine dahil eder. Suyun ulusal açıdan taşıdığı hayati önemin kavranması sonucunda İran'da son yıllarda mevcut su kaynakları ve imkanlarından en iyi şekilde yararlanmak doğrultusunda, baraj yapımı, suların sistemli olarak kontrol edilmesi ve bu çerçevede bilimsel projelerin üretilmesi gibi alanlarda ciddi çabalar gerçekleştirilmiştir.

İran geniş bir akarsu ağına sahiptir. Bu akarsuların büyük bir bölümünü -özellikle de orta ve güney kesimlerde- yağış azlığı nedeniyle yıllar önce kuruyan ve bahar zamanı mevsim yağışları ile eriyen dağ karlarının birleşmesi sonucu kısa sürede kabarıp akan sel rejimli akarsular oluşturur. İran'daki önemli nehirleri belli başlı üç grupta toplayabiliriz. Birinci grup, Aras, Sefidrud, Çalus, Heraz, Grogan, Etrek nehirlerinin tamamı Hazar Denizi'ne dökülür. Yaklaşık 20.650 km² genişliğinde olan bu akarsu havzasının 350'den fazla büyük ve küçük birçok kolları vardır. İkinci grup, kaynağını İran'ın bol karlı batı dağlarından alan ve Fars Körfezi'ne dökülen nehirlerdir. Karın, Kerhe, Minab, Cerahi, Şur vs. nehirler İran'ın su miktarı en bol olan akarsularıdır. Üçüncü grup, bataklık veya iç kesimlerde yer alan ve kum çöllerine dökülen nehirlerdir. Bu nehirlerin başında Zayende Irmağı gelir. Zayende Irmağı İran'ın iç kesimindeki geniş ovalık alanın geniş bir bölümünü suladıktan sonra sularını Gavhuni bataklığına döker.

Hazar Denizi, İran'ın kuzeyinde yer alır. 424.000 km² genişliğinde ve dünyanın en büyük gölüdür. Uzunluğu kuzeyden güneye 1260 km; genişliği, en dar noktada 200 km. en geniş noktada ise 550 km.dir. Gölün derinliği kuzeyde 15 m. iken güneyde yaklaşık 1000 metreyi bulur. Suyu tuzlu ve acı olan Hazar Denizi'nin tuz yoğunluğu oranı ise binde 13'tür.

Fars Körfezi (Basra Körfezi) yaklaşık 232.850 km² dir. Sıcak suları Hürmüz Boğazı kanalıyla Umman Denizi ve Hint Okyanusu'na karışır. Kuzeydoğuda Ervend ırmağı ağzından başlayan ve Güneydoğuda Hürmüz Boğazı'na kadar uzanan Fars Körfezi'nin uzunluğu

³⁴ Lengroodi, a.g.e., s.109-110.

yaklaşık olarak 805 km'dir. Genişliği yaklaşık 280 km. derinliği ise ortalama 40-50 m arasında değişmektedir. Derinliğin en fazla olduğu ve 100 metreye ulaştığı yer Hürmüz Boğazı'dır. Kaşm, Hürmüz, Lark, Hengam, Harku, Farsi, Nahilu, Lavan, Hidurabi, Kiş, Sırrı, Abu Musa, Tenebı Kuçek ve Tenebı Bozorg İran'ın Fars Körfezi'nde yer alan adalarıdır.

Fars Körfezi, dünyanın en önemli su yollarından biridir. Fars Körfezi'ni Umman Denizi kanalıyla dünyanın serbest sularına bağlar. Saatte 5 petrol gemisinin geçtiği bu boğazın ana su yolu derinliğinin 115 metre, genişliğinin ise en dar yerde 56 km olması büyük okyanus gemilerinin boğazdan geçmesine imkan tanımaktadır. Hürmüz Boğazı'nın kuzeyinde yer alan Kışen Adası ile boğazın yakınlarında bulunan Hürmüz, Lar ve Hengani adaları İran İslam Cumhuriyeti'nin söz konusu bölgede önemli su yollarına hakim olmasını kolaylaştırmıştır.

Hint Okyanusu'nun bir bölümünü teşkil eden Umman Denizi İran'ın tek serbest denizi olup alanı 903 km² dir. Derinliği Çabehar Limanı yakınlarında 3389 metreyi bulur. İran'ın en büyük limanlarının Umman Denizi kıyılarında kullanılıp kurulmuş olması ve gelişme göstermesi bu denizin değerinin her geçen gün artmasına neden olmuştur. Öyle ki Fars Körfezi Limanları'nın ulaşım yolları bugün Umman Denizi kanalıyla sağlanmaktadır.

İran'ın başlıca göllerini Urumiye Gölü, Tuz Gölü, Bahtıgan Gölü, Meharlu Gölü, Zerivar Gölü ve Cazmoriyan Gölü oluşturur.

İran çok çeşitli iklime sahiptir. Ülkenin iki ucu arasındaki bir günlük hava sıcaklığı farkı 50 °C'ye kadar ulaşabilmektedir. Kuzey, batı ve güneyde uzanan dağlar Hazar Denizi, Akdeniz ve Fars Körfezi'nden esen nemli rüzgarın ülkenin iç kesimlerinde etkili olmasını önler. Bu dağların dış yamaçlarındaki eteklerde hava nemli iç yamaçlarında ise kurudur. Genel olarak ülkede iklim üç bölge de farklılık gösterir.

Birinci Bölge: Ülkenin toplam alanının yaklaşık 2/3'nü teşkil eder. Çöl iklimi ve yarı kurak iklim hakimdir.

İkinci Bölge: Dağ iklimi hüküm sürer. Soğuk ve normal dağ iklimi olarak ikiye ayrılır.

Üçüncü Bölge: Hazar kıyılarında görülen iklimdir. Az genişlikteki ovalar ülke alanın yaklaşık 1/27'ni kaplar. Hazar kıyısındaki ovalar ile iç kesimdeki yüksek platolar boyunca uzanan Elburz Sıra Dağları iki zıt iklimi birbirinden ayırır. Aralıksız yağışlar, yoğun rutubet, sıcak hava ve yıl boyunca sıcaklık derecesinde oluşan az miktardaki farklılık, Hazar Bölgesi iklimini İran'ın sair bölgeleri ile Ortadoğu'nun diğer görülen iklimlerden ayıran özelliklerdir.

İran'ın aylık ortalama yağış ve sıcaklık grafiği incelendiği zaman; yağışların ocak ve mart aylarında en yüksek düzeye ulaştığı görülür. Kış ve bahar aylarında İran'ın en fazla yağışı aldığı mevsimlerdir. Ülkeye düşen yağış miktarı haziran, temmuz, ağustos ve eylül aylarında 0,3 mm gibi en düşük düzeydedir. Yaz mevsimi en az yağış alan mevsimdir.

İran'ın sıcaklık değerleri incelendiği zaman en düşük sıcaklıkların kış mevsimi olan ocak ve şubatta sıfırın altında yaşandığı görülür. En yüksek sıcaklıklar ise yaz mevsimi olan haziran, temmuz ve ağustos aylarında gerçekleşmekte 35 derecenin üstünde seyretmektedir.³⁵

Şekil 3
İran İçin Aylık Ortalama Yağış ve Sıcaklık Grafiği

KAYNAK: İran, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran> (5 Aralık 2009).

³⁵ İran, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran> (5 Aralık 2009).

Ortalama maksimum ve minimum sıcaklık sırasıyla Bender Abbas 27°C ve Şehri Kord 9,6 derecedir. Ortalama maksimum ve minimum yağış miktarı sırasıyla Rasht ve Yasooj; 1476 mm. ve 777 mm ile İran'ın en yüksek yağış alan yerleridir. Yazd ve Zahedan; 44 mm. ve 55 mm. ile ülkenin en düşük yağış alan yeridir. Ortalama yıllık yağış miktarı: 376 km küptür.³⁶ İran iklim yapısı havayolu hizmetlerini kısmen de olsa zorlaştırmaktadır.

II. GELİŞMİŞLİK DÜZEYİ

Bu bölümde İran'ın kalkınmışlık göstergeleri olan verilerden bahs edilecektir. İran nüfusu önemli ölçüde 20. yüzyılın yarısından sonra artmaya başlamış ve 2008 yılında 72 milyona ulaşmıştır. Ülkede bulunan hane sayısı 2008 yılında 15,3 milyon olup hanede yaşayan kişi sayısı ise 4,8 kişidir. Son yıllarda ise, İran'ın doğum oranı önemli ölçüde düşmüştür. Çalışmalara göre İran nüfusu 2050'de 90 milyonun üzerine çıkacaktır. Şekil 4'e göre İran nüfusunun 10 milyonu bulması 1920'li yıllarda gerçekleşmiştir. 1970 yılında ülke nüfusu 30 milyonu aşmış. 2000'lerde ise nüfus 60 milyonu geçmiştir. 1920'lerden itibaren nüfus artışı önce yavaş sonra hızlı bir ivme kazanmıştır. Şekil 5'te yer alan 2002 yaş grafiği İran'ın genç bir ülke olduğunu, nüfusun büyük çoğunluğunun 34 yaşından küçük, üçte ikisinden fazlasının 30 yaş altında, dördte birinin 15 yaş altında olduğunu göstermektedir. Okuryazarlık oranı ise 2002 yılında % 77 ulaşmıştır.³⁷ İran nüfusu 2006'da 65.875.223'e ve 2008'de 70.049.262'a ulaşmıştır.³⁸

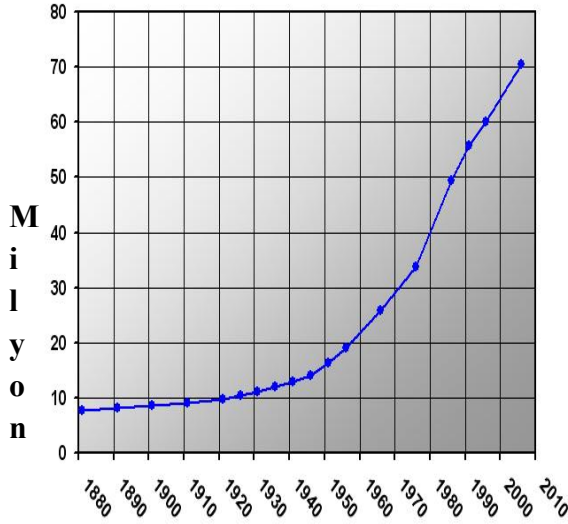
³⁶ *A Glance at Iran >> land & government*, http://www.sci.org.ir/portal/faces/public/sci_en/sci_en.Glance/sci_en.land (14 Ağustos 2009).

³⁷ *Demographics of Iran*, http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Iran (13 Kasım 2009).

³⁸ *Iran Population, 2009*, <http://www.indexmundi.com/iran/population.html> (13 Kasım 2009).

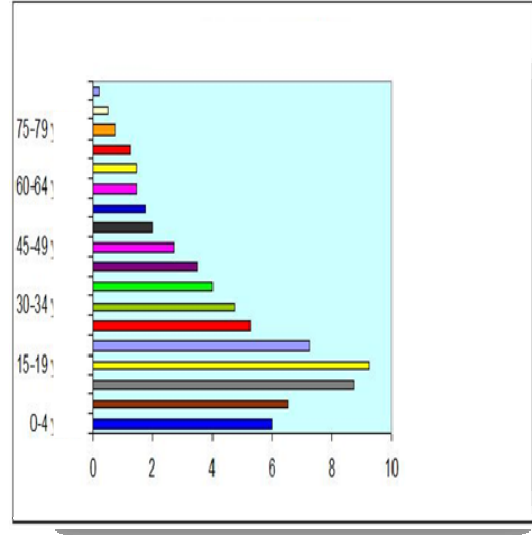
Şekil 4

İran Nüfusu (1880-2005)

Şekil 5

İran Nüfusu (2000)

KAYNAK: *Demographics of Iran*, http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Iran (13Kasım 2009).

İran'ın sosyal yapısı hakkında ve bunun oranları hakkında örneğin genç nüfus, kadın ve erkek nüfusu, mülteci nüfus gibi bilgilere sahip olmak ekonomik yönden de bir değer arz etmektedir. Sonuçta ekonomik ilişkiler sosyal yönü de olan insanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Toplumun değişik sosyal sınıfları birbirinden farklı ekonomik taleplerde bulunmakta ve değişik pazar alanları oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı İran nüfusunun sosyal durumları hakkında verilere sahip olmak da konumuz açısından önemlidir. İran'ın sosyal yapısı hakkında istatistik bilgileri aşağıda verilmiştir.

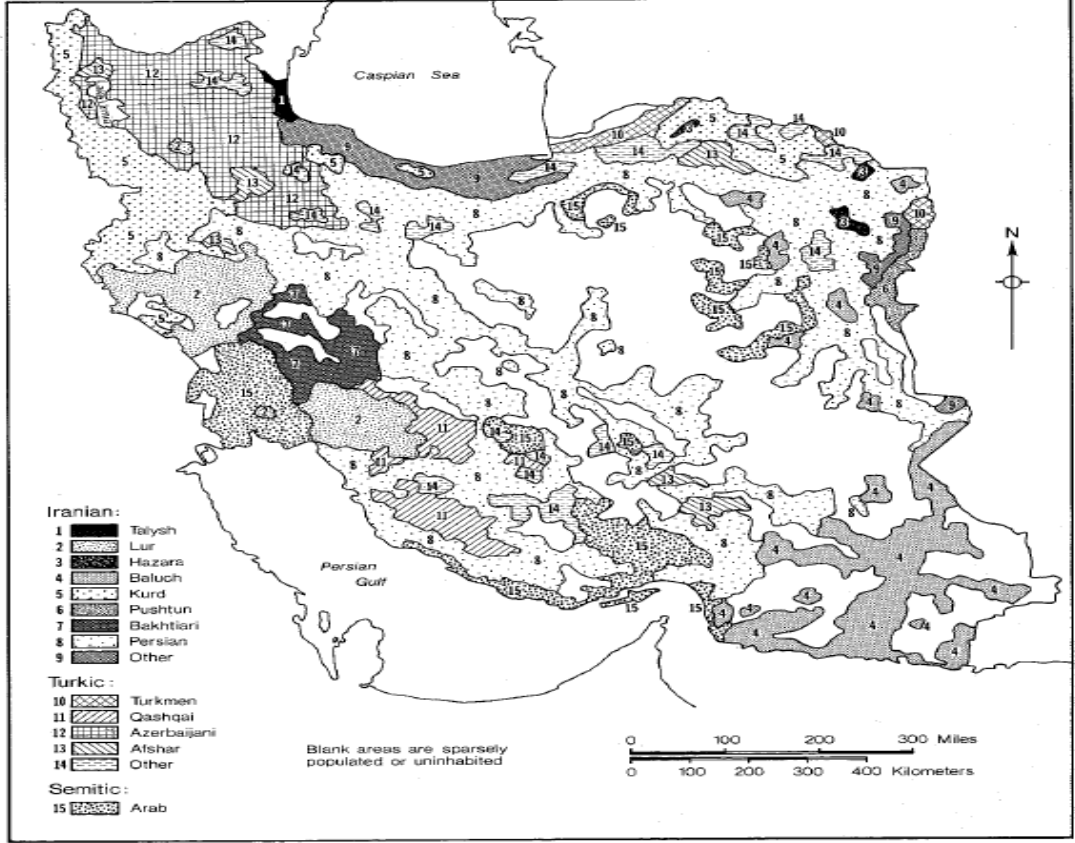
Din: Ülkede Şii Müslüman % 90, Sünni Müslüman % 8, Zerdüş, Yahudi, Hıristiyan ve Bahá'î (en büyük gayrimüslim azınlık) %2 oranında yer almaktadır.³⁹

Etnik Yapı: Azeri, Kaşkay, Türkmen, Afşar vb. Türk kökenliler İran nüfusunun % 47'sini oluşturmaktadırlar.⁴⁰ Nüfusun diğer kısmı ise Fars ve Araptır. Şekil 6 İran'ın etnik yapısını göstermektedir.

³⁹ *Demographics of Iran*, http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Iran (13Kasım 2009).

Şekil 6

İran Etnik Haritası

KAYNAK: Colbert C. Held, Mildred McDonald Held, haritalar John V. Cotter, **Middle East Patterns: Places, Peoples, and Politics**, London: Boulder Westview Press, 1989, s.374.

Okuryazarlık: 15 yaş ve üzeri için ve yazma oranları:

Toplam nüfus: % 80.

Erkek: % 86.

Kadın: % 73,0 (2003).

Yaş Yapısı:

0-14 yaş: % 22.3 (7.548.116 erkek; 7.164.921 kadın.)

⁴⁰ Mahmut Sarıkaya, "İran, Türkler ve Türkçe", Yalçın Sarıkaya (Ed.), **Kaosa Doğru İran Güncel İran İncelemeleri**, Ankara: Fark Yayınları. 2006, s.194.

15-64yaş: % 72,3 (24.090.976 erkek; 23.522.861 kadın.)

65 yaş ve üzeri: % 5.4 (1.713.533 erkek; 1.834.816 kadın.) (2008)

Ortalama Evlenme Yaşı:

Toplam: 26,4 yıl.

Erkek: 26,2 yıl.

Kadın: 26,7 yıl (2008).

Nüfus Artış Oranı: % 0,792 (2008).

Doğum Oranı : 16,89 doğum / 1,000 nüfus (2008).

Ölüm Oranı: 5,69 ölüm / 1,000 nüfus (2008).

Net Göç Hızı: -3,28 göçmenler/ 1,000 nüfus (2008).

Bebek Ölüm Oranı: 36,93 ölüm / 1.000 canlı doğum (2008).

Hayat Süresi :

Toplam nüfus: 70,86 yıl.

Erkek: 69,39 yıl.

Kadın: 72,4 yıl (2008).

Toplam Doğurganlık Hızı: 1,71 doğan çocuk / kadın (2008).

Mülteci Nüfus: İran'da bir milyondan fazla mülteci bulunmaktadır. Bu mültecilerin % 80'i Afganistanlı, % 10 ise Iraklıdır. İran dünyanın en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır. 2006 yılından bu yana, İranlı yetkililer BM ve Afgan yetkilileri ile mültecilerin dönüşü için çalışmaktadır. ⁴¹

İran'ın Nüfusu 66.429.284 milyona ulaşmıştır. (Temmuz 2009 verileri) BM verilerine göre İran, dünyada en büyük kentsel büyüme oranlarına sahiptir. 2005 nüfus

⁴¹*Demographics of Iran*, http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Iran (13Kasım 2009), Not: Bazı değerler tahminidir.

tahminlerine göre, kentsel alanlarda İran nüfusunun yaklaşık % 67'si barınmaktadır. Bu oran 1950 yılında bu oran % 27 idi. İran'ın en kalabalık kentleri tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1

İran'da Bazı Şehir Nüfusları (2006)

Sıra	Şehir	İl	Nüfus 2006 yılında	Sıra	Şehir	İl	Nüfus 2006 yılında
1	Tahran	Tahran	7.705.036	10	Urmiye	Batı Azerbaycan	871.204
2	Meşhed	Razavi Horasan	2.427.316	12	Zahedan	Sistan ve Belucistan	552.706
3	İsfahan	İsfahan	1.683.609	12	Raşt	Gilan	660.123
4	Tebriz	Doğu Azerbaycan	1.498.060	13	Kirman	Kirman	633.799
5	Kerec	Tehran	1.477.450	14	Hemedan	Hemedan	650.284
6	Şiraz	Fars	1.811.186	16	Arak	Markazi	438.338
7	Ahvaz	Huzistan	1.438.126	16	Yazd	Yazd	605.037
8	Kum	Kum	1.142.309	17	Erdebil	Erdebil	412.669
9	Kirmanşah	Kirmanşah	922.921	18	Bender Abbas	Hormozgan	367.508

KAYNAK: *Demographics of Iran*, http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Iran (13Kasım 2009).

İran'ın nüfusu 2009 verilerine göre yaklaşık 66,429 milyon civarındadır. 14 yıllık zaman zarfında nüfus altı milyondan fazla artmış, bu büyüme oranı 1995 yılı ile 2009 yılında aynı kalmıştır. Toplam Doğurganlık Oranı, Kaba Doğum Oranı 2009 yılında 1995 yılına oranla azalmıştır. Bunun ifadesi şudur nüfus artmış olsa da; nüfus artış hızı yavaşlamıştır. 1995'ten 2005'e kadar on yıllık zaman da nüfus artışı yavaşlarsa da 2009'da İran nüfusunun yeniden bir ivme kazandığı görülür. 2009'da Kaba Doğum Oranı bin kişide 17; doğumlar ise bin kişide 1,141 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar 2009 yılından daha az olsalar bile 2005'ten daha fazladır.

Tablo 2'deki istatistiklere bakıldığında 2015'de İran nüfusunun 70,532 milyona 2025'te de 76.779 milyona olacağı ön görülmektedir. Doğum verileri bu dönemde de azalan

bir orandadır. Bu durumdan çıkarılacak sonuç gelecekte İran'da genç nüfusun azalması orta ve yaşlı nüfusun artması anlamına gelmektedir.

İran'da yaşam süresi 1995'de 67; 2005'de 70; 2009'da 71 yıl olarak gerçekleşirken 2015'te 73; 2025'te ise 75 yıla ulaşması beklenmektedir. 1995 yılı bebek ve çocuk ölüm oranları bin doğumda 52 iken; 2009'da binde 36'ya gerilemiştir. Bu oranların 2025'te daha da gerileyeceği öngörülmektedir. Bu durumun açıklaması artan sağlık hizmetlerinin tüm toplum kademelerine yayılmasıdır. Ölüm oranlarının düzeyi 1995'ten 2025'e kadar fazla değişmeden binde altı oranında devam etmiş ve etmesi beklenmektedir.

İran'da 1995'de 10.000 kişide 6 kişi göçmen iken; 2009'da bu oran azalarak 3 kişiye düşmüştür. 2015'te 1 kişiye; 2025'te 10.000 kişide 0 kişiye düşmesi beklenmektedir.⁴² Bununla birlikte Ortadoğu gibi zorlu bir coğrafyada bulunan İran hakkında gelecek tahminleri yapmak pek gerçeği yansıtmayabilir. Tahminlerde belirtilen oranlar gelecek zaman dilimlerinde oluşacak tabloyla örtüşmeyebilir.

Tablo 2

İran'ın Nüfus Verileri

NÜFUS VERİLERİ	2009	1995	2005	2015	2025
Nüfus					
Yaklaşık Nüfus	66,429	60,781	64,737	70,532	76,779
Büyüme Oranı (yüzde)	0.9	0.9	0.4	1.0	0.6
Doğurganlık					
Toplam Doğurganlık Oranı	1.7	2.9	1.7	1.7	1.7
Kaba Doğum Oranı(1,000 kişide)	17	21	16	17	12
Doğumlar (binde)	1,141	1,294	1,034	1,218	941
Ölüm					
Yaşam Süresi	71	67	70	73	75
Bebek Ölüm Oranı(1,000 Doğumda)	36	55	41	29	21

⁴² U.S. Census Bureau, Population Division, Iran Demographic Indicators, 2009, <http://www.census.gov/ipc/www/idb/country.php> (13Kasım 2009).

5 Yaş Altı Ölüm Oranı (1,000 Doğumda)	52	86	60	42	28
Kaba Ölüm Oranı (1,000 Kişide)	6	6	6	6	6
Ölümler (Binde)	380	376	360	412	468
Göç					
Net Göç Oran (1,000 Kişide)	-3	-6	-6	-1	-0
Net Göçmen Sayısı (Binde)	-174	-375	-408	-75	-34

KAYNAK: U.S. Census Bureau, Population Division, Iran Demographic Indicators, 2009, <http://www.census.gov/ipc/www/idb/country.php> (13Kasım 2009).

2003 yılında İran nüfusunun okuryazarlık oranı % 79,4 oranında idi ve bu oranın ise % 85,6'sı erkek % 73'ü kadın olarak belirtilmiştir. Anayasa göre ilköğretim 6 ve 10 yaş arasında zorunludur. Ortaokul ve liseye devam ise zorunlu değildir. Bu nedenle, ilkokuldan sonra kayıt oranları düşmektedir. 2004 yılında ortaokul kayıt oranı % 90 iken lisede bu oran % 70'dir. İlköğretim orta ve yüksek eğitim ücretsiz olduğu İran'da 200'den fazla kamu 30'dan fazla özel yükseköğretim kurumu vardır. Toplam kayıt yaptıran öğrenci sayısı yaklaşık 1,6 milyon kişiyi bulmaktadır. Tahran Üniversitesi en prestijli en büyük devlet üniversitesidir. İran'ın en büyük özel üniversitesi ise İslam Free University'dir.⁴³

İran Bilim Araştırma ve Teknoloji Bakanı Mohammad-Mehdi Zahedi 20 Ağustos'da verdiği beyanatta: *"Üniversite öğrencilerinin İran'ın 70 milyon nüfusunun yüzde beşini oluşturduğunu"* söyledi. Bir basın toplantısında konuşan Mohammad-Mehdi Zahedi *"2005 yılında üniversite öğrencilerinin sayısı yaklaşık 2,150 milyona ve 2008 yılında ise yaklaşık 3,5 milyona ulaştığını vurguladı"*. İran'da son yıllarda üniversite öğrencilerinde yüksek lisans ve doktora yapanların sayısında ise % 100 artış oldu. Yüksek lisans yapan öğrenci sayısının ise 2005'te yaklaşık 20 bin; 2008'de 40 bin civarındadır. Doktora öğrencileri 2005 yılında 2 bin; 2008 yılında 4 bine ulaşmıştır. Öğretim üyesi sayısında ise üç yıl içinde iki kattan fazla artış

⁴³ Library of Congress – Federal Research Division, Country Profile: Iran, Mayıs 2008 <http://memory.loc.gov/frd/cs/profiles/Iran.pdf> (13Kasım 2009), s.6.

olmuştur.’’⁴⁴ Sözcüklerle İran’da yüksek öğretimin nicel olarak vardığı son durumu özetlemiştir.

Halk sağlığı hizmetlerinin genel kalitesi önemli ölçüde 1978-79 yılından sonra gelişmiştir. Devrim sonrası halk sağlığı hükümetin bir numaralı önceliği olmuştur. İran Anayasası İranlılara sağlık hakkını temel hak olarak tanımaktadır. Kamu kliniklerinde halka kapsamlı ve düşük maliyetle temel bakım sunar. Genel ve özel hastaneler Sağlık Bakanlığı denetimi altında bakımı daha üst düzeyde hizmet sağlamak için kontrol edilmektedir. Büyük şehirlerde kırsal alanlara nisbetle özel klinikler ve hastanelere ulaşım daha rahattır. Hükümetin öncülüğünde sağlık sistemi 1990’ların sonlarından bu yana sağlık eğitimi ve doğum öncesi bakım üzerinde önemli gelişmeler kat etmiştir.

İran’ın Sosyal İşler Bakanlığı; emeklilik, özrürlük ve kamu programlarını denetlemektedir. Yoksullar için refah programları çok fazla olup 30 ayrı kamu kurumu ve yarı-devlet kuruluşları bu işle ilgilenmektedir. Büyük refah organizasyonu ‘‘Bonyad-e Mostazafin’’, bir yarı-kamu vakfıdır. Bu vakıf 1979 yılında son Şah ailesinin mal varlığı ile kurulmuş ve geniş bir faaliyet alanı bulunmaktadır. 2005 yılında ise Cumhurbaşkanı Ahmedinejad genç çiftlere mali yardım sağlamak için Rıza Gönül Fonu’nu kurmuştur.⁴⁵

İran’da internet kullanımı ile ilgili tablo 3’ü incelediğimizde 2000 yılında 69.442.905’luk İran nüfusunun 250.000’lik kesimi, yani İran’ın %3,8’i, internet kullanmaktayken, 2002-2005 yıllarında nüfus sayısının fazla değişmemesine rağmen internet kullanıcıları önce % 7,5’lik bir payla 5.500.000 kişiye; sonra %10,8’lik bir payla 7.500.000 kişiye ulaşmıştır. İran halkı internet kullanımı bakımından 2008’de inanılmaz bir ivme yakalamıştır. Nüfus bir miktar azalarak 65.875.223 olmuşsa da; internet kullanıcıları % 34,9’luk bir oranla 23.000.000 kişiye ulaşmıştır. 2009 yılında ise internet kullanıcıları 32.200.000 kişiye ulaşmıştır. Bu sayı ülke nüfusunun % 48,5’ini kapsamaktadır. Sonuç olarak İran’da internet kullanımı son dokuz yıldaki artışlarla yaklaşık olarak ülke nüfusunun yarısına ulaşmıştır.⁴⁶

⁴⁴ Payvand Iran News, ‘‘Five percent of Iran’s population are university students: Minister’’, 20 Kasım 2008, <http://www.payvand.com/news/08/sep/1204.html> (13 Kasım 2009).

⁴⁵ Library of Congress – Federal Research Division, Country, A.g.e., s.7.

⁴⁶ Iran Internet Usage and Marketing Report, İran, <http://www.internetworldstats.com/me/ir.html> (13 Kasım 2009).

Tablo 3

İran'da İnternet Kullanımı

Yıl	Kullanıcı	Nüfus	% Nüfus
2000	250,000	69.442.905	% 3,8
2002	5.500,000	69.442.905	% 7,5
2005	7.500.000	69.442.905	% 10,8
2008	23.000.000	65.875.223	% 34,9
2009	32.200.000	66.429.284	% 48,5

KAYNAK: *Iran İnternet Usage and Marketing Report*, İran, <http://www.internetworldstats.com/me/ir.html> (13 Kasım 2009).

A. İran'ın Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasılası GSYİH

GSMH ve büyüme oranları bir ülkenin ekonomik performansının göstergesidir. GSMH oranlarının üç çeyrek üst üste düşük olması resesyona (durgunluk) başlangıcının sinyali olarak görülür. Yine GSYİH de ekonomik büyüklüğün önemli ölçütlerinden biridir ve 1990'lardan sonra küreselleşmenin hız kazanıp üretim faktörlerinin ve sermayenin, ülke sınırlarının dışına taşması sonucu, makroekonomik analizlerle ilgili, bir ülkenin yurttaşlarının gelirini ifade eden GSMH yerine bir ülkenin sınırları içerisinde yaratılan toplam geliri ifade eden GSYİH üzerine yoğunlaşmıştır. Fakat yine de ülkelerdeki kişi başına gelir ve bunların karşılaştırılması gibi konularda GSMH hala önemli bir kavram ve ölçüttür. Bu bakımdan İran'ın GSMH ve GSYİH oranlarını incelemek, İran'ın gelişmişlik düzeyini ortaya çıkarmak bakımından önemlidir.

İran, 2007 verilerine göre kişi başına düşen GSMH (Gayri Safi Milli Hasılası)⁴⁷ 3,401 dolar ile dünya ülkeleri arasında 85'inci sıradadır.⁴⁸ 21. yüzyılın başında İran'da hizmet

⁴⁷ GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla), bir ülke vatandaşlarının verilen bir yıl için ürettikleri toplam mal ve hizmetlerin, belli bir para birimi karşılığında değerinin toplamıdır. "Vatandaşlık" ayrımının yapılmasındaki sebep GSYİH'den farklı olduğunu belirtmek içindir. GSYİH, o ülkede faaliyet gösteren yabancı ülke yurttaşlarının ürettiği nihai mal ve hizmetleri de kapsar.

sektörü GSMH'da en büyük yüzdeye sahipti. Hizmet sektörü GSYİH⁴⁹ (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) içindeki payı açısından en uzun süreli büyümeyi göstermiş olsa da bu sektör dengeli değildir. Hizmet sektörünü madencilik, imalat ve tarım sektörü izlemiştir. 2006'da yaklaşık olarak hükümet bütçesinin % 45'i petrol ve doğal gaz ödemelerinden ve % 31'i vergi ve harçlardan geldi. 2000–2004 arasında hükümet harcamalarının yıllık % 14'lük bir enflasyon oluşturduğu İran 70 milyar \$'lık döviz rezervinin % 80'ini ham petrol ihracatından elde etmiştir. 2006 yılında İran'ın nominal GSYİH'i 195.5 milyar dolar (\$) ve kişi başına düşen milli gelir 2440 dolar olarak hesaplanmıştır. 2007'de GSMH'nın 206 milyar dolar (satın alma gücü paritesi açısından ise 852 milyar dolar) veya kişi başına düşen milli gelir açısından 3,160 dolar (satın alma gücü paritesi açısından ise 12,300 dolar) olarak hesaplanmıştır. İran'ın resmi olarak yıllık büyüme oranı ise % 6'dır. Yukarıda saydığımız veriler ve çok çeşitli ancak küçük ölçekli sanayi yapısı nedeniyle, BM 2007 yılı itibarıyla İran ekonomisini yarı-gelişmiş kabul etmektedir.⁵⁰

İran, tablo 4'e göre 2000 yılında GSMH'sını 1,557 dolardan 2007'de 4,072 dolara ulaştırmıştır. Yedi yıllık bir zaman diliminde 2,515 dolardan fazla bir gelir artışı olmuştur. 2000 yılındaki gelir % 161 civarında bir artış gerçekleştirmiş ve 4,072 dolar seviyesine ulaşmıştır.⁵¹ Kişi başına düşen gelirdeki bu artış araştırılmaya değerdir.

Başka bir deyişle gayri safi millî hasıla (GSMH), bir ülkenin yurt dışında çalışan vatandaşlarının ülkeye gönderdikleri faktör gelirlerinin GSYİH'ya eklenip, ülkede çalışan yabancıların kendi ülkelerine gönderdikleri faktör gelirlerinin GSYİH'dan düşülmesi ile elde edilen değerdir. 1990'ların başından itibaren, küreselleşmenin ivme kazanıp, üretim faktörlerinin ve sermayenin, ülke sınırlarının dışına taşması sonucu, makroekonomik analizlerde ilgi, bir ülkenin yurttaşlarının gelirini ifade eden GSMH yerine, bir ülkenin sınırları içerisinde yaratılan toplam geliri ifade eden GSYİH üzerine yoğunlaşmıştır. Fakat yine de ülkelerdeki kişi başına gelir ve bunların karşılaştırılması gibi konularda GSMH hala önemli bir kavram ve ölçüdür. GSMH, genellikle bir yıllık zaman birimi içinde hesaplanır. Kişi Başına Millî Hasıla hesaplamalarında nüfus artışı gözönünde bulundurulur. GSMH ve büyüme oranları, ülkenin ekonomik performansının göstergesidir. GSMH büyüme oranlarının üç çeyrek üst üste düşük olması, resesyona (durgunluk) başlangıcının sinyali olarak görülür.

⁴⁸ *Kişi başına GSMH'ye göre ülkelerin listesi*, 2007, http://tr.wikipedia.org/wiki/Ki%C5%9Fi_ba%C5%9F%C4%B1na_GSMH'ye_g%C3%B6re_%C3%BClkelerin_listesi (5 Aralık 2009).

⁴⁹ (GSYİH) Bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası, ekonomik büyüklüğünün birkaç ölçütünden biridir. GSYİH, GSMH'den farklı olarak, bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir. Bu tanımda belli bir zaman, bir ay, üç ay ya da bir yıl olabilir. GSYİH genellikle bir yıl için ele alınır. Nihai mal ve hizmetler ise, üretilen toplam mal ve hizmetlerden üretim için kullanılan ara mallar düşüldükten sonra geriye kalan değerdir. Gelirler yöntemi ile hesaplamada, gelir niteliği taşıyan üretim ve hizmet alanındaki kalemler esas alınır. Kullanılan ana kalemler şu şekilde sıralanabilir:

GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) = Tarım + Sanayi + İnşaat + Ticaret + Ulaştırma, Haberleşme + Mali Kuruluşlar + Konut + Hizmetler Toplamı (Kamu ve Özel) + İthalat Vergisi

GSMH = GSYİH + Net Dış Alem Faktör Gelirleri

⁵⁰ *İran*, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran> (5 Aralık 2009).

⁵¹ National Accounts Estimates of Main Aggregates/United Nations Statistics Division, A.g.e., 5 Aralık 2009.

Tablo 4

İran’da Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gayrisafi Milli Hasıla (\$)

İran	2007	GSMH	4,072
İran	2006	GSMH	3,172
İran	2005	GSMH	2,766
İran	2004	GSMH	2,370
İran	2003	GSMH	2,009
İran	2002	GSMH	2,011
İran	2001	GSMH	1,654
İran	2000	GSMH	1,557

KAYNAK: National Accounts Estimates of Main Aggregates/United Nations Statistics Division, Per capita GDP at current prices - US dollars, 30 Kasım 2009, <http://data.un.org/Data.aspx?q=iran+Per+capita+GDP+at+current+prices+&d=SNAAMA&f=grID%3a101%3bcrrID%3aUSD%3bpcFlag%3a1%3bcrID%3a364> (5 Aralık 2009).

İran’ın GSMH büyüme oranlarına tablo 5’e baktığımız zaman 2001 yılında % 4; 2002 ve 2003 yıllarında % 7 değerini alarak son yedi yılın en üst düzeyinde olmuştur. 2004’de % 6; 2005, 2006, 2007 yıllarında ise % 5 olarak gerçekleşmiştir.⁵²

Tablo 5

İran GSMH Yıllık Büyüme Oranı

2007	5
2006	5
2005	5
2004	6
2003	7
2002	7
2001	4

KAYNAK: National Accounts Estimates of Main Aggregates/United Nations Statistics Division, **A.g.e.**, 5 Aralık 2009.

⁵² National Accounts Estimates of Main Aggregates/United Nations Statistics Division, **A.g.e.**, 5 Aralık 2009.

İran'a ait GSYİH cari fiyatlarla harcama tiplerini oluşturan bileşenler Birleşmiş Milletler kaynağından tablo 6'daki veriler oluşturulmuştur. Tablo 6'daki İran'ın GSYİH 2002'den 2007'ye kadarki harcama kalemleri incelendiği zaman İran'ın GSYİH'nin 2003'te 136.645.883.579 dolar, 2004'te 162.746.786.828 dolar, 2005'te 192.020.179.691 dolar, 2006'da 222.880.463.580 dolar, 2007'de 289.933.189.320 dolar olarak gerçekleştiği görülür.

Tablo 6

İran'ın GSYİH Cari Fiyatlarla Harcama Tipleri (\$)

2007	Son Tüketim Harcamaları	174,894,041,293
2007	Hane Tüketim Harcaması (Kar amacı gütmeyen kurumlarda dahil)	137,230,145,739
2007	Genel Hükümet Son Tüketim Harcamaları	37,663,895,553
2007	Brüt Sermaye Birikimi	98,751,065,643
2007	Net Yatırımlar	85,109,271,803
2007	Kambiyo Stokları	13,641,793,840
2007	Mal ve Hizmet İhracatı	93,440,966,844
2007	Mal ve Hizmet İthalatı	77,152,884,460
2007	GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla)	289,933,189,320
2006	Son Tüketim Harcamaları	135,070,366,224
2006	Hane Tüketim Harcaması (Kar amacı gütmeyen kurumlarda dahil)	105,899,870,480
2006	Genel Hükümet Son Tüketim Harcamaları	29,170,495,744
2006	Brüt Sermaye Birikimi	77,520,190,775
2006	Net Yatırımlar	65,955,583,507
2006	Kambiyo Stokları	11,564,607,268
2006	Mal ve Hizmet İhracatı	69,873,801,733
2006	Mal ve Hizmet İthalatı	59,583,895,153
2006	GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla)	222,880,463,580
2005	Son Tüketim Harcamaları	115,149,988,473

2005	Hane Tüketim Harcaması (Kar amacı gütmeyen kurumlarda dahil)	89,633,601,252
2005	Genel Hükümet Son Tüketim Harcamaları	25,516,387,221
2005	Brüt Sermaye Birikimi	59,660,093,894
2005	Net Yatırımlar	54,667,210,243
2005	Kambiyo Stokları	4,992,883,651
2005	Mal ve Hizmet İhracatı	66,906,156,084
2005	Mal ve Hizmet İthalatı	49,696,058,760
2005	GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla)	192,020,179,691
2004	Son Tüketim Harcamaları	98,293,779,912
2004	Hane Tüketim Harcaması (Kar amacı gütmeyen kurumlarda dahil)	77,795,358,088
2004	Genel Hükümet Son Tüketim Harcamaları	20,498,421,824
2004	Brüt Sermaye Birikimi	59,124,367,653
2004	Net Yatırımlar	48,828,091,877
2004	Kambiyo Stokları	10,296,275,776
2004	Mal ve Hizmet İhracatı	49,624,263,880
2004	Mal ve Hizmet İthalatı	44,295,624,615
2004	GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla)	162,746,786,828
2003	Son Tüketim Harcamaları	83,958,048,927
2003	Hane Tüketim Harcaması (Kar amacı gütmeyen kurumlarda dahil)	65,674,566,232
2003	Genel Hükümet Son Tüketim Harcamaları	18,283,482,696
2003	Brüt Sermaye Birikimi	50,483,043,138
2003	Net Yatırımlar	41,410,626,812
2003	Kambiyo Stokları	9,072,416,326
2003	Mal ve Hizmet İhracatı	39,239,299,863
2003	Mal ve Hizmet İthalatı	37,034,508,350

2003	GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla)	136,645,883,579
2002	Son Tüketim Harcamaları	82,197,621,513
2002	Hane Tüketim Harcaması (Kar amacı gütmeyen kurumlarda dahil)	63,455,409,721
2002	Genel Hükümet Son Tüketim Harcamaları	18,742,211,792
2002	Brüt Sermaye Birikimi	47,957,195,883
2002	Net Yatırımlar	39,958,097,160

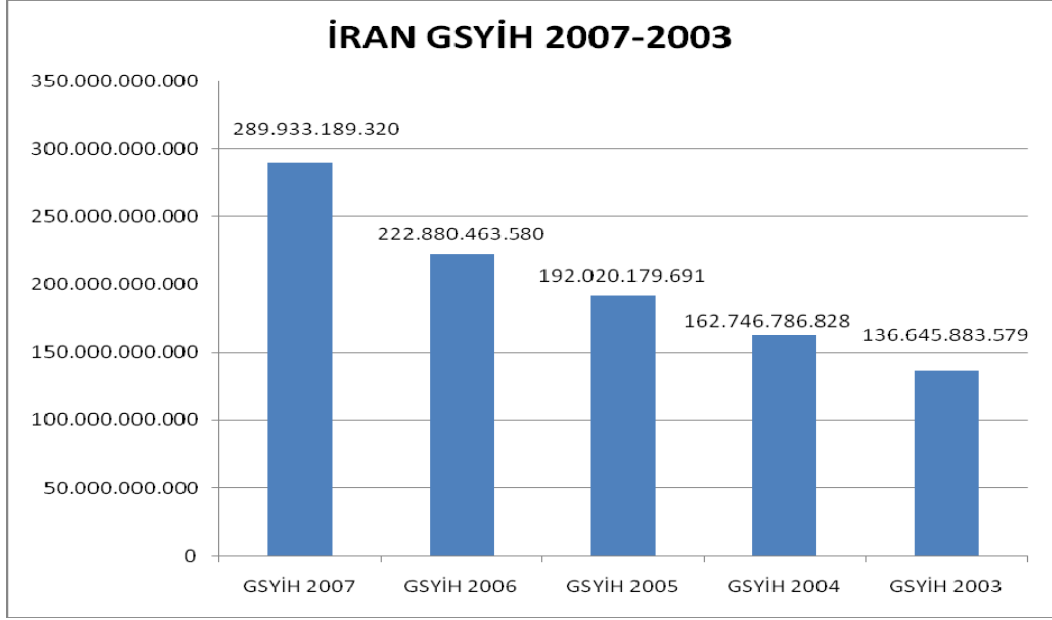
KAYNAK: National Accounts Estimates of Main Aggregates/United Nations Statistics Division, **A.g.e.**, 5 Aralık 2009.

Tablo 6'da BM verilerinden İran'ın GSYİH 2002'den 2007'ye kadarki harcama kalemleri incelendiği zaman İran'ın GSYİH'nın 2003'te 136.645.883.579 dolar, 2004'te 162.746.786.828 dolar, 2005'te 192.020.179.691 dolar, 2006'da 222.880.463.580 dolar, 2007'de 289.933.189.320 dolar olarak gerçekleştiği görülür.

2003'den 2007'e kadar beş yıllık sürede İran'ın GSYİH oranında % 47 oranında bir artış olmuştur. En büyük artış ise 2007 yılına aittir. Yukarıdaki BM kaynağından alınan tablo 6'dan İran GSYİH cari kalemler ile harcama tipleri hakkında değerli bilgiler edinilmektedir. Bu bilgiler ışığında şekil 7'deki "İran GSYİH (2007-2003)" grafiği tarafımızdan hazırlanmıştır.

Şekil 7

İran GSYİH (2007-2003)

KAYNAK: National Accounts Estimates of Main Aggregates/United Nations Statistics Division, A.g.e., 5 Aralık 2009, verilerinden ‘İran GSYİH 2007-2003 grafiği’ tarafımızdan hazırlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN –AB EKONOMİK İLİŞKİLERİ

I. İRAN’IN DEVRİM SONRASI ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİKALARI

İran Devrimi’nin ilk iki yılında yaşanan ‘‘Rehine Krizi⁵³’’ ekonomik açıdan ülkede gerilemeye yol açtı. Devrimin ‘‘İlk Kalkınma Planı’’ Başbakan Mussavi tarafından İran-İrak Savaşı’nın tüm hızıyla devam ettiği 1983’te uygulamaya kondu. Plan özetle şu maddeleri içermektedir:

- a) Devlet yönetiminde gelişim stratejisi
- b) Temel endüstri ve bankacılık alanlarının millileştirilmesi
- c) Fiyat düzenlemeleri.
- d) Sübvansiyonlar.
- e) Sınırlı ticaret politikası

Plan ile kendine yeterli, işsizliğin olmadığı, kitleler için sosyal refahın sağlandığı bir ülke amaçlandı. Zaten popüler ve gerçekçi olmayan bu hedeflere savaş çıkması ve petrol fiyatlarının düşmesi de eklenince ulaşılamadı.

Yaşam standartları, devrimin ilk on yılında Şah Dönemi’nin de altındaydı. İşsizlik ve enflasyon arttı. Petrol gelirleri ile tarımsal ürünler, tüketim malları, makineler ithal edildi. Savaş devlet hazinesini kuruttu ve ülke alt yapısı yok oldu. ABD yaptırımları İran’ın ihtiyaç duyduğu ileri teknoloji ve yatırımları engelledi. Teknokratlar ve zengin girişimciler gibi yetişmiş insan gücü İran’ı terk etti. Petrol fiyatları düşerken ülke nüfusu yıllık % 4 büyüdü. Bu arada 3-4 milyon Afganlı, Iraklı ve Kürt İran’a göç etti.

⁵³ 4 Kasım 1979’da Tahran’daki Amerikan elçiliğindeki Amerikalılar 444 gün rehin tutuldu. Bu olaya Rehine Krizi denildi. Kriz sonucu İran’a uluslararası ambargo uygulandı.

Sağlık hizmetlerinin gelişmesi, kilometrelerce yeni yol yapılması, kırsal bölgelere elektrik götürülmesi, eğitim seviyesinin yükselmesi ve basın ve film endüstrisinin gelişmesi bu dönemde olan önemli gelişmelerdir. 1983'ten beri iş gücünün % 68'i devlet çalışanıdır.⁵⁴ Bu durum ekonominin asıl patronunun devlet olduğu liberal olmayan bir ekonomiyi gösterir.

Ali Ekber Haşimi Rafsancani, İran'da Şah zamanında gelişmeye başlayan köklerini geleneksel "pazar" esnafından alan "Ticari Burjuvazi'nin" temsilcisiydi. Rafsancani, cumhurbaşkanı seçilince serbest pazar ekonomisini temel alan "Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı" hazırladı. Kabinesini batıda eğitim almış teknokratlardan kurdu. İran'ın politik ve ekonomik çevresi ve devrim kurumları planın uygulanmasını engelledi. Reformların yarısı uygulanabildi. Finans Bakanlığı ülkedeki şirketlere kontrol müfettişleri göndererek ekonomiyi merkezi denetime almaya çalıştı. Bununla beraber İran ekonomisinin % 40'na sahip olan vakıflar (bonyad) kurmuş oldukları siyasi ve askeri bağlantıları sebebiyle denetlenemedi. Ülkede birkaç kambiyo sistemi vardı. Döviz kurlarını devlet denetimine alma çabası karaborsaya yol açtı.

İran ekonomisinin büyümesi ve istikrar kazanması acil iç ve dış yatırımlar ile sağlanabilirdi. Petrol endüstrisi merkezli madenciliğin ağırlıklı olacağı yatırımlar ülkenin kalkınmasında başat rol oynayabilirdi. Dış yatırımlar güvenli ve daimi bir ekonomik çevre gerektiriyordu. Bunun için İran tarafından "Lübnan Rehine Krizi'nin"⁵⁵ çözülmesi ve "Rüştü Fetvası"⁵⁶ meselesinin aşılması Avrupalı ve diğer dış yatırımları çekmek için yapılan manevralardı. Üçüncü meclis döneminde para basımının artması enflasyonu artırdı. 1991-1992 yılında ülke borçlarını ödeyemez duruma geldi.⁵⁷

Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığı sırasında savaşın zarar verdiği ekonomi yeniden inşa sürecine girdi. Yeni kabine büyük çoğunlukla batı eğitilmiş teknokratlardan oluşturuldu. "Beş Yıllık Kalkınma Planı" uygulandı. Plan özetle şu maddeleri içermektedir:

- a) Petrol endüstrisini kuvvetlendirmek.

⁵⁴ M. Mohsen Milani, **The Making of Iran's Islamic Revolution, From Monarchy to Islamic Republic**, 2. Basım, Newyork: Westview Press, s.203-205.

⁵⁵ 1983'ten itibaren Lübnan'daki batılı gazeteci ve diplomatlar İran'ın desteklediği grupların hedefi oldu. Fransız gazeteciler Hizbullah örgütü tarafından rehin tutuldu. İran'ın arabuluğu ile serbest bırakıldılar.

⁵⁶ 1989'da Şeytan Ayetleri'nin yazarı İngiliz vatandaşı Salman Rüşdi için Ayetullah Humeyni ölüm fetvası verdi. İran'ın Batı Avrupa ile ilişkileri tümenden kötüleşti.

⁵⁷ Ansari, **A.g.e.**, s.243-247.

- b) Stratejik olmayan endüstrilerin özelleştirilmesi.
- c) Sübvansiyonların azaltılması.
- d) İran pazarının dış kredi, mal ve yatırımlara açılması.
- e) Pazar ekonomisinin düzenlenmesi.

Bu dönemde Avrupa'nın yardımı ile ana rafineriler ve petrol platformları tamir edildi. Bu dönemde İran petrolünün % 75'i Avrupa ve Japonya ihraç ediyordu. Hükümet batıya kaçmış olan teknokratlar ve zengin girişimciler gibi yetişmiş insan gücünü İran'a geri çağırdı. İran'da 1979 yılında yasaklanan yabancı otomotiv sektörüne izin verildi. İran bu sektörde yabancı yatırımcılara kazançlı imtiyazlar sağladı. Basra Körfezi'nde Keşm ve Kiş adalarında iki serbest ticaret bölgesi kuruldu. 1993'te Dünya Bankası, ABD'nin itirazına rağmen, İran'ın kalkınma projelerine 463 milyon dolar ödünç vermeyi kabul etti. İran'a ödünç verme işleminin Dünya Bankası tarafından kabul edilmesinde AB ülkelerinin etkisi vardır.

Mussavi yönetimi, devraldığı çok ciddi problemleri olan ekonomik mirası ile, sekiz yıllık Irak savaşının ağır bilançosu ve küresel durgunluğa karşın 1990-1993 yılları arasında mütevazı de olsa ekonomik iyileşme ve milli üretimde artış sağladı. Ancak enflasyon kontrol edilemediği gibi endüstriyel üretim düşük kaldı. Ayrıca İran parası sürekli devalüe edildi. Dış yatırım beklenildiği kadar olmadı. ABD yaptırımları modern teknolojilerin çoğunun İran'a girmesini engelledi.⁵⁸

Rafsancani'nin ilk cumhurbaşkanlığı döneminde (1989-1993 yılları arasında) Humeyni döneminin kadroları tasfiye edildi. İran'ın ülke dışında itibarını zedeleyecek girişimlerden kaçınıldı. Devrim sırasında devletleştirilen kurumlar özelleştirildi. Yabancı yatırımları özendirerek pazar koşulları yaratılmaya çalışıldı. Özellikle devrim sonrası yabancı yatırımcılara uygulanan yasak kaldırıldı. Serbest ticaret alanları kuruldu. Borsa yeniden açıldı. Rejime bağlı mollalar Rafsancani'nin İslam anlayışını "Amerikanvari İslam" diye niteleyerek reformlara karşı çıktılar. 1993-1997'de Rafsancani ikinci kez cumhurbaşkanı oldu. Dini lider ve mollaların desteğini kaybeden hükümet 1992-1996 yıllarında parlamentoda istediği hiçbir yasayı geçiremedi.

⁵⁸ Milani, A.g.e., s.230-233.

Muhammed Hatemi, Rafsancani'den sonra 1997-2001 döneminde cumhurbaşkanı oldu. Uzmanlara göre Hatemi, İran'daki değişimin ve reformun sembolüydü. Reformcu cumhurbaşkanına rağmen sistem muhafazakârların etkisindeydi. Yasalar mecliste kabul edilmiyordu. Kısaca sistem kendini korumaya almıştı. Bu dönemde hem batı hem de doğudan bağımsız dış politika hedeflendi. Bölgesel işbirliğine önem verildi. Bu bağlamda "İslam Kalkınma Örgütü (İKÖ), Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Gelişen 8 Ülke (D-8) ve Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) ile iyi ilişkiler geliştirilmesine özen gösterildi. Rusya, Çin, Hindistan, Japonya ve Avrupa ülkeleri ile karşılıklı ilişkiler geliştirildi.

Hatemi sonrası İran'da cumhurbaşkanı olan Mahmut Ahmedinejad, muhafazakarların adayı olarak reformcu Rafsancani'nin karşısında % 62,2 oy alarak (2005-2009) cumhurbaşkanlığı yaptı. Fakir İranlıların sorunlarını gündeme getiren Ahmedinejad, karnını doyuramayan insanlar için reformcuların liberalleşme, özgürlük, dışarıya açılma politikalarının pek bir şey ifade etmeyeceğini vurgulayarak seçimleri kazandı. Aşırı ABD ve İsrail karşıtı olan muhafazakâr yönetim Tahran'da bir "Petrol Borsası" açıp işlemleri euro üzerinden yaparak ABD'ne dolaylı yoldan zarar vermeye çalıştı.⁵⁹

A. Para Politikaları

İran son yıllarda petrolünü euro üzerinden satmaya başladı. Bu para politikasında İran için en büyük etken baş düşman saydığı İran'a ambargo uygulayan ABD'ne dolaylı yoldan bile olsa zarar verme düşüncesi ön plandaydı. ABD para birimine verilecek zararı anlayabilmek için doların geçirmiş olduğu tarihsel süreci bilmek gerekmektedir. Bu bölümde kısaca doların nasıl uluslararası rezerv para birimi olduğu anlatılacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1944 yılında toplanan Bretton Woods Konferansı'nda altının onsu 35 ABD dolarına bağlandı. ABD dolarının uluslararası tek rezerv para olduğu yeni bir para sistemi doğdu. Ayrıca Bretton Woods Konferansı sonucu "Dünya Bankası" ve "Uluslararası Para Fonu" (IMF) kuruldu. Kurulan sistem ile dünya ekonomisi istikrara kavuştu. 1970'li yılların başında Asya ve Avrupa ekonomilerin artan ekonomik rekabet gücü ve Vietnam Savaşı'nın harcamalarının ABD ekonomisini zorlaması ile başta

⁵⁹ Yaşar Onay, *Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran*, İstanbul: Neden Kitap, 2007, s.41-52.

Fransa olmak üzere önemli ülkelerin merkez bankaları ellerindeki dolarlar karşılığı altın isteminde bulundular. Bu gelişmeler sonucunda Nixon yönetimi döneminde Bretton Woods Sistemi ile getirilen 1 ons altının 35 ABD dolarına eşitliği sona erdirildi. 11 Ağustos 1971 tarihi itibarıyla tüm ulusal paralar dalgalanmaya bırakıldı. Bu gelişmeler üzerine Petrol Dışsatımcısı Ülkeler Örgütü (OPEC) 1970'li yıllarda petrol ticaretini birçok para biriminden oluşan bir para sepeti üzerinden olabirliğini tartışmaya başlamıştır. ABD petrol ticaretinin bir para sepeti ile yapılmasını engelleyerek, doların egemenliğini sürdürmek amacıyla, dünyanın en büyük petrol üreticisi olan Suudi Arabistan ile petrol ticaretini yalnızca dolarla yapacağı yönünde bir antlaşmaya varmıştır.⁶⁰

1999 yılında Avrupa Birliği'nin yeni bir para birimi olan euroyu piyasaya sürmesi ABD dolarının uluslararası rezerv para olma niteliği açısından başlı başına bir tehdit unsuru olmuştur. Euronun uluslararası rezerv para olarak kullanılmaya başlanmasından sonra bazı ülkeler ABD doları yerine euroyu rezerv para olarak tercih etmeye başlamışlardır. IMF Raporu'na göre ülkelerin uluslararası rezervlerinde ABD doları dalgalı bir seyir izlese de sürekli ilk sırada olmuştur. Toplam ulusal rezervler arasında ABD dolarının payı 1965'te %56,1; 1977'de %79,2; 1987'de %53,9; 1997'de %59,1 olmuştur. 1999 yılında euro işlem görmeye başladıktan sonra uluslararası rezervlerde ABD dolarının payı artarak 2003 yılında %63,8'e çıkmıştır. Söz konusu yılda euronun uluslararası rezervler içindeki payı ise %19,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. Her ne kadar 2003 yılında 1999 yılı ile karşılaştırıldığında ABD dolarının uluslararası rezervler içindeki payı artmış olsa da, dikkat çeken bir nokta 1960'lardan sonra hiçbir para uluslararası düzeyde euro düzeyinde rezerv edilmemiş olmasıdır.⁶¹

ABD'nin Bush döneminde uyguladığı politikalar tepkilere yol açmıştır. Özellikle AB içinde Fransa ve Almanya, ABD'ne gösterilen tepkide öncü olmuştur. Tepki gösterilen mekan ise uluslararası rezerv para birimi olan ABD dolarına karşı euronun rekabete girmesi olmuştur. Almanya ve Fransa, Rusya ile anlaşarak 2003 yılından itibaren petrol ticaretinin euro ile olmasını sağlamışlardır. Bu çalışmalar aynı zamanda Almanya ve Fransa'nın önderliğinde AB'nin küresel bir güç olma isteğini de dile getirmektedir. Bugün AB ile Rusya arasındaki ticaret tamamen euro ile yapılmaktadır. Bu arada Irak, 2000 yılında petrol dış

⁶⁰ Hakan Naim Ardor ve Fahriye Öztürk, "Orta Doğu Petro-Dolarları, Petro-Dolar Yeniden Döngüsü ve Küresel Rekabet", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s.165-186.

⁶¹ Ardor ve Öztürk, **A.g.e.**, s.165-186.

ticaretinde euroya geçen ilk ülkedir. Birçok kişi ABD'nin Irak'a saldırmasının gerisinde yatan gerçek nedenin Irak'ın bu kararı olduğunu düşünmektedir. Fransa ve Almanya'nın Irak işgaline tepkileri de anlamlıdır. İran ise 2003 yılının başlarından itibaren petrol dışsatımını Rusya gibi euro ile yapmaktadır. Ayrıca İran Haziran 2004'te Newyork Mal Borsası'na rakip "İran Petrol Borsası" kuracağını açıklamıştır. İran'ın euro ile petrol satması ve ABD'nin nükleer konularda neredeyse İran ile savaşının eşğine gelmesi eş zamanlıdır. Rusya ve Irak örneği de gözümüzün önüne gelince İran'ın AB ile birlikte doların rezerv para olarak kalma kapasitesine zarar vermesi ihtimal dahilindedir. ABD kendi çıkarlarını korumak için harekete geçmiştir. İran'ı nükleer konularda uluslararası sahada zora koymasının sebeplerinden biri de budur.⁶²

Euro 1999'da uluslararası sistemde kullanılabilir bir para olarak doların karşısına çıktı. Ancak euronun başlangıçtaki değerinin istikrarsızlığı uluslararası değişim aracı olarak kabul edilmesini engelledi. 1 euro: 1,2 dolar'dan işleme girdi, fakat birkaç ay içinde 83 cent'e düştü. 2000'lerin ortasında ABD ekonomisi durgunluğa girince euro, dolar karşısında değer kazandı. Yatırımcılar 2001'de ABD borsasından kaçınarak durgunluktan daha iyi korunan Avrupa borsasında yatırım yapmaya başladılar. euronun değeri % 20 arttı. Ayrıca 11 Eylül terörist saldırısı ABD'ndeki Arap yatırımcılar arasında panik yaratarak Avrupa pazarına yönelmelerine sebep oldu. Uzmanlara göre bir paranın dünya üstünlüğünü kurabilmesi için 10-15 yıl gerekmektedir. Bu nedenle şu an için euronun dolara bir tehdit oluşturmadığını söylüyorlar. Buna karşın Irak Savaşı'nın euro-dolar çekişmesini etkilediğini söyleyen kambiyo uzmanları var. Dolar halen en kuvvetli para birimidir. Dünya ticaretinin yarısı, devletlerin kambiyo rezervlerin üçte ikisi, dünyadaki bütün kambiyo işlemlerinin beşte dördü dolar ile yapılmaktadır. Euro, aynı zamanda ABD'ne politik ve ideolojik yönden karşı olan ülkelere de bir seçenek yaratmıştı. Eğer dış satışlarını ve rezervlerini euroya çevirirlerse Amerikan ekonomisini yıpratabilirlerdi. Bu değişimin mantığı dolara dayalı menkul kıymetlerin aşırı satılmasının sonucunda doların devalüe olmasından kaynaklanıyordu. Aynı zamanda ülkelerin, ihracat bedellerinin euro ile ödenmesini istemesi dolara olan talebin düşmesi demektir. Bu stratejinin öncülüğünü Irak yapmıştı. 6 Kasım 2000'de BM'den petrol karşılığı gıda programını euro ile yapmasını istedi. Euro dolara karşı değer kazanınca diğer

⁶² Ardor ve Öztürk, A.g.e., s.165-186.

lkelerde aynı yolu seçmeye başladı. İnan bütün rezervlerini dolardan euroya çevirdi. Kuzey Kore'de euro'ya geçeceğini açıkladı. Rusya, Çin, Tayvan, Hong Kong, Güney Kore doların değer kaybı ile euro rezervlerini artırdılar. OPEC lkeleri arasında ikinci büyük ihracatçı olan ve dünya petrolünün üçte birini karşılayan İnan'ın euro geçmesi ABD için ürkütücüydü. İnanlı diplomat Javad Yarjani, İspanya'da "Euronun Uluslararası Rolü" adlı seminer konuşmasında, Ortadoğu ve Avrupa Birliği arasındaki ikili ticaret arttıkça petrolü euro ile fiyatlandırmak mümkün diye beyanat vermiştir.⁶³

ABD ve AB'nin İnan'da çakışan çıkarlarının altında euro-dolar savaşı vardır. Bu ekişmenin AB'nin planlı bir yaklaşımı olduğunu ileri sürmek zordur. AB henüz euro konusunda kendi içinde bazı çelişkileri yaşarken, hiçte hazır olmadığı bir dönemde, kendini doların karşısında bulmuştur. Avrupa Birliği'nde özellikle Almanya ve Fransa; İnan, Irak, Suriye ve Lübnan zerinden Ortadoğu'da etkili olmaya çalışmaktadırlar.17 Haziran 2005'te Lüksenburg'da toplanan AB dışışleri bakanları, İnan'la "İşbirliği ve Ticaret Antlaşması" kararını onaylamışlardır. Avrupa Birliği enerji kaynakları açısından Ortadoğu'ya bağlıdır. Hızla artan enerji ihtiyacı AB'ni yeni nükleer enerji santralleri kurmak zorunda bırakacaktır. Ayrıca Avrupa'ya yeni rezervler sağlayacak Hazar enerji kaynaklarının İnan'a yakın olması AB için önemli bir noktadır. Avrupa Birliği'nin, Avrupa Birleşik Devletleri'ne dönüşmesi halinde bölgesel bir gten ziyade küresel bir güç olacaktır. Avrupa ham madde olarak yetersizdir, özellikle petrol konusunda dışa bağımlıdır. Bu onun en zayıf noktasını oluşturmaktadır. AB petrole olan gereksinimi yüzünden Hazar enerji kaynakları ve Ortadoğu ve İnan ile yakından ilgilenmektedir.⁶⁴ İnan'ın istikrarı bu açıdan bakınca AB için hayati önemdedir.

B. Enerji Politikaları

Petrolün enerji olarak dünyada nemi Birinci Dünya Savaşı öncesinde anlaşılır. Petrolün asıl etkisi ise İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşur. Batılı devletler petrol bölgeleri üzerinde sömürgecilik kurarlar. Petrolün dünyada ilk bulunduğu yerlerden biri olan İnan İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Rusya tarafından işgal edilir. Sömürge devletler dönemi bitse bile batılı şirketler özellikle petrol üreten yedi büyük şirket eski sömürgelerle kendi

⁶³ Onay, A.g.e., s.180-181.

⁶⁴ Onay, A.g.e., s.180-181.

yararlarına koruyan anlaşmalar ile eski sömürü düzenini farklı bir düzeyde ve devletlerinin katkısıyla devam ettirirler. Soğuk Savaş Dönemi'nde başlayan milliyetçilik hareketleri ile İran Başbakanı Musaddık İran petrollerini millileştirir. Batılı petrol şirketlerini İran'dan kovar. Musaddık hükümeti İran petrollerinin millileştirilmesinden sonra darbe ile devrilir. Bu darbeyi millileştirme hareketlerinden zarar görmüş petrol şirketlerinin ülkeleri tarafından gerçekleştirildiğine dair İran kamuoyunda yoğun bir kanı oluşur. Genelde batıya özeldir ABD 'ne karşı İran'da oluşan yoğun güvensizlik dolu düşmanca tavrın kökenleri bu olaylardan kaynaklanır. Edward Abrahamian, "Modern İran Tarihi" adlı eserinde bu konuları güzel bir şekilde anlatır. Petrol, İran denge politikasında kendine müttefikler bulmak için kullandığı bir araçtır. Mesela şu an Çin Birleşmiş Milletler'de İran'a karşı ABD tarafından uygulanmak istenen yaptırımlara en çok itiraz eden devlet olmuştur. Bu gerçek Çin'in İran ile 70 milyar dolar enerji anlaşması imzalaması sonucudur.

Enerji politikalarının para politikaları ile yakın ilişkisi vardır. Eski Irak Lideri Saddam Hüseyin'den sonra dolara açıkça savaş ilan eden diğer ülke İran'dır. İran parlamentosundan bir temsilci "Artık euro, dolardan daha güçlü olduğuna göre petrolümüzü dolar ile değil, euro ile satmak daha karlı olur." demiştir. Nitekim İran Merkez Bankası'ndaki dolar birikiminin büyük bir kısmını euroya çevirerek, bu konuda kararlı olduğunu göstermiştir.⁶⁵Cengiz Özakıncı, Dolmakalem Savaşları adlı çalışmasında bu durumu çok güzel formüle etmiştir.

"Petrol + Dolar = ABD Egemenliği
Petrol + Euro = AB Egemenliği"⁶⁶

Petrol hangi ülkenin parası ile satılıyorsa, o ülkenin dünya ticaretinde egemenliği söz konusudur. OPEC, 1971'den itibaren dolar ile petrol satmaktadır. Bu durum petrolü almak isteyen ülkelerin rezervlerinde Amerikan doları bulunmasını neredeyse zorunlu hale getirmiştir. Sonuçta uluslararası ticarete dolar ABD'ne üstünlük sağlamıştır. Euro sayesinde AB, bu üstünlüğü kendi adına kullanmak istemesi doğaldır. ABD'nin dış borcu 6 trilyondur. ABD'nin para matbaalarının fazla çalışması bu borcu ödemeye yeter. Amerika'nın Irak'ta savaşa girmesinin nedenleri arasında:

⁶⁵ Onay, A.g.e., s.156-183.

⁶⁶ Cengiz Özakıncı, **Dolmakalem Savaşları**, 2. Basım, İstanbul: Otopsi Yayınevi, 2003, s.131-198.

- a) Irak'ta petrol ticaretinin dolarla yapılmasını sağlamak.
- b) Doları yeniden petrol satışının yegâne birimi haline getirmek.
- c) Doları bırakarak euroya geçmek isteyen İran gibi ülkelere gözdağı vermek.
- d) Dolarla ticarete ABD'nin karşısında durabilecek tek güç olan AB ve euroyu geriletmek.⁶⁷

Avrupa Birliği'nde özellikle Fransa ve Almanya Irak işgaline karşı çıkmış ama engelleyememişlerdir. Benzer gelişmelerin İran için yaşanması asla istemedikleri bir durumdur.

C. Teknoloji Politikaları

İran teknoloji politikalarında küreselleşen dünyada kendine yeter bir ülke haline gelmek için çabalamaktadır. İran'ın uzun yıllar ABD'nin yaptırımlarına uğraması, İran'ın bilimsel alanda bağımsız bir ülke konumuna gelmek için çaba göstermesi sonucunu doğurmuştur. İran'ın teknoloji politikasında ön plana askeri teknolojilerin çıktığı ayrı gerçektir. İran'da Bilim ve Teknoloji Bakanlığı kurulmuştur. İran'ın teknoloji alanında geliştirdiği birçok proje aşağıda anlatılmıştır.

İran'da bilim dünyası son zamanlarda hızlı bir gelişme seyrine girdi. Birçok bilimsel alanda İranlılar başarıyla adlarını duyurdular. İranlıların bilim hakkındaki çalışmalarını bu bölümde kısa kısa değinilmiştir. İran bilim ve teknoloji alanında yayınların artma oranı son yıllarda, 1996 ve 2004 arasında, Çin'i takip etmektedir.⁶⁸ İran bilim adamları parasal destek, tesis ve uluslararası işbirliği imkanlarının kısıtlılığına rağmen farmakoloji, organik ve polimer kimya alanlarında verimli çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar sonucu İran'ın yerli üretimi bio-teknolojik ilaçları aynı zamanda dünyanın 14 ülkesine ihraç edilmektedir. İran ilaç pazarındaki 9 milyon dolarlık pazar payını 4 milyar dolara çıkarmayı amaçlamaktadır⁶⁹

⁶⁷ Onay, A.g.e., s.170-178.

⁶⁸ Dr.VSR.Subramaniam, "What is Your İdea About Iran Economics?", *Current Methodologies*, 18 Kasım 2006, <http://en.allexperts.com/q/Economics-2301/economic.html> (17 Mart 2010).

⁶⁹ İran'dan 14 ülkeye bio-teknolojik ilaç ihracı!, 2 Kasım 2009, FHA, <http://turkish.farsnews.net>, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4660511> (13 Mart 2010).

UNESCO'da biyoloji alanında biyokimya ve biyofizik branşında İran Biyokimya ve Biyofizik Enstitüsü'ne başkanlık yapmaktadır. Romatoloji, hematoloji gibi alanlarda ve kemik iliği trasplantasyonunda İranlı tıp adamları dünya hekimleri arasında saygın bir yer almaktadır. İran dünyada böbrek naklinde beşinci sırada yer almaktadır.⁷⁰

Genetik çalışmalarda Tahran Rouyan Araştırma Merkezinde İranlı bilim adamları somatik hücre transferi ile bir koyun klonladılar. İran tarım alanında genetik bilimi ile geliştirilmiş pirinç, mısır, pamuk, buğday, mısır, patetes, şeker pancarı ve kanola gibi bitkileri başarılı şekilde üretmiştir.⁷¹ Havard-MIT ve Cambridge'de David Morrison ve Ali Khademhosseini tarafından yapılan bir araştırmaya göre İran kök hücre araştırmalarında ilk on ülke arasındadır.⁷² İran kök hücre araştırmaların önümüzdeki beş yıl içinde (2008-2013) 2,5 milyar dolar üzerinde yatırım yapacak.⁷³

İran nanoteknoloji alanında dünya ülkeleri arasında 15.sıradadır.⁷⁴ İran Nano Teknoloji Geliştirme Merkezi üyesi Fatima Muayyid, Nano teknolojisinin geliştirilmesi konusunda “*Bugün İran'ın bölgede 1. ve dünya çapında da 15. sıradadır.*” dedi.⁷⁵ İran İslam ülkeleri arasında nano teknoloji konusunda en ileri teknolojiye sahiptir. Malezya gibi diğer ülkeler bu konuda İran ile işbirliği yapmak istemektedirler.⁷⁶

Dünya enerji ihtiyacının % 17'sini 420 nükleer santralden sağlamaktadır. İran ise gelecekte enerjisinin % 10'unu nükleer santrallerden sağlamayı planlamaktadır. Nükleer konulardaki bu isteklilik İran'ı uranyum hekzaflorid üretiminde 7.ülke konumuna getirdi. İran tüm nükleer enerji sürecinde aktif olmak istemektedir. Bunun için ülkede bir kaç araştırma reaktörü, uranyum işleme ve zenginleştirme tesisleri kuruldu.⁷⁷ İran'ın nükleer teknolojiye yaklaşımı ülke için bir ulusal onur oldu. İran Devlet Başkanı Ahmedinejad. “*İran'ın uranyumu başarılı bir şekilde zenginleştirmesi sebebiyle 9 Nisan'ı 'Ulusal Nükleer Teknoloji*

⁷⁰ *Science in Iran*, http://en.wikipedia.org/wiki/Science_in_Iran (17 Mart 2010).

⁷¹ *Science in Iran*, 17 Mart 2010.

⁷² David W.G. Morrison ve Ali Khademhosseini, “Stem Cell Science in Iran”, http://www.isgmit.org/projects-storage/StemCell/stem_cell_iran.pdf (17 Mart 2010), s.10.

⁷³ *Science in Iran*, 17 Mart 2010.

⁷⁴ *Iran Ranks 15th In Nanotech Articles*, 9 Kasım 2009, <http://www.bernama.com/bernama/v5/bm/newsworld.php?id=453647> (17 Mart 2010).

⁷⁵ *İran Nano teknolojide bölgede 1, dünyada 15. sırada!*, 21 Şubat 2010, FHA <http://turkish.farsnews.net> (13 Mart 2010).

⁷⁶ *İran İslam ülkeleri Arasında Nano Teknolojide En gelişmiş Ülke*, Tahran, 29 Kasım 2007, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2396878> (13 Mart 2010).

⁷⁷ *Iran, 7th in UF6 production - IAEA official*, 14 Aralık 2008, <http://www.payvand.com/news/08/dec/1156.html> (20 Mart 2010).

Günü` ilan ettiklerini duyurdu". Bu sene 11 Nisan`da yapılan açıklamada İran, 9 Nisan`da uranyumu yüzde 3,5 oranında zenginleştirdiğini açıkladı. Yüzde 3,5 oranının bir nükleer enerji santralini çalıştıracak nükleer yakıt için yeterli miktarda olduğu kaydedildi.⁷⁸ İran`ın uranyumu ilk kez zenginleştirdiği "8 Nisan"⁷⁹ Milli Nükleer Enerji Günü" dolayısıyla başkent Tahran`da "nükleer şölen" düzenlendi. Bu arada, çok sayıda yabancı büyükelçinin izlediği "nükleer şölen", İranlı müzisyenlerce bestelenen "nükleer senfoni" okundu, İranlı erkek dansçılar da "nükleer dans" gösterisi yaptı.⁸⁰

İran Havacılık ve Uzay Araştırma Enstitüsü 1999`da kuruldu. İran bu alanda çalışmalar yapmaktadır.⁸¹ İran nükleer konularda olduğu gibi uzay teknolojisi alanında gelişmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla 2005 yılında İran`ın ilk ticari uydusu Rus roketleri ile fırlatıldı. İran 2005`te Rusya ile 132 milyon dolarlık uzay teknolojisini transfer antlaşması yaptı. İran uydusu teknolojisini askeri alanlarda da kullanmaktadır. İran`ın uydusu teknolojisinde ilerlemesi geliştirdiği 900 millik Şahap3 füze programı ile uluslararası arena da dikkat çekmekte ve BM`de İran`a yaptırıma sebep olmaktadır.⁸² İran Uzay Ajansı Sina1 isimli bilim ve araştırma amaçlı ilk keşif uydusunu 2007`de fırlattı. Aynı zamanda İran 2 Şubat 2009 tarihinde İran Devrimi`nin 30.yıl dönümünde hem uydusu üreten hem de uzaya uydusu gönderen 9. devlet olmuştur.⁸³ uzay teknolojisinde dünya sıralamasında 8. konuma yerleşmiştir.⁸⁴

Ayrıca İranlı bilim adamları uluslararası alanlarda başarılarına imza atmaktadır. İran teknolojisinin ulaştığı düzeyi kavramak için bunları kısaca olsa da bilmek gerekmektedir. İranlı bilim adamları CERN`s Büyük Hadron Çarpıştırıcısı için bir dedektör yapımına yardımcı olmaktadır.⁸⁵ İran`da üretilen hava ile çalışan otomobil, Romanya`da düzenlenen 11. Uluslararası Yeni İlmi Araştırmalar, Teknolojiler ve İcatlar Fuarı`nda altın madalya

⁷⁸ *İran`dan Nükleer Teknoloji Günü*, 4 Ekim 2006, <http://www.tumgazeteler.com/www.gundem.info/www.gundem.info/?a=1724908> (13 Mart 2010).

⁷⁹ İran Ulusal Teknoloji Günü İki farklı kaynaktan 8 Nisan ve 9 Nisan diye gösterilmiştir. Bu farklılıklar aynen alınmıştır. Bu tip bir zaman ifadesi farklılığına İran takviminin Miladi Takvim`den farklı olması yol açmış olabilir.

⁸⁰ *Nükleer teknoloji şöleninde 'yeni bir alet' açıklandı*, 8 Nisan 2008, <http://www.stargazete.com/dunya/nukleer-teknoloji-soleninde-yeni-bir-alet-aciklandi-haber-95709.htm> (13 Mart 2010).

⁸¹ Patrick Thibodeau, "Iran Says AMD Chips Used in Its Rocket Research", 22 Haziran 2009, http://www.computerworld.com/s/article/340338/AMD_Chips_Used_in_Iranian_HPC_for_Rocket_Research (17 Mart 2010).

⁸² *Iran Says 'Space Rocket' for Research*, **News Max.com Wires Monday**, 26 Şubat 2007, <http://archive.newsmax.com/archives/articles/2007/2/26/90124.shtml> (20 Mart 2010).

⁸³ *Iran scientific savvy 'amazes world*, 6 Şubat 2009, <http://www.presstv.ir/Detail.aspx?id=84914§ionid=351020101> (22 Mart 2010).

⁸⁴ *Iran, uzay teknolojisinde dünya 8.si*, 10 Nisan 2009, www.gundem.info (13 Mart 2010).

⁸⁵ *CERN signs draft Memorandum of Understanding with Iran*, 5 Temmuz 2001, <http://press.web.cern.ch/press/PressReleases/Releases2001/PR09.01Iran.html> (22 Mart 2010).

ödülüne layık görüldü. Tebriz Azad Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümü öğrencisi Davud Behari Hemrahlunun buluşu olan söz konusu otomobil, 27 ülkenin katıldığı, 2-6 Ekim 2007 tarihlerinde düzenlenen fuarda birinci olarak altın madalya aldı.⁸⁶

İran özellikle askeri teknoloji konularında hızlı gelişme göstermektedir. İran'ın nükleer ve uydu teknolojisini barışçıl amaçlar dışında kullanabileceği düşüncesi ülkenin BM tarafından yaptırıma uğramasına yol açmıştır. "İranın şu an 3 bin 500 km menzilli nükleer başlık taşıyabilen füze üretebilecek kapasitesi olduğunu öne süren." ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ABD'nin İran'ın silah teknolojisine karşı şüphelerini dile getirmiştir.⁸⁷

İran nükleer ve uzay çalışmalarından yararlanarak askeri teknolojisini de başarı ile geliştirmiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanı Tuğamiral Hüccetullah Seyyari, "Deniz Kuvvetleri Günü'nde" yaptığı basın toplantısında, İranlı uzmanların hiç bir dış güçten yardım almadan tamamen yerli teknolojiyle denizaltı yaptığını açıkladı. İran uzun zamandır, yerli teknoloji ile silah üretiyor. Geçtiğimiz aylarda bu silahların çoğunu tatbikatlarda denedi. Bu silahların en önemlisini ise yerli füzeler oluşturuyor.⁸⁸

İran her yıl uluslararası bilim festival ev sahipliği yapıyor. Uluslararası Temel Bilimler Kharazmi Festivali ve Razi Tıp Bilimleri Araştırma Festivali, bunlardan ikisidir.⁸⁹ Ayrıca İran Hükümeti'nin 2015 yılında bitmesi öngörülen beşinci Beş Yıllık Sosyo-Ekonomik Kalkınma Planı göre 50-60 tane sanayi ve teknoloji parkının kurulması için planları var.⁹⁰ İran'da kurulmuş teknoloji parkları tablo 7'de gösterilmiştir.

⁸⁶ İran'a Teknoloji İcadı Ödülü, Tahran, 19 Ekim 2007, <http://www.mehrnews.com/tr> (13 Mart 2010).

⁸⁷ Rusya, İrana Avrupalı Bile Vurabilecek Füze Teknolojisi Sağladı, 17 Ekim 2005, *Zaman*, <http://www.zaman.com.tr> (13 Mart 2010).

⁸⁸ İran Yerli Denizaltı Üretti, 13 Temmuz 2008, *Yeni Çağ*, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr,25/11/2007> (13 Mart 2010).

⁸⁹ *Science in Iran*, 17 Mart 2010.

⁹⁰ İran'ın Teknolojik Parkları, <http://www.unido.org/index.php?id=o34918&L=2> (13 Mart 2010).

Tablo 7

İran'ın Teknoloji Parkları

Park ismi	Odak alanı	Yer
Guilan Bilim ve Teknoloji Parkı	Agro-Gıda, Biyoteknoloji, Kimya, Elektronik, Çevre, ICT, Turizm.	Guilan
Pardis Teknoloji Parkı	İleri Mühendislik (mekanik ve otomasyon), Biyoteknoloji, Kimya, Elektronik, ICT, Nano-teknoloji.	25 km Kuzey-Doğu Tahran ile
Tahran Yazılım ve Bilgi Teknolojisi Park (planlanan)	ICT	Tehran
Horasan Bilim ve Teknoloji Parkı (Bakanlığı Bilim, Araştırma ve Teknoloji)	İleri Mühendislik, Agro-Gıda, Kimya, Elektronik, ICT, Hizmetler.	Horasan
Şeyh Bahai Teknoloji Parkı (Aka "İsfahan Bilim ve Teknoloji Town")	Malzeme ve Metalurji, Bilgi ve İletişim Teknolojisi, Tasarım ve İmalat, Otomasyon, Biyoteknoloji, Hizmetler.	İsfahan

KAYNAK: *İran'ın Teknolojik Parkları*, <http://www.unido.org/index.php?id=o34918&L=2> (13 Mart 2010).

Yukarıda bahsedilen nükleer teknoloji, uydu teknolojisi politikaları kolaylıkla askeri amaçla kullanılacaktır. İran'ın bu niyetinden şüphelenen ABD, İran'a karşı AB'ni yaptırım yapmaya zorlamaktadır.

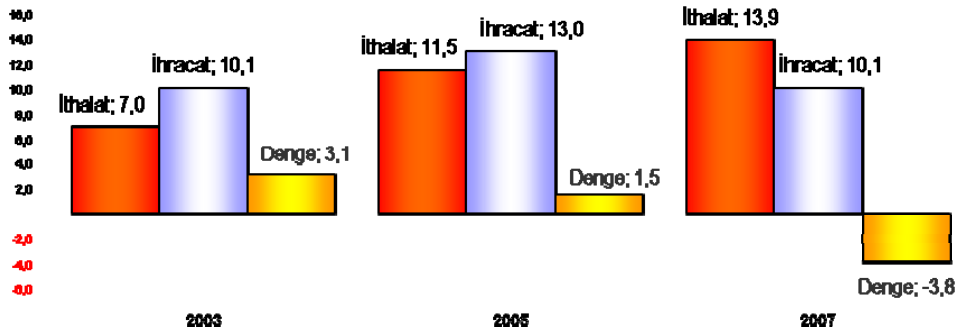
II. AB'İN İRAN EKONOMİSİNDEKİ YERİ

A. Avrupa Birliği ve İran Ekonomik İlişkileri

İran Avrupa Birliği ilişkileri siyasi olarak verimsiz olmasına rağmen, ekonomik olarak daha yapıcı bir niteliğe sahiptir. İran-Fransa, İran-İngiltere, İran-Almanya, yani AB3'lüsünün, ikili ilişkileri zaman zaman bozulduğu hatta tamamen kesildiği ama daha sonra yeniden iyileştiği görülür. Örneğin AB ülkeleri toplu halde elçilerini iki kez İran'dan çektiler. Aynı zaman müddetinde aynı devletler AB kimliği çatısında, ekonomik ve ticari açıdan İran ile daha iyi ilişkiler kurarak bundan çıkar sağlamışlardır.⁹¹ Mesela İran-AB arasındaki ticaret 2003 yılında 17,1 milyar euro, 2005'te 24,5 milyar euro, 2007'de 24 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Bu durum ABD'nin ambargosuna rağmen olmuştur. Şekil 8'deki eurostat istatistiklerinde bu durum görülebilir.⁹²

Şekil 8

AB-İran İthalat ve İhracat Dengesi

KAYNAK: Eurostat, (Comext Statistical regime 4), *İran, EU Bilateral Trade And Trade With The World*, 22 Eylül 2009, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113392.pdf (11 Haziran 2009).

İran-AB ilişkilerinde üzerinde durulması gereken önemli bir nokta İran'ın tek bir ülke olmasına karşılık AB'nin İran'dan farklı olarak 27 farklı ülkeden oluşmasıdır. İran siyasi ve iktisadi kararlarını bir merciden verirken AB'in 27 ülkenin menfaatine uygun politikalar üretmesi daha zordur. Ancak imkansız değildir. AB kendi içinde ekonomik birliğini

⁹¹ Kenan Dağcı, "AB-İran İlişkileri ve Parametreleri", Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı (Ed.), *Satranç Tahtasında İran*, İstanbul: Tasam Yayınları, 2007, s.126.

⁹² Eurostat, (Comext Statistical regime 4), 11 Haziran 2009.

sağlamıştır. Üçüncü devletler ile kurulan ilişkilerde bir bütün halinde davranabilmektedir. İran'a karşı AB ülkelerinin ortak kararları bu açıdan değerlendirilmelidir.

B. AB-İran Siyasi İlişkileri

İran ile AB arasında Şah Dönemi'nde yürürlükte olan anlaşma ise İslam Devrimi ile 1977'de hükümsüz olmuştur. 2001 yılına kadar AB ve İran arasında mali alanda işbirliği anlaşması bulunmamaktadır.⁹³

AB-İran diyalogu 1995'te Rafsancani döneminde "Eleştirel Diyalog" süreciyle başlar. 1997'de Hatemi'nin iktidara gelmesi ile "Kapsamlı Diyalog" süreci olarak devam eder. 1998'de iki kez troyka düzeyinde diyalog toplantısı gerçekleşir.

Kapsamlı Diyalog'un İçeriği:

- A) Küresel Konular: Terörle Mücadele, İnsan Hakları, Kitle İmha Silahlarının Yayılması.
- B) Bölgesel Sorunlar: Irak, Körfez, Orta Asya ve Ortadoğu Barış Süreci.
- C) İşbirliği Alanları: Uyuşturucu, mülteci sorunu, enerji, ticaret ve yatırım gibi işbirliği alanlarını içeren konulardır⁹⁴

"Kapsamlı Diyalog" sürecinin başlamasından sonra, 1999'da "Yüksek Seviyeli Enerji ve Taşıma Çalışma Grubu" isimli bir grup kurulmuştur. Bununla birlikte İran 1999'da AB'nin desteklediği Interstate Oil and Gas Transport to Europe (INOGATE) ve Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (TRACECA) programlarına gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. Ayrıca AB, 2002'de İran ile enerji işbirliğini artırmak için Tahran'da bir "enerji bürosu" açmıştır. Avrupa Bakanlar Konseyi, Komisyon'dan İran ile ilişkileri nasıl yakınlaştırabileceği hususunda bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Sonuçta Kasım 2000'de "Ticaret ve Yatırım Yüksek Seviyeli Çalışma Grubu" kurulmuştur.

Diyalog AB-İran ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmasına rağmen sınırlı kalmıştır. Diyalog çerçevesinde kurulan grup ve teknik komiteler karşılıklı çıkar ve işbirliği alanlarının

⁹³ Dağcı, A.g.e., s.126.

⁹⁴ Avrupa Parlamentosu İletişim Komisyonu, İran İslam Cumhuriyeti İle AB İlişkileri, 7 Şubat 2001, Europa.eu/scadplus//leg/en/lvb/r16004_52001DC0071 (6 Mayıs 2009).

tanımlamasına hizmet etmektedir. Ancak sözleşmeye dayalı bir yapının olmaması işbirliği imkânlarını kısıtlamıştır.⁹⁵

İtalya başbakanı Romano Prodi 1997’de Tahran’ı ziyaret etti. Aynı yıl İran Cumhurbaşkanı Hatemi, İtalya ve Fransa’yı; Avusturya ve Yunanistan cumhurbaşkanları da İran’ı ziyaret ettiler. İngiltere ile İran ilişkileri Salman Rüştu hakkında 1989’da Humeyni tarafından verilen ölüm fetvasının 1998’de ortadan kalkması ile düzeldi. 1999’da geri çekilen elçiler tekrar görev yapmaya başlamıştır.

1980 ve 1990’lar boyunca, ABD büyükelçiliğindeki rehine krizinden itibaren, ABD’nde İran’a uyguladığı “çerçeveleme politikası”⁹⁶ sebebiyle İran’a bir dizi yaptırımlar uyguladı. ABD, AB’den İran’a karşı baskı uygulamasını istemiştir. Ancak ABD’nin kendi şirketlerine karşı uyguladığı yaptırımlar, AB şirketleri için avantajlı bir durum yaratmıştır. AB, ABD’nin İran’a karşı uyguladığı silah ambargosuna uymasına rağmen, 1980-1988 İran-İrak savaşında tarafsız kaldı. Bu süreçte AB’ne üye devletlerden Almanya İran’la ekonomik ve ticari ilişkisini kesmemiştir.⁹⁷

AB-İran siyasi ilişkileri 1995 yılındaki Eleştirel Diyalog ile yeniden başlatılmış olsa da iki tarafın bir sözleşme çerçevesinde ilişki kurması ve işbirliğine yönelik adımlar atması 2001 yılında mümkün olmuştur. 1979 İslam Devrimi’nden sonra ilk defa bir İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi Eylül 2001’de Brüksel’e, AB-İran ilişkilerinde dönüm noktası olacak, bir ziyaret gerçekleştirdi. 2001’de AB Komisyonu İran-AB arasında ticaret ve işbirliğinin anlaşmasını yapılmasını önerdi. 17 Haziran 2002’de AB Bakanlar Konseyi, Komisyon önerisini kabul ederek İran ile görüşmelerin Aralık 2002’de başlamasını istemiştir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu’ndan (AP) bir grup parlamenter Temmuz 2002’de İran’ı ziyaret etti. Şubat 2003’te Kemal Harrazi, Avrupa Parlamentosu’nda konuşma yapan ilk İranlı bakan oldu.⁹⁸

İran’ın nükleer programının ön plana çıkması ile AB-İran ilişkileri yıpranmaya başlamıştır. 20 Haziran 2003’te AB Konseyi, İran’ı Uluslararası Atom Enerji Ajansı (UAEA) ek protokolünü imzalamaya çağırıştır. Ek protokol UAEA temsilcilerinin önceden haber vermeden İran nükleer tesislerinde denetim yapmasına imkan vermektedir. Bunun üzerine 21

⁹⁵ Dağcı, A.g.e., s.129.

⁹⁶ Mayıs 1993’te ABD Başkanı Bill Clinton İran ve Irak’a karşı “Çifte Çevreleme Politikası” ilan etti. Buna göre bu iki devlet faaliyetleri dolayısıyla haydut devletlerdi. Dolayısıyla AB’nin yaptığı gibi bir diyalog kurulamazdı. AB, ABD’nin bu politikasında İran’ın sistemin dışına atılarak faaliyetlerinin tamamen kontrol dışı kaldığını savunuyordu.

⁹⁷ Dağcı, A.g.e., s.129.

⁹⁸ Dağcı, A.g.e., s.130.

Ekim 2003'te İngiltere, Almanya, Fransa (AB3) dışişleri bakanları İran'ın daveti üzerine Tahran'ı ziyaret ettiler. Bu ziyaret AB'nin bu konuda etkin rol almak istemesi sonucunda gerçekleşti. Ziyaret sonucunda "Tahran Deklarasyonu" imzalandı. Deklarasyona göre AB İran'ın barışçı amaçlar ile nükleer enerjiyi geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederken; İran ek protokolü imzalamayı ve gönüllü olarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerine ara vermeyi kabul etmiştir.

İran AB için önemli bir ticari ortaktır. Ayrıca enerji ve bölgesel güvenlik AB açısından önemi yadsınamaz hususlardır. ABD'nin İran'a karşı nükleer konularda daha sert karar alma tavrına rağmen AB3, 23 Aralık 2006 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nde "İran'a nükleer malzeme ve balistik füze satışının engellenmesini ön gören yaptırım kararının" daha ılımlı bir şekilde çıkmasını sağlamıştır. Alınan karar ekonomik ve ticari ilişkileri tam olarak sınırlandıran bir karar olmasa da AB'nin İran'a karşı ekonomik yaptırımları desteklemeyeceği anlamına gelmez. AB-İran ekonomik ilişkileri daha çok İran ekonomisinin AB'ne bağımlı hale geldiği görülmektedir.⁹⁹ AB'nin güvenliğini tehdit altında gördüğü zaman İran ile ekonomik ilişkileri bu durumdan etkilenecektir.

C. AB-İran Ekonomik İlişkileri

İran'ın Temmuz 2009 itibari ile tahmini nüfusu 66.429.284 milyondur. Nüfus bakımından dünya ülkeleri arasında 20. sıradadır.¹⁰⁰ Dünya gaz rezervleri sıralamasında Rusya'dan sonra dünyanın ikinci büyük gaz rezervine; dünya ham petrol rezervleri açısından da %11,2'lik payla önemli bir paya sahiptir.¹⁰¹ Sahip olduğu bu kıymetler İran'ı AB açısından ihmal edilemeyecek bir konuma getirmektedir.

AB-İran ilişkileri belirleyen önemli faktörlerden biri ekonomik ilişkilerdir. Aşağıdaki veriler incelendiğinde İran ekonomisinin AB ile olan ilişkisinin seyri görülecektir. Tablo 7'den görüleceği gibi 2007 rakamlarına göre İran 11.152 milyon euro ile ithalatının % 27,6'sını AB'den yapmaktadır, ancak bu rakam AB ihracatının % 0,8'dir.

⁹⁹ Dağcı, A.g.e. s. 130-131.

¹⁰⁰ İran, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> (26 Eylül 2009).

¹⁰¹ BP, Oil, BP Statistical Review of World Energy, Oil: inter-area movements 2007 statistical-review-ful-report-workbook-2008, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/küreselbp/küreselbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2009_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2009.pdf (17 Nisan 2009), s.22,

İhracat açısından İran, 2007’de tablo 7’de görüldüğü gibi 12.618 milyon euro ile toplam ihracatının % 22’sini AB’ne yapmaktadır. Bu ihracatın AB İthalatı içindeki payı % 1 civarındadır.¹⁰² İran için AB yaklaşık ithalatının ve ihracatının dörtte birini gerçekleştirdiği önemli bir ticari ortaktır. İran pazarında Çin gelecekte büyük bir rakip olarak AB’nin karşına çıkacağı tablolardan da anlaşılmaktadır.

Tablo 7

İran’ın Başlıca İthalat ve İhracat Ortakları (2007)

İthalat Ortakları			İhracat Ortakları		
	Milyon euro	%		Milyon euro	%
Dünya	40.474	100,0	Dünya	57.315	100,0
1 AB	11.152	27,6	1 AB	12.618	22,0
2 Çin	5.814	14,4	2 Japonya	8.466	14,8
3 Birleşik Arab Emir.	3.772	9,3	3 Çin	8.339	14,5
4 Kore	2.396	5,9	4 Türkiye	4.389	7,7
5 Rusya	2.183	5,4	5 Kore	3.751	6,5
6 Brezilya	1.631	4,0	6 Güney Africa	2.386	4,2
7 Hindistan	1.528	3,8	7 Filipinler	1.352	2,4
8 Kazakistan	1.164	2,9	8 Singapur	893	1,6
9 Türkiye	1.114	2,8	9 Suriye	675	1,2
10 Türkmenistan	1.080	2,7	10 Hindistan	621	1,1
11 Japonya	1.070	2,6	11 Fas	568	1,0
12 Umman	744	1,8	12 Birleşik Arab Emir.	545	1,0
13 Ukranya	741	1,8	13 Sri Lanka	527	0,9
14 Tayland	622	1,5	14 Suudi Arabistan	456	0,8
15 Suudi Arabistan	587	1,4	15 Romanya	410	0,7
16 İsveç	581	1,4	16 Pakistan	365	0,6
17 Malezya	496	1,2	17 Malezya	284	0,5
18 Singapur	429	1,1	18 Rusya	206	0,4
19 Endonezya	328	0,8	19 Türkmenistan	169	0,3
20 Azerbaycan	308	0,8	20 Madagaskar	152	0,3

KAYNAK: Eurostat, (Comext Statistical regime 4), 11 Haziran 2009.

¹⁰² Eurostat, (Comext Statistical regime 4), 11 Haziran 2009.

Tablo 8'deki veriler değerlendirildiğinde İran'ın ticaret yaptığı ülkeler arasında % 24,3'lük pay ile AB ülkeleri ilk sırayı almaktadır. Toplam ticaret hacmi de 23.770 milyon eurodur. AB, İran ticaretinde Uzakdoğu ülkeleri Çin, Japonya ve Kore ile rekabet etmektedir.

Tablo 8

İran'ın Başlıca Ticari Ortakları (2007)

Ortaklar	Milyon euro	%
Dünya	97.788	100,0
1 AB	23.770	24,3
2 Çin	14.153	14,5
3 Japonya	9.536	9,8
4 Kore	6.147	6,3
5 Türkiye	5.502	5,6
6 Birleşik Arap Emir.	4.318	4,4
7 Güney Afrika	2.607	2,7
8 Rusya	2.389	2,4
9 Hindistan	2.149	2,2
10 Brezilya	1.658	1,7
11 Filipinler	1.424	1,5
12 Singapur	1.321	1,4
13 Türkmenistan	1.249	1,3
14 Kazakistan	1.182	1,2
15 Suudi Arabistan	1.043	1,1
16 Umman	810	0,8
17 Malezya	780	0,8
18 Ukrayna	759	0,8
19 Suriye	716	0,7
20 Tayland	681	0,7

KAYNAK: Eurostat, (Comext statistical regime 4), 11 Haziran 2009.

1. Üretim

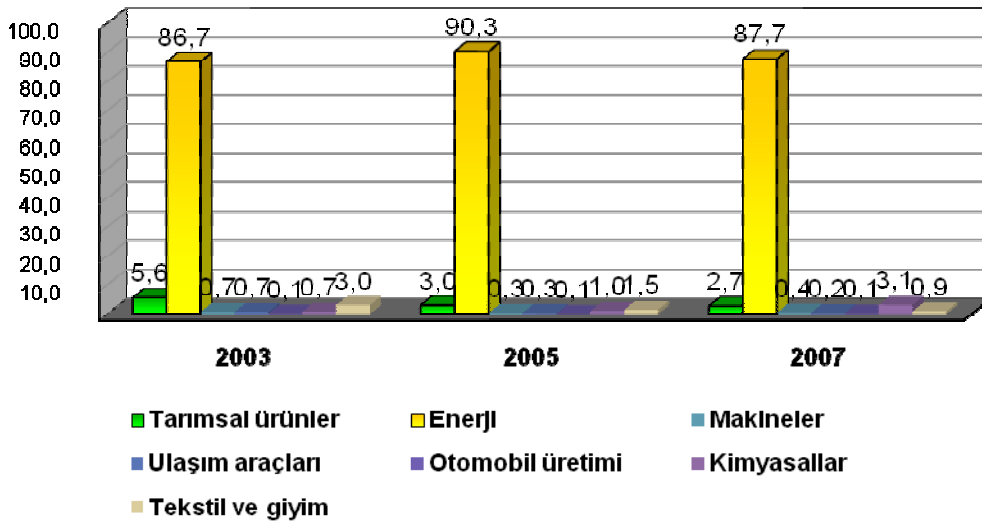
a. AB'in İran'la Üretim Grupları Bazında Nihai Mal Alım Satımı

AB ile İran arasındaki ticaretin ayrıntılarına hakim olmak için ikili ticarete konu olan mallar bu bölümde incelendi. Aşağıda ayrıntılı açıklanacağı gibi İran bir ham madde satıcısı

iken AB illeri sanayi ürünleri satıcısı olduğu gerçeğidir. İran'ın ham maddeleri petrol ve türevlerine dayalıdır. AB'in İran'dan ithal ettiği ürün grupları Şekil 9'daki veriler değerlendirilerek incelendiğinde 2003'te %86,7; 2005'te %90,3; 2007'de %87,7'lük pay ile enerji (daha çok petrol) ithal edildiği görülmektedir. Enerjinin oranı çok hafif dalgalanma göstermektedir ve asla %85'ten aşağı düşmemiştir. Enerji ürünlerini tarımsal ürünler 2003'te %5,6; 2005'te %3,0; 2007'de %2,7'lük payla giderek azalan bir oranda takip etmiştir. Tekstil ve giyim 2003'te %3,0; 2005'te %1,5; 2007'de %0,9'luk payla giderek azalan bir oranda AB tarafından İran'dan ithal edilmiştir. Tarım ve tekstil ürünlerinin aksine kimyasallar 2003'te %0,7; 2005'te %1,5; 2007'de %3,1'lük payla giderek artan bir oranda AB'nin İran'dan ithalatında yer almıştır. AB ithalatında ulaşım araçları, otomobil üretimi, makineler %1,0'dan daha az pay almaktadırlar. İran'ın enerji dışındaki hiçbir ürünü AB ithalatında önemli derece de yer almamıştır. Bu durum AB ve İran ticaretinin tek bir sektöre bağımlılığını göstermektedir. Sonuçta İran bir hammadde (enerji) satıcısıyken; AB ise teknoloji satıcısıdır. Bu durum ticarete konu olan üretim faktörleri incelendiği zaman kesinlik arz etmektedir.

Şekil 9

AB'nin İran'dan Üretim Grupları Bazında İthalatı

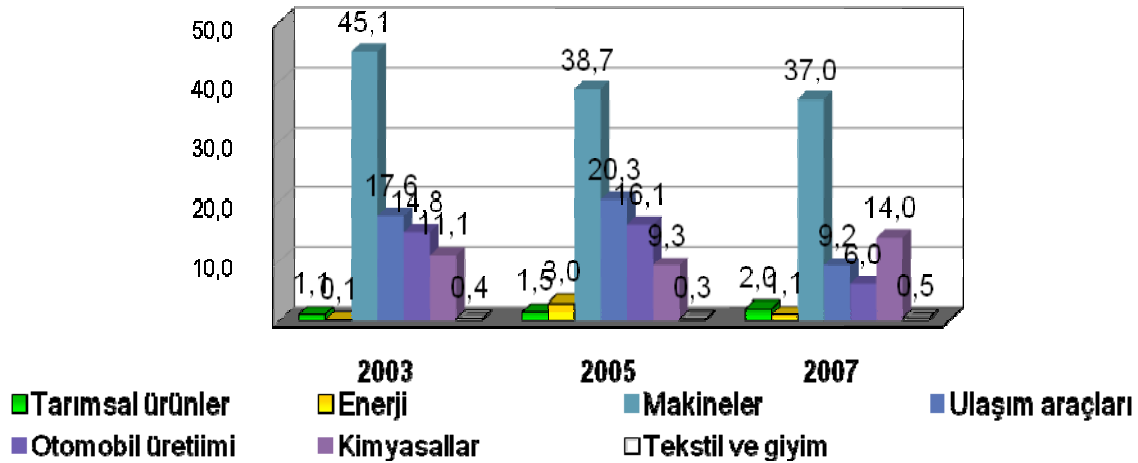

KAYNAK: Eurostat, (Comext Statistical regime 4), 11 Haziran 2009.

Şekil 10'daki veriler değerlendirildiğinde, AB'nin İran'a ihraç ettiği ürün grupları incelendiğinde, AB'nin İran'a 2003'te 45,1; 2005'te 38,7; 2007'de 37 milyon euro ile makineler ihraç ettiği görülmektedir. Fakat makine ihraç oranı giderek azalan bir oranda pay almıştır. En büyük azalış 2005'te gerçekleşmiştir. AB'nin İran'a makine ihracını ulaşım araçlarının ihracı takip etmektedir. 2003'te 17,6; 2005'te 20,3; 2007'de 9,2 milyon euroluk payla ulaşım araçları ihracatta önce artan sonra büyük ölçüde azalan bir seyir göstermiştir. Otomobil üretimi 2003'te 14,8; 2005'te 16,1; 2007'de 6 milyon euroluk payla giderek azalan bir oranda yer almıştır. Makine ve otomobil ihracının aksine kimyasallar 2003'te 11,1; 2005'de 9,3; 2007'de 14,0 milyon euro ile önce azalsa da sonra artan bir oranda AB'nin İran'a ihracında yer almıştır. Tarımsal ürünler, enerji ve tekstil ve giyim 3 milyon eurodan daha az pay almaktadır. AB'nin İran'a İhracatı makine, ulaşım araçları, otomobil ve kimyasal ürünleri toplam 2003'te 88,6; 2005'te 84,4; 2007'de 66,2 milyon euro olarak giderek azalan bir oranda seyretmiştir. Bu durum AB'nin ve İran ticaretindeki öneminin azaldığına delalettir. AB'nin toplam ticaret hacminde İran'ın payı ortalama %0.81'dir.

Şekil 10

AB'nin İran'a Üretim Grupları Bazında İhracatı

KAYNAK: Eurostat, (Comext statistical regime 4), 11 Haziran 2009.

2. Ticaret

İran ile AB arasındaki ticaret 2001 yılından 2005 yılına kadar ithalat ve ihracat bazında AB üyesi ülkeleri ayrı ayrı bu bölümde incelenecektir. AB içinde İran ticareti ön

plana çıkan ülkeler hangileridir öğrenilecektir. Bu inceleme ile Almanya, İtalya, Fransa İspanya, İngiltere İran ticaretindeki önemi ortaya daha belirginleşecektir.

Avrupa Birliği 2001 yılında 15 üye ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkeler arasında ek 1’de görüldüğü gibi Almanya 312.270.773 dolar ile İran’ın ihracatında % 41’lik pay ile en büyük ticari ortak olarak görülmektedir. Almanya’yı İtalya % 26’lık bir payla ve 198.626.863 dolarlık İran ihracatı ile takip etmektedir. Almanya ve İtalya AB içinde İran’ın birinci ve ikinci ticari ortağıdır. İran’ın ihracat yaptığı dünya ülkeleri arasında ise ikinci ve beşinci sıradadırlar. İran’ın AB ülkeleri arasında üçüncü ihracat yaptığı ülke %9’luk payla İspanya’dır. İran, İspanya’ya 717.775.12 dolar ihracat yapmıştır. Ek 2’de Fransa %8; İngiltere %4; Belçika %4’lük pay ile İran’ın ihracatında pay aldığı görülür. İran, bu altı ülke dışında kalan diğer 9 AB ülkesine toplam %8 gibi bir oranla ihracat yapmaktadır.

İran’ın 2001 yılında AB’den yaptığı ithalatının 1.695.780.677 dolarlık kısmını Almanya’dan yaptı. Dünya ülkeleri arasında en büyük ithalatı İran Almanya’dan gerçekleştirmiştir. Bu miktar ise AB ülkeleri arasında %27’lik bir oran tuttuğu ek 2’den anlaşılmaktadır. AB ülkeleri arasında İtalya % 16; Fransa %15; İngiltere %11; Belçika %7’lik pay ile İran ithalatında pay almışlardır. İran’ın ihracatında fazla temsil edilmeyen İsveç % 6; İspanya % 5; Hollanda %5; Avusturya %4 oranında İran’ın ithalat yaptığı ülkelerdir. İran ihracatının aksine ithalatta ticaret yaptığı ülke sayısını çeşitlendirmiştir. Ticaret dengesi 2001 yılında İran’ın aleyhine açık vermektedir.

Avrupa Birliği 2002 yılında 15 üye ülkeden oluşmaktaydı. Ek 3’ü incelediğimizde bu ülkeler arasında Almanya, 267.845.274 dolar ile İran ihracatında aldığı % 40’lık payı ile İran’ın en büyük ticari ortağı olarak ortaya çıkmaktadır. Almanya hem AB içinde hem de dünya ülkeleri arasında İran’ın en önemli ticari ortağıdır. İran’ın AB ülkelerine mal ihracında Almanya’yı İtalya % 23’lük bir payla 149.444.927 dolar meblağ ile takip etmektedir. Ek 4 İran’ın AB ülkeleri arasında üçüncü ihracat yaptığı ülke %14’lük payla İspanyadır. Fransa %5; İngiltere, %4; Belçika %3; Yunanistan %3’lük pay ile İran’ın ihracatında önemlidir. İran, bu yedi ülke dışında kalan AB ülkelerine (8 ülke) toplam %8 gibi oranla mal ihraç etmektedir.

İran 2002 yılında ek 3’ten anlaşılacağı üzere 3.480.087.315 dolar ile Almanya’dan dünya ülkeleri arasında en büyük ithalatı gerçekleştirmiştir. Bu oran AB ülkeleri arasında

%42'lik bir oran tutmaktadır. AB ülkeleri arasında İtalya % 14; Fransa %15; İngiltere %8; Belçika %5'lik pay ile İran'ın ithalatında pay almışlardır. İran'ın ihracatında fazla temsil edilmeyen İsveç %4; Hollanda %4; İspanya %3; Avusturya %3 oranında ithalatta pay almışlardır. İran İhracatının aksine ithalatta ticaret yaptığı ülke sayısını çeşitlendirmiştir. Ticaret dengesi 2002 yılında Yunanistan dışında İran'ın aleyhine açık vermektedir.

Avrupa Birliği ülkeleri, 2003 yılında İran'ın İhracat yaptığı 164 ülke ve ithalat yaptığı 112 ülke arasında önemli bir yer işgal etmektedir. Ek 5'te sayılan ülkeler arasında Almanya 349.757.653 dolar ile İran'ın ihracatında % 45'lik pay ile en büyük ticari ortak olarak göze çarpmaktadır. Aynı zamanda Almanya, AB içinde de İran'ın birinci ticari ortağıdır. İran'ın İhracatında Almanya'yı İtalya 149.444.927 dolar ile takip etmektedir. İran'ın AB ülkeleri arasında üçüncü ihracat yaptığı ülke %13'lük payla İspanya; 99.870.214 dolar İran'dan ithalat yapmıştır. Fransa %5; İngiltere %4; Belçika %4; Hollanda %4'lük pay ile İran'ın ihracatında önemlidir. Bu yedi ülke dışında kalan AB ülkeleri (8 ülke) toplam %5 gibi oranla (ek6)İran'ın ihracat yaptığı ülkelerdir.

İran 2003 yılında 2.836.779.160 dolar ile Almanya'dan dünya ülkeleri arasında ikinci büyük ithalatını gerçekleştirmiştir. Bu oran AB ülkeleri arasında %29'luk bir oran tutmaktadır. AB ülkeleri arasında Fransa %20; İtalya %17; İngiltere %9; Belçika %5'lik pay ile İran'ın ithalatından pay almışlardır. İran'ın ihracatında fazla temsil edilmeyen İsveç %6; Hollanda %4; İspanya %4; Avusturya %3 oranında (ek6) İran'ın ithalat yaptığı ülkelerdir. İran ihracatının aksine ithalatta ticaret yaptığı ülke sayısını çeşitlendirmiştir. Ticaret dengesi 2003 yılında Yunanistan dışında İran'ın aleyhine açık vermektedir.

Avrupa Birliği ülkeleri 2004 yılında ek 7'de görüldüğü üzere İran'dan toplam 1.033.051.715 dolar ithalat 13.667.330.176 dolar ihracat yapmıştır. Ticari denge 12.634.278.461 dolar olarak AB lehine oluşmuştur. İran'ın ticari açıkları incelediğimiz 2001, 2002, 2003'ten itibaren devam etmektedir. Bu sonuç İran'ın en büyük ihraç kalemi olan petrol fiyatlarının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. 2004 yılında İran'la ihracat yapan 168 ülkeden 15'i AB ülkeleridir. Bu ülkeler arasında Almanya 328.966.136 dolar ile AB içinde İran'ın en çok mal sattığı ülkedir. Ancak bu yıl ilk kez İran'ın ihracatında Almanya'nın payı %40'ların altına düşmüş ve %35 gibi bir oranda gerçekleşmiştir. AB ülkeleri arasında İtalya

%27; İspanya %14; Belçika %11; İngiltere %5; Fransa %4; Hollanda %3'lük payla İran'ın ihracatında yer almaktadır. Bu durum ek 8'deki grafikte açıkça görülmektedir.

İran, 2004 yılında toplam 13.667.330.176 dolar AB ülkelerinden ithalat yapmıştır. Ek 9'dan görüleceği gibi, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve İsveç İran'ın ithalatında yer alan AB ülkeleri arasında sırayla ilk beş ülkedir. Bu beş ülke İran'ın ithalatında %81'lik oranda yer almaktadır. İkinci grup ise Belçika, Avusturya, Hollanda ve İspanya toplam %16'lık oranda (ek8) İran'ın ithalat yaptığı ülkelerdir. Ticaret dengesi 2004'de İran'ın aleyhinedir.

Avrupa Birliği ülkeleri 2005 yılında ek 9'dan de anlaşılacağı üzere İran'dan toplam 1.240.528.609 dolar ithalat; İran'a 15.995.465.736 dolar ihracat yapmıştır. Ticari denge 14.714.937.127 dolar olarak AB lehine oluşmuştur. İran'ın ticari açıkları incelediğimiz 2001, 2002, 2003, 2004'ten itibaren devam etmektedir. Bu sonuç İran'ın en büyük ihrac kalemi olan petrol fiyatlarının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. 2005 yılında İran'la ticaret yapan 25 AB ülkesi vardır. Polonya, Macaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovenya, Slovakya, Çek ülkeleri Avrupa Birliği'ne 2004'te katılan dokuz yeni üyedir. Sayılarının çokluğuna rağmen bu dokuz ülkenin İran'la ticaretleri diğer AB üyelerine nazaran önemsiz orandadır. İran Almanya'ya 342.778.805 dolar ihracat yapmıştır. İran ihracatında Almanya'nın oranı AB içinde %28 payla geçen yıllara nazaran azalarak gerçekleşmiştir. AB ülkeleri arasında İran'ın ihracatında İtalya %22; İspanya %10; Fransa %6; İngiltere %6; Belçika %6; Hollanda %16'lık bir oranda (ek 10) yer alırlar. Bu durum şekil 18'de açıkça görülmektedir.

İran'ın 2005 yılında ithalat yaptığı, ek 10'da görüldüğü üzere, Almanya, Fransa, İtalya, İsveç, İngiltere ve AB ülkeleri arasında sırayla ilk beş ülkedir. Bu beş ülke İran'ın ithalatında %77'lik oranda yer almaktadır. Ticaret dengesi 2005 yılında da İran'ın aleyhine açık vermektedir.

Sonuç olarak 2001'den 2005 'e kadar olan beş yıllık bir dönem incelendiğinde İran'ın AB içinde ithalat yaptığı ülkeler başlıca Almanya, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere'dir. Belçika ve Hollanda'nın ilk beşe zaman zaman girdikleri görülür. İran'ın ihracatında da bahsedilen beş ülke önemlidir. 2001 yılında on beş ülke olan AB, 2005 yılında 25 ülkedir. AB üye sayısının artması İran ile ticaretin artması anlamına gelse de fark fazla değildir. Ülkeler

arasında zamanla örneğin Almanya gibi ticaret oranlarında değişimler olmuştur. Bu değişimlerin yorumlanması ülke ülke AB İnan ekonomik ilişkileri ele alınırken irdelenmiştir.

3. Sermaye Hareketleri

a. Devrim Sonrası İnan'a Yönelik Direkt Dış Yatırımlar ve İnan'da AB Sermayesi

İnan ekonomik alanda pek çok üstünlüklere sahiptir. Özellikle ucuz enerjiye sahip olması, enerjiye dayanan ürünlerin üretiminde büyük tasarruf sağlamaktadır. Yetiştirilmiş ve ucuz insan gücü, nispeten büyük iç pazarın varlığı ve bölge pazarlarına hızlı ulaşım, İnan ekonomisinin diğer üstünlüklerindedir. Son yıllarda bu üstünlüklerden istifade edecek yabancı sermayenin yurda çekilmesi amacıyla Kış, Kırım, Çabakar ve Sircan gibi bölgelerde çok sayıda serbest ticaret bölgeleri oluşturulmuştur. Bunlardan biri olan Kırım Serbest Ticaret Bölgesi petrol ve doğalgaz kaynaklarına yakınlığı ve uygun coğrafi konumu sebebiyle büyük miktarda yabancı sermaye çekmiştir. Doğrudan cumhurbaşkanının idaresinde olan bu bölgelerde İnan'ın içerdeki yasalarından farklı özel yasalar uygulanmaktadır.¹⁰³

Avrupa Birliği üyesi devletlerin İnan'daki 1993-2002 yılına ait Tablo 9'daki yatırımlar incelendiği zaman 82 Avrupa şirketinden Almanya 36, İtalya 12, Fransa 8, İngiltere 7, Lüksemburg 5, İsveç 4, Danimarka 3, Belçika 2, Yunanistan 1, Avusturya 1, İspanya 1, Hollanda 1, İrlanda 1 girişim ile İnan'a yatırım yaptığı görülür. İnan'da 1993-2003 yılları arasında yapılan 124 yatırımdan 82'si AB üyesi devletlerin firmaları iken, 42 tanesi diğer ülkelere aittir.

Almanya'nın 7'si geri satın alma sözleşmesi veya vefa hakkı sözleşmesi¹⁰⁴ (buyback) olmak üzere 36 girişimle ortalama % 51 sermaye oranına sahip olarak, 469.425 dolar İnan'a yatırım yapmıştır. İtalya'nın 12 firma ile Almanya'dan daha az firma ile İnan'a yatırım yapmasına rağmen; 830.804 dolarlık yatırım miktarı ile Almanya'dan daha fazla sermayeyi İnan'a getirmiştir. İnan'da 1993-2003 yılları İnan'a yatırım yapan üçüncü ülke 280.414 dolar ve 7 firma ile İngiltere olmuştur. Belçika 79.479; Lüksemburg 70.654 bin dolarlık sermaye yatırımıyla ülkedeki hatırı sayılır yatırımcılar arasındadırlar. İnan'a yatırım yapan diğer AB

¹⁰³ Cem Akgün ve Tezer Palacıoğlu, **İnan Ülke Etüdü**, İstanbul: İTO Yayınları, Mart 2003.

¹⁰⁴ Geri alım hakkı satanın, sattığı taşınmaz malı müşteriden geri satın alma hakkını saklı tutmasıdır.

üyesi devletler İrlanda, Fransa, İsveç, Danimarka, Hollanda, Yunanistan, İspanya ve Avusturya'dır. Tablo 9'da İran'a yapılan yatırımların % 46'sı İtalya; % 26'sı Almanya; %16'sı İngiltere %5'i Belçika; % 4'ü Lüksemburg; %1'i Fransa, İrlanda, İsveç'e ait olduğu görülmektedir. Almanya 7, İtalya 2, Lüksemburg 2, Belçika 2; toplam 13 geri satın alma antlaşması ile İran'a yatırım yapmışlardır.

Tablo 9

AB Üyesi Ülkelerin 1993-2002 Yıllarında İran'a Yatırımları

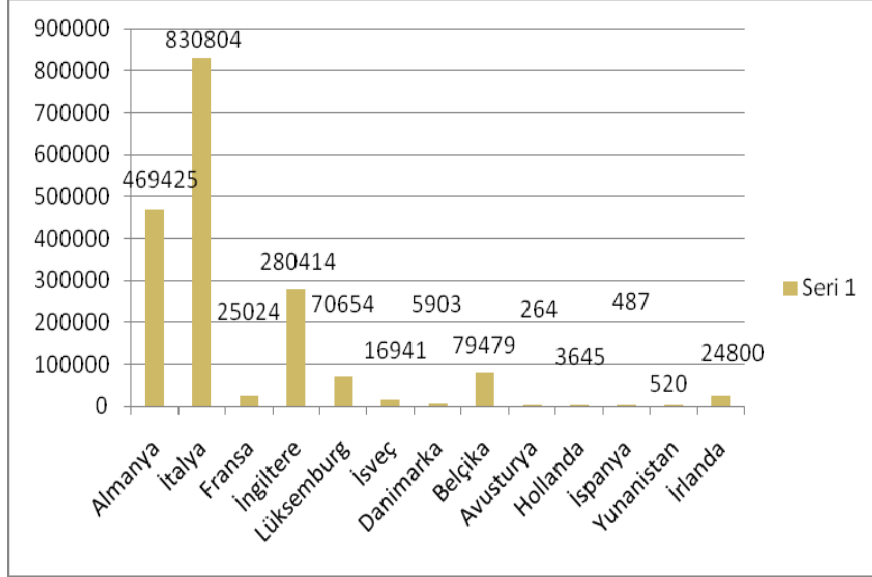
Ülke	Girişim Sayısı	Toplam Sermaye	AB Üyesi Ülkelerin İran'da Yatırım Oranları	Ort. Sermaye Payı %
Almanya	36	469425	% 26	% 51 / 7 Vefa Hakkı
İtalya	12	830804	% 46	% 48 / 2 Vefa Hakkı
Fransa	8	25024	% 1	% 49
İngiltere	7	280414	% 16	% 55
Lüksemburg	5	70654	% 4	% 63 / 2 Vefa Hakkı
İsveç	4	16941	% 1	% 32
Danimarka	3	5903	% 0	% 25
Belçika	2	79479	% 5	2 Vefa Hakkı
Yunanistan	1	520	% 0	% 25
Avusturya	1	264	% 0	% 40
İspanya	1	487	% 0	% 32
Hollanda	1	3645	% 0	% 50
İrlanda	1	24800	% 1	% 49
Toplam	82	1808360	% 100	% 43 / 13 Vefa Hakkı

KAYNAK: Tablo 9, Cem Akgün ve Tezer Palacıoğlu, **İran Ülke Etüdü**, İstanbul: İTO Yayınları, Mart 2003, eserdeki veriler kullanarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 11, tablo 9 ve tablo 10'daki veriler kullanılarak tarafımızca hazırlandı. AB üyesi ülkelerin İran'a yatırımlarını sütun grafiği şeklinde gösterildi. Şekil 11 incelendiğinde İtalya, Almanya ve İngiltere'nin İran'a en çok yatırım yapan AB ülkeleri olduğu fark edilecektir. Belçika ve Lüksemburg'un yatırımları dikkat çekicidir.

Şekil 11

İran'daki Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Yatırımları \$ 000 (1993-2002)

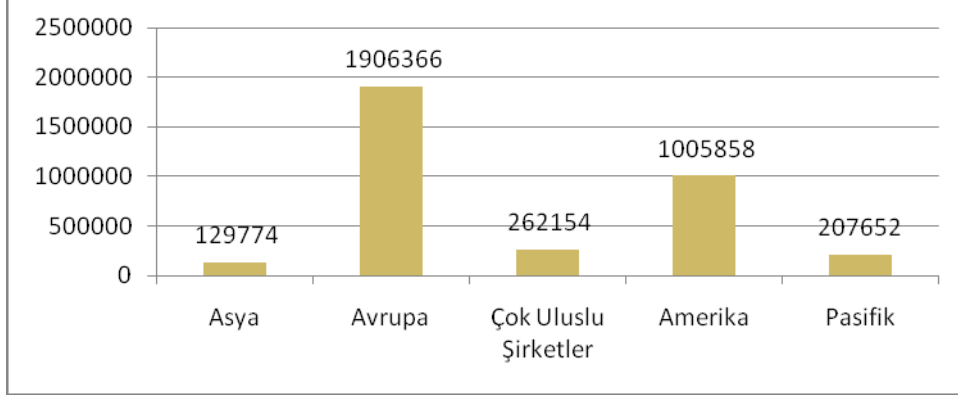
KAYNAK: Şekil 11, Cem Akgün, Tezer Palacıoğlu, **İran Ülke Etüdü**, İstanbul: İTO Yayınları, Mart 2003, eserdeki veriler kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Şekil 12'yi incelediğimiz zaman İran'da 1993- 2002 yıllarında Asya ülkeleri 129.774 bin dolar, Avrupa ülkelerinin İran'a 1.906.366 dolar yatırım yapmıştır. Bu yatırımların 1.808.360 dolarlık kısmı Avrupa Birliği ülkelerine aittir. 2002'de AB üyesi olmayan Avrupa ülkeleri Slovenya, Romanya, Kıbrıs, Türkiye, İsviçre, Bosna Hersek toplam 98.006 bin dolarlık yatırım yapmıştır. Çok uluslu şirketler 262.154, Pasifik ülkeleri 207.652 bin dolar İran'a yatırım yaptılar. Amerika ülkeleri 1.005.858 dolar İran'a yatırım yaptılar. Amerika ülkeleri arasında yatırımların %99'unu Kanada gerçekleştirerek 1.005.578 dolar sermayeyi İran'a getirmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Şekil 12, Cem Akgün, Tezer Palacıoğlu, **İran Ülke Etüdü**, İstanbul: İTO Yayınları, Mart 2003, eserdeki verilerden tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 12

Kıtalar Bazında İran'daki Yabancı Yatırımlar \$000 (1993-2002)

KAYNAK: Şekil 12, Cem Akgün, Tezer Palacıoğlu, **İran Ülke Etüdü**, İstanbul: İTO Yayınları, Mart 2003, eserdeki verilerden tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 10

İran'daki Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Yatırımları \$ (000) (1993-2002)

İRAN'DAKİ AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERİN YATIRIMLARI (1993-2002)					
NO	PROJE	YABANCI YATIRIMCI / ÜLKESİ	İRAN'LI YATIRIMCI	Y. PAYI (%)	TOP. Y. SER. (000 \$)
	Sinai Boyaların Üretimi	G.Winkelmann GmbH (Almanya)	Rang Iran va Alman	30	493
2	Alçı Sıva Üretimi	Gebr Knauf Verwaltungsgesellschaft (Almanya)	Knauf Iran	97,03	16466
3	Kondaktör	ESGO GmbH (Almanya)	Ufo Electronics	44,6	1320
4	Perde kumaşı, elbiselik kumaş	Plauener S. G., Mr Ronald K. M., Johann F.K. (Alm.)	Pars Pileh	35	964
5	Kimyasallar	Hansa Chemie AG (Almanya)	Saveh Resin	47	13310
6	Kimyasallar	Hansa Chemie AG (Almanya)	Sanaye Chemie Va p. Iran	49	19176
7	Gıda maddeleri	Kruger Halle GmbH (Almanya)	Siana Food Industries	28	16023
8	Dondurulmuş sebze ve meyva	E.L.M. Clips GmbH (Almanya)	Mottahed Kara	40	3000
9	Fındıklı çikolata	Felix Knusperfrish V. Daub m.b.H&Co .KG (Alm.)	Iran Felix	50	4553
10	Tekstil	EX-I-MA GmbH (Almanya)	Zarba Amin Text.Ind.	40	2894
11	Ölçü aletleri	MMB Hessgerate Montage GmbH (Almanya)	Namad Awar	48	817
12	Gaz lambası	Ray Ol-Gasbrenner GmbH (Almanya)	Ray-Shahrak	35	936
13	Perdelik kumaş	Mr Ronald Kurt Mach (Almanya)	Pars Pileh	Buyback	2000
14	Elmas el aletleri	Drahtwerk Friedr. Lotters GmbH (Almanya)	Nojand Ind. Complex	20	471
15	PCV	Barlocher GmbH (Almanya)	Hampar	40	837
16	Makine ve ekipman üretimi	Herbert Reifenbaumaschienen Machine (Almanya)	Sanaye Towlidi Tyre	40	418

17		Bleistahl GmbH (Almanya)	Metalogy Poodre Mas.	43,8	239
18	Conta	Henkel KGaA (Almanya)	Sanati Henkel	Buyback	263
19	Makine ve ekipman (gıda san.)	Maschinen-&Muhlenbau Wittenberg GmbH (Alm.)	Gol-vi	45	1814
20	Kubbeli fırın teknolojisi	Mines&Metal Engineering GmbH (Almanya)	Khuzestan Steel Com.	Buyback	35415
21	Kompresör üretimi	Aerzener Maschinen Fabrik GmbH (Almanya)	Pars Compressor	Buyback	2696
22	Sufian çimento şirketi, yatırım	Bretenburger Auslandsbeteiligungs (Almanya)	Sugian Cement	45	18500
23	Ghazvin cam şirketinde yatırım	Pilkington Middle East GmbH (Almanya)	Ghazvin Glass	25	15000
24	Çeşitli iplik	BT Burkhardt Textile (Almanya)	Ms Erfanipour	Buyback	1000
25	Dikişsiz boru	Mines & Metals Engeneering (Almanya)	Khoozestan Steel Co	Buyback	30774
26	Deterjan	Henkel K.G. a. A. (Almanya)	Pak Vash	60	18000
27	Kuru sebze ve meyva	Meriet Nohrungsmittle (Almanya)	Ms. Hamidi	41	250
28	İsosiaanat	Hansa Chemie AG(Almanya) ve Che. Eng. AB (İsveç)	Petroshimi e Karon	60	231848
29	Otomobil pistonları	Saxonia Engine Components (Almanya)	Piston Sazan e Toos	26,1	820
30	Ocak işletmeciliği	IFIC Holding A.G. (IHAG) (Almanya)	Foolad e Khoozestan	Buyback	14148
31	Hidrolik direksiyon	R.B.L. (Almanya)	Farman Khodro Sepa.	61	2819
32	Petrol sanayi sızdırmazlık elem.	Burgmann Dichtungswerk GmbH(Almanya)	Petroleum Equ.t.Co	65	890
33	Sıva-alçı	Gebr Knauf (Almanya)	Iran Gatch	34	490
34	Otomobil motoru	Z. F. Friedrichshafen A. G. (Almanya)	Charkheshgar	16,7	9800
35	Ametal mineraltoz	IFIC Holding A.G. (IHAG) (Almanya)	Poodr e Bandar e Imam	31	458
36	Konik valf üretimi	Acc Unvestitions & Beleiligting	Shir e Makhrooti e Kha.M	60	523
37	Fiberglas boru	Gruppo Sarplast S.P.A. (İtalya)	Bushehr Plastic	40	19784
38	Pamuklu ve polyester iplik	Mr. Bezi Luca (İtalya)	Ital Nakh Textile Ind.	45	2153
39	Elmas el aletleri	Diamant-D SPA (İtalya)	Almas Zang Zagaros	49	860
40	Soğuk çekilmiş levha ve teneke	Danieli & c. Officine Meccaniche SPA (İtalya)	Mobareke Steel Com.	Buyback	20000
41	Cam şişeler için metalik kapak	New Box S.P.A. (İtalya)	Tehran New Box	49	1269
42	Ayakkabı pençesi	Delta S.P.A. (İtalya)	Iran- Delta	49	610
43	Çelik kompleksi genişletme pro.	1.S.M. S.Dem. 2.T.C.Tec. 3. IRASCO S.r.l. (İtalya)	Mobareke Steel Com.	Buyback	291859
44	Maden ocak., kes. ve parl.taşları	Caspian S.R.L. (İtalya)	Sarmad Sang	50	2642
45	Isıtma ekipmanları	Ferrolli S.P.A. (İtalya)	Air Temp	50	484883
46	Sınai ürünler	Landra S.r.L. (İtalya)	Mr.Haj.& IDRO Trading	49	3927
47	Prefabrik materyal	Com Er (İtalya)	Iran Sazeh	49	717
48	Kesme taşı	Tenax S.P.A. (İtalya)	Private Investors	45	2100
49	Ev cihazları	Seb Internationale S.A. (Fransa)	Iran Seb	51	2984
50	Tarımsal tohum	S. A. Florimond Desprez (Fransa)	Aras Agr. R. Seed Pro. Ins.	42,5	6323
51	Gaz brülörü	1. Saunier Duv.(Fransa) 2.IPPCO (İrlanda)	Poulad- Saunier Duval	50	1500
52	Mineral su	Firminvest (Fransa)	Damavand Min. Water	70	3000
53	Elektrik devre anahtar ve aks.	Schneider Electric Industries S.A. (Fransa)	Schneider Elect. Ind. Iran	67	1701
54	Tükenmez kalem	Societe BIC (Fransa)	Pen Point Manufac.	45	1151
55	Denizcilik yağları ve sınai yağ	Total Lubricants International S.A. (Fransa)	Naft e Behran	50	4115
56	Mühendislik, dizayn hizmetleri	Technip-Coflexip (Fransa)	Nargan	20	4250
57	Cam	Deburah Stanyon (İngiltere)	Ubnous Jaam Karaj	49	666

58	Polipropilen kompaund	Petrocom Trading Ltd. (İngiltere)	Baspar Afrand	66	4234
59	Cam eşya	Highview Enterprice Ltjd. (İngiltere)	Shabnam control	49	560
60	Petrol sanayi ekipmanları	ABB Vecto Gray Ltd. (İngiltere)	Petroleum Equ. Co	49	1040
61	Çeşitli madenler	Rio Tinto Mining & Exploring Ltd. (İngiltere)	Khadamate Ekt. Keshvar	70	225000
62	Otomobil	Technocraft Motor Co. Ltd. (İngiltere)	Messrs İraj & Fakoori	79	44584
63	Petrol sanayi ekipmanları	Cameron Integrated Services Ltd. (İngiltere)	Mr Yamani	80	4330
64	Taş ocaklığı	Metal&Mineral Trade SaRL (Lüksemburg)	Sanaye Tabdili Faraz	Buyback	3100
65	Otomobil elektrik aksamı	Metal&Mineral Trade SaRL(Lüksemburg)	Khuzestan Steel Comp	Buyback	60000
66	Profil ve PVC pencere	Lux Windows S.A. (Lüksemburg)	Noshahr P.V.C. Inds.	49	1511
67	Süpermarket dondurucu sis.	Coldaş S.A. (Lüksemburg)	Tehran Ar-neg	60	1713
68	Elyaf	S.E.F.I.T. (Lüksemburg)	Mr Yamini	80	4330
69	Prefabrik beton plaka	Parall International AB (İsveç)	Abton	30	2019
70	Bitümen	Akzo Nobel Chemistry AB (İsveç)	Ravak Chemie	40	1560
71	Prefabrik beton kalıp panelleri	Parall International AB (İsveç)	Partow Beton	28	2862
72	Hidrojen peroksit	Chematur Engeneering AB (İsveç)	Panta Shimi	28	10500
73	Denizcilik boyaları	Hempel's Marine paints A/S (Danimarka)	Hempel-Bajak	10	200
74	Kaplama	A/S Phoenix Contractors (Danimarka)	Varziran	17	4553
75	Taşıyıcı sistemler üretimi	Conveyor Technic A/S (Danimarka)	Aria Conveyor Teknik	49	1150
76	Alüminyum kompleksi	N.V. Marubeni Benelux S.A. (Belçika)	Almahdi Alumin. Complex	Buyback	30000
77	Galvenizli levha	Cockerill Mechanical Ind.S.A. (Belçika)	Mobareke Steel Com.	Buyback	49479
78	Su arıtma tesisi	UNIHA Wasser& Abwasseraufberitung (Avusturya)	ARON AB	40	264
79	Çelik	Vesto B.V. (Hollanda)	Boshke Sazi F. Salafchegan	50	3645
80	Seramik karo	Nova Interiorismo Seramico S.L. (İspanya)	Seram Negar	32	487
81	Takviyeli plastik hortum, boru	Petzetakis S.A. (Yunanistan)	Louleh Sazi Avid	25	520
82	Pamuklu ve polyester tekstil	Champion Projects Ltd. (İrlanda)	Azar Nakh B.W.&Spi. C.	49	24800
Toplam					1808360

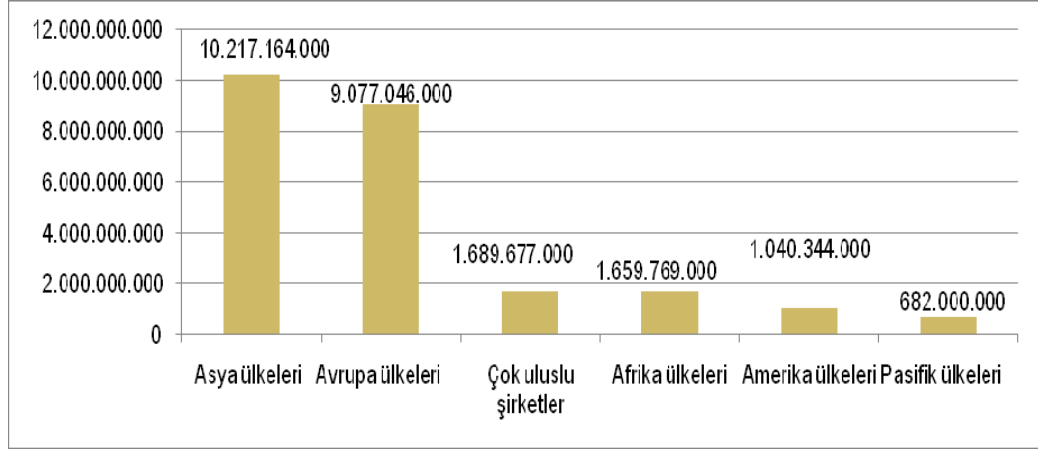
KAYNAK: Tablo 10, Cem Akgün, Tezer Palacıoğlu, **İran Ülke Etüdü**, İstanbul: İTO Yayınları, Mart 2003, eserdeki verilerden tarafımızca hazırlanmıştır.

İran'a 16 yılda, 21 Mart 1993'ten 20 Nisan 2007'e kadar 24.381.900.000 dolar dış yatırım yapıldı. Bu yatırımları kıta bazında incelediğimiz zaman Asya ülkeleri 106 projeye toplam 10.217.164.000 dolar yatırım yaptığı görülür. Şekil 13'te Afrika ülkelerinin yatırımlarının 1.659.769.000 dolar düzeyinde gerçekleştiği görülür. Amerika ülkeleri toplam 1.040.344.000 dolar yatırım yaparken; Avrupa ülkelerinin yatırım miktarı 9.077.046.000 dolar civarında gerçekleşti. Pasifik ülkeleri İran'a 682 bin dolar yatırım yaparken; çok uluslu

şirketler İran'a 1.689.677.000 dolarlık sermaye getirdiler. Bu rakamlar "Dış Yatırımı Cezp Etme ve Koruma Yasası"nın neticesidir.¹⁰⁶

Şekil 13

Kıtalar Bazında İran'da Yatırım Yapan Ülkeler 1993-2007

KAYNAK: *Foreign investment ups in Iran despite küresel downturn*, <http://www.payvand.com/news/07/may/1313.html> (11 Ekim 2009).

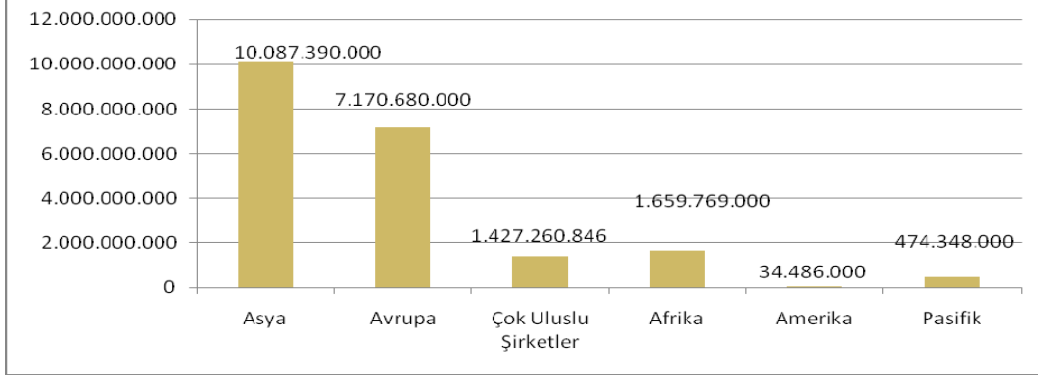
Şekil 12 ve Şekil 13'ü karşılaştırılarak 2003'ten 2007'e kadarki beş yıllık döneme ait veriler ile Şekil 14 grafiği tarafımızca oluşturulmuştur. Bu grafikten de anlaşılacağı üzere İran'a yabancı yatırım miktarı açısından kıtalar arasındaki esaslı değişim beş yıllık bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu beş yıllık süreç dikkatle incelenmesi gereken bir zaman sürecidir. Bu süreçte Avrupa Kıtası'nın miktar olarak İran'a yatırımları artırmasına rağmen Avrupa Kıtası hem miktar hem oran olarak Asya Kıtası'ndan sonra gelmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ *Foreign investment ups in Iran despite küresel downturn*, 19 September 2009, <http://www.siasat.com/english/news/foreign-investment-ups-iran-despite-küresel-downturn> (11 Ekim 2009).

¹⁰⁷ Şekil 13, Şekil 11 ve Şekil 12'deki verilerden tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 14

İran'a 2002-2007 Yılları Arasında Yapılan Yabancı Yatırımların Kıtasal Oranları

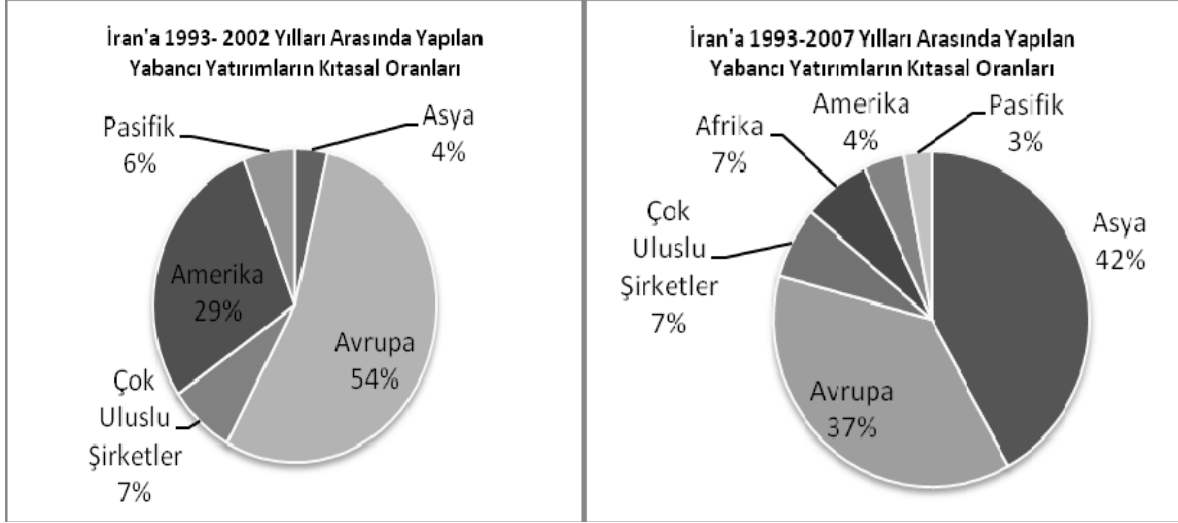

KAYNAK: Şekil 14, şekil 12 ve şekil 13'teki verilerden faydalanarak tarafımızca oluşturulmuştur.

İran'a yapılan dış yatırımları şekil 15 kıtalar bazında incelediğimiz zaman Avrupa kıtasının 1993-2002 yılları arasında %54'lük pay ile yatırımlarda ilk sıralarda yer almaktadır. Avrupa kıtası yatırımlarında bu tarihte AB üyesi olan devletler yatırımların %95'ini gerçekleştirmektedir. Bu dönemde Türkiye ve İsviçre İran'da yatırımları olan AB dışı Avrupalı diğer yatırımcılardır. Amerika kıtası bu yıllarda %29 oranla İran'daki yatırımlar arasında ikinci sıradadır. Kanada'nın bu kıtadan yapılan yatırımların esaslı bir bölümünü yapmıştır. 1993'ten 2007'e kadarki on yıllık süreçte çok uluslu şirketler %7; Pasifik %6; Asya %4 oranında İran'a yatırım yapmıştır.

Şekil 15

İran'a 1993-2002; 1993-2007 Yıllarındaki Yabancı Yatırımların Kıtasal Oranları

KAYNAK: Şekil 15, şekil 12 ve şekil 13'teki verilerden faydalanarak tarafımızca oluşturulmuştur.

BM raporuna göre İran'a 2008 yılında 16 milyar dolar direkt dış yatırım yapıldı. İran resmi makamları bu durumun tüm dünyada küresel yatırımların %0 oranında artmasına rağmen gerçekleştiği bildiriyorlar. The United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) (UNCTAD) verilerine göre İran'a önceki yıllara karşılaştırılınca 2008'de %4 daha fazla yatırım yapıldı. UNCTAD raporuna göre tüm dünyada direkt dış yatırımlar %20 oranında azaldı. The Organization for Investment, Economic and Technical Assistance of Iran (İran Ekonomik ve Teknik Yardım Organizasyonu) (OIETAI) başkanı Behrouz Alishiri, İran devlet yayın kurulu Islamic Republic of Iran Broadcasting (İran İslam Cumhuriyeti Yayın Kurumu) IRIB raporuna göre küresel yatırımların aksine İran'a yapılan yatırımların %4 oranında arttığını bildirdi.¹⁰⁸

İran'a yapılan yatırımlar kıtasal alanda 10 yıllık süreçte büyük bir değişim geçirmiş yatırımlarda yoğunluğu Avrupa'nın yerini Asya Kıta'sı almıştır. Bu netice küresel çapta değişikliklerle açıklanabilir. Hindistan ve Çin gibi gelişen Asya ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu yoğun enerji talebi, İran gibi enerji rezervleri bol bir ülkeye dikkatlerini çevirmelerini

¹⁰⁸ İran, 19 Ekim 2009, <http://www.presstv.com/detail.aspx?id=106579§ionid=351020102> (11 Ekim 2009).

yol açmıştır. Asya ülkeleri İran'da özellikle enerji yoğunluklu projeler üzerine yatırımlar yapmaktadırlar. Örneğin Çin'in İran ile yaptığı 70 milyarlık anlaşma gibi. Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç petrolün artan talebi ile fiyatının artması ve İran'ın küresel ölçekte önem kazanmasıdır. Ayrıca AB'nin karşısına Asya ülkelerinin İran pazarında güçlü bir rakip olarak çıkmasıdır.

4. Ortak Proje ve Yatırımlar

a. İran ve Bazı AB Ülkeleri Arasındaki Yatırım Antlaşmaları

İran ile Avrupa Birliği Ülkeleri arasında yapılan karşılıklı yatırım antlaşmalarına baktığımız zaman bunların 1998'den 2005'e kadar süren bir zaman diliminde imza edildiği görülmektedir. Bu 7 yıllık zaman dilimi İran'ın dış dünyaya açılma politikaları sonucunda gerçekleşmiştir. Anlaşmaların uygulamaya girişi en az iki ve en çok altı yıllık bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Dış yatırımlar konusundaki imzaların gecikmeli olarak yürürlüğe girmesinde İran içindeki bürokrasi yavaşlığı kadar; yabancı yatırımlara kuşku duyan İran meclisindeki muhafazakâr kanadın engellemeleri de etkili olmuştur.

Avrupa Birliği üyesi on ülke İran ile anlaşma imzalamıştır. Bu ülkeler Polonya, Bulgaristan ve Romanya gibi daha birlik üyesi olmadan İran ile karşılıklı yatırım anlaşmaları yapmışlardır. İtalya Avrupa Birliği'nde İran ile yapılan ilk yatırım antlaşmasını 10 Mart 1999 tarihinde imzalamıştır. Bu yıllarda İtalya-İran ticaret ilişkileri üst düzeyde gerçekleşmesine rağmen yatırım antlaşmasının uygulamaya girişi 27 Temmuz 2005 gibi geç bir tarih olmuştur. Avusturya, Almanya, İspanya, Finlandiya, Fransa, İsveç İran'la yatırım antlaşmaları yapan diğer AB üyeleridir. Tablo 11'den on yedi AB ülkesinin İran ile herhangi bir yatırım antlaşmasının bulunmadığı görülmektedir. Bu ülkelerden İran ile önemli ekonomik bağıntıları olan İngiltere, Belçika ve Hollanda'nın durumu dikkat çekmektedir.

Tablo 11

İran ve Bazı AB Ülkeleri Arasındaki Yatırım Antlaşmaları

ÜLKE	İMZA TARİHİ	UYGULAMAYA GİRİŞ TARİHİ
1- Polonya	2 Ekim 1998	26 Ekim 2001
2- Bulgaristan	13 Kasım 1998	24 Ağustos 2003
3- İtalya	10 Mart 1999	27 Temmuz 2005
4- Avusturya	15 Şubat 2001	11 Temmuz 2004
5- Romanya	26 Ocak 2002	12 Ocak 2005
6- Almanya	17 Ağustos 2002	23 Haziran 2005
7- İspanya	29 Ekim 2002	27 Nisan 2004
8- Finlandiya	4 Kasım 2002	25 Haziran 2004
9- Fransa	12 Mayıs 2003	12 Kasım 2004
10- İsveç	5 Eylül 2005	2 Mart 2008

KAYNAK: *List Of Bilateral Investment Treaties Ratified Between The Islamic Republic Of Iran And Other Countries Of The World*, <http://www.iraninvestment.org/investmenguide-treaties-en.html> (21 Temmuz 2009).

III. İRAN'IN AB EKONOMİSİNDEKİ YERİ

İran dünyanın üçüncü büyük petrol rezervine (%10), ikinci büyük doğalgaz rezervine (%16) sahiptir. AB, İran'ın en büyük ticaret ortağıdır. İran toplam ithalatının %40'ını AB'den yapmaktadır. İran'ın ithal ettiği ürünler: Makineler, kimyasallar, eczacılık ürünleridir. İran AB'ne toplam ihracatının % 36'sını gerçekleştirmektedir. İran'ın ihraç ürünleri: Petrol (%80), halı, fıstık ve havyardır. AB ile yumuşayan ilişkiler İran'ın Dünya Bankası'ndan 230 milyon dolarlık iki kredi almasını sağlamıştır. Ayrıca İran 1996-1999 yıllarında 10 milyar dolarlık

borç ertelemeşi yapmışır. İnan AB arasında kurulan ‘‘Ticaret ve Yatırım alışma Grubu’’ ilk toplantısını 28-29 Kasım 2000 tarihinde Tahran’da yapmışır.¹⁰⁹

AB’ne üye ülkelerinin tek tek İnan ile daha önce sözleşmeleri olmalarına rağmen AB’nin İnan ile sözleşmeye dayalı herhangi bir antlaşması yoktur. Belçika’nın İnan elçiliği AB temsilcisi olarak atanmışır. Gelişen ilişkiler sonucu AB ile İnan arasında bir ‘‘Ticaret ve İşbirliği Antlaşması’’ yapılması AB Komisyonu tarafından Kasım 2001’de AB Konseyi’ne sunuldu. Temmuz 2002 Konsey antlaşmayı onayladı. Konsey bu antlaşma ile İnan’ın insan haklarının korunması ve kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının engellenmesi konusunda da işbirliğinin gelişeceğini vurguladı.¹¹⁰

İnan AB arasında Ticaret ve İşbirliği Antlaşması’nın Tahran’daki dördüncü raundunda müzakereler siyasi konularla ilgili idi. Terörizm, insan hakları, kitle imha silahları, uyuşturucu kaçakçılığı gibi konular da müzakere edildi. AB, müzakerelerde ABD’nin İnan’a karşı yalıtım politikasına karşı olduğunu belirtti. ABD, AB’nin İnan’la toplantılarını onaylamadığını belirtti. AB’nin İnan’a karşı tavrı dikkat çekicidir. İnan, Avrupalılar açısından siyasi, ekonomik, ve güvenlik gibi nedenlerle önemlidir. Stratejik konumu, bölgesel gücü, pazar kapasitesi ve Amerika’nın güdümünde olmaması İnan için AB gözünde bir artıdır.

İnan Dışişleri Bakanı Hamid Reza Asefi’nin belirttiği gibi bu görüşmeler iki tarafının uzun süreli ciddi ilişkiler konusunda kararlılığının sonucudur.¹¹¹

Pascal Lamy, AB’nin ticari komisyon üyesi, Brüksel’de ABD’nin istediği İnan’a karşı çelik tarifesi misillemesinin ertelenebileceğini duyurdu. Bu durum gelişen AB İnan ilişkileri sayesinde. AB’nin 2000’de İnan’dan ithalatı 5 milyar euroya ihracatı 5,2 milyar euroya ulaşmışır.

Enerji uzmanları ABD şirketleri dışında, 1995’ten itibaren, İnan’a 10 milyar dolarlık enerji sektörüne yatırım yapıldığını tahmin ediyorlar. Royal Dutch/ Shell, TotalFinaElf, ENI gibi Avrupa enerji devleri; Socitt Gnrale and Credit Agricole Indosuez gibi Avrupa bankaları

¹⁰⁹ Avrupa Parlamentosu İletişim Komisyonu, *İnan İslam Cumhuriyeti İle AB İlişkileri*, 7 Şubat 2001, Europa.eu/scadplus//leg/en/lvb/r16004_52001DC0071 (15 Ağustos 2009).

¹¹⁰ *The Countries of the Arabian Peninsula, Iraq and Iran*, Legal Basis Article 113 and 308 of the EC Treaty E:/European Parliament Fact Sheets 6-3-8 The Countries of the Arabian Peninsula, Iraq and Iran. mht, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.3.8.pdf (13 Mayıs 2009).

¹¹¹ Peimani, Hooman. ‘‘EU and Iran Talk Trade, Not War’’, (Elektronik Versiyonu) *Asia Times*, http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/EF07AK02.html E:/Asia Times.mht (20 Mayıs 2009).

İran’da aktiftirler. Son zamanlarda Avrupa bankaları konsorsiyumu BNP Paribas ve Commerzbank İran için euro tahvili hazırladılar. İtalyan ENI ayrıca 500 milyon dolar enerji alanında ortak iş antlaşması yaptı. The Association of European Chambers of Commerce and Industry (Avrupa Ticaret ve Endüstri Odaları Birliği) Brüksel’de yaklaşık 15 şirket İran için lobi yapıyor. Mesela Britanya cam sanayisinden ‘‘Pilkington’’ İran ile özgür ticaret için uğraşiyor ve Gazvin’de yerel bir firma ile iş ilişkisi var.

İran ve Britanya Ticaret Odası Başkanı Martin Johnson, İran’ın eski Sovyet Cumhuriyetlerini kapsayan bölge ekonomilerine açılmak için ticari bir kapı olduğunu belirtti.

TotalFinaElf sözcüsü devrimden sonra 1995’te İran’da ilk yatırım yapan batılı şirketin kendileri olduğunu belirtti. Şirket İran Milli Petrol Şirketi ile 700 milyon dolar ortak bir girişimde bulunmuştur. Ayrıca İtalyan şirketi Eni, İran Milli Petrol Şirketi ile geri satın alma hakkıyla imzalanmış antlaşması vardır.¹¹²

AB’nde Almanya, Fransa ve İtalya uzun süredir İran’ın en büyük ticaret ortaklarıdır. İran’ın toplam ithalatının %35’ini bu üç ülkeden gerçekleştirir. İran’ın gizli nükleer programı ortaya çıkmadan önce Tahran ve AB ticareti genişlemişti. 2003 ve 2005 yılları arasında AB’nin ihracatı %29 arttı ve 12,9 milyar euro olarak gerçekleşti. Satışların büyük bir kısmını makineler, ulaşım araçları ve kimyasallar oluşturuyordu. İran’dan AB’nin ithalatı bu dönemde, başta petrol olmak üzere, %62 oranında arttı ve 11,4 milyar euroya ulaştı.

İran’ının AB Ülkelerinden Yüzde Olarak Mal Bazında İthalatı 2008 isimli tablo 12 incelendiğinde görülecektir ki: İran’ın en çok ithalat yaptığı AB ülkesi Almanya, İtalya ve Fransa ve İsveç’tir. İngiltere, Hollanda, Danimarka, Lüksemburg, Avusturya, Belçika, Romanya İran’ın daha az oranlarda ithalat yaptığı AB ülkeleridir. İran AB ülkelerinden daha çok otomotiv ana ve yan sanayi ürünleri, çeşitli makineler, demir çelik, ahşap ve eczacılık ürünleri almaktadır.¹¹³

¹¹² Health, Allister, ‘‘EU Companies OK to Trade with Iran’’, 23 Haziran 2002, <http://ProQuest.umi.com> (20 Mayıs 2009).

¹¹³İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), **İran Ülke Raporu**, İran’a Sanayi Ürünleri İhraç Potansiyeli Değerlendirme Matrisi, 2009, s.41-47.

Tablo 12

İran'nın AB Ülkelerinden Yüzde Olarak Mal Bazında İthalatı 2008

Ana Sektör	Sektördeki Önemli Ürünler	İran'ın Toplam İthalatı, 2008 (milyon dolar)	Dünya İthalatında İran'ın Payı 2008, %	İran'ın İthalatındaki Değişim 2007-2008, %8	İran'ın İthalatında Yüzde Olarak AB Ülkelerinin Pazar Payları 2008
Otomotiv Ana Sanayi	Otomobiller ve Binek Araçları	1.951	0,3	-16	Fransa (%34), Almanya (%6)
	Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar	746	0,6	58	İtalya (%2)
	Traktörler	426	0,8	38	İsveç (%36), Almanya (%26), Fransa (%7), Hollanda (%4)
Otomotiv Yan Sanayi	Motorlu Kara Taşıtlarının Aksamları	1.524	0,5	8	Fransa (%22), Romanya (%6)
	Elektrik Akümülatörleri	126	0,4	-9	İsveç (%4)
	İçten Yanmalı Motor Aksamları	463	0,7	17	Almanya (%18), Fransa (%16), İtalya (%11)
İş ve İnşaat Makineleri	Dozerler, Greyder, Skreyper, Ekskavatör, Küreyici, Yükleyici vb.	501	0,9	36	İtalya (%4), Almanya (%3)
	Toprak, Taş, Metal Cevheri vb. Ayıklama, Eleme vb. İçin Makineler	287	1,3	19	İtalya (%40), Almanya (%24), Danimarka (%9), İngiltere (%4)
	İş ve İnşaat Makine Aksamları	333	0,5	18	İtalya (%21), Almanya (%14), İsveç (%13)
Elektrikli Makineler	Transformatör ve Statik Konvertörler	255	0,3	59	İtalya (%25), Almanya (%14), İsveç (%35)
	Jeneratör ve Rotatif Konvertörler	141	0,5	35	İngiltere (%15)
	Gerilimi 1000 Voltu Geçmeyen Elektrik Devresi Teçhizatı	229	0,3	4	Fransa (%28), Almanya (%16), İtalya (%5)
Tarımsal Makineler	Tohumları Temizleme, Ayırma, Öğütme, İşleme Makineleri	34	1,9	11	İtalya (%16), Danimarka (%7), Almanya (%5)
Maddeleri Isı ile İşleyen Makineler	Isı Değişikliği Yöntemi ile Maddeleri İşlemek İçin Cihazlar	370	1,0	21	İtalya (%40), Almanya (%30), İsveç (%7)
Takım Tezgahları	Ağaç, Mantar, Kemik, Sert Kauçuk, Plastik vb. İşleme Makineleri	45	0,5	10	Almanya (%17), İtalya (14), Avusturya (%10)
Beyaz Eşya ve Paketleme Makineleri	Yıkama, Temizleme, Kurutma, Doldurma vb. İşler İçin Makine	226	0,9	1	Almanya (%39), İtalya (36), İsveç (%5)
Beyaz Eşya	Çamaşır Yıkama Makineleri	227	1,7	-2	İtalya (%10), Almanya (%4)
	Buzdolapları ve Dondurucular	206	0,5	-40	İtalya (%5)
Demir ve Çelik	Yassı Mamül, Soğuk Haddelenmiş Kaplanmış (600mm.den Geniş)	209	0,9	-54	Belçika (%1)
	Sıcak Hadde Yassı Mamülleri Genişlik 600mm.den fazla	1.127	1,3	-31	Almanya (%30), Fransa (%9)
	Çubuklar (Sıcak Haddeli, Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş	254	0,8	-65	Lüksemburg (%3)
	Depolar, Sarmıçlar, Kuvler (Hacim≥300lt)	20	0,6	-23	Almanya (%8), İtalya (6)

Borular	Demir ve Çelikten Diğer Tüp ve Borular Çapı≥406, 4mm	685	4,9	4	Almanya (%57), Fransa (%23)
Transmisyon Aksamları	Transmisyon Milleri, Kranklar, Yatak Kovanları, Dişliler ve Çarklar	172	0,4	17	Almanya (%33), İtalya (10)
Adi Metallerden Eşya	Adi Metallerden Donanım Tertibat ve Eşya	75	0,3	35	İtalya (%25), Almanya (%6)
Muslukçu ve Borucu Eşyası	Muslukçu ve Borucu Eşyası-Basınç Düşürücü Termostatik Valf Dahil	443	0,6	5	İtalya (%23), Almanya (%19), Hollanda (%5)
Pompa ve Kompresörler	Sıvılar İçin Pompalar, Sıvı Elevatörleri	368	0,7	9	Almanya (%32), İtalya (%0), Fransa (%6)
	Hava-Vakum Pompası, Hava/Gaz Kompresörü, Vantilatör, Aspiratör	509	0,8	16	İtalya (%20), Almanya (%13)
Ağaç ve Ahşap Ürünler	Ağaçtan vb. Maddelerden Lif ve Levhalar	185	2,0	-6	Almanya (%9)
Kağıt ve Karton	Kağıt, Karton, Selüloz Votka ve Selüloz Liften Tabakalar	81	0,5	-5	Almanya (%43), İtalya (8)
Mobilya	Oturmaya Mahsus Mobilyalar ve Aksamları	104	0,2	24	Almanya (%3)
	Diğer Mobilyalar ve Aksamları	193	0,3	48	İtalya (%5), Almanya (%2)
Sofra ve Mutfak Eşyası	Masa, Mutfak Tuvalet, Ev Tezyinatı vb. için Cam Eşya	251	3,3	-10	Almanya (%10)
Plastik ve Ürünleri	Plastikten Levhalar, Yaprak, Pelikül, Varak ve Lamalar	57	0,3	-31	Almanya (%19,6), İtalya (%6,9)
Eczacılık Ürünleri	Tedavide ve Korumada Kullanılmak Üzere Hazırlanan Dozlandırılmış İlaçlar	567	0,2	8	Fransa (%23), Almanya (%19)
Kozmetik Ürünleri	Güzellik, Makyaj ve Cilt Bakımı Ürünleri	89	0,3	19	Fransa (%25), Almanya (%10), İtalya (%2)

KAYNAK: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), **İran Ülke Raporu**, İran'a Sanayi Ürünleri İhraç Potansiyeli Değerlendirme Matrisi, 2009, s.41-47. Tablo12, bahsi geçen eserdeki bilgilerden yararlanarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tahran'a karşı AB'nde resmi bir ambargonun olmaması AB şirketlerini İran'da ticari fırsatlar aramaya yöneltti. Bu ticaretler hükümet garantisindeydi. Tüccarlarına en büyük garantiyi ise Almanya vermişti. Almanya Çin'den sonra en çok ticari teşviki İran'a vermişti. Almanya İran'a toplam Alman ihracatının %65'ini garanti altına almıştı. Almanya toplam 5,5 milyar euro teminat ile İran'a ihracatında ilk göze çarpan ülkeydi. Almanya'yı İtalya 4,5 milyar euro; Fransa 1 milyar euro; Avusturya 800 milyon euro teminat ile takip ediyordu.

AB ve İran menşeli firmaların giriştiği ortaklıklarda AB'ne ait firmalar sadece özel işletmeler iken, İran'na ait firmalar büyük çoğunluğu devlet işletmeleri idi. İran'a karşı AB'nin hoşgörülü politikası ve AB'nin ticari ilgisi arasındaki bağlantıyı anlamak zor değildir. İran nükleer programı sebebiyle BM'nin Aralık 2006 çıkardığı İran'a yaptırım uygulanması kararına AB uyacağını açıkladı. Bu bağlamda İran nükleer programı ile bağlantılı 10 firma ve

Almanya ise İran ile kurduğu ekonomik ilişkilere zarar vermek istemiyor. Bu üç AB ülkesi İran'ın nükleer silah üretmesini tasvip etmiyor. Zira nükleer teknolojinin belli başlı ülkeler dışında gelişmesinin kendi yararına olmadığını düşünüyorlar. Nükleer konularda AB İran'ın ABD'nin istediği gibi tecrit edilmesini ne AB'ne ne de uluslararası sisteme yarar sağlamayacağını inanıyorlar. İran'ın uluslararası sistemle bütünleşmesinin ülke içinde reformcuları güçlendireceğini ve rejimin yumuşayacağını düşünmektedirler. AB'ne göre bu yumuşama ile İran'ın nükleer silah ısrarı ve terörizme desteğinin azalacaktır.¹¹⁶

AB ile İran ilişkileri giderek ilerlemiş dışişleri bakanları ve cumhurbaşkanları tarafından yapılan ziyaretler ile 2001'de bir ticaret anlaşması yapılmıştır. Kuşkusuz bu gelişen ilişkiler sebebiyle AB'nin İran'daki rejimi onayladığı, terörizm konusunu görmezden geldiği, insan hakları konusunu örtbas ettiği söylenemez. AB diğer pek çok üçüncü ülke ile yaptığı gibi İran ile de ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmekte çaba sarf etmektedir. Diğer yandan Avrupa Parlamentosu (AP) İran'daki insan hakları ve demokrasi ihlallerini güçlü bir dille eleştirmektedir. AP İran halkının %50'sini oluşturan Azerileri azınlık olarak görmektedir. Son yıllarda Afganistan'ın yeniden yapılanmasında İran'ın önemli roller oynayabileceği AB tarafından kabul edilmektedir.¹¹⁷

A. AB Üyesi Bazı Ülkelerin İran ile Ekonomik İlişkileri

1. Almaya İran Ekonomik İlişkileri

Bu bölümde daha önce AB içinde genel olarak alınan Almanya, İtalya, Fransa ve İspanya'nın İran ile ekonomik ilişkileri tek tek ele alınacaktır. Bunun sebebi AB bir kurum olarak kendi politikaları olmasına rağmen bu politikaları AB üye devletlerin çıkarları doğrultusunda belirlenmektedir. Özetle orman ağaçlardan oluşur. AB'nin ekonomik ilişkileri onu oluşturan devletlerin çıkarları sonucu oluşur. Almanya İran'ın en büyük ticari ortağıdır. Bu dünya çapında da AB çerçevesinde de böyledir. Daha önceki metinlerde bu gerçek vurgulanmıştı. Burada Almanya ve İran arasındaki ekonomi ilişkilere etki eden faktörler daha ayrıntılı alınacaktır.

¹¹⁶Mustafa Balbay, **İran Raporu**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, Ocak 2007, s.54.

¹¹⁷Balbay, **A.g.e.**, s.69.

Muhammed Nahavandian Anayasanın 44'cü maddesini tamamlayan tüzüğe göre özel sektör farklı ekonomik sahalarda iş yapabilecektir. Alman şirketleri ve girişimleri bu maddeden yararlanarak İran'daki özelleştirme ve yatırım fırsatlarından yararlanabileceğini ayrıca Almanya ve İran ticaret odaları arasında ekonomik problemleri çözmek için komite kurulacağını bildirdi. İran-Almanya Ticaret Odaları Müdürü Daniel Bern Bach, iki ülke arasında bilimsel alanda ve öğretim üyesi ve öğrenci değişimi için işbirliğinin gerektiğini bildirdi.¹¹⁸

Angela Merkel'in Almanya'da başbakanlık koltuğuna oturmasının ardından İran ile zayıflama sürecine giren ticari ilişkiler, kopma noktasına geldi. Daha önce Çin ve Rusya'nın da katılması halinde ambargoyu genişleteceğini duyuran Almanya, Merkel'in ekim ayında ABD ziyaretinin ardından Almanya, İran ile olan ekonomik ilişkilerini büyük oranda azalttı. Bush'un uyarısını gerekli mercilere aktaran Şansölye, konuyla ilgili gerekenin yapılması talimatını verdi. Başbakanlık Müsteşarı Thomas de Maizière, İran ile ticaret yapan Alman firmalarının yöneticilerini çağırarak, ABD'nin baskısının çok şiddetli olduğunu aktardı ve İran ile olan ticari ilişkilerin kesilmesini istedi. Bir uyarı da ABD'den geldi. ABD'nin uyarısı çok net oldu: "Atlantik ötesinde ticaret yapmak isteyen var ise ayağını denk alsın. Amerikan borsasında işlem gören şirketler de daha dikkatli olsun!" Baskılar üzerine ABD'ye ihracat yapan ve ABD borsasında işlem gören Alman firmaları İran ile olan ekonomik ilişkileri bitirme noktasına getirdi. Mercedes İran'dan çekildi. Deutsche Bank ve Commerzbank da İran defterini kapatıyor. İran'ın en büyük ikinci ticari partneri olan Almanya, yerini Asya ülkelerine bırakıyor. Alman şirketleri zor durumda kalırken, ambargo en fazla Çin, Rusya ve Hindistan'a yaradı. Almanya başta olmak üzere ABD'nin baskısına direnç gösteremeyen ülkeler ticari ilişkileri kısınca Çin, Hindistan ve Rusya, İran'la olan dış ticaret hacmini büyük oranda artırdı. ABD 30 yıldır İran'a resmi olarak ambargo uyguluyor. ABD'nin ambargosu özellikle atom ve roket teknolojisi için geçerli. Avrupa Birliği (AB) buna ek olarak silah ambargosu da uyguluyor. Ancak Almanya ambargoyu çok daha geniş tutuyor. Alman Ekonomi Bakanlığı Müsteşarı Bernd Pfaffenbach, Focus dergisine yaptığı açıklamada, "Sınıra doğru yaklaşıyoruz. Firmalarımız oldukça endişeli" derken Alman Sanayi Odası (BDI) Başkanı Jürgen Thumann korkusunu, "Almanya-İran ticaretinin kurumasına yıllar değil aylar kaldı" şeklinde ifade ediyor. Almanya son aylarda İran'a mal satan firmaları denetim altına

¹¹⁸ ICTDept./A, Establishment of Iran's Trade Center in Germany, 18 Ağustos 2008, en.iccim.ir/index.php 2 Nisan 2009).

aldı. Şirketlerin ihracatının engellenmesi için gümrüklerde büyük sorunlar çıkarılıyor, işlemler yapılmadan uzun süre bekletiliyor. İran ile ticaret yapan Alman firmalarını bir taraftan hükümet zor durumda bırakırken, diğer taraftan ABD sıkıştırıyor. İran'a mal satan Alman firmalarını ABD gümrüklerinde sıkıntılar bekliyor. Borsada işlem gören firmalarını ABD Borsa Denetleme Kurulu'nun (SEC) para cezaları da tehdit ediyor.¹¹⁹

ABD baskısı birçok firma üzerinde etkili oldu. Alman şirketi Daimler, İran'dan çekildi. Holdingin resmi olarak ortak olmadığı başka bir firma üzerinden ticaret yaptığı iddia ediliyor. Deutsche Bank ile Commerzbank da İran'dan çekilme kararı aldı. Banka lisansları geri verildi, müşteri hesapları kapatıldı. Focus'a konuşan Deutsche Bank'ın yerel yönetim sorumlusu Jüregn Fitschen, "Bütün bağlantıların koparılmasını yanlış buluyoruz. Neden pazarı bizimle aynı kurallara tabi olmayan Çin'e ve diğer ülkelere terk ediyoruz? Çin İran'ın en iyi ticari ortağı olmak üzere ambargonun esas neticesi de bu oldu" diyor. Alman Maliye Bakanlığı İran'a yapılan para transferlerini takip ettiğini duyurdu. İran ise alınan bütün bu sıkı tedbirlere karşın ambargo mevzuatını aşmak için şirketlere gizli danışmanlık yapıyor. Almanya'nın İsrail ile olan yakın ilişkisi de İran'a karşı daha sert tutum takınılmasını destekler mahiyette. Almanya'nın İran'a uyguladığı sıkı ambargo tedbirlerine rağmen, AB'nin diğer ülkeleri İran ile olan enerji anlaşmalarını genişletiyor. İtalya, Fransa, İspanya, Norveç, Avusturya, Hollanda ve İsviçre, İran'dan daha fazla petrol ve doğal gaz almak için yeni anlaşmalar yapıyor. İran Dışişleri Bakanı Manoucher Mottaki'nin uyarısı ise çok açık: "Bizi zor zamanımızda terk edeni, şartlar değiştiğinde ilk sıraya koyacak değiliz." Focus dergisine bir röportaj veren İran Dışişleri Bakanı Yardımcısı Mehdi Safari, Almanya'nın sert tutumuna bir anlam veremediğini ve neden ABD'nin dümeninde hareket ettiğini anlamadığını vurgularken şöyle konuşuyor: "Almanlar bizim 400 yıldır en önemli ortağımız. İlk elektrik santralimizi Siemens'ten ithal ettik. Eğer Avrupa kapılarını kapatırsa, biz de başka kapıya gideriz. Üç yıl içerisinde Asya ile olan ticaret hacmimiz 40 milyar dolardan 85 milyar dolara çıkacak. Kaybeden kim? Yazık! Biz Almanlarla birlikte çalışmak isterdik. Almanların İranlılar gözünde saygınlığı var. Alman firmaları oldukça dürüst çalışıyorlar. Bugün Almanya ile olan ticaret hacmimiz 20 milyar euronun üzerinde olabilirdi. Avrupalılar müeyyideleri biraz abartıyor. Evet biz de kaybediyoruz. Şartlar zorlaşınca, alternatif azalınca daha pahalıya

¹¹⁹ Erdal Gençer, "ABD baskısı Almanya-İran ekonomik ilişkilerini kopma noktasına getirdi", *Zaman*, 09 Temmuz 2008 Frankfurt, <http://www.haberler.com/abd-nin-baskisi-almanya-iran-ekonomik-iliskilerini-haberi/> (7 Nisan 2009).

alıyoruz. ABD'nin bir kaybı yok. Zaten 30 yıldır resmi olarak ambargo uyguluyorlar.”¹²⁰ İran üzerindeki nükleer program konusunda Birleşmiş Milletler ve Batı yaptırım baskısına rağmen Almanya hâlâ Avrupa Birliği'nde İran'ın en büyük ticaret ortağıdır. 50 Alman firmasının kendi şubeleri varken, 12000 Alman firmasının ülkede ticaret temsilcileri vardır. Birçok ünlü Alman firması İran altyapı projelerine ve petrokimya sektörü özellikle ilgilenmektedir. 5.5 milyar dolarlık yıllık ticaret ile Almanya, İran'ın Avrupa'da ana ticaret ortağı ve dünyada çapında üçüncü sıradadır.¹²¹

Berlin, son zamanlarda Avrupa Birliği ve BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı ticari yaptırımlar uygulamasına desteğini arttırmıştır. Bu durum bazı Alman firmaları için İran'da daha az pazar fırsatları demektir. Almanya'nın İran'ın nükleer programına karşı AB ve BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımlarına daha sıkı katılmasına rağmen, İran ve Almanya arasındaki ticaret hala bazı alanlarda devam etmektedir. Özel Alman firmaları hala 5 milyar dolardan fazla İran'a ihracat yapmaktadırlar. Bu değerler İran'a karşı yaptırımlar sertleşmesine rağmen her yıl artmıştır. Almanya halen İran'ın en büyük ticaret ortaklarından olup, 1500 Alman şirketi İran'da iş yapmaktadır. Temmuz 2009 yılında, Almanya'nın Coperion firması İran'ın Rejal Petrokimya Kompleksi inşaatına katılmak üzere seçildi. İran'ın Mehr Haber Ajansına göre, Coperian firması gerekli donanım, kurulum ve komisyon ilgili tesisleri kuracaktır. Ticaret devam ediyor olmasına rağmen, Alman hükümetini İslam Cumhuriyeti bağlı özel sektör işlemlerini durdurmak için kararlar almıştır. Ağustos 2009 yılında Alman Handelsblatt gazetesi, Alman işadamlarının İran ile askeri olmayan ticareti kısıtlamak için Berlin'in yaptığı baskıdan hoşnutsuz olduğunu bildirdi. Gazeteye göre, Almanya'nın İran'a ihracatı 2009 yılının ilk üç ay için 2008 ile karşılaştırıldığında yüzde 22 oranında düşmüştür.¹²² Almanya Başbakanı Angela Merkel cuma günü ilk kez İran'a karşı enerji yaptırım tehdidinde bulundu. Almanya'nın uluslararası camianın bir parçası olarak yaptırımlara katıldığını belirten Merkel, Alman işadamlarının şikayetlerini kabul etmedi.¹²³

¹²⁰ Cihan Haber Ajansı, ABD'nin Baskısı Almanya-İran Ekonomik İlişkilerini Kopma Noktasına Getirdi, 08 Temmuz 2008, <http://www.haberler.com/abd-nin-baskisi-almanya-iran-ekonomik-iliskilerini-haberi/> (7 Nisan 2009).

¹²¹ Iran's oil minister in Germany for gas talks”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 13 Şubat 2009, www.en.iccim.ir/index.php? (06 Mayıs 2009).

¹²² Ariel Farrar-Wellman, “Germany - Iran Foreign Relations”, 3 Şubat 2010, www.irantracker.org/foreign-relations/germany-iran-foreign-relations#_ftn34 (11 Nisan 2009).

¹²³ AFP, “Merkel threatens energy sanctions against Iran”, 21 Ağustos 2009, Berlin, <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5hZD8vpe7lQOqVGDnEz-LlSkrlFZg> (11 Nisan 2009).

ABD de İran ve Alman firmaları arasındaki ticaret kısıtladı. Ağustos 2009 yılında, Amerika Birleşik Devletleri Hazine ve Ticaret Departmanı, Alman DHL firmasına İran'a yapılan ticaret yaptırımlarına uymadığı için 9.444.744 dolar para cezası kesti. ABD Hazine Bakanlığı'nın bu firmanın "İran, Suriye ve Sudan ile ticaret kayıtlarını tutmada yetersiz kaldığını savundu. DHL, Ağustos 2002 ve Mart 2007 tarihleri arasında yaptırımları ihlal ederek İran ve Sudan'a 300'den fazla sevkiyat yapmakla suçlandı.¹²⁴ Bu ticaret kısıtlamalarına rağmen, Almanya 26-27 Eylül 2009 tarihinde Tahran'da yapılan İran gaz konferansına İngiltere Japonya, Hollanda, Güney Kore ve Malezya ile birlikte katıldı¹²⁵. Alman hükümeti, Aralık 2009'da füze veya nükleer programları için kullanılabilir ekipman ihracı endişesi ile mühendislik devi Siemens'i araştırma altına aldı.¹²⁶ Tüm bu olumsuzluklara rağmen Alman firmalarının İran'a yatırıma devam ettikleri aşağıdaki örneklerde görülür.

İran Gaz İhracat Şirketi Müdürü, Reza Kasaeizadeh Kasım 2009'da Avusturyalı OMV ve Alman enerji şirketi ile Güney Pars gaz sahası onikinci aşamasında Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) üretim projesi yüzde 20 paylı işbirliği müzakereleri sürdürdüğünü bildirdi¹²⁷. Ocak 2010 yılında, İran bir Alman firması 100 gaz turbo-kompresör inşa etmek için 1.4 milyar dolara anlaşma imzaladı. İran Gaz Mühendisliği ve Geliştirme Şirketi Başkanı Ali Reza Gharibi, "Alman firması ile daha çok teknik uzmanlık alanında bir işbirliği yapılacak" dedi.¹²⁸ Tablo 13, son zamanlarda İran'da iş yapmakta olan Alman firmaları hakkında değerli bilgiler vermektedir.

¹²⁴ AFP, "US slaps penalty on DHL over shipments to Iran, Syria, Sudan", 6 Ağustos 2009, Washington, <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5h1BJi0NLhpIJI8HADvy7rIawQsUA> (11 Nisan 2010).

¹²⁵ *Third Iran Gas Forum: September 26-27 in Tehran*, 23 Eylül 2009, <http://www.payvand.com/news/09/sep/1260.html> (11 Nisan 2010).

¹²⁶ *Siemens High Tech for Tehran, German Government Probes Shipments to Iran*, 14 Aralık 2009, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,666900,00.html> (11 Nisan 2010).

¹²⁷ ISNA, "Iran, Austria, Germany in Talks on South Pars Gas Field", 3 Kasım 2009, <http://www.isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1432236&Lang=E> 11 Nisan 2010.

¹²⁸ Ariel Farrar-Wellman, **A.g.e.**, 11 Nisan 2010.

Tablo 13**İran'daki Alman Firmaları ve Katıldıkları Projeler 2008-2010**

İran'daki Alman Firmaları ve Katıldıkları Projeler 2008-2010		
Firma	Proje Adı	Değeri (Dolar)
Krupp UhDe	Krupp UhDe - Jam Petrochemical Assaluyeh Olefin Project	----
Bayerngas GmbH	Bayerngas GmbH-NIOC, Filling Stations	----
Siemens AG	Siemens AG, Turbocompressors	23 milyon
Siemens AG	Siemens AG, Teleperm Control Systems	23 milyon
Siemens AG	Siemens AG to Halt Business in Iran	703milyon
Nokia Siemens Network (NSN)	Nokia Siemens Network - Irantelecom, Telecommunications Surveillance Technology	----
Hamburg Port Consultancy (HPC)	Hamburg Port Consultancy (HPC)-Iran Business	----
SieMatic	SieMatic Plans to Expand Operations to Iran	----
Aerzener Maschinenfabrik GmbH	Aerzener Maschinenfabrik GmbH €21 Million to Supply Steel Factory in Esfahan	27 milyon
Coperion	German Coperion Rejal Petrochemical Complex Expansion	----
MRK Corporation	MRK Hindurabi Island Development	79 million
MRK Corporation	MRK Kish Island Infrastructure Development	730 milyon
Leonhardt&Blumberg	Leonhardt & Blumberg - IRISL, Arms Shipment	----

Steiner Prematechnik Gastec - Steiner	Germany's Steiner Exports LNG Equipment for Iranian Gas Plant	156 milyon
Munich Re	Munich Re, Halting Insurance Business	14 milyon
Allianz	Allianz, Halting Insurance Business	----

KAYNAK: *Global Business in Iran Database, In-depth metrics and analysis of Iran's international economicpartnerships*, <http://www.irantracker.org/global-business-iniran?country=719&contractor=All&client=All§or=All&amount=0&status=All&apply-block=Refine> (11 Nisan 2010).

İran Petro-Kimya sanayi milli firması yetkililerinin Alman Linden Bazel firması ile ağır polietilen üretiminin teknik bilgisinin satışı üzerinde bir anlaşma imzaladıkları açıklandı. Anlaşma, Memesani, Dehdeşt ve Bruçen petro-kimya tesisleri için aşağıda ağır polietilen üretiminin teknik bilgisinin satışını öngörüyor. Üç petro-kimya tesislerinde üretilen ürünlerin çeşitli plastik ürünlerin yapımında kullanılacağı kaydediliyor. Tesislerinin hayata geçirilmesi için yaklaşık 825 milyon avronun yanı sıra 2.4 milyar dolarlık bir bütçenin gerekli olduğu söyleniyor. söz konusu bütçenin banka kredisi ve döviz stokları gibi kaynaklardan temin edileceği ifade ediliyor.¹²⁹ Ayrıca Afganistan'daki NATO güçlerinde görevli Almanya askerlerine yakıt ve gıda maddesiyle lojistik destek sağlayan Almanya özel şirketleri Tahran ile Afganistan'ın Herat kenti demir yolunu kullanarak Almanyalı askerlere yakıt ve gıda nakletmek istiyorlar.¹³⁰ İran ve Almanya, yeni bir petro-kimya anlaşmasına imza atıyor. İran'ın Recal Petro kimya tesisleri ile Almanya'nın Coperion firması, Recal Petro kimya tesislerinin kapasitesini 80 bin ton arttırmak için yeni bir anlaşmaya imza atıyor. Recal Petro kimya tesislerinin ikinci ünitesi için gerekli olan teçhizatın satın alınması ile ilgili anlaşmanın yakında imzalanacağı belirtiliyor.¹³¹

Şekil 16, İran'ın Almanya'ya İhracatının bir milyar doları aşmadığı ve AB ortalamasının da çok farklı olmadığı görülmektedir. Şekilden de anlaşılacağı üzere en bariz fark İran'ın Almanya'dan İthalatında görülmektedir. Kronolojimize bakarsak 2001 yılında

¹²⁹ İran ve Almanya arasında petro-kimya anlaşması, 9 Haziran 2009, http://turkish.irib.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=40035&Itemid=29 (2 Nisan 2010).

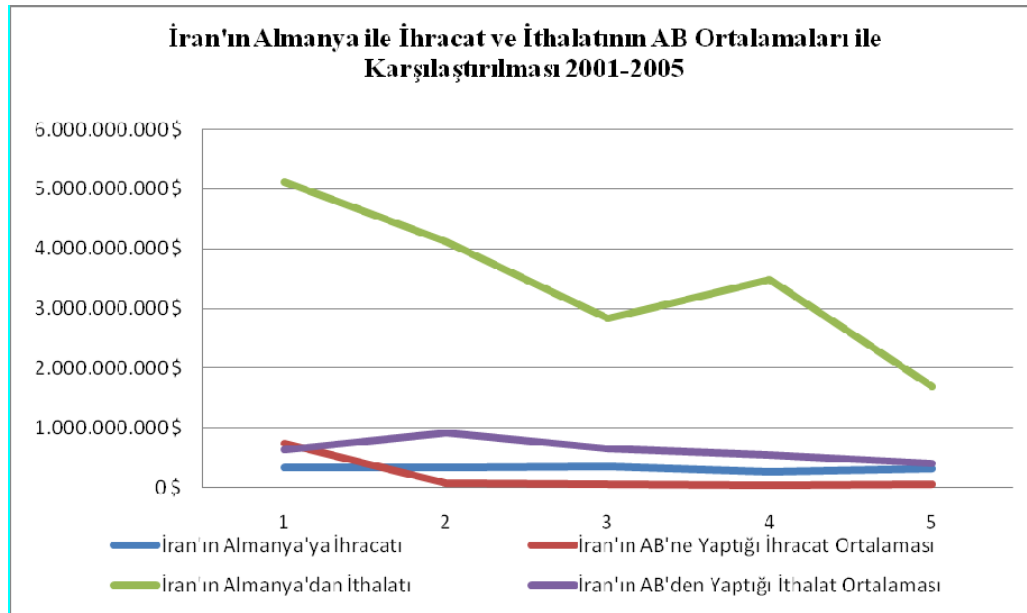
¹³⁰ Almanya özel şirketi ve İran arasında görüşme, 02 Nisan 2009, http://turkish.irib.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=36849&Itemid=30 (8 Nisan 2010).

¹³¹ İran, http://turkish.irib.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=42086, 25 Temmuz 2009, 8 Nisan 2010.

ABD'ye 11 Eylül saldırıları olduğunu ve bu saldırıların küresel çapta etkilerinden birisinin de İran'ın 2002'de ABD başkanı tarafından şer devlet ilan edilmesi olduğunu görürüz. ABD, İran'a daha önce uyguladığı yaptırımları daha da sertleştirerek uygulamaya başladı. İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin Medeniyetler Arası Diyalog çabaları ile genelde AB ve özelde Almanya ile artan ekonomik ilişkiler 2001 yılından itibaren inişe geçti. 2004'de biraz toparlanma olduysa da 2005'te İran Cumhurbaşkanlığına Mahmud Ahmedinejad gibi radikal söylemlere sahip bir liderin geçmesi ve İran'ın nükleer çalışmalarına hız vermesi ile genelde AB ve özelde Almanya ile ekonomik ilişkiler 2005 yılında da azalan bir seyir izledi. Kısacası siyaset ekonomiyi kötü etkiledi.

Şekil 16

İran'ın Almanya ile İhracat ve İthalatının AB Ortalamaları İle Karşılaştırılması
2001-2005

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, **Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$) 2001, 2002, 2003, 2004, 2005**, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Grafik söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2. Fransa İnan Ekonomik İlişkileri

Fransa ve İnan İslam Cumhuriyeti arasındaki iktisadi münasebetler, siyasi ilişkilerin durgunluğa maruz kaldığı son senelerde iki ülke arasındaki ihtilafların halledilmesinde ve ilişkilerin sıcaklaşmasında çok etkili olmuştur. Bu konuda iktisadi münasebetlerden daha yüksek boyutlara sahip ve siyasi bakımdan çok dikkate değer olan Total antlaşması örnek verilebilir. İki ülke arasındaki yıllar öncesinden otomotiv sanayi, santral, elektronik cihazlar, şişe, cam vb. gibi sanayi dallarında sanayi işbirlikleri devam etmektedir. Otomotiv sanayi iki ülke arasındaki iktisadi ilişkilerin önemli dönüm noktalarından biri sayılır. Otomotiv sanayi konusunda, içeride arz edilebilir ve ihraç edilebilir müşterek taşıt üretimi (El 90) için işbirliği 5.8.1982 tarihinde Fransız Renault Şirketi ve Ülkenin ve İnan Sanayinin Yeniden Canlandırılması Teşkilatı (İdru) arasında imzalandı. Bu anlaşmaya göre Renault Nisan Şirketi ilk defa olarak İnan'da yatırım yapıyordu ve imzalanan antlaşmanın hacmi 750 milyon euroya ulaşıyordu.¹³²

Haberleşme ve iletişim, özellikle iki ülke arasında cep telefonu sistemlerinin düzenlenmesi ve yapımı konularında işbirliği sürmektedir ve Fransa Zühre Uyduyu yapımı projesi ihalesine katılanlar arasındadır. İnan ile Fransa arasında diğer işbirliği alanları:

-İki ülkenin devlet ve özel sektör müesseseleri ve şirketleri arasında geniş bir yelpazede evcil hayvanlar ve tarım konularında işbirliği göze çarpmaktadır. İnan, Fransa'dan et ve tavuk alan önemli müşterilerden biri olmuştur. Aynı şekilde yem, arpa ve mısır alımı, süt ürünleri sanayi, ambalaj araç gereçleri, evcil hayvan işleri, aşı temini, deniz ürünleri ve su canlıları işleri v.b. tarımın diğer alanlarında iki ülke arasında yaygın bir işbirliği vardır.

-Kredisel işbirliği konularına gelince, Fransa bankaları ile İnan İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası arasında orta ve kısa vadeli kolaylıklar gösterme ve önceden Petrol satın alma anlaşmaları (yaklaşık 2 milyar dolar) konusunda ilişkileri vardır.

-İki ülkenin makamlarının görüşmeleri esnasında özellikle dış işleri bakanlarının görüşmelerinde, Kufas Şirketi'nin sigorta kapsamı durumunda değişimin zorunluluğu ve Fransa'nın İnan'ı uluslararası mali teşkilatlarda himayesi ve ayrıca İnan'ı WTO'ya girişte

¹³² Institute for Political and International Studies (IPIS), **Fransa**, (Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli siparişiyle hazırlanmıştır.) Tahran: Merkez-i Çap ve İntişarat-i Vezaret-i Umur-i Hariciye, (Dış İşleri Bakanlığı Yayın ve Basım Merkezi), 1387, s.203.

himayesi ve İran'ın OECD teşkilatında risk oranının azaltılması konusunda görüşmeler yapılmıştır.

-İki ülkenin yatırımcılarını teşvik amacıyla, “ortak yatırımların karşılıklı teşviki ve himayesi” antlaşması öneri metni birkaç yıl önce Fransa tarafına sunuldu ve konuyla ilgili görüşmelerden sonra Fransa dış ticaret bakan yardımcısı Fransuva Lus Bey'in ziyaretinde 1382¹³³ imzalandı. Bu anlaşma 4.7.1382 tarihinde Nigehbanlar Şurası'nın ve 15.7.1382 tarihinde açık oturumda İslam Şura Meclisi'nin onayını aldı.

-İki ülke arasında geçmiş yıllardan beri petrokimya, gaz ve petrol konularında geniş bir işbirliği devam etmektedir. Petrol ve gaz konusunda Total Şirketi, Sîrî Petrol Havzası'nda, Güney Pars Gaz Havzası'nda, Dorûd ve Belâl Petrol Sahalarında büyük yatırımlar yapmıştır.¹³⁴ Petrokimya konusunda da iyi ilişkiler vardır. İran şirketleri özellikle İran Petrokimya Sanayii Milli Şirketi ve Tenkip Şirketleri ve Fransa Petrol Kurumu birçok petrokimya kompleksinin yapımı için anlaşmış ve bunlar yapılmaktadırlar. Dünyanın dördüncü büyük petrol şirketi olan Fransa Total Şirketi son dönemde ve anlaşmaların müddetlerinin yaklaşık olarak sona ermeye başlamasıyla birlikte ikinci nesil İran petrol antlaşmalarının birinci nesil antlaşmalarında olduğu gibi göz alıcı ve faal bir katılıma sahip olmaya telaş göstermektedir.

-Bu konuda son gelişme 1/3 milyar dolar değerindeki Güney Pars Gaz Havzası 11. Fazı anlaşmasının Total Şirketiyle imzalanması haberidir. Ulusal İran Petrol Şirketi NIOC ve Fransız Total şirketi 5 milyar doların sözleşme imzalayacak. Güney Pars Petrol Sahası 11.sektör inşasında LNG tesisi kuracak. İngiltere ve Hollandalı Shell ve İspanyol Rapsol İran ile işbirliğine olumlu bakıyorlar. İtalyan ENI Darkovin Petrol Sahası 3. Sektör için İranlı yetkililer ile müzakere yapıyor.¹³⁵ Güney Pars Enerji Sahası 14 milyar metreküp ile en büyük dünya petrol rezervlerine sahiptir. Güney Pars Petrol Projesi'nin ikinci ve üçüncü aşamalarına katılan Total, on birinci aşamasını askıya aldı. İran Ulusal Petrol Şirketi Müdürü Seifollah Jashnsaz Total'in projedeki payının yeni bir firmaya verileceğini söyledi.¹³⁶ İran Petrol

¹³³ İran takvimi miladi olarak 2004 yılına denk gelmektedir.

¹³⁴ IPIS, A.g.e., s.204.

¹³⁵ “NIOC, Total to sign \$5b deal by March 20”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 19 Şubat 2009, www.en.iccim.ir/index.php? (12 Şubat 2010).

¹³⁶ “Total doesn't confirm leaving Iran”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 16 Mart 2009, www.en.iccim.ir/index.php? (15 Şubat 2010).

Bakanlığı görevini vekaleten yürüten Gulam Hüseyin Nuvzedi, gazetecilere yaptığı açıklamada, "Fransa Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'e bir mesajım var. Total buraya gelmezse Pars LNG sözleşmeleri, yerine getirmeleri için uygun İran şirketlerine verilecek" dedi. 2006'da imzalanan anlaşmayla Total, İran'ın dev Güney Pars doğal gaz sahasında 11. bölümü işleyecek ve sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) üretecekti. Total'in anlaşma uyarınca ayrıca bir gaz sıvılaştırma fabrikası kurması gerekiyordu.¹³⁷ Total'in bu şekilde geri adım atması İran üzerindeki ABD yaptırımlarının 11 Eylül'den sonra daha sıkı uygulamaya konulmasındandır.

-İki ülke arasında taşımacılık konusunda da iyi ilişkiler bulunmaktadır. Bu cümleden olmak üzere Tâles Şirketi'nin İran Havacılık Kurum ile hava trafik kontrol merkezi yapımı ve 100 milyon dolar değerinde (Sina Projesi), Radar sistemleri, anten, eğitim uçakları ve gösterilen diğer teçhizatları satın almak için dikkate değer bir antlaşmalar yapılmıştır. Bunların bazıları tam bir şekilde icra olundu ve bazıları da yakında tamamlanmak üzeredir. Airbus şirketi ile İran Hava Yolları şirketi arasında ayrıntılı müzakerelerden sonra 1999 yılında 8 adet A 330 Airbus Uçağı ve 12 adet A 331 Airbus uçağı (toplam olarak yarım milyar değerinde) satın alınması konusunda anlaşma imzalandı. Bu anlaşmanın uygulanması ambargodan kaynaklanan sorunlar nedeniyle zorluklarla karşılaşmıştır ve Fransa tarafı önceden söz verilmesine rağmen henüz kendi taahhütlerini yerine getirmeyi başaramamıştır. Bu ilişkide İran Air'in doğrudan satın almaya eğilimi, motor satımını Amerika'nın engel olması, Rolce Royce Şirketi'nin motor temininden çekinmesi, Vaste Şirketi'nin mülk edinme şartıyla kiraya verme şeklinde ihaleye girmesi ve sonuç olarak kıymet üzerindeki anlaşmazlıklar bu işin karmaşıklığını arttırmıştır.

-Raylı taşıma konusunda, yaklaşık 200 milyon dolar değerinde 100 adet lokomotifin Alestom Şirketi'nden satın alınması tam olarak yerine getirilmektedir. Karayolu taşımacılığı konusunda, mevcut anlaşmalara göre (İki ülke arasında 1384 yılında imzalanan karayolu taşımacılığı anlaşması)¹³⁸ şimdiki durumda yıllık 1300 adet gidiş geliş izni iki ülke arasında mübadele ediliyordu. Bu hususta son gelişme Alestom Şirketi'nden 250 milyon dolar değerinde 100 adet lokomotifin alınması kararı olmuştur.

¹³⁷ MNA, "İran Gaz Konusunda Fransa'yı Uyardı", 28 Eylül 2007 Tahran: (15 Şubat 2010).

¹³⁸ IPIS, A.g.e., s.205.

-Deniz Taşımacılığı konusunda da iki taraf denizcilik anlaşması imzalanmasına ilgilerini ibraz ettiler ve müzakereler ve anlaşmayı nihayete erdirmek için mezkur anlaşma müsveddelerinin değişimine hazır olduklarını ilan ettiler.

-İktisadi konuda son gelişme Ticaret Bakanı Şeriatmedâri'nin 2004 yılında yüksek dereceli ticari-iktisadi bir heyetin başında Fransa'ya seyahatidir. İran İslam Cumhuriyeti ve Fransa arasında ticari işlemler hacmi 1999'dan 8 yıl önce kesilmiş, 1999'dan 2006'ya kadar yükselen bir büyümeden istifade etmektedir. İki ülke arasındaki ticari mübadelelerin hacmi 2004 yılında 3 milyar 722 milyon euroya denk ve 2006 yılında 4 milyar euroya ulaşmıştır. Bu yılda iki ülke arasında ticaret dengesi 440 milyon euro İran'ın faydasına olmuştur.

-Taşıt sanayi sektörü ihracatı 968 milyon eurodan 2003 yılında 1.290 milyar euroya ve 2004 yılında % 33,3 oranında yükselmiştir. 2003 yılına göre yaklaşık % 6 artan taşıt sanayi sektörü % 56 ile Fransa'nın İran'a en fazla ihracat hissesini oluşturmaktadır.

-2003 yılının aynı zamanına göre yaklaşık % 26 artış gösteren İran'ın petrol dışındaki ihracatı 2004 yılında yaklaşık 80 milyon euro olmuştur.

-Fransa gümrüğünün son haberlerine göre iki ülke arasındaki iktisadi ve ticari münasebetler altı ay önce 2005'de 1.754.627.000 euroyu bulmuştur ve önceki senenin aynı zamanına göre % 7,09 oranında azalmıştır.

Fransa'nın ihracatı bu sürede 879.581.000 milyon Euroya ulaşmış ve geçen senenin¹³⁹ aynı zamana göre % 29,6 azalmıştır. Bu azalma taşıt sanayi ürünlerinde dikkat çekicidir. İran'ın Fransa'ya ihracatı 2006 yılında 2.278.134 euroya denk ve İran'ın Fransa'dan ithalatı 1.829.477 euroya denk olmuştur.

¹³⁹ Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli, A.g.e., s.206.

Tablo 14**1385¹⁴⁰ Yılında İran'ın Fransa'ya İhracatı: 1000 Euro Üzerinden¹⁴¹**

Ticari Mallar	2006 Nis.	2006 May.	2006 Haz.	2006 Temmuz	2006 Ağu.	2006 Eylül	2006 Ekim	2006 Kasım	2006 Aralık	2007 Ocak	2007 Şubat	2007 Mart	Bütün 1385 Senesi
Petrol	38.308	219	40.958	20.493	17.732	14.918	189	370	554	89	129	434	134.393
Petrol Dışı	98.796	120.233	158.821	138.839	128.192	16.629	153.487	178.404	187.513	120.710	91.621	157.839	1.695.84
Bütün İhr. Top. Değ.	137.104	120.453	199.779	159.332	145.924	175.546	153.676	178.774	188.067	120.799	91.750	157.273	1.829.477

KAYNAK: Fransa Gümrük İstatistikleri, İnstitute for Political and İnternational Studies (IPIS), **Fransa**, (Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli siparişiyle hazırlanmıştır.) Tahran: Merkez-i Çap ve İntişarat-i Vezaret-i Umur-i Hariciye, (Dış İşleri Bakanlığı Yayın ve Basım Merkezi), 1387, s.203.

Tablo 15**1385 Yılında İran'ın Fransa'dan İthalatı: 1000 Euro Değerinde¹⁴²**

Ticari Mal Kalemleri	2006 Nisan	2006 Mayıs	2006 Haziran	2006 Temmuz	2006 Ağustos	2006 Eylül	2006 Ekim	2006 Kasım	2006 Aralık	2007 Ocak	2007 Şubat	2007 Mart	Bütün 1385 Senesi
Petrol	173.639	178.435	286.198	275.128	227.640	197.351	198.699	164.228	129.379	149.430	117.687	96.706	2.194.519
Petrol Dışı	6.201	5.794	6.823	4.814	4.932	8.162	6.312	10.490	6.224	9.212	8.585	6.066	813.615
Bütün İhracatın Toplam Değeri	179.840	184.228	293.021	279.942	232.572	205.513	205.011	174.717	135.603	154.643	126.272	102.772	2.278.134

KAYNAK: Fransa Gümrük İstatistikleri, İnstitute for Political and İnternational Studies (IPIS), **Fransa**, (Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli siparişiyle hazırlanmıştır.) Tahran: Merkez-i Çap ve İntişarat-i Vezaret-i Umur-i Hariciye, (Dış İşleri Bakanlığı Yayın ve Basım Merkezi), 1387, s.203.

¹⁴⁰ İran takviminde 1385 yılı mildi takvimde 21 Mart 2006'dan 21 Mart 2007'ye kadarki süreyi kapsar.

¹⁴¹ Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli **A.g.e.**, s.207.

¹⁴² Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli, **A.g.e.**, s.208.

Tablo 16

1385 Yılında İnan Fransa Arasında Ticari Denge: 1000 Euro Deęerinde¹⁴³

	2006 Nisan	2006 Mayıs	2006 Haziran	2006 Ağustos	2006 Temmuz	2006 Eylül	2006 Ekim	2006 Kasım	2006 Aralık	2006 Ocak	2006 Şubat	2006 Mart	Bütün 1385 Senesi
Ticaret Dengesi	42.736	63.775	93.242	86.648	120.610	29.967	51.234	-4.057	-52.464	37.844	34.522	-55.501	

1385 Bütün İhracatın Değeri 2.278.134; Bütün İthalatın Değeri 1.829.477; Ticaret Dengesi 448.657.

KAYNAK: Fransa Gümrük İstatistikleri, İnstitute for Political and İnternational Studies (IPIS), **Fransa**, (Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli siparişiyile hazırlanmıştır.) Tahran: Merkez-i Çap ve İntişarat-i Vezaret-i Umur-i Hariciye, (Dış İşleri Bakanlığı Yayın ve Basım Merkezi), 1387, s.203.

İnan ve Fransa Arasında İktisaidi Sahada İmzalanana En Önemli Antlaşmalar:

-Fransa'nın petrol şirketlerinin petrol ve petrole ilgili alanlardaki yatırımları bu ülkenin İnan'daki en önemli yatırımları sayılmaktadır. Gelecek yıllar içinde bu yatırımların 5 milyar dolardan da fazla bir miktara ulaşacağı öngörülmüştür.

- 206 ve 205 Peugeot taşıtları ve yeni taşıt Logan için soğutma sistemleri çeşitlerinin hülasa olarak radyatör, taşıt kliması ve diğerlerinin üretimi için (%51 Fransa tarafının ve %49 İnan tarafının katılımıyla) "Valu -Aramko şirketi" tesisinde İnan'da müşterek yatırım.¹⁴⁴

- Asaluye¹⁴⁵ bölgesinde bulunan 9. Olefin Tesisinde Polietilen Fabrikası Mali Teminat Antlaşması (154 milyon dolar değerinde) Paris'te HSBC Bankası aracılığı ile imzalandı.

- İnan Milli Gaz İhracat Şirketi ve Malezya Petronas Şirketi'nin yanında Fransa Total Şirketi'nin %30 katılımıyla Pars Asaluye Şirketi tesisinde (2 milyar dolarlık ortak yatırım ile) ve 8 milyon ton doğal gaz üretimi amacıyla (2009 yılından itibaren) bir anlaşmanın imzalanması 2004 yılındadır.

¹⁴³ IPIS, **A.g.e.**, s.208.

¹⁴⁴ IPIS, **A.g.e.**, s.210.

¹⁴⁵ Osoluye diye de yazılabilir.

- Renault Şirketi'nin Logan taşıtının İran'da üretimi için ortak yatırım. İlk aşamada yatırım hacmi yaklaşık 700 milyon euro olan bu antlaşma, Renault Şirketi'nin Avrupa dışında en büyük yatırım antlaşmasıdır. Fransa tarafı %51 ve İranlı hissedarlar %49 hisseye sahiptir.

Son senelerde İran ve Fransa Arasındaki Muvafakatnameler (İran Dış İşleri Bakanlığı İktisat Bürosu 2008 raporuna) göre:

-Alstom Şirketi ve İran Demiryolları arasında 2004 tarihindeki 100 adet lokomotif alımı antlaşması, 264 milyon euro değerindedir.

- GIFA Şirketi aracılığıyla 500 adet ambulansın donatılması antlaşması, 20 milyon euro değerindedir.

- İranlı Asrı Daneş Efzar Şirketi ile Fransız Alcatel Şirketi arasında 2.7 milyon dolar değerindeki 100 bin adet teçhizatının yüksek hızla internete erişim (ADLS) bağlantısı için antlaşma.

- Fransa NFM Şirketi ortaklığıyla yaklaşık 40 milyon dolar değerindeki Tebriz ve Şiraz Metrosu kazı teçhizatının satımı

- Fransa Demiryolu Şirketinden 750.000 euro değerinde ikinci el 5 tane turbo tren alımı antlaşması (turbo trenler demiryoluna intikal etmekte ve onların yedek parçaları da İran'a taşınmaktadır.)¹⁴⁶

- Şiraz şehri tren haritalarının/planlarının onaylanması ve detaylı incelemeleri konusunda Sistra Şirketi ile ortaklık antlaşması. Bu antlaşma imzalanmış ve ön ödemesi de 2006'da Sistra Şirketine verilmiştir. Hali hazırda Sistra Şirketi projenin yapımı ile meşgul olmaktadır.

- Tahran-Kum-İsfahan hızlı demiryolu hattı projesinin yapılabilme imkanının ölçümü ve projenin yapımının incelemesi konusunda SNCFI Şirketi ile ortaklık antlaşması (bu antlaşma 2006'da yapıldı ve şu anda İran raylı şebekesinin elektrikleştirilmesi için bu şirketle işbirliğine devam edilmesi tetkik edilmektedir.)

¹⁴⁶ IPIS, A.g.e., s.211.

- Ejis Şirketi ile İran Yol ve Ulaştırma Bakanlığı arasında ülkenin taşımacılığını kapsayan proje ile ilgili antlaşma. Bu antlaşma 2004 yılında imzalanmakla birlikte bazı sorunlar nedeniyle uygulama aşaması 2006 yılında başlamıştır.

- 2008 yılına kadar 15000 adet üretim hacmiyle Megan otomotivinin montajı maksadıyla otomotiv sanayii projeleri

- Güney Pars'ın 6, 7 ve 8. fazlarının (kısmılarının) genişletilmesi, antlaşmaya taraf olan şirketler Total ve Petro Pars Şirketleri; antlaşmanın tarihi 2000'dir ve onun birinci merhalesinden istifade etme zamanı olarak 2006 yılı öngörülmüştür.

- Güney Pars'ın 11. fazının genişletilmesi projesi, antlaşmaya taraf olan şirketler Teknip, Duris ve BEC FRERES gibi diğer Fransız şirketlerin ortaklığıyla Total ve Pars El En Ci.

- Dorud Petrol Sahası'nın genişletilmesi projesi, Total, Fina Elf Şirketleri; bu proje 2009 yılında başladı lakin elde edilen bazı kuyuların kazı faaliyetlerinin yapımında erteleme nedeniyle projenin bütün hedefleri henüz gerçekleşmemiştir.

- Pars El. En. Ci. projesinde Total Şirketi Ortaklığı; Bu projenin antlaşması 25 Şubat 2004 tarihinde (8 Esfend 1382) İran Milli Petrol Şirketi ve Total arasında imzalanmıştır. Bütün proje için ilk sermaye yatırımı 2 milyon dolar olarak kabul edilmiştir.

- 18 Şubat 2004'te imzalanmış olan Serbest Petrol Havzasının işletilmesi antlaşmasında operatör olarak Total'in %15'lik ortaklığı ile Japon Konsorsiyomu'nun ortaklığı.

- Dorud Havzası'nın genişletilmesi projesinde veya günde 85 bin varil hacmi projesinde yabancı bir konsorsiyumda Total'in Total FinaElf %55'lik ortaklığı. Bu projenin operatörlüğü Total şirketinin üzerindedir.

- Ahvaz Petrol Sahası üretiminin artırılması ve işletilmesi projesi üzerine incelemelerin başlangıcında Total'in ortaklığı.

- Fransız uluslararası Total Şirketi ile günde 120 bin varil hacminde İran petrolünün ihracatı antlaşması.

- Total Petrokimya'nın bir şubesi olan Otofayna Şirketi'nin İran Petrokimya Şirketi ile ortaklık projeleri.

- 2006 tarihinde İran Petrol İncelemeleri Kurumuna yeni bir ikametgah yapımı için Fransa Petrol Kurumu'nun ortaklığı. Söz konusu projenin yapım değeri 130 milyon eurodur.

-İran'da sıvı gaz ucuz dönüşüm teknolojisi konusunda Fransa Petrol Kurumu'nun projeleri ve Aromatik Bender İmam ve Aromatik Bender Asaluye 4 projeleri ve Hazar Denizi'nde araştırma ortaklığı projeleri.

- Tirmah 1384 tarihinde Bender İmam Humeyni Merkez Yutiliti Tesisi elektrik biriminin arttırılmasına mali teminat antlaşmasının yapılması. Bu antlaşmanın toplam değeri 74.5 milyon dolardır.

- Tenkip Şirketi aracılığıyla Asaluye 9. Olefin Tesisi Poli Etilen Fabrikası'na ve Horak Adası'nda Etilen Fabrikasına 154 milyon euro değerinde Mali Teminat antlaşmasını yapılması.

- Yurteşa Bölgesinde yer altı gaz depolarının yapımı projesinde Fransız Suferi Gaz Şirketi'nin ortaklığı.¹⁴⁷

- Total baskılara rağmen İranlı otoriteler ile önemli bir gaz sözleşmesi üzerinde müzakereye devam ettiklerini duyurdu. Total yetkilisi Yves-Louis Darricarrere Pars LNG yetkilileri ile müzakerelerde çok yavaşta olsa ilerleme kaydettiklerini söyledi. Ekim 2008 Total'in İran'dan ayrılmayacağını Total CEO'su söyledi. Total'in Harg Adası'nda günde 120.000 varil ham petrol üreten Doroud Projesi geliştirdiğini belirtti. Ayrıca Tahran'ın 100 km güneyinde Saveh şehrinde bir enerji projesi geliştirmektedir.¹⁴⁸

- İran Plato Petrol Şirketi ve Fransa'nın Total Şirketi arasında 32 milyon euro değerinde petrol havzalarının geliştirilmesi ve projelerin teknik servisi alanında anlaşma

¹⁴⁷ IPIS, A.g.e., s.212.

¹⁴⁸ "Total continues gas talks with Iran", Tehran times Public Relations Dept./Gh, 14 Şubat 2009, www.en.iccim.ir/index.php? (15 Şubat 2010).

imzalandı. Anlaşma ile Total şirketi, Harg adasındaki projenin teknik servis ve hizmetleri geliştirecek.¹⁴⁹

-İran ve Fransa arasında ortak yatırımların karşılıklı himayesi ve teşviki antlaşması¹⁵⁰ 1382 Ordibeheşt'de Tahran'da imzalandı ve peşinden her iki ülkenin meclislerinde onaylandı.

- iki kat verginin ortadan kaldırılması anlaşması ile ilgili belgeler İki ülke arasında mübadele edildi fakat henüz antlaşmanın imzalanması safhasına ulaşılmadı.

- Her iki ülke arasında hava ve kara taşımacılığı antlaşması imzalandı ve buna uygun olarak halen icra edilmektedir. Yaklaşık iki yıl önce İran Havacılık Kurumu tarafından yeni bir hava taşımacılık antlaşması müsveddesi hazırlanmış ve Fransa Havacılık Genel Müdürlüğünün incelemesine sunulmuş fakat Fransa tarafından iki ülkenin havacılık şirketleri arasında sorun bulunmaması dolayısı ile antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesine gerek olmadığı ilan edilmiştir.

-Dönemin İran ticaret bakanının Paris'e seyahati esnasında Fransa ve İran arasında ortak beyanat imzalandı.

- İki ülkenin ihracatını artırma merkezi başkanları vasıtasıyla 1383 Behmen ayında İran ve Fransa arasında fuar ortaklıklarının arttırılması anlaşması imzalandı.

- İran ve Fransa Meteoroloji teşkilatları arasında “Bilgi Teknolojilerinin Geliştirilmesi ve İran Meteoroloji Teşkilatı'nın Yeniden Yapılandırılması Projeleri” ve “Meteoroloji ve İlgili Faaliyetlerde İşbirliği” adı altında iki anlaşma mukavelesi imzalanmıştır.

- İran'da ortak helikopter üretimi konusunda antlaşma ve Yurokopter Şirketi ve İran Sanayini Yeniden Yapılandırma ve Geliştirme Teşkilatı arasında helikopter hizmetlerinin düzeyinin arttırılması konularında anlaşma imzalanmış fakat İran'a uygulanan ambargolarla ilgili sorunlar nedeniyle üzerinde bir daha görüşülmeden günümüze gelmiştir.

¹⁴⁹ FHA, “İran ve Fransa, 32 milyon avroluk petrol anlaşması imzaladı”, 25 Nisan 2009, 19 Şubat 2010.

¹⁵⁰ IPIS, A.g.e., s.213.

Fransa ile ilişkilerde Japonya ve Almanya gibi bazı ülkelerdeki durumun aksine Fransa'nın sanayi sahiplerinin Fransa Devleti ile çok yakın ilişkileri olması hususuna dikkat etmek gerekir. Öyle ki büyük şirketlerin çoğu millidirler ve özel şirketler de Fransızların gelenekleri üzere Fransa Devleti'nin siyasetine uygun olarak hareket etmektedirler. Fars Körfezi Krizi ve Irak ekonomisinin harap olmasından sonra bu ülkede büyük yatırımlar yapmış ve bu ülkeye büyük krediler de vermiş olan Fransa ekonomik bakımdan ağır zararlara uğradı. Fransa bu yüzden yitirdiği pazarı telafi etme amacıyla bölgenin diğer ülkeleri ile iktisadi ilişkilerini geliştirme peşinden gitti özellikle de İran'la. İran pazarı, iktisadi yeniden yapılanma nedeniyle, gelecekte talep edilen ve menfaat getirici özelliklere sahiptir. Fransız şirketleri bu durumdan haberdar olduklarından iki ülke arasındaki siyasi engellerin kalkmasından sonra bu pazarı elde etme ve bu pazardan istifade etme yönünde teşebbüslerde bulunmaya başladılar.¹⁵¹

Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin sözcüsü geçenlerde İran'da yatırımların azaltılması ve nükleer programından dolayı bu ülkeye uygulanan yaptırımların sıkılaştırılması gerektiğini ifade etmişti. Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner, geçtiğimiz hafta Fransa televizyonuna yaptığı açıklamada İran'ın nükleer enerji faaliyetleri ile ilgili olarak, "En kötü olana hazırlıklı olmalıyız, o da savaştır. Dünya savaşa hazırlanmalı" demişti. Bu sözlerin İran ve Fransa'nın yanı sıra tüm dünyadan tepki alması üzerine Kouchner, Batı basın yayın organlarının sözlerini yanlış yansıttığını açıklayarak, İran Dışişleri Bakanı Menuçehr Mutteki ile yaptığı görüşmede İran hakkındaki sözlerinin yanlış yansıtılmasından dolayı özür diledi. Kouchner, "İran büyük bir ülkedir. Biz hiçbir zaman savaş peşinde olmadık, aksine hep barışı istedik" dedi. Nükleer enerji sorununun çözümünde tek yolun diplomasi olduğunu ifade eden Kouchner, İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ile işbirliğini desteklediklerini söyledi¹⁵². Fransa Dışişleri Bakanı "Herald Tribune" gazetesine verdiği demecinde, kendisinin Amerikan Kongresinin bazı üyeleri tarafından ve İran'a karşı benzin yaptırımının uygulanmasıyla ilgili olarak hazırlanan projenin taraftarı olmadığını belirtirken "Kanaatimce bu iş biraz tehlikeli girişim" diye ilave etti. Fransa Dışişleri Bakanı "Bernard Kouchner" ayrıca "İran'a karşı benzin yaptırımının uygulanması bu ülke halkı, özellikle de fakir kesimine çok ağır gelecektir" dedi. Batılı uzmanlar ise böyle bir tasarının uygulandığı takdirde enerji

¹⁵¹ IPIS, A.g.e., s.210.

¹⁵² MNA, "İran Gaz Konusunda Fransa'yı Uyardı", 28 Eylül 2007, Tahran: 15 Şubat 2010.

piyasasında karmaşa yaşanacağı konusunda uyarıda bulundular.¹⁵³ Fransa ise İran'ın füze gönderme haberini kaygıyla izlediğini bildirdi. Fransa hükümetinin bir sözcüsü ise bir kez daha İran nükleer faaliyetleriyle ilgili ispatlanmamış eski iddialarını tekrarlayarak bu haberin uluslararası toplumun kaygılarını arttırdığını zira İran'ın belirli bir sivil hedefi bulunmayan nükleer program geliştirdiğini bildirdi.¹⁵⁴

Küreselleşen dünyada İran Fransa ekonomik ilişkileri İran cumhurbaşkanı Hatemi döneminde hızlı bir gelişme içindeyken 2005 seçimlerinde radikal söylemlere sahip Mahmud Ahmedinejad'ın İran cumhurbaşkanı olması ve İran'ın uranyum zenginleştirme çabaları sebebiyle eski parlaklığını kaybetmiştir. BM yaptırımlarına uyan yada uymak zorunda kalan Fransa gibi AB ülkelerinin İran pazarındaki yerini Çin ve Hindistan gibi hızla büyüyen yeni ekonomiler almaktadır. İran'daki durum dünyadaki küresel dengelerin değiştiğini gösteren bir örnektir.

3. İtalya İran Ekonomik İlişkileri

İran ve İtalya ilişkileri çok köklü ve eskidir. İtalya, İran ile ekonomik ilişkilerinin günümüzde ulaştığı yüksek düzey göz kamaştırıcıdır. İtalya'nın İran ile ekonomik ilişkilerinin günümüzdeki düzeyini algılayabilmek için son elli yıllık geçmişi kısaca da olsa bilmek gerekir. İran İtalya İlişkilerinde Musaddık Hükümeti (1951-1953)dönemi önemli bir dönüm noktasıdır. İtalyan (Ente Nazionale Idrocarburi) ENI şirketinin kurucusu Enrico Mattei'nin Musaddık hükümetinin İran petrolünün millileştirilmesi karşısında İran'a uygulanan ambargoya uymayarak İran ile % 50 oranında petrol çıkarma anlaşması yapmasıdır.¹⁵⁵ İran İtalya ekonomik ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Petrol konusunda yedi kız kardeşlerin¹⁵⁶ oligopol¹⁵⁷ olarak sözünden çıkılmadığı bir dönemde yapılan anlaşma ile İran ve İtalya ekonomik ilişkilerinin sağlam temellerini atılmasını sağlamıştır. Bu temeller sayesinde İtalya İran'ın en büyük ticari ortaklarından biri olmuştur.

¹⁵³ FHA, "Fransa, İran'a benzin yaptırımı uygulanmasına karşı çıktı!", 23 Eylül 2009, 07 Şubat 2010.

¹⁵⁴ FHA, "Amerika ile Fransa'nın İran'ın uzay başarısına tepkileri", 04 Şubat 2010.

¹⁵⁵ *Enrico Mattei*, http://www.eni.com/en_IT/company/history/enrico-mattei/enrico-mattei.shtml (16 Nisan 2010).

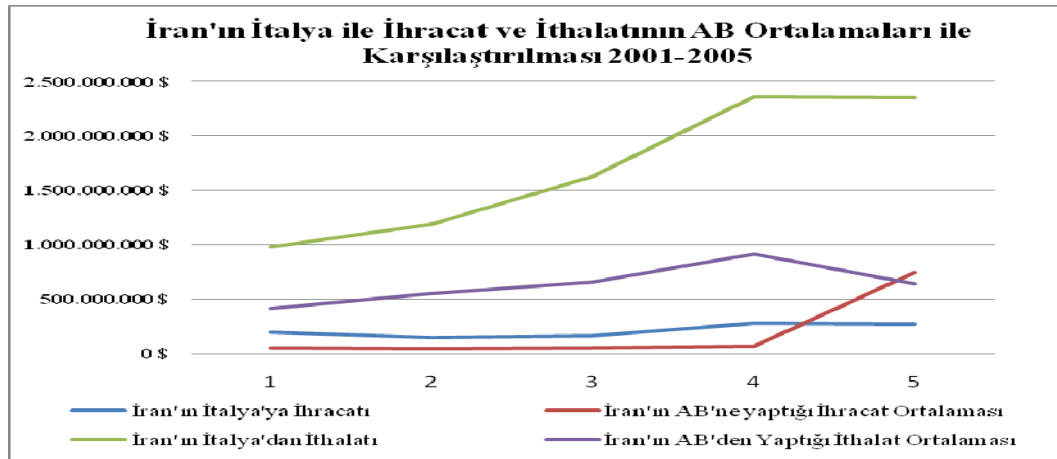
¹⁵⁶ 1960 – 70 yıllarına kadar, yaklaşık yarım yüzyıl petrol endüstrisi "Yedi Kızkardeşler" (Seven Sisters veya Majors) denen şirketler tarafından yönetildi. Bunlardan 3'ü Standard Oil'ün bölünmesiyle oluşmuştu. Bunlar Standard Oil of New- Jersey (Exxon), Standard Oil of New York (Mobil. Daha sonra, 1998'de Exxon ile birleşti), Standard Oil of California (Chevron), Texaco (2001 yılında Chevron tarafından satın alındı), Anglo-Persian Oil Company – APOC (1954'te BP oldu), TOTAL, Royal Dutch Shell, Yedi kızkardeşlere bu ismi Enrico Mattei taktı.

¹⁵⁷ Oligopol, homojen veya farklılaştırılmış bir malı satan, birbirlerine etki edebilecek kadar az sayıda satıcının sonsuz sayıda alıcı ile karşı karşıya geldiği piyasadır.

Günümüzde ise Şekil 17, İran'ın İtalya'ya ihracatının bir milyar doları aşmadığı ve AB ortalamasının da 2004'te yarım milyon doları ilk kez geçtiği görülmektedir. Şekil 17'den da anlaşılacağı üzere en bariz fark İran'ın İtalya'dan ithalatında görülmektedir. Almanya'nın İran'a ihracatının aksine İtalya'nın ihracatı giderek artan oranlardadır ve 2004'ten itibaren bir durgunluğa girmiştir. Bu artan oranlar da Almanya'dan doğan ticaret boşluğunu nispeten İtalya tarafından doldurması etkili olmuştur. Fakat İtalya'nın ticaret hacmi 2001-2005 yılları arasında Almanya'nın ki kadar değildir. Kronolojimize bakarsak 2001 yılında ABD'ne 11 Eylül saldırıları olduğunu ve bu saldırıların küresel çapta etkilerinden birisinin de İran'ın 2002'de ABD başkanı tarafından “şer devlet” ilan edilmesi olduğunu görürüz. ABD, İran'a daha önce uyguladığı yaptırımları daha da sertleştirerek uygulamaya başladı. İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin Medeniyetler Arası Diyalog çabaları ile genelde AB ve özelde İtalya ile artan ekonomik ilişkiler 2001 yılından itibaren artışa geçti 2004'te biraz durgunlaştı. Bunun sebebi 2005'te İran Cumhurbaşkanlığına Mahmud Ahmedinejad gibi radikal söylemlere sahip bir liderin geçmesi ve İran'ın nükleer çalışmalarına hız vermesi ile İtalya ile ekonomik ilişkiler 2005 yılında da durgunlaşan bir seyir izledi.

Şekil 17

İran'ın İtalya ile İhracat ve İthalatının AB Ortalamaları İle Karşılaştırılması 2001-2005

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, **Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$)** 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

İtalya ve İran ticareti 2007 yılında diğer AB ülkelerinden daha fazladır. İki ülke arasındaki ticaret 2007 yılında 7,5 milyar doları buldu. İtalya'nın yatırımlarının çoğu enerji şirketi ENİ tarafından yapılmıştır. Hidrokarbon çıkarımı dışında İran ile İtalya arasında ticaret sektöründe de işbirliği vardır. İtalyan Fiat, İran Siena marka dört kapılı sedan üretimi için Temmuz 2008'de İranlı otomobil üretim şirketi PIDF ile bir anlaşma imzaladılar. Ayrıca İran, İtalyan bankacılık sektörü ile işbirliğini artırmak istiyor. BM Güvenlik Konseyi ve AB yaptırımları iki ülke arasında herhangi bir potansiyel bankacılık işbirliği engelleyebilir. İran'a karşı nükleer programından dolayı uygulanan yoğun yaptırımlara ve İtalya AB ve BM'de İran'a yatırım yapılması tarafında oy vermesine rağmen İtalya İran'ın güçlü ticari ortağıdır. 2009 itibariyle ikili ticaret 8 milyar dolara ulaşarak İtalya'yı AB içinde İran'ın en büyük ticari ortağı yapmaktadır. İtalya büyükelçisi Alberto Bradanini, Fars Körfezi Maden ve Metal Sanayi Özel Bölgesi'nin gelecek yabancı yatırımlar için önemli bir merkez olduğunu belirtti. Nisan 2009, İran Petrol Bakanı Gulam Hüseyin Nozari, İran ve Avrupa arasında yeni bir doğalgaz boru hattının inşasıyla ilgili çalışmaların başladığını duyurdu. Bu hat İran'ı Avrupa'ya Yunanistan ve İtalya üzerinden bağlayacaktır. Temmuz 2009 yılında, İran'ın Mehr Haber Ajansı İran Petrol Bakanlığı'nın adı açıklanmayan bir İtalyan firması ile Güney Pars gaz alanında Faz 12 gelişimi için bir anlaşma imzaladığını bildirdi. Ajans İtalyan şirketin bu sözleşme için 1,5 milyar dolara imza attığını bildirdi. Kasım 2009 yılında, İran hükümeti haberleşme uydusu fırlatmak için İtalya ve Mart 2011'den sonra ise Rusya ile işbirliği yapacağını açıklamıştı. İtalyan Carlo Gavazzi Space Company fırlatmanın mümkün olan en kısa zamanda yapacaklarını açıkladı. İtalyan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı bu uydu için bir ihracat lisansı yayımladığını asla onaylamadı.¹⁵⁸ Petropars Petrol ve Gaz Şirketi Genel Müdürü Gulam Rıza Manouchehri, İtalyan Şirketi Tecnimont ve İranlı Nargan, Dorriz ve Gamma ile EPC'ün üçüncü bölümünde gelişmesi için değeri 2 milyar dolar civarında bir sözleşmeyi Temmuz 2009'da imzalanmış olduğunu söyledi. Konsorsiyum 2012 yılına kadar tesisi tamamlamayı planlıyor.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Ariel Farrar-Wellman, "Italy - Iran Foreign Relations", 6 Aralık 2009, http://www.irantracker.org/foreign-relations/italy-iran-foreign-relations#_ftn4 (14, Nisan 2010).

¹⁵⁹ FNA, "Iran Signs Contracts with Italy, S. Korea on Development of Gas Field", 3 Kasım 2009, Tahrán, <http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=8808121484>, Wednesday, News number: 8808121484 (14 Nisan 2010).

Tablo 17**İtalya'nın İran'daki Son Dönem Yatırımları 2005-2010**

Firma	İtalya'nın İran'daki Son Dönem Yatırımları 2005-2010	Miktar (Dolar)	Son İşlem
Maire Tecnimont S.p.A.	Maire Tecnimont, Tombak LNG	281 milyon	06.09.2009
Seli S.p.A.	Seli-Iran, Kerman Water Supply	189 milyon	01.20.2010
Seli S.p.A.	Seli-Iran, Sulekan Water Project	171 milyon	06.30.2010
Seli S.p.A.	Selitunnel-Iran, Dez Ghomrud Water Tunnel	12 milyon	11.11.2005
Seli S.p.A.	Seli-Iran, East-West Tehran Metro Line	19 milyon	11.11.2005
Seli S.p.A.	Seli-Iran, Nosud Water Project	33 milyon	11.01.2009
Seli S.p.A.	Seli-Iran, North-South Tehran Metro Line	73 milyon	08.01.2009
Maire Tecnimont S.p.A.	Petropars - Tecnimont South Pars 12 LNG	1.8 milyar	07.28.2009
Edison SpA	NIOC - Edison E&D Dayyer Block	107 milyon	01.09.2008
ENI and Enel	NIOC - Gazprom - Eni - Enel Discuss E&D South Azadegan	----	12.10.2008
----	Iran-Italy, Non-Oil Trade	343 milyon	01.31.2010
ENI S.p.A.	Eni, Development Phase III Darkhovon Oilfield	1.5 milyar	02.04.2010
Carlo Gavazzi Space SpA	Carlo Gavazzi Space S.p.A.-Iranian Space Agency, Satellite	11 milyon	11.11.2009

KAYNAK: *Global Business in Iran Database In-depth metrics and analysis of Iran's international economic partnerships*, <http://www.irantracker.org/global-business-iniran?country=714&contractor=All&client=All§or=All&amount=0&status=All&apply-block=Refine> (14 Şubat 2010).

Resmi İran Ticareti Geliştirme Örgütü (TPOI), İtalya'ya İran'ın petrol dışı ihracatında 21 Aralık biten 9 aylık sürede yüzde 27 artış olduğunu bildirmiştir. İran İslam Cumhuriyeti, Yayın organından Reza Tofiqi aynı dönemde İtalya'ya ihraç edilen malların değeri geçen yıl 270 milyon dolar iken şimdi 343 milyon dolar değerine ulaştığını söyledi, Tofiqi ihraç öğeleri ağırlıklı olarak hayvan derisi, tekstil, safran, plastik tabak, su ısıtıcıları, asetik asit, fıstık, granit vb oluştuğunu belirtti. TPOI, İtalya'nın yukarıda bahsedilen dönemde İran'ın ilk on ticari ortağı arasında, sekizinci olduğunu kaydetti. Geçen yıl aynı döneminde İtalya İran'ın İhracatında on beşinci sıradaydı¹⁶⁰

İtalya Büyükelçisi Alberto Bradanini Iran Chamber of Commerce Industries and Mines İran Ticaret Endüstri ve Maden Odası (ICCIM) başkanı Mohammad Nahavandian görüştü. Büyükelçi, İtalya ve İran arasında uzun vadeli bir ilişki için ekonomik ilişkilerin genişletilmesi için iki ülkenin Ticaret Odaları'nın işbirliğinin gerektiğini söyledi. İran-İtalya

¹⁶⁰ "Iran posts 27% rise in non-oil exports to Italy", Tehran times Public Relations Dept./Gh, 01 Şubat 2010, www.en.iccim.ir/index.php? (09 Şubat 2010).

Ortak Ticaret Odası başkanı Muhammed Mehdi Behkish iki ülkenin ticari ilişkileri geliştirmek için geniş potansiyeli olduğuna işaret etti. İtalya'nın AB'ne kurallar ve düzenlemeler ile bağlı olmasına rağmen, İran ile ilişkilerini geliştirmek istediğini belirten Behkish, İtalya'nın Avrupa'ya İran için bir giriş kapısı olduğunu da sözlerine ekledi. Geçmişteki iyi siyasi ilişkiler, teknoloji alanında yüksek işbirliği, İtalya ve İran'ın arasının yeniden düzelmesine yardım sağlayabilir.¹⁶¹ İtalya'nın Tahran büyükelçisi Alberto Bradanini, Hormozgan Alüminyum Projesi (Hormozal) Fars Körfezi Maden ve Metal Sanayi Özel Bölgesi'ni ziyaret etti. Alberto Bradanini, Ansaldo Energia Şirketi'nin İran'ın enerji üretimi projelerine gaz türbinleri üretmesine söz verdi. İran ile İtalya ticaret fazlası 6 milyar eurodur. İtalya Avrupa Birliği'nde Tahran'ın bir numaralı ticaret ortağıdır.¹⁶²

4. İspanya İran Ekonomik İlişkileri

İran İspanya ekonomik ilişkileri daha çok İran lehinedir. İran'ın en çok ihracat yaptığı ilk beş ülke arasında İspanya'nın yeri daim olmuştur. İspanya İran ekonomik ilişkilerinin geçmişine baktığımızda 1983 yılında İspanya Sanayi Bakanı'nın Tahran'ı ziyareti esnasında gemi yapımı, raylı taşımacılık ve otomotiv yapımı antlaşmaları imzalandı. 1987 senesinde İranlı bir heyet İspanya'yı ziyaret etti ve bunun neticesinde müşterek iktisat komisyonu ve iktisadi ve sanayi özellikle gemi yapımı konularında işbirliği anlaşma protokolleri imzalandı. İran-Irak Savaşı'nın sona erdiği 1988 yılında İspanya Sanayi ve Enerji Bakanı'nın Tahran'ı ziyaretinde İran'ın iktisadi yetkilileriyle görüşmeleri esnasında elektrik santrallerinin yenilenmesi, uzun vadeli yatırımlar ve bazı ürünler için teknoloji nakli konuları görüşüldü. İspanyol bakan İran Ağır Sanayi Bakanı ile görüşmelerden sonra rafineri yapımı, otomotiv yapımı ve makineler ve yedek parçalarının alımı konularında anlaşma protokolleri imzalandı. 1990 Ekim'inde Avrupa Birliği, İran İslam Cumhuriyeti ile ilişkilerini normal düzeye çekti ve 1992 yılında İspanya Ticaret Bakanı Yardımcısı İran'a hareket etti ve İran-İspanya Müşterek İktisat Komisyonu'nu tespit eden anlaşma protokolü imzalandı. Aynı yıl içinde, İran Petrol Bakanı'nın İspanya'yı ziyareti ardından İki ülkenin müşterek iktisat komisyonu icra edildi. 1996 yılında İran Maliye ve İktisat Alt Muavini ve İran Şura Meclisi

¹⁶¹ "Italy's Ambassador to Iran Visits Head of ICCIM", Written by public relations Dept./Gh, 18 Kasım 2008, http://en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id (16 Nisan 2010).

¹⁶² "Italian ambassador calls for enhanced economic ties with Iran", Tehran times Public Relations Dept./Gh, 07 Mart 2009, www.en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id (2 Nisan 2010).

Birinci Başkan Yardımcısı ve 1998 yılında İran Dışışleri Bakanı ve aynı yılda İran Meclisi'nden önemli bir heyet İspanya'ya gittiler. 1998 yılında İran Sanayi Bakanı Yardımcısı'nın katılımıyla Madrid'de bir iktisat semineri icrası gerçekleştirildi ve diğer bazı seminerler Barselona ve Bilbao şehirlerinde gerçekleştirildi. 1999 yılında da Zaragoza, Suya/Sevilla ve Alicante şehirlerinde İran hakkında toplantılar icra edildi. 1999 yılında İspanya Uluslararası İşbirlikleri Bakan Yardımcısı Tahran'a geldi ve karayolu taşımacılığı antlaşması iki ülkenin temsilcileri tarafından imzalandı. 2000 yılında İspanya Başbakanı ile birlikte İspanyol tüccarlarından oluşan büyük bir heyet İran'a geldiler. Bu ziyaret İran ve İspanya'nın ticari ve ekonomik mübadele ve ilişkilerinin gidişinde büyük bir değişim meydana getirdi.¹⁶³

Petrol, petrokimya, tarım ve su ürünleri (balıkçılık), turizm, taşımacılık ve diğer alanlarındaki iki ülkenin iktisadi ortaklıklarının gelişmiştir. Bunlar öyle alanlardır ki İran ve İspanya arasında iktisadi ortaklıklar için yeni zeminler yaratmaktadır. İran'ın OECD risk cetvelinde mevkiinin yükselmesi benzeri tâli değişimlerin meydana gelmesi İspanya'nın icat ve himayesi ile gerçekleşti.¹⁶⁴ Avrupa Birliği ilişkilerinin gelişmesi, İran İslam Cumhuriyeti'nde siyasi sabitlik ve toplumsal durumlar ve mali bünyenin kuvvetlenmesi ve iktisadi durumun gelişmesi nedeniyle İspanya Dış Yatırımlar Sigorta Şirketi (CESCE)'nin¹⁶⁵ sigorta kredileri tavan limitinin arttırılması, İran uçaklarının direkt Tahran-Madrid uçuşlarının yeniden yürürlüğe girmesi¹⁶⁶, "Bilbao Biskaya Ârhantarya ve Santander Sentral Hispano" Bankaları'nın aracılığıyla iktisadi projelerin mali kapsamı üzerine iki taraflı birçok iktisadi seminerin icrası¹⁶⁷ ve daha sonra iki ülke arasında çeşitli iktisadi antlaşmaların imzalanması iktisadi ilişkilerin her yönden kuvvetlendirilmesinde çok önemli rol oynadı. 1999 yılında iki

¹⁶³ Institute for Political and International Studies (IPIS), **İspanya**, (Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli siparişiyle hazırlanmıştır.) Tahran: Merkez-i Çap ve İntişarat-i Vezaret-i Umur-i Hariciye, (İran Dış İşleri Bakanlığı Yayın ve Basım Merkezi), 1387, s.102.

¹⁶⁴ İran İslam Cumhuriyeti 2000 yılına kadar OECD risk cetvelinde 6 sırada bulunuyordu. 2000 yılında İspanyanın girişimleri ve diğer Avrupa ülkelerinin himayeleriyle beşinci sıraya ve 2001 yılında İspanya'nın tekrar himayesiyle 4. Sıraya yükselmiştir.

¹⁶⁵ İran'ın risk cetvelinde yerinin yükselmesine bakarak İspanyol CESCE Şirketi kendi sigorta kredilerinin tavan limitini arttırdı ve İran'daki İspanya yatırımlarını gerekli seviyeye kadar sigorta kapsamına almaya hazır olacağını ilan etti. 2000 yılında resmi olarak sigorta kapsamının tamamı 900 milyon dolar idi ve bunun 600 milyon doları orta ve uzun vadeli projelere ve 300 milyon doları kısa vadeli projelere ayrılmıştı.

¹⁶⁶ Tahran-Madrid direkt uçuşları 1995 senesinde yeniden başladı fakat 1997 senesinde durdu. Bu uçuş yeniden 2000 senesinde Madrid'deki İran Büyükelçiliği'nin gayretleriyle yürürlüğe girmiş fakat yolcuların az olması ve karlı olmaması nedeniyle 2006 yılında durmuştur.

¹⁶⁷¹⁶⁷ Şimdiye kadar İran ve İspanya'nın ticari bölümleri arasında 1996, 1997, 1998, 2000, 2001 ve 2002 yıllarında birçok müşterek seminer icra edilmiştir. 5. Seminer İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ziyaretinde ve birçok İranlı ve İspanyol makam ve tüccarların katılımıyla Madrid ve Barselona'da icra edildi.

ülke arasında karayolu taşımacılığı antlaşmasının imzalanmasından sonra, İki ülke arasında imzalanan resmi belgeler hususunda İspanya Devlet Başkanı'nın 2000 yılında İran'ı ziyaretinden İran Cumhurbaşkanı'nın ziyaretinin sonuna kadar yatırımların karşılıklı himayesi antlaşması belgelerinin tamamı,¹⁶⁸ İspanya Dış Ticaret Kurumu¹⁶⁹ ve İran İhracatını Geliştirme Kurumu arasında imzalanmış anlaşma protokolü, gümrük işbirliği antlaşması ve İspanyol-İran Ticaret Odalarının işbirliği antlaşması protokolü, Turizm İşbirliği Antlaşması Protokolü, Standard konusunda İşbirliği anlaşması protokolü ve iki kat vergi almaktan kaçınma anlaşması iki ülkenin ilişkilerinin seyrindeki aydınlık geleceği betimlemektedir. Aynı şekilde son yıllar esnasında NICO (İran), Shell ve Repsol Şirketleri arasında İran'ın petrol ve gaz sahalarından yararlanmak için yaklaşık 3 milyon euro civarında anlaşma imzalanması (2004 yılı), İspanya Dış Ticaret Kurumu ve İran Ticaret ve Kalkınma Kurumu Başkanları arasında işbirliği anlaşma protokolü imzalanması (2005 yılı), Repsol ve Shell Şirketleri vasıtasıyla Güney Pars Gaz Sahası'nın 13 ve 14 fazlarının/kısımlarının genişletilmesi projesi antlaşmasının imzalanması ve İspanyol Repsol Şirketi'nin Güney Pars I Bölgesi'nden doğal gaz çıkarması konusunda 4 milyar 300 milyon euro değerinde yatırım yapma taahhüdü (2007 yılı) iki ülkenin iktisadi ilişkilerindeki en önemli gelişmelerden sayılabilir.

2003'ten 2007'ye kadar olan yıllar esnasında İki ülkenin iktisadi makamlarının seferleri konusunda Avrupa Birliği ve İran ilişkilerindeki soğukluk nedeniyle İspanya makamlarından hiç biri İran'a gelmediler fakat İran İslam Cumhuriyeti tarafından Maden, Sanayi ve Ticaret Odası Başkanının ziyareti ve Madrid, Bilbao ve Barselona şehirlerinde iktisadi seminerler icrası (2004 yılı), Cumhurbaşkanı Vekili ve Kültürel Miras ve Turizm Bakanı'nın Zaragoza şehrinde yapılan İran'da Yatırım Fırsatlarının Gelişmesi ve Bunları Tanıtma Kongresine katılımları (2005), daha sonraki kongrenin icrası (2007 yılı), ve Turizmcilik- Gelecek Fuarına katılım maksadıyla Cumhurbaşkanı Vekili ve Kültürel Miras ve Turizm Bakanı'nın ziyareti (2007 yılı) bu konudaki en önemli değişimler olmalıdır.

¹⁶⁸ İspanyol dış yatırımlarının 1990'larda yükselen bir seyir içinde olduğu söylenebilir öyle ki 1998 yılında 18,7 milyar dolara (doğrudan yatırım) ulaştı. Bu sermayenin %63'ünü Latin Amerika ve %18'ini Avrupa Birliği çektiler. İspanyol yetkililer Latin Amerika'daki yatırımların birçok konuda doygunluk seviyesine ulaştığını ilan ettiler ve bu ülkenin şirketleri yatırım için uygun pazarlar arayışında olmalıdırlar. Bu yüzden uygun şartların hazırlanması halinde, İspanya dış yatırımlarında cezbedici imkanlar vardır. İran ve İspanya arasındaki yatırımların karşılıklı teşviki ve himayesi anlaşması bu nedenle çok önemlidir.

¹⁶⁹ IPIS, A.g.e., s.103.

İran ve İspanya arasındaki ticari işlemler hususunda, iki ülkenin 2006 yılında ticari mübadelelerinin hacmi 1 milyar 830 milyon euro'ya ulaşmıştır. Bu rakamın 1 milyar 414 milyon eurosu İran'ın İspanya'ya ihracatı ve 316 milyon eurosu İspanya'nın İran'a ihracatı olmuştur.¹⁷⁰ İran Ticaret ve Petrol Bakanlıkları'ndan elde edilen istatistikler göstermektedir ki iki ülke arasındaki ticari işlemler hacmi 2006 yılında 1 milyar 400 milyon euroya ulaşmış ve bu rakamın yaklaşık 1 milyar eurosu İran'ın İspanya'ya ihracatı (bu miktarın 900 milyon euroluk kısmı petrol, 100 milyon euro petrol dışı ticari mallar) ve geri kalanı İspanya'nın İran'a ihracatı olmuştur.

İki ülke arasındaki ticari işlemlerdeki önemli nokta ticaret dengesinin daima İran İslam Cumhuriyeti'nin menfaatine olmasıdır. Bu durum İran'ın İspanya'ya ihracatında petrol payının fazlalığından kaynaklanmaktadır. Hatırlatmak gerekir ki İspanya Dış Ticaret Kurumu ve İran Petrol Bakanlığı tarafından ilan edildiğine göre 2003 yılı sonuna kadar iki ülkenin ticari işlemlerinin hacmi 1 milyar 227 milyon euroya ulaşmıştır. Bu miktarın 900 milyon eurosu İran'ın ihracatı (bu miktarın 643 milyon eurosu petrol ve petrol ürünleri ve 247 milyon eurosu petrol dışı ticari mallar) ve bu yılda İran'ın İspanya'dan ithalatı da 326 milyon euro olmuştur. İran ithalatının başlıca kısımlarını buhar santralleri için buhar kazanları, kimyasal ürünler, sanayi projeleri için tamamlayıcı teçhizatlar, çelik ve demir alaşımlardan yapılmış ticari mallar, otomobil yedek parçaları ve plastik maddeler oluşturmaktadır. İran'ın petrol dışı ihracatının büyük bir kısmını kuru meyve, fıstık, turunçgiller, sebzeler, balık, karides, kahve, çay, baharatlar, halı ve kilim, post ve deri gibi ticari mallar oluşturmaktadır.¹⁷¹

İspanya ve İran arasındaki ekonomik işbirliği daha çok petrol ve gaz ticaretine dayanmaktadır. 20 Eylül 2007, İran Parlamentosu'nun bir üyesi Hüseyin Afarideh, İspanyol şirketleri ile İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) yönetmelikleri çerçevesinde sivil ve barışçı nükleer programını geliştirmek için işbirliğine hazır olduğunu söyledi. Ocak 2008'de İspanya Dışişleri Bakan Yardımcısı Figa Lopez, Tahran-Madrid işbirliği başta ekonomik ilişkiler olmak üzere olumlu bir seyir izlemekte olduğunu belirtti. Ayrıca İspanyol özel sektörünün İran'da daha fazla yatırım yapmayı umduğunu söyledi.¹⁷² Şu an İspanya'nın

¹⁷⁰ IPIS, A.g.e., s.104.

¹⁷¹ IPIS, A.g.e., s.105.

¹⁷² Ariel Farrar-Wellman "Spain - Iran Foreign Relations", 3 Şubat 2010, http://www.irantracker.org/foreign-relations/spain-iran-foreign-relations#_ftn5 (16 Nisan 2010).

ADHK (Arborec Desarrollos Sociedad Anonima Hong Kong) Firması ADHK - China with Offshore Rig Construction, South Pars Projesinde 2 milyar dolarlık yatırımı bulunmaktadır.¹⁷³

İran ve İspanya arasında ticaret 2008 yılında İran'a karşı küresel ekonomik yaptırımlara rağmen yaklaşık iki katına çıkarak 2.84 milyar euroya ulaştı. İki ülke arasındaki ticaretin toplam değeri 2007 yılında, 1.98 milyar euroydu. İran'ın İspanya'ya ihracatının yüzde 85'i 2.45 milyar euro tutan çevre ve enerji ile ilgili ürünler petrokimya ürünleri ve meyvelerdir. Yaklaşık 430 milyon euro değerinde olan sanayi ürünleri, yedek parça ve kimyasal ürünler İran'ın İspanya'ya en önemli ihraç ürünleridir.¹⁷⁴

¹⁷³ *Küresel Business in Iran Database In-depth metrics and analysis of Iran's international economic partnerships*, <http://www.irantracker.org/küresel-business-iniran?country=710&contractor=All&client=All§or=All&amount=0&status=All&apply-block=Refine> (16 Nisan 2010).

¹⁷⁴ "Iran-Spain trade increases despite küresel sanctions", Tehran times Public Relations Dept./Gh, 01 March 2009, http://en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id=757:iran-spain-trade-increases-despite-globalsanctions&catid=15:iran-economy&Itemid=53 (2 Nisan 2010).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN-AB EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

I. İRAN-AB EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN BELİRLEYİCİ FAKTÖRLERİ

A. Politik-Siyasal Faktörler

İran’da genel olarak ekonominin %40’ını devletin doğrudan; %45’ini ise “bonyad” olarak adlandırılan, ve adeta devlet içinde devlet gibi davranan, bir tür İslami esaslı vakıflar aracılığı ile dolaylı olarak elinde tuttuğu söylenebilir. Geriye kalan %15’lik kesim ise, siyasi yelpazede muhafazakar olarak tanımlanabilecek bir noktada duran İran özel sektörü (bazaar)’nın elindedir.

Parlamento (Meclis) : 290 üyeli İran Meclisi sadece bir yasama organı niteliğinde olmayıp devlet idaresinde önemli bir yer tutan ve “velayet-i fakih” olarak adlandırılan fetva istihsal organı olarak siyasi hayata hakimdir. Siyasal partilerin kurulmasının ve faaliyet göstermesinin yasak olduğu 1998 yılına kadar bu gücü tek başına elinde tutan Meclis, siyasi partilere müsaade edilmesiyle birlikte yeni bir ilişki içine girmiştir. Parlamentodaki başlıca partiler; Anayasanın Hizmetkarları, Militan Mollalar Birliği, İslami İştirak Cephesi ve İslam Devrimi Mücahitleri olarak sıralanabilir. Ayrıca, Meclisten geçen tüm yasaların ve mevzuatın, anayasaya ve şeriat hükümlerine aykırı olup olmadığını denetleyen “Şûrây-e Negahban” olarak adlandırılan “Anayasayı Koruyucular Konseyi” bulunmaktadır. Meclisle Koruyucular Konseyi arasında gerektiğinde devreye giren, uzlaşma ve uyum sağlamak amacıyla kurulmuş bulunan ve Eski Cumhurbaşkanı Rafsancani’nin başkanı olduğu “Macmae Teşhise Maslahate Nezam” isimli “Uzlaştırma Konseyi” faaliyet göstermektedir.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi, **İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu**, Mart 2008, s.4-5.

Mollalar: Rejim içerisindeki en ciddi siyasi güç durumundadırlar. Aslında mollalar İslam Devrimi öncesi Şah zamanında da halk arasında etkinliği olan bir sınıftı ancak devrimden bu yana siyasetteki tüm önemli mevkilere sadece kıdemli mollalar atanabilmektedir. Homojen bir yapısı olmayan ve genellikle ekonomide dışa açılmaya muhalif bir grup olarak bilinmektedirler.¹⁷⁶

İşadamları (Bazargan) : İslam Devrimi'nden önceki dönemlerden bu yana ülkede ihracat, ithalat, kambiyo ve sermaye piyasaları gibi yapıları elinde tutan ve ekonominin yaklaşık %15'lik bir bölümünü kontrol eden son derece etkili bir sınıftır. Siyasi bir güç olarak ilk sahneye çıkışları, 1978 yılı boyunca Şah Muhammed Rıza Pehlevi yönetimine karşı düzenlenen ve ekonomik yaşamı felce uğratan grevler serisini organize etmek biçiminde olmuştur. Daha o günlerde İslami gruplarla sıcak ilişkiler içine giren bu grup şu anda da rejimin en yakın destekçileri arasındadır ve özellikle son 20 yıldır kapalı ekonominin yarattığı rantlarla beslendiği için ekonomide dışa açılma ve Rafsancani – Hatemi çizgisinin savunduğu dünya ile entegre olma gibi fikirlere kesinlikle karşıdır. Faizsiz kâr sisteminin geçerli olduğu İran'da resmi olmayan biçimde bankacılık sektörü olma fonksiyonunu da “bazaar” mensubu işadamları yürütmektedir. Ayrıca, bunun dışında yurtdışında uzun süre yaşadıkdan sonra İran'a geri dönen ve yurtdışında tahsil yapanların oluşturduğu batılı anlamda faaliyet gösteren özel sektör grubu da canlanma eğilimi göstermektedir.¹⁷⁷

Vakıflar (bonyad) : Özellikle Irak'la yapılan savaş sonrası dönemde savaşta can kayıpları veren ailelere yardım amacıyla faaliyete başlayan bu vakıflar, devasa parasal kaynakları ve muazzam işgücü katılımları ile son derece etkili bir hale gelmiş ve İran ekonomisinin %45'ini kontrol etmeye başlamışlardır. Vakıfların bu derece ciddi bir güce kavuşmalarında savaş sonrası dönemde ortaya çıkan sosyal tabloyu kendi lehlerine istismar etmiş olmalarının da payı olduğu söylenmektedir. Bu sayede geniş vergi muafiyetleri ve sübvansiyon imkanlarına kavuşan vakıflar, politik anlamda muhafazakarlara yakın durmaktadırlar. Bugün İran'da faaliyet gösteren en büyük vakfın (Bonyad-ı Mustafazan ve Canbazan) 12 milyar dolardan daha fazla bir mali güce sahip olduğu ve iştirakleri aracılığı ile

¹⁷⁶ Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi, **A.g.e.**, s.4-5.

¹⁷⁷ Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi, **A.g.e.**, s.4-5.

400 binden fazla insana doğrudan iş imkanı sağladığı tahmin edilmektedir ki bu vakıf ülkede faaliyet gösteren pek çok “bonyad” arasında sadece en büyük olması nedeniyle bir örnektir.¹⁷⁸

1. Avrupa Birliği - İran Ekonomik İlişkilerinin Gelişimi

İranlılar’dan milattan önceki adlarıyla Persliler’den ilk bahseden kaynak Herodot Tarihi’dir. Herodot Tarihi, Pers ve Yunan savaşlarını anlatır.¹⁷⁹ Persliler vasıtasıyla Avrupalıların ilk ipek ile tanışması gerçekleşir. Medeniyet ipekle başlar. Bir sermaye birimi olan ipeğin ticareti kapitalist sistemin ilk şeklidir diyebiliriz. Doğu ve batı arasındaki uluslararası ticarete ilk döviz, ilk değiştirilebilir (konvertibil) değerdir. İlk Çağ ve Orta Çağ boyunca İran, Avrupa’ya satılan ipek, baharat ve seramik gibi Uzak Doğu mallarının ticaretinde önemli roller üstlenir. Bu sebeple denilebilir ki İran’ın Avrupa ile ticareti tarih kadar eskidir.¹⁸⁰

Avrupa Birliği ve İran’ın modern dönemdeki ilişkilerinin iyi anlaşılabilmesi için her iki ortak açısından bir kronoloji hazırlanmasının önemli olacağı kanaatindeyiz. Bu maksatla Avrupa Birliği ve İran için ayrı ayrı kronolojiler hazırladık. Bugün İran’ın en büyük ihraç kalemi Uzak Doğu’dan alıp sattığı mallar değil, ülkenin topraklarından çıkan petroldür. Bundan dolayı ekler bölümünde gösterilen İran için hazırladığımız kronoloji 1901’de bu ülkede petrolün bulunduğu yıldan itibaren başlamaktadır. Bununla birlikte ağırlıklı olarak 1979 sonrası olaylara yer verilmiştir. Siyasi olaylar Avrupa Birliği ve İran arasındaki ticareti etkileyen en önemli faktördür. Bu yüzden zaman zaman olayların ayrıntısına girmek gerekmektedir. tarihsel sürecin daha iyi anlaşılması için Avrupa Birliği ve İran hakkındakiler bölümünde gösterilen kronoloji eş zamanlı incelendiğinde maksimum fayda sağlanacaktır.¹⁸¹

Öncelikle Avrupa coğrafi bir terim olarak Urallar’dan Atlas Okyanusu’na kadar bir bütünlük belirtir diyebiliriz. Şimdiye kadar da böyle kalmıştır. Avrupa’da asla siyasi bir bütünlük kurulamamıştır. Romalılar, Napolyon ve Hitler Avrupa’nın siyasi bütünlüğü oluşturmak için savaşlar yaptılarsa da; başarılı olamamışlardır. Kanlı ve büyük savaşlardan

¹⁷⁸ Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi, **A.g.e.**, s.4-5.

¹⁷⁹ Herodotos, **Herodot Tarihi**, Müntekim Ökmen (çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.

¹⁸⁰ Helmut Uhlig, **İpek Yolu: Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü**, Alev Kırım (çev.), İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2000, s.9-32.

¹⁸¹ Daniel Yergin, **Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Kamuran Tuncay (çev.), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995, s.148-183.

sonra Avrupalılar birbirlerini egemenlik altına almanın imkansızlığını fark etmişlerdir. Sonuçta Avrupalılar ortak çıkarlar etrafında toplanabileceği konusunda karara varmışlardır. Bu görüş, ilk kez 1951 yılında Avrupa'nın enerji sorununa çözüm arandığında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun olarak en somut şekilde kendini belli etmiştir.¹⁸² Avrupa Birliği açısından hazırladığımız kronoloji ise AB'nin oluşumunun temeli kabul edilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulduğu yıl olan 1951 yılını esas alarak başlar. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun nasıl oluştuğuna yüzeysel olarak da olsa değinmek yerinde olur.

1951'den sonra Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu gibi ortak çıkara dayanan kuruluş ve yapılanmalar Avrupa devletleri arasında hızla gelişir. Bu gelişmeler ekonomi özellikle ilk kez enerji alanında başlar. Zamanla eğitim, hukuk ve siyaset vb. alanlarda ortak paydaya dayanan kuruluşlar tek bir devletin kurumları gibi faaliyet gösterir. Bir zamanlar zorla sağlanmak istenen Avrupa siyasal birliği, şimdi gönüllülükle ve ortak yarar esasına dayanarak oluşturulmaktadır. Avrupa Birliği'nin oluşma koşulları anlaşıldığında İran ile ekonomik ilişkileri daha kolay kavranabilir.

B. Kültürel Faktörler

İranlı entelektüellerin bir buçuk asırlık batı ile ilişkileri boyunca karşılaştığı sömürgecilik oksidentalizm¹⁸³ (batıcı) bir bakış açısı geliştirmelerine yol açtı. İranlı entelektüeller Celal el Ahmed, Ali Şeriatî ve Seyyid Hüseyin Nasr'ın ortak kaygısı batı karşısında ülkelerinin konumlarını anlamaya çalışmaktır. Kendi yerelliklerini ve özgüllüklerini batı üzerinden inşa etmektedirler. Başka bir deyişle şarkçılık ve garbcılık arasında kendini tanımlamak için bir karşıtlık ve ötekilik geliştirmişlerdir.¹⁸⁴ Burada bahsedilen batı; Avrupa ve ABD ülkeleridir. Avrupa kavramını son zamanlarda Rusya haricinde Avrupa Birliği karşılamaktadır.

¹⁸² Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Tarihi** Hale Akay (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s.403-428.

¹⁸³ Oksidentalizm Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve hatta modern Japonya'yı da içeren Batı dünyasına ilişkin klişelerle ilişkili bir terimdir. Terim Ian Buruma and Avishai Margalit'nin *Occidentalism: the West in the Eyes of its Enemies* (2004) adlı kitaplarıyla popülerlik kazanmıştır. Terim, Doğuculuğun tersine çevrilmiş halidir ve Doğu'nun Batı ile ilişkili klişe görüşlerini ifade etmektedir. *Oksidentalizm*, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Oksidentalizm>, 25 Nisan 2009.

¹⁸⁴ Ahmet Serdar Önder. Arap ve İran Entellektüellerinin Oksidentalizm Bağlamında Batıyı Ötekileştirmesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 2009, s.65.

İran Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda batılı güçler tarafından kısa bir süre işgale uğramıştır. Şah Dönemi'nde ise batı yanlısı elit sınıf İran'da yönetimdedir. İran, İslam Devrimi ile Şah ile beraber ülkede batıyı temsil eden değerlere ihtilal yapmıştır. Batıyı reddeden ama onunla yaşamak zorunda kalan İran, batının bilgi, kültür, siyasi ve ekonomik sistemlerini kendi sistemleri ile karşılaştırmak zorunda kalmıştır.¹⁸⁵ Son zamanlarda küreselleşmenin hız kazanması ile çeşitli alanlarda batı karşısında geri kaldığını daha çok fark eden İran toplumu ülkesini batılı güçler karşısında üstün hissetmek için nükleer silaha sahip olma konusunda kararlı tutum takınmıştır.

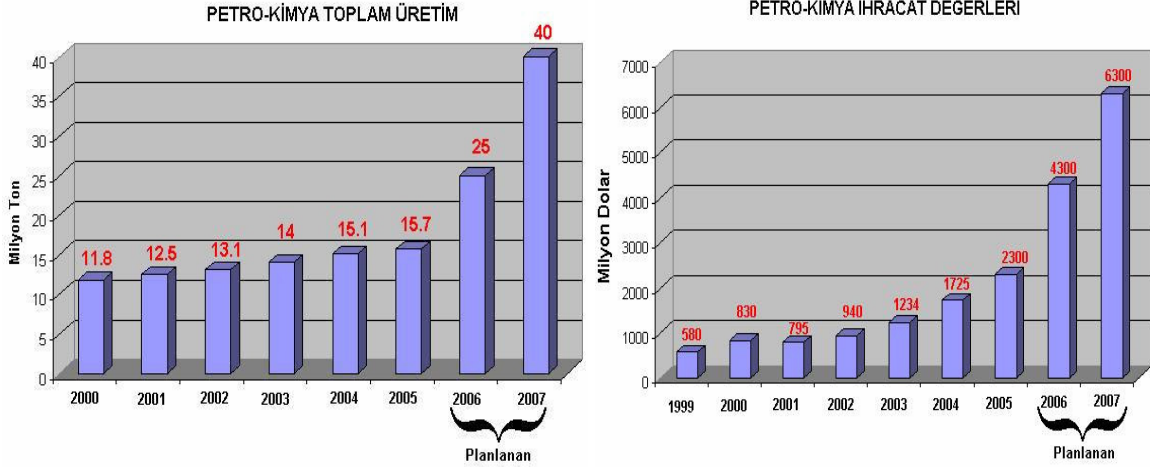
C. Ekonomik Faktörler (Enerji Faktörü)

İran'da devlet yatırımlarının büyük bir bölümü petrol sektörüne gitmektedir. Özelleştirme uygulamaları ve 1990'ların ortalarındaki yüksek dış borç giderlerinin ödenmesi sonucu petrol dışındaki sanayi sektörlerine yeterli düzeyde döviz rezervi aktarılamamış ve bunun sonucunda söz konusu sektörler gelişmemiştir. İran petrolden elde edilen gelirlerin bir kısmını petro-kimya sanayi gibi diğer birtakım alanlara aktararak petrol sektörüne olan bağımlılığı azaltmaya çalışmaktadır. İran'ın sahip olduğu 11 petro-kimya kompleksi, Basra Körfezi'nin petro-kimya üretiminin %13'ünü karşılamaktadır. Son yıllarda İran'ın petrol dışı gelirlerinde de bir artış göze çarpmaktadır. İran Ulusal Petro-Kimya Şirketi (UPS) 2013 yılına kadar toplam 20 milyar dolar yatırım gerektiren 30 tesisi hizmete açmayı planlamaktadır. UPS yetkilileri şirketlerinin 2000 yılında 11,8 milyon ton olan üretim hacminin 2006 yılında 25 milyon tona ulaştığını açıklamıştır. Petro-kimya ihracat hacmi de 2000 yılında 580 milyon dolar iken, 2006 yılında 4,3 milyar dolara ulaşmıştır.(şekil 18)

¹⁸⁵ Önder. *A.g.e.*, s.65.

Şekil 18

İran'ın Petro Kimya Üretimi ve İran'ın Petro Kimya İhracat Değeri

KAYNAK: Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi, **İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu**, Mart 2008, s.16.

2005-2009 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde bu sektördeki üretimin 56 milyon tona çıkarılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, 11 milyar dolar tutarında 26 projenin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Petro-kimya alanındaki önemli projelerin çoğu Körfez kıyısında bulunan Fars Özel Ekonomik Bölgesinde yer almaktadır.¹⁸⁶

İran dışişleri bakanlığı temsilcisi Mehdi Safari: ‘İsviçre’de son zamanlarda Avrupalı yatırımcılar ile İran gazının Türkiye üzerinden batıya taşınması amacıyla yeni bir Pers Boru Hattı Projesi konusunda antlaşma imzaladık.’ dedi. İran ve Rusya dünyanın en büyük gaz üreticileridir. Gas Exporting Countries Forum (GECF) yani Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu’nun en etkin üyesidirler.

2007’de Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz tartışması; AB’ni yaygın, güvenilir enerji kaynakları aramaya yöneltti. Avrupa 2009’un Ocak ayında Ukrayna devlet gaz şirketi Naftogaz ve Rusya enerji devi Gazprom arasında yaşanan çekişme birkaç Avrupa ülkesini kışın ortasında iki haftalığına gazsız bıraktı.¹⁸⁷

Bu duruma karşın AB üye devletler enerji politikasında birbirleriyle fazla uyumlu çalışmayı başaramadılar. Bunun sebebi bağımsız ulusal enerji stratejileri idi. Ocak 2009

¹⁸⁶ Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi, **İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu**, Mart 2008, s.16.

¹⁸⁷ *Iran Keen to Export Gas to EU*, 27 Ocak 2009, <http://www.eubusiness.com/news-eu/1233066721.19/> (13 Mayıs 2009).

yılında Avrupa İletişim Komisyonu güvenli, sürdürülebilir, rekabete dayalı enerji hedefini duyurdu. Avrupa kıtası “gaz denizi” ile çevrilidir. Fakat kıta enerji kaynakları açısından yetersizdir. Bu yüzden AB enerji konusunda dışa bağımlı kılmıştır. Bundan dolayı İran enerji kaynaklarının bolluğu ve enerji güzergahındaki konumu ile AB’nin dikkatini çekmektedir. Orta Asya ve Kafkasya dünya kanıtlanmış gaz rezervinin %5’ini içermektedir. Önemli bir miktar olmasa da, enerji çeşitliliği açısından değerlidir. İran bu kaynaklara yakındır.

İran doğal gazını çıkarırken %17’sini kaybediyor. ABD, İran’ın Rusya’dan sonra dünyanın en büyük ikinci gaz rezervine sahip ülkesi olarak AB’nin en büyük gaz tedarikçisi olacağını varsaymaktadır. İran doğal gaz pazarı AB ile sınırlı değildir. Hindistan, Pakistan, Çin potansiyel gaz alıcılarıdır. Son yıllarda petrol pazarında Çin ve Hindistan faktörüyle, umulmadık bir talep artışı olmuştur.

Avrupa’ya Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya üzerinden Orta Asya ve Azerbaycan Irak ve İran gazını taşıyacak olan Nabucco Boru Hattı Projesi; OMV, MOL, Transgaz, Bulgargaz, BOTAS işbirliği ile planlanmaktadır. Nabucco Projesi, Rusya’nın Gazprom’una bağlı olan AB enerji piyasası için dikkate değer bir etkinliktir. Nabucco Avrupa’ya Orta Asya ve Hazar Denizi gaz rezervlerini açacaktır. Ayrıca Avrupa İran enerji ilişkisi bu proje ile üst düzeyde gerçekleşecektir.

Türkiye, Yunanistan, İtalya arasında Hazar Denizi ve İran gazını Avrupa’ya getirecek bir gaz hattı projesi de AB açısından önemlidir.¹⁸⁸

2006’daki Ukrayna gaz krizi AB için enerji açısından tek bir kaynağa bağlı olmasının olumsuz sonuçlarını göstermiştir. AB’nin enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Avrupa enerji güvenliği açısından Orta Asya, Hazar Bölgesi, Kafkasya ve İran’ın istikrarı önemlidir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB’ne girmesi birliğin enerji ihtiyacını arttırmıştır. Bu yüzden yeni enerji kaynakları gereklidir.

Rusya ise Avrasya enerji kaynaklarını kontrol etmek istemektedir. İran ile yaklaşmasının temelinde bu durum yatmaktadır. İran’ın Rusya ile yaklaşması Avrupa Birliği açısından bir gaz karteli oluşması sorununu ortaya çıkarmıştır.

¹⁸⁸ Abbas Maleki, “Energy Supply and Demand in Eurasia Cooperation Between EU and Iran”, *Chine and Eurasia Forum Quarterly*, Volume V, No IV, 2007.

İran Şu anda dŕnyanın bilinen ikinci en bŕyŕk petrol rezervine, ki dŕnya rezervlerinin %11'ine, ve dŕnyanın bilinen ikinci en bŕyŕk doğal gaz rezervine, ki dŕnya rezervlerinin %15'ine, sahiptir. Dŕnya petrol rezervlerinin azaldığı ve doğal gaz kullanımının yaygınlaştığı bir dŕnemde İran'ın bu doğal kaynakları İran'a iktisadi ve siyasi ŕstŕnlŕk sağlayacaktır. İran, bu kaynaklarını verimli kullanırsa ŕnŕmŕzdeki yıllarda ekonomik açıdan ŕnemli hamleler yapabilir.¹⁸⁹

Herhangi bir kriz sŕylentisi nedeniyle artan petrol fiyatları AB ŕlkelerini olumsuz etkileyecektir. İran dŕnyanın en bŕyŕk ikinci doğal gaz rezervine sahiptir. Doğal gaz konusunda Rusya'ya bağımlılığını azaltmak isteyen AB'ne İran'ın gaz rezervi bir alternatif oluşturmaktadır. AB'nin en çok ŕnemsedięi konu enerji gŕvenlięidir. Bu ŕncelięin farkında olan İran, Avrupalı Şirket ve hŕkŕmetlere enerji konusunda imkan ve ŕneriler sunarak durumdan faydalanmak istemektedir. Rusya'nın AB'nin doğalgazını kesmesinden tedirginlik duyan AB ŕlkeleri doğal gaz ihtiyaçları için İran gibi alternatif bir kaynağı gŕndemde tutacaklardır. Bu sebeple AB'de İran'a mŕdahale ve ambargo savunucu ŕlke yok gibidir.¹⁹⁰

D. Gŕvenlik Faktŕrŕ

İran'da Ahmedinejad dŕneminde ŕlkenin nŕkleer konularda yŕnetimi değişmiştir. Avrupa'da gŕrevli İranlı ŕst dŕzey 40 diplomat gŕrevlerinden alınmıştır. Ayrıca İran cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın "İsrail haritadan silinmelidir." gibi sŕylemler geliŐtirmesi Avrupa Birliği'nde kaygılara yol açmıştır. Muhammed Baraday ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı(UAEA) nŕkleer silahların yayılmasını ŕnleme yŕnŕnde gerçekleştirmiş oldukları çabadan dolayı 2005 yılında Nobel Barış Ődŕlŕne layık gŕrŕlmŕŐlerdir.¹⁹¹ Nŕkleer silahların yayılmasını ŕnleme yŕnŕnde gerçekleştirmiş oldukları bu çabalarına bŕyŕk oranda İran'daki çalışmaları da dahildir.

İran'a askeri bir mŕdahale olmaması ve Ortadoğu'da suların durulması AB ıkarınadır. Özellikle Fransa, Almanya ve İtalya'nın İran'la ciddi ticari ilişkileri vardır. Ambargo ya da istikrarsızlıkla bu kazanımlarından vazgeçmek istemeyeceklerdir. Ayrıca herhangi bir kriz sŕylentisi nedeniyle artan petrol fiyatları AB ŕlkelerini olumsuz

¹⁸⁹ Talha Kŕse, **İran Nŕkleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti**, Ankara: Seta Yayınları, 2008, s.58.

¹⁹⁰ Kŕse, **A.g.e.**, s.45-48.

¹⁹¹ Kŕse, **A.g.e.**, s.40-44.

etkileyecektir. AB3'lüsü İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması NPT'den kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmesi karşılığında ekonomik işbirliği önermiştir. İran bu önerileri "findık fıstık önerisi" diye geri çevirmişlerdir. AB en çok önemseydiği konu enerji güvenliğidir. Bu önceliğin farkında olan İran, Avrupalı şirket ve hükümetlere enerji konusunda imkan ve öneriler sunarak durumdan faydalanmak istemektedir. Rusya'nın AB'nin doğalgazını kesmesinden tedirginlik duyan AB ülkeleri doğal gaz ihtiyaçları için İran gibi alternatif bir kaynağı (dünyanın en büyük ikinci gaz rezervini) gündemde tutacaklardır. Bu sebeple AB'de İran'a müdahale ve ambargo savunucu ülke yok gibidir.¹⁹²

İran enerji kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen nükleer enerji arayışına yönelmiştir. Bundan dolayı uranyum zenginleştirme çalışmalarının askeri amaçlı olabileceği şüphesi doğmuştur. İran ise gelecekteki nüfus artışını göstererek nükleer enerjiye ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. İran ayrıca petrol rezervlerini elektrik üretmek yerine ihraç ederek ülkesinin temel gelir kaynağından daha çok faydalanmayı amaçladığını belirtmektedir.¹⁹³

II. KÜRESEL EKONOMİ VE İRAN-AB EKONOMİK İLİŞKİLERİ

A. Küreselleşme ve Yeni İmkanlar-Gelişmeler

Küreselleşme 1980'lerden sonra komünist rejimlerin yıkılması ve teknolojideki gelişmeler sonucu, ülkeler arası ekonomik sınırların kalkması, dünya ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden birbirine yaklaşması ile hızlanan ve İngilizce küreselleşme diye adlandırılan bir süreçtir. 1990'lı yıllarda hız kazanan küreselleşme sadece ekonomik bir kavram olmayıp sosyal, siyasal, kültürel yönleri bulunan çok boyutlu bir gelişmedir. Ekonomik anlamda küreselleşme: Ticari, mali, üretimin küreselleşmesidir.¹⁹⁴ Bu küreselleşmelere tüketimin ve sermayenin de küreselleşmesi de eklenmelidir.

Ticari küreselleşme hepsinden daha eski bir gelişmedir. Bu gelişme 1947'de kurulan Ticaret ve Tarifeler Üzerinde Genel Antlaşması (General Agreement of Tariffs and Trade) GATT çerçevesinde gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak uluslararası ticaretin evrensel boyutlarda serbestleştirilmesi çabaları ile başlatılmıştır. Bugün GATT yerine onu da kapsayan

¹⁹² Köse, A.g.e., s.46-48.

¹⁹³ Köse, A.g.e., s.62.

¹⁹⁴ Halil Seyitoğlu. *Uluslararası İktisat*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2005, s.171.

1994 sonuçlanan Uruguay Görüşmeleri ile kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nün (World Trade Organization) WTO kurulmuştur. WTO görevleri ve kapsamı GATT'den daha geniş ve yaptırım gücü daha yüksektir.¹⁹⁵

Mali küreselleşme, ülkelerin sermaye akımlarına karşı uyguladıkları kısıtlamaların kaldırılması ve yurtiçi piyasaların dünya piyasaları ile birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler sonucunda sermayenin uluslar arası dolaşımında büyük artışlar olmuştur. Dünya tek bir piyasa durumuna dönüşmüştür. Mali küreselleşme mali liberalleşme ile 1980 sonrası dönemde yaygınlaşmıştır. Ekonomik küreselleşmenin üçüncü boyutu üretimin küreselleşmesidir. Ulus ötesi şirketler sınır ötesi üretimleri yaygınlaştırmışlardır. Ana ülke sınırları dışında üretim maliyetlerinin en az gerçekleştiği mekanlarda üretim gerçekleştirmişlerdir.¹⁹⁶

Küresel pazara yönelik küresel üretim faaliyeti; hammadde, ara malı, emek maliyeti ve dışsal maliyetlerden oluşan üretim maliyetini minimize edecek şekilde, üretim sürecinin farklı aşamalarının farklı ülkelerde gerçekleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Üretimin küreselleşmesi ile özellikle elektronik ve motorlu taşıt üretimi gibi alanlarda küresel fabrikalar ortaya çıkmıştır. Böylece bir malın üretiminin değişik safhalarını oluşturan araştırma-geliştirme, parçaların hazırlanması, montajı, tamamlanması ve kalite kontrol gibi safhalar, karşılaştırmalı üstünlüğe bağlı olarak tek bir üretim hattı içinde birden çok ülkeye yayılmıştır. Diğer bir deyişle üretimin küreselleşmesi ile üretimde uzmanlaşma önem kazanmış; bu nedenle ulus ötesi firmalar, etkinlik ve verimliliği ön plana çıkarmak ve küresel rekabet koşullarını kendi lehlerine çevirebilmek için sürekli yenilik yapmak ihtiyacını duymaya başlamışlardır.¹⁹⁷ Bununla birlikte; küreselleşme sürecinde, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşıyan cevaplandırılması gereken dört temel soru vardır: Bunlardan birincisi ve belki de en önemlisi, küreselleşmenin dünyada artan gelir eşitsizliğini ne yönde etkileyeceğidir. İkincisi, dünya nüfusunun beşte dördünün yaşadığı gelişmekte olan ülkelerde, küreselleşmenin daha hızlı bir ekonomik kalkınmaya yol açıp açmayacağıdır. Üçüncüsü, küreselleşmenin makro istikrarı sağlayıp sağlayamayacağıdır.

¹⁹⁵ Seyitoğlu. A.g.e., s.171.

¹⁹⁶ Seyitoğlu. A.g.e., s.171.

¹⁹⁷ Özlem Özkıvrak, Dilek Dileyici. **Küreselleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. <http://www.econturk.org/dtm7.html> (15 Şubat 2009).

Sonuncusu ise küresel ekonomide; merkezi hükümetlerin, uluslararası kuruluşların ve bölgesel birliklerin yetki ve sorumluluklarının nasıl düzenleneceğidir.

Dünya ekonomisinde AB, NAFTA, ASEAN gibi büyük bölgesel hatta kıtasal olarak müşterek ekonomiler kurulmuştur. Bu büyük çapta yapılanmalar dünya çapında da ticaretin yeniden yapılanması için ön ayak olmuştur. Şu an yaşanmakta olan gelişmeler dünya ekonomisinin gelecekte nasıl olacağı sorusunu ortaya çıkarıyor. Uluslararası devletler topluluğunun en önemli meselesi gelecekte dünya ticaretinin gelişmesi ve teminatının sağlanmasıdır. Bunun için yapılanlar arasında 1993 yılında imzalanan GATT'de mülkiyet haklarının koruması (patentler, aslına sadık kalma) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması (WTO) gibi konular gündeme gelmiştir. Bu bağlamda çevre ve sosyal standartların oluşturulması ve bu standartların uluslararası ticaret politikaları ile birleştirilmesi gelecekteki aşılması gereken problemlerdir. Küreselleşme de en önemli alan iş bölümü alanıdır. Uluslararası iş bölümü ülkelerin bazı ürünler çerçevesinde uzlaşmasını getirecektir.¹⁹⁸ Bununla birlikte gelecekte uzmanlaşma ile gelen bir işsizlik belli bölgelerde oluşabilir.

Küreselleşme evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte; bütün ülkelerin dünya pazarı ile bütünleşmesi, mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesi ile ekonomik hız kazanmıştır. Bu doğrultuda; dış ticaretin koruma politikalarından arındırılması, sübvansiyonlarının kaldırılması, ulusal paraların konvertibilitesinin (birbirine çevrilebilmesinin) sağlanması, devlet tekellerinin kaldırılması, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, mal-hizmet-sermayenin dolaşımındaki kamu müdahalelerinin kaldırılması; dolaysız yatırımlar, portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması hedeflenmektedir. Böylece, dünya ekonomisi; katılımcıları özel girişimciler olan, piyasalarına rekabet koşullarının hakim olduğu ve temel dürtüsünün kar olduğu bir alana dönüşebilecektir. Kamu müdahaleleri ortadan kalkacağı için özel girişimciler, kendi rekabet güçleri nispetinde kazanacak veya kaybedecek ve sonuçta rekabet koşulları verimliliği ve karlılığı arttıracaktır.¹⁹⁹

Uluslararası özel finans piyasaları müşterileri daha çok milli yaptırımlardan kaçmak isteyen ulus ötesi şirketlerce geliştirilmiştir. Uluslararası finansın 1973 petrol krizi ile artan

¹⁹⁸ Joachim Ragnitz, **Parçalara Ayrılmış Dünya Ekonomi Büyüme Durgunluk Fakirleşme**, Kaiser, Karl. Schwarz, Hans-Peter. **Yeni Yüzyılda Yeni Dünya Politikası**, Müjdat Kayayerli (çev.), Ankara: Sinemis Yayınları, 2005, s.199-201.

¹⁹⁹ Özkıvrak ve Dileyici, A.g.e., 15 Şubat 2009.

petrodolar akımı ile faaliyet hacmi artmaya başlamıştır. Uluslararası finansa olan talep arttıkça küresel finansal akımlar da ekonomik etkinlik içinde gittikçe artan bir öneme almaya başlamıştır. 1980’lerde OECD ülkeleri uluslararası sermayeyi ülkelere çekmek için sermaye kontrollerinin çoğunu ya da hepsini kaldırmışlardır.²⁰⁰

Ekonomik küreselleşme süreci öncesinde ekonomik sistemde, ulus devletlerin iktisat politikaları, ulusal üretim ve finans sistemleri hakimdi. Mesela İran’da genel olarak ekonominin %40’ını devletin doğrudan; %45’ini ise “bonyad” olarak adlandırılan, ve adeta devlet içinde devlet gibi davranan, bir tür İslami esaslı vakıflar aracılığı ile dolaylı olarak elinde tuttuğu söylenebilir. Ancak ekonomik küreselleşme ile birlikte bir yandan üretim faaliyetinin aşamaları maliyet avantajlarına dayalı olarak çeşitli ülkelere dağılmış, diğer yandan da dünyadaki finans piyasaları Tokyo, Londra, New York gibi bir kaç finans merkezinin kararlarına bağlı hale gelmiştir.

İletişim ve ulaşım konusundaki teknolojik buluşlar ve üreticiler arasındaki büyük rekabet, toplumlara daha çok, daha ucuz, daha kaliteli ve daha çeşitli mal ve hizmet imkanı sunmuş, dünyanın her köşesindeki alıcı ve satıcıların birbirlerine kolayca ulaşabildiği bir ortamda tasarruf, erdem olma niteliğini kaybetmiş, tüketim istek ve eğilimi artmıştır. Kişilerin artan tüketim eğilimi ile üreticilerin daha fazla mal satma, daha fazla kar elde etme hedefleri birbirini besleyerek, ekonomik küreselleşme sürecini hızlandırmıştır.²⁰¹ Küreselleşmenin getirdiği değişimlerden biri de farklı ülkelerin insanların satın almayı istedikleri şeylerin gittikçe artan benzerliğidir.²⁰²

Küreselleşen dünyada hiçbir toplum başka bir toplumla ilişkiye girmeden, kendi başına ayakta duramaz. Küresel değerler bugün tele-komünikasyon araçları vasıtasıyla anında dünyanın her yanına ulaşabilmektedir.²⁰³ Küresel ekonomiye refakat edecek siyasal ve kültürel değerlerin de beraberinde geliştiğini görüyoruz. Ekonomik küreselleşme dalgasını

²⁰⁰ Perraton. **A.g.e.**, s.11.

²⁰¹ Özkıvrak ve Dileyici, **A.g.e.**, 15 Şubat 2009.

²⁰² Yazarcizer, “Küreselleşme Kavramı”, 21 Kasım 2009, <http://www.erpakademi.com/2009/11/21/küresellesme-kavrami/> (15 Şubat 2009).

²⁰³ “Küreselleşme, İslam Dünyası ve Müslümanlar”, <http://www.fatih.edu.tr/makaleler/KüresellesmeveIslam.doc.tr> (15 Şubat 2009).

fikri planda destekleyen en önemli düşünürlerden biri Adam Smith olmuştur. Smith ticaretin dünya ölçekli olmasının toplumların zenginliğine yol açacağı düşüncesini ileri sürmüştür.²⁰⁴

Dünya ekonomisinde hızlı bir değişimin yaşandığı günümüzde önem taşıyan husus; yaşanan değişimi faydalı veya sakıncalı bulmak değildir. Önemli olan dünyada bu değişimin yaşanıyor olmasıdır. Küreselleşme bir tercih değil, bir gerçektir. Ülkelerin, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan dönüşüme kayıtsız kalmaları nasıl mümkün olmadıysa, çağımızda yaşanan teknolojik devrimin yol açtığı dönüşüme kayıtsız kalmaları da aynı şekilde mümkün gözükmemektedir. Gelişmiş ülkelerin ve uluslararası kuruluşların çabaları ve iletişim-ulaşım alanındaki teknolojik gelişmeler küreselleşme olarak adlandırılan süreci gittikçe hızlandırmaktadır.²⁰⁵

Sosyo-kültürel açıdan ise küreselleşme; demokrasi, insan hakları, özgürlük, çevrenin korunması, uyuşturucu, terör, organize suçlarla mücadele gibi tüm insanları ilgilendiren konuların uluslar üstü düzeyde ortak bir platforma taşınmasını ifade etmektedir. Küreselleşme, dünyadaki toplumları, ortak bir kültürü, Batı kültürünü benimsemeye yönlendirmektedir. Ancak farklı kültürlere sahip tüm toplumların bu kimliklerini terk ederek Batı kültürünü kabullenmelerini beklemek hayalcilik olacaktır. Her ne kadar tüm insanlığın ortak bir kültür etrafında birleşmesi, dünya genelinde tüm insanların yakınlaşmasını sağlayacak olsa da, bu konuda her toplumun kendi kültürel değerlerine sahip çıkmak ve korumak isteyeceği, kültürel küreselleşmeye direnç göstereceği açıktır.²⁰⁶

Küreselleşmenin getirdiği birçok olumlu etkiye rağmen bazı olumsuz sonuçları da göz ardı edilmemelidir. Mesela insanlığın dörtte birini oluşturan endüstrileşmiş kesim, dünya zenginliğinin %85'i elinde tutmaktadır. G7 ülkeleri dünya nüfusunun %11'ini oluşturmakta, ancak dünya zenginliğinin üçte ikisine sahiptir. 358 zengin 2,3 milyar insanın toplam geliri kadar bir servet kazanmaktadır. Bu bütün toplumun eninde sonunda varlıklı insanların olanaklarını paylaşacağı yolundaki liberal kuramı çürütmektedir. Küresel gezici sermaye emeğinin en ucuz, vergilerin en az olduğu bölgeleri arayıp bulmaktadır. Hareketlilik olanağını

²⁰⁴ "Küreselleşme, İslam Dünyası ve Müslümanlar" 15 Şubat 2009.

²⁰⁵ Özkıvrak ve Dileyici, **A.g.e.**, 15 Şubat 2009.

²⁰⁶ What is The Küreselization, Country Scope, 27 Temmuz 2007, www.countrywatch.com/@school/küreselization.html, *Küreselleşme Nedir*, Ersan Öz (çev.), <http://uiportal.net> (15 Şubat 2010).

sendika ve ulus devletlere karşı bir tehdit unsuru olarak kullanılmaktadır.²⁰⁷ Son 20 yılda küresel sermaye işlemlerinin dünya üretimine oranı 1'e 15'ten 1'e 78'e yükselmiştir. Başka bir deyişle üretim için harcanan her 1 dolara karşılık 78 dolar spekülâtif olarak kullanılmaktadır. Uluslararası fon yöneticileri, uluslararası bankalar, uluslararası spekülâtörler para piyasalarında 1,8 trilyon dolar alıp satmaktadırlar. Küresel ekonomi, aşırı tüketime dayalıdır. Üretimi sürdürmek için tüketim körüklenmiştir. Küreselleşme süreci tüketimi insana zevk alınması ve yararlanılması gereken bir hak olarak benimsetiyor.²⁰⁸ Küreselleşme, elektronik iletişim sayesinde küresel imge ve kimliklerin giderek daha çok paylaşılmasına, birbiri ile yakınlaşmasına ve melezişmesine yol açmaktadır. Doğu giderek daha fazla batıya eklenmektedir. Küreselleşmenin kültürel farklılıkları yok ettiği söylenmektedir. Özellikle televizyon küresel kültürü yayan en etkili iletişim aracıdır.²⁰⁹

Küreselleşmeyle birlikte günümüzde hem rekabet, hem de rekabet çeşitleri artmıştır. Aynı işi yapan rakip işletmelerin çoğalması, bütün pazarların yapısını değiştirmiştir. Benzer ürünler, aynı pazarlarda tamamen ayrı rekabet bazlarında satılmaktadır. Bir pazarda fiyat, öbür pazarda seçenekler, diğesinde kalite ve bir başkasında satış öncesi, satış sırasındaki ve satış sonrası hizmet önem kazanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte bir yandan dünyaya açılan işletmeler kendilerini hiper-rekabet ortamında bulmuşlar, diğeryandan küreselleşmenin sonucu olarak rekabetin yapısı da değişmiştir. Daha önce ulusal boyutlarda olan rekabet, küreselleşmeyle birlikte uluslararası boyutlara taşınmıştır.²¹⁰ Örneğin AB İnan'da Çin ve Hindistan ile rekabet eder hale gelmiştir. Uluslararası ticarete artan rekabet gittikçe teknolojik avantaja dayanmaktadır, artık ülkeler doğal karşılaştırmalı üstünlük yapısına güvenmemekte ve ticari pozisyonlarını koruyabilmek için sürekli bir şekilde teknolojik yenilik üretmek zorunda kalmaktadırlar. Bu ise milli ekonomileri küresel ekonomide bir firma haline getirir. Ticaretin dışarı açılması üretimde artan bir uzmanlaşmaya götürmüştür. Sanayileşmiş ülkeler düşük beceri gerektiren ürünlerde piyasa kaybına uğradıkça, ileri

²⁰⁷ Şengül Hablemitoğlu, **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004, s.73-74

²⁰⁸ Hablemitoğlu, **A.g.e.**, s.79-89.

²⁰⁹ Hablemitoğlu, **A.g.e.**, s.120.

²¹⁰ Yazarcizer, **A.g.e.**, 15 Şubat 2009.

teknoloji gerektiren ürünlere kaymışlardır. Bu durum dünya sanayinin dağıtımında OECD ülkelerinin uzağına doğru büyük bir kaymaya neden olmuştur.²¹¹

Çağımızda finansal küreselleşme milli ekonomik politikaları değişime zorlamıştır. Küreselleşme ülkelerin yüzen döviz kurları sistemi ile bağımsız bir politika uygulama yeteneklerini zayıflatmıştır. Küresel sermaye piyasalarında faiz oranları artarak küresel bir şekilde belirlenmekte ve diğer finansal piyasalarda milli farklılıkların devam etmesine rağmen, artan bir şekilde küresel gelişmelerden etkilenmektedir. Bahsedilen sermayenin spekülatif yapısı hükümetlerin manevra özgürlüğünü ciddi şekilde kısıtlamaktadır. Ulus ötesi şirketlerin yabancı doğrudan yatırımları hızla artmaktadır. 1970'ler dışında ulus ötesi şirketlerin artan ciroları dünya ülkelerinin toplam gelirlerinden çoktur. Şimdilerde ise dünya hasılatının üçte biri, dünya ticaretinin dörtte biri ulus ötesi şirketlerin değişik şubeleri tarafından oluşturulmaktadır. Yabancı doğrudan yatırımların dörtte üçü gelişmiş ülkelere yerleşmiştir. Geri kalan kısmın çoğunluğu ise yeni gelişen ülkelerde yoğunlaşmıştır.²¹² Küresel finansın temel niteliği, en güçlü ülkeler de dahil olmak üzere hükümetlerin siyasi kontrollerin ve uluslararası kuruluşların etkisi dışında olması nedeniyle istikrarsız bir yapı göstermesidir. Küreselleşme sürecinin aktörleri olan ulus ötesi şirketlerin ve finansal kurumların nihai olarak kontrolü birkaç gelişmiş ülkededir. AB ülkeleri de bu ülkeler arasındadır. Dolayısıyla, ulus ötesi şirketlerin artık devletsiz hale geldiklerini ve küreselleşme sürecinin tek hakimi olduklarını söylemek mümkün değildir. Kısacası, gelişmiş ülkeler dünya ekonomisini istedikleri yöne sürüklemekte ve küreselleşmenin sağladığı faydalardan en büyük payı almakta, küreselleşmenin yarattığı tehlikelerle mücadelede ise geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelere göre avantajlı olup, küreselleşmenin yüklediği maliyetlerin daha küçük bir bölümünü üstlenmektedirler.²¹³

Küreselleşme karşıtları küreselleşen ekonomilerin karlarının temelde uluslararası yatırımcılar, küresel şirketler ve geliştirmekte olan ülkelerdeki seçkinler adına arttığını ve bunun yanında işgücü sınıfının görece fakirleşmeye katlanmak durumunda kaldığını ifade etmektedirler. Hatta bu gözlemcilerden bazıları, uluslararası büyük yabancı yatırımcıların neden olduğu sermaye akımlarından geliştirmekte olan ülkelerin, koruma mekanizmaları ve

²¹¹ Jonathan Perraton, David Goldblatt, David Held ve Anthony McGrew, "Küreselleşen Bir Dünyada Ekonomik Aktivite", Nedret Demirci (çev.), **Küreselleşme Okumaları**, Kudret Bülbül (Ed.), Kadim Yayıncılık. s.4-9.

²¹² Perraton. **A.g.e.**, s.15-20.

²¹³ Özkıvrak ve Dileyici, **A.g.e.**, 15 Şubat 2009.

standartlarının aynı şekilde kurulmadığından yeterince yararlanamadıklarını (özellikle çevre ve işçi haklarının korunmasıyla ilgili olarak) söylemektedir. Artık, dünya çapında üretim ve piyasaların küresel ölçekte ekonomik açıdan homojenleşmesi, hatta dünyanın her yerinde kültürel hayatın çevre ve medyanın etkisi altında birbirine çok yaklaşması, tüketim ve iş alışkanlıklarının dünyanın her yerine hızlı bir şekilde yayılması ve yeryüzünde küresel hareketliliğinin her alanda benzerlikler göstermesi çok net görülebilen olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹⁴

Küreselleşme ile birlikte, ulus devletler, ülke içindeki ekonomi politikalarını belirlemede sahip olduğu gücü kaybetmeye başlamıştır. Dünyadaki küreselleşme eğilimleri yanında bölgeselleşme ve yerelleşme eğilimleri de devletin politika belirleme alanındaki gücünü; uluslar arası kuruluşlar, AB ve ASEAN gibi bölgesel birlikler ve yerel yönetimler ile paylaşmasını gerektirmektedir. Küreselleşme ile tüm ülkelerde demokrasinin gelişmesi amaçlanırken, diğer yandan ülkeler kendi gelecekleriyle ilgili temel kararları alma imkanından yoksun bırakılmaktadır. Avrupa Kıtasında Avrupa Birliği (AB), Amerika Kıtasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Asya Kıtasında Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) gibi bölgesel ekonomik bütünleşmeler, küreselleşme eğilimleri karşısında güçlü kutuplaşma eğilimlerini yansıtmaktadır. Ülkeler, ulus devletin gücünün azaldığı bir zamanda bölgeselleşme hareketleri içinde yer alarak, rekabet güçlerini arttırmaya çalışmaktadırlar.²¹⁵ Bu açıdan bakıldığında sadece daha fazla satış ve kâr amacı güden firmalar değil, hükümetler de küreselleşmeyi daha ileri safhalara taşımaktadır. Avrupa devletlerinin tek pazar hedefi peşinde koşmaları bunun en güzel örneğidir. Yoksul ülkeler için küreselleşmeye, Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılım çabaları bu açıdan değerlendirilebilir.²¹⁶ İran'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne girme çabalarını bu kapsamdadır. AB'de İran'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesini ABD'nin itirazına rağmen destekliyor. Ekonomik küreselleşme olgusu, bütün milletleri aynı şekilde etkilemeyen, bazı milletlerin kontrolü altında olan bir süreç... Küreselleşmenin herkese gelişme ve iyi yaşam koşulları sağlamaya yönelik bir süreç olduğu ileri sürülmekle birlikte; bugün en büyük 100 çokuluslu şirket, dünyadaki yabancı ülkelere yapılan yatırımların yüzde 20'sini denetlemekte; en zengin 447 milyarderin serveti tüm insanlığın yarısından fazlasının gelirini aşmaktadır. Küreselleşme

²¹⁴ Öz, A.g.e., 15 Şubat 2010.

²¹⁵ Özkıvrak ve Dileyici, A.g.e., 15 Şubat 2009.

²¹⁶ *Globalleşme*, <http://www.dtm.gov.tr/Globallesme.doc.tr> (15 Şubat 2009).

süreci gelişmiş ülkelerin tekelindedir. Küreselleşme ile artan dış ticaret ve yabancı sermaye yatırımları, gelişmiş ülkelere yönelmektedir. Buna karşın, özellikle gelişme sürecinde büyük önem taşıyan yabancı sermaye yatırımlarından buna en çok ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkelerin elde ettiği fayda çok sınırlı bir düzeyde kalmaktadır.²¹⁷

B. AB ve İran İlişkilerine Küreselleşmenin Yansıması

Küreselleşme, “ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içeren, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması” anlamına gelmektedir.²¹⁸ İran’ın küreselleşmesi de bunun tipik örneğidir. Genelde dünya için bahsedilenler, özelde İran içinde geçerlidir. Önemli bir farkla boyutları değişiktir. İran’ın küreselleşmesini anlayabilmek için önce İslam ülkelerinin modernleşme ve batılılaşma karşısındaki tavırlarını ve tavır değişimlerini ve değişikliklerin nedenlerini anlamak lazımdır. Bu sebele kısaca da olsa bu konulardan yeri gelince değnilecektir

Küreselleşmenin bugün için sonuçlarını birkaç noktada özetleyebiliriz. Küreselleşmenin ekonomik sonuçlarının serbest piyasaya ve rekabete dayalı bir ekonomi olduğunu söyleyebiliriz. Bunu besleyen kazanma ihtirası, kar güdüsü, çalışma disiplini, iş etiği, üretme alışkanlığı gibi ekonomik değerler de bu ekonomik anlayışın bir sonucudur. Küreselleşmenin siyasi sonucu demokratik siyasettir. Katılım, hoşgörü ve özgürlüğü içeren sivil kültür, temel hak ve hürriyetler, hukukun üstünlüğü ilkesi, minimal devlet gibi değerler küreselleşmenin siyasal çerçevesini çizen değerler olarak yaygınlaşmaktadır. Küreselleşmenin sosyolojik sonucunun daha çok **bireyci kültür** ve sivil toplum örgütlerinin etkisi altında farklılaşan **toplumsal yapı** olduğunu söyleyebiliriz. Müslüman düşünürler ve yöneticiler Batı’yla ilk karşılaşmalarında Batı’yla savaşa girişmekten çok, onu anlama ve Batı’yı var eden dinamikleri kendi bünyesine alma şeklinde bir tepki göstermişlerdir. Müslüman toplumların Batı’yı reddetme yönünde sergiledikleri tutum daha çok yirminci yüzyılın birinci

²¹⁷ Özkıvrak ve Dileyici, A.g.e., 15 Şubat 2009.

²¹⁸ Özkıvrak ve Dileyici, A.g.e., 15 Şubat 2009.

ve ikinci yarısında gelişmiştir. Bunun da iki nedeni söz konusudur. Birincisi yirminci yüzyılın başında İslam ülkelerinin top-yekun Batı'nın istilasına maruz kalmış olmasıdır. Müslümanları modernleşmeye karşı reaksiyoner duruma getiren ikinci husus ise “modernleşmenin batılılaştırılması” olmuştur. Batılı toplumlar yirminci yüzyılın yarısından sonra Batı dışındaki toplumların modernleşmesinin ancak batılılaşmadan geçebileceği düşüncesini yaymaya başladılar. Bu düşünce aslında modern siyaset düşünürlerinin bir çoğunun kabul ettiği bir husustur.²¹⁹

İkinci Dünya Savaşından sonra yükselen Modernist düşünce ve akım Batı modernleşmesini evrensel, ilerlemeci, homojen ve tek tip bir modernleşme yolu olarak ilan etti. Kısaca, dünyayı modern olan “Batılılar ve Ötekiler” gibi iki ana çizgiye ayırmakla yetinmediler; aynı zamanda diğerlerini mahkum ettiler. İslam dünyasında entelektüel alanda 1950'lerden sonra modernleşmeye karşı yükselen tepkileri buralarda aramak lazım. Bu tepkisel tavırlar küreleşme sürecine zaman zaman ket vurmaktadır. Soğuk Savaş döneminde İslam coğrafyasının bir çok yerinde Müslüman entelektüeller Batı'yı ve modern dünyayı var eden liberal düşünceden çok Batı dünyasına karşı alternatif bir duruş geliştirmeye çalışan sosyalist düşünceye yakın durmuşlardır. Müslüman aydınların on dokuzuncu yüzyıldan sonra Batı'yı anlama, onu var eden felsefi birikimi çözümlene ve ona yakın durma tutumu 1990'lardan sonra görülmeye başlandı. Kısaca, İslam dünyasında entelektüel düzeyde liberalizmin bir hasım olmaktan çıkması, anlaşılması gereken bir referansa dönüşmesi tutumu yaygınlık kazanmaktadır.²²⁰ İran (özellikle Hatemi Dönemi'nde) gibi İslam ülkelerinde gittikçe artarak görülen bu tavır ile Müslüman toplumların, insanlığın birbirine bu kadar yakınlaştığı bir dönemde **nasıl bir rol oynayacakları sorusu** ile karşı karşıya gelmişlerdir.²²¹

11 Eylül 1999 ABD saldırıları sonrasında İran'ın ABD tarafından şer odağı kabul edilmesi sürecinde İran'da küreselleşmeye karşı oluşan olumlu tutumun reaksiyoner hale gelerek politik bir manifestoya dönüşmüştür. Bu durum Batı medeniyetine karşı bir meydan okuma aracı olarak takdim edilmektedir. İran bunun sonucunda Amerika tarafından izole edilmeye mahkum bir duruma gelmişken, İslam referansından hareket etmemekle birlikte Batı'ya karşı meydan okuma tavrından dolayı İran gibi ülkeler özellikle Amerika tarafından

²¹⁹ “Küreselleşme, İslam Dünyası ve Müslümanlar”, A.g.e., 15 Şubat 2009.

²²⁰ “Küreselleşme, İslam Dünyası ve Müslümanlar”, A.g.e., 15 Şubat 2009.

²²¹ “Küreselleşme, İslam Dünyası ve Müslümanlar”, A.g.e., 15 Şubat 2009.

izole edilmiştir. Bütün bunların sonucunda şunu görmekteyiz: Küreselleşmeyle birlikte yaygınlaşan iktisadi ve siyasi modernleşme birkaç istisnanın dışında İslam ülkelerinde tam olarak yaygınlaşmamaktadır. Bunun kuşkusuz içsel ve dışsal nedenleri vardır. Dikkat çekilmesi gereken en önemli içsel neden İslam ülkelerinin büyük bir çoğunluğunun kamu ve özel mülkiyet ilişkisini oluşturamamış olmalarıdır. Böyle olunca devlet sadece siyasal otoritenin taşıyıcısı değil, aynı zamanda mülkün de sahibi olmaya devam etmektedir. İran örneğinde olduğu gibi devlet mülkün %60'ına sahiptir ve en büyük işverendir. İkinci içsel nedenin İslam ülkelerinin bir çoğunda giderek radikal ve reaksiyoner bir karakter kazanan İslam yorumu olduğunu söyleyebiliriz. İslam'ın bu yorumu buralardaki diktatoryel rejimlerin ekmeğine yağ sürerek onların hem sertleşmesine, hem de kalıcı hale gelmesine yol açmaktadır. Küresel modernleşmenin İslam ülkelerinde gelişmesini engelleyen en önemli dışsal faktör Batı'nın İslam ülkelerine karşı geliştirmiş olduğu güven vermeyen, zaman zaman çifte standart çağırışımı yapan dış politikalarıdır.²²²

İnternet ve uydu teknolojileri sayesinde haberler, ışık hızıyla tüm dünyaya yayılıyor. İran'da yapılan son cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından meydana gelen olaylar bu yapısal sancuların bir parçası. Modernleşmeyle birlikte eğitim alan, sosyal hareket kazanan ve şehirleşen İranlılar, küreselleşmenin getirdiği medya imkanlarıyla otoriter sistemlerini sarsıyorlar. Petrol ihracatı nedeniyle ekonomik açıdan kendisini yeterli hisseden ve 1979'daki İslam Devrimi'nden bu yana zaten uluslararası sermaye ile arası bozuk olan İran, devletçi ekonomi sistemini korudu ve küreselleşmeye kendisini daha yavaş hazırladı.²²³

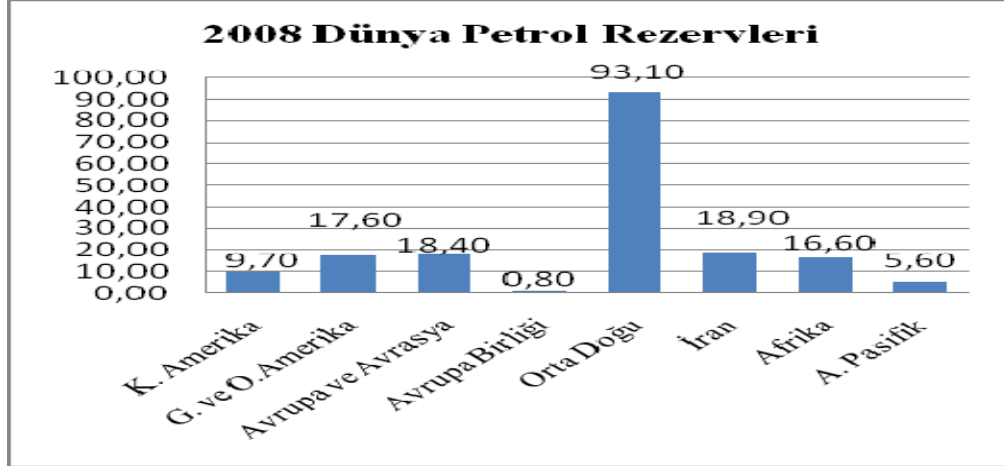
İran sahip olduğu gelişmekte olan büyük miktarlarda gaz, petrol, mineral rezervleri ile küreselleşme sürecinde bölgesel pazarların entegrasyonunda önemli roller oynayabilir. Şekil 19'dan anlaşılacağı gibi İran'ın petrol rezervleri tek başına Afrika, Kuzey Amerika, Güney ve Orta Amerika, AB hariç Avrupa ve Avrasya, Asya Pasifik'ten fazladır. Tek başına bir ülke bazı kıtalardan daha fazla petrol rezervine sahiptir. Küreselleştikçe enerji açlığı çeken bir dünyada İran dünya petrol rezervinin %11'ine sahiptir. İran'ın sahip olduğu enerji rezervleri hiçbir ülke ve teşkilat tarafından göz ardı edilemez.

²²² "Küreselleşme, İslam Dünyası ve Müslümanlar", A.g.e., 15 Şubat 2009, A.g.e., 15 Şubat 2009.

²²³ Hasan Kösebalaban, "İran küreselleşmenin sancularını yaşıyor", Temmuz 2009, <http://www.anlayis.net> (8 Mart 2009).

Şekil 19

2008 Dünya Petrol Rezervleri

KAYNAK: Şekil 19, BP Statistical Review of World Energy June 2009, sayfa 6'daki verilerden yararlanarak tarafımızdan oluşturulmuştur. 28 Mart 2010.

İran'da küresel kapitalizmin yeni modeline karşı reformist ve muhafazakar güçler arasında gerilim ülke istikrarını yıllardır zedelemektedir. Var olan gerilim İran'ın bölgesel ve küresel bütünleşmesinin nasıl gerçekleşeceği sorununu ortaya çıkarıyor. Muhammed Hatemi yönetiminde İran 1999'da 8,12 milyar dolar olan dış borcunu 2000 yılında 5,792 milyar dolara indirdi. Küresel sermaye odaklarından olan ve İran'a ödünç para veren Alman bankaları 2,71 milyar dolarlık kredi ile ön plandadır. Fransız bankaları 1,359 milyar dolar ile İran'a kredi açmakta ikinci sıradadırlar. İran'ın geçmiş dönemlerdeki ekonomi politikasının eksikliği ve muhafazakar güçlerin engeli dış yatırımların artmasına zarar verdi. İran ayrıca "know how"²²⁴ konusunda eksikliği vardır. Ayrıca İran'da küresel bütünleşmenin nasıl olacağı konusunda reformist gruplar arasında bile anlam ve uyum sorunları var. Şu an İran ekonomisinin sermaye ve teknolojiye ihtiyacı var. Uluslararası sermayenin akışkanlığı açısından önemi sebebiyle İran Posta Telgraf Bakanlığı'nın İran'ın belli başlı bankalarını 60 ülkedeki finansal muameleler ve veri transferi hakkında bilgilendirmek için birbirine bağlamıştır. İran'ın Irak ile savaşı ülkeye yaklaşık 10 milyar dolar yapısal zarar vermiştir. ABD'nin ekonomik ambargosu İran'ın ihracatını azaltmıştır. Ayrıca 2,5 milyara yaklaşan

²²⁴ Bir işletmenin, üretim yöntemleri ya da teknolojisinin, bir başka firmaya satılması veya kiralanması.

Afgan ve Iraklı göçmen sorunu vardır. Know how ve beyin göçü ciddi sorunlardır. Sonuç olarak İran devrimden sonraki yirmi yılda karşılaştığı sorunlar yüzünden küreselleşme sürecinde batı dünyasından kaynaklanan hızlı değişikliklere ayak uyduramamıştır. Bu yüzden küreselleşen dünyada İran ancak geri planda rol alabilir.²²⁵

Stratejik olarak baktığımızda İran iki önemli unsura sahiptir. Bunlardan biri Müslüman Orta Doğu'nun ideolojik temsilcisi olması, diğeri ise enerji piyasasındaki petropolitik ve gaz-politik konumudur. Şii İran; birçok Müslüman örgütün sığınma merkezi olmakla birlikte, dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervi ve petrolün %11'inin merkezidir. Ayrıca Batı'ya açılan boru hatlarının ve enerji ticareti yollarının büyük bir bölümü de Hazar havzasından geçmesi İran'ı; Çin, Hindistan ve Rusya ile önemli ölçüde yakınlaştıran bir etkidir. Bu son olaylı seçimlerden sonra Ahmedinejad'ın, Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) zirvesinde Batı'ya karşı takındığı sert tavrın ŞİÖ üyeleri tarafından alenen olmasa da desteklenmesi enerji piyasaları nedeniyle yaşanan küresel kamplaşmanın önemini ve eş güdümlülüğünü gösterir. Buna karşın İran ekonomisi sanıldığı kadar güçlü değildir. Artan petrol gelirlerinin önemli ölçüde kâr sağlamakta olduğu bir gerçektir ama İran sert ideolojik tavrı nedeniyle İran'ı küresel ticaretin liberal kurallarını benimsemiş orta düzey tüccarlar için çok gözde bir merkez olmaktan çıkarmıştır.²²⁶

AB dünyanın en büyük petrol ve gaz ithalatçısıdır. Petrolünün %82'sini ve doğalgazının %57'sini otuz farklı devletten ithal etmektedir. Gelecek 15 yılda petrol ihtiyacının %93'ünü ve doğalgaz ihtiyacının %84'ünü AB ithal etmek zorunda kalacaktır. Hidrokarbon enerji alanında AB başka ülkelere bağlıdır. Şu an Rusya AB'nin en büyük enerji tedarikçisidir. Rusya ve Beyaz Rusya arasındaki tartışmalar Rus enerji yolunun kısa süreliğine kesilmesine yol açtı. Borosso'nun söylediği gibi bu olay AB açısından kabul edilemezdi.²²⁷

2008 yılına ait dünya petrol üretimine baktığımız zaman 105,9 milyar ton ile dünya petrol üretiminin %3'ü AB üyesi devletler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünya petrol tüketiminin 2008'de 702,6 milyar tonunun %18'lik bir bölümünü AB ülkeleri tüketmektedir. AB ürettiği petrolün 6 mislini tüketmektedir. Bu durum AB petrol ithalatını zorunlu

²²⁵ Ali Muhammedi, "Globalization an Economic and Finansal Approach", Ali Muhammedi (Ed.), **İran Encountering Globalization Problems and Prospects**, London: Routledge Curzon, 2003, s.73-74.

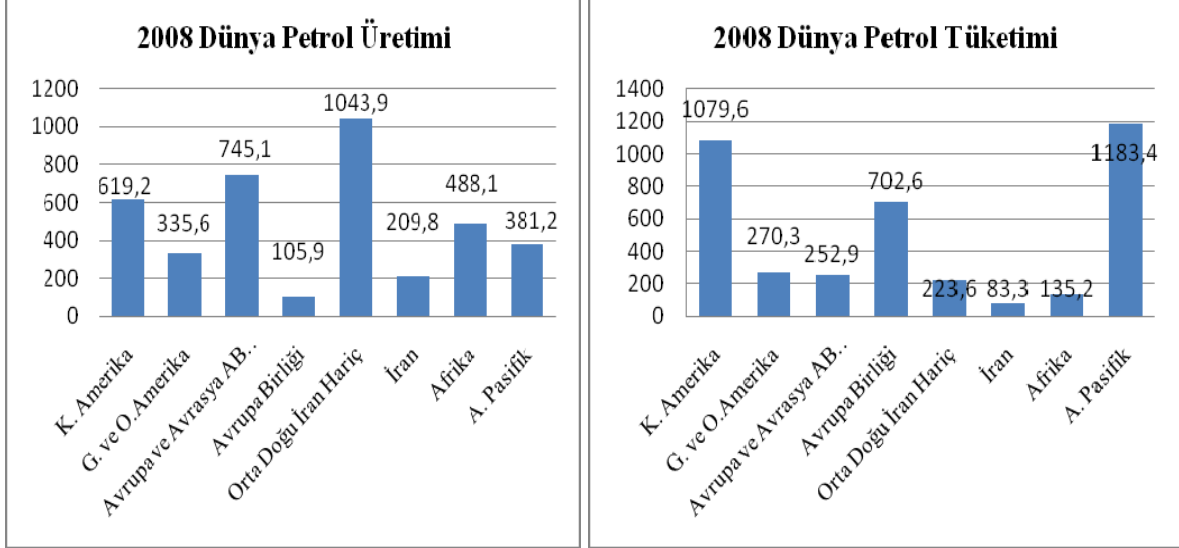
²²⁶ Ogün Dikici, "İran Zamani Geldi", 24 Haziran 2009, <http://www.myizmir.com.html> (8 Mart 2010).

²²⁷ 'Low-carbon economy' proposed for Europe, 10 Şubat 2007, <http://www.msnbc.msn.com/id/16560106> (26 Mart 2010).

kılmaktadır. AB petrol ihtiyacının büyük kısmını uzun yıllardır şekil 19, Avrupa Avrasya petroleri içinde gösterilen, 488,5 milyar ton ile dünya petrolünün %12,4'ünü üreten Rusya'dan karşılamaktadır. 2009'da yaşanan krizde Rusya'nın AB enerjisini kesmesi sonucunda AB enerji tedarikçilerini çeşitlendirmesi önem kazandı. Enerji alanındaki tedarikçi ülkeler arasında Şekil 20'de görüldüğü üzere dünya rezervlerinin %11 sahip olmasına rağmen üretimi; 209, 8 milyon ton miktarında %5 oranında gerçekleşen tüketimi; 83,3 milyon ton miktarında %2 oranında gerçekleşen İran, petrol tedariği açısından ve AB coğrafi yakınlığı sebebiyle önemli bir alternatiftir. Ayrıca AB enerji tedarikçilerini hem petrol hem de doğal gaz alanında çeşitlendirmek zorundadır. Bu durum İran ve AB ilişkilerini zorunlu kılmaktadır. Aynı zorunluluk Asya Pasifik ülkeleri Çin, Hindistan vb. için de geçerlidir. Asya Pasifik ülkeleri için durum daha elzemdir. Küreselleşme sürecinde ucuz işgücü sayesinde ulus ötesi sermayeyi ülkelere çekerek zenginleşmeye başlayan Asya Pasifik ülkeleri önemli miktarlarda, 2008 yılı için 1,183,4 milyar ton ile dünya petrolünün %30'unu, tüketmeye başlamıştır. Asya Pasifik ülkeleri ürettikleri petrolün 3 mislini tüketmektedirler. Her geçen gün enerji açlığı bu ülkelerde daha çok hissedilmektedir. İran hem rezervleri hem de piyasaya yakınlığı nedeniyle Asya Pasifik ülkeleri için de ilişki kurmak zorunda oldukları bir ülkedir. Küresel enerji ticaretinde AB'nin İran pazarındaki en büyük rakibi Asya Pasifik ülkeleri olacaktır. Bu küresel rekabetin boyutları devasadır. Örneğin Çin 2004 yılında İran ile 70 milyar dolarlık bir enerji anlaşması yapmıştır.

Şekil 20

2008 Dünya Petrol Üretimi ve 2008 Dünya Petrol Tüketimi

KAYNAK: Şekil 20, BP Statistical Review of Worrrld Energy June 2009, sayfa 6'daki verilerden yararlanarak tarafımızdan oluşturulmuştur. 28 Mart 2010.

AB, tablo 18'ten anlaşıldığı üzere enerji alanında dışa bağımlıdır. Enerji tedarikinde tek bir ülkeye bağımlı olmanın zararlarını 2009 Rus Ukrayna gaz krizinde gören AB, enerji tedarigi alanında çeşitlilik politikasına gitmek zorunda olduğunu fark etmiştir²²⁸ İnan dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervi ve petrolün %11'inin merkezidir. Ayrıca İnan AB'ne diğer enerji kaynağı ülkelere nazaran ulaşım kolaylığı ve Orta Asya gibi alternatif enerji kaynaklarına yakınlığı gibi jeostratejik avantajlara sahiptir. Bu bilgileri AB karşılaştığı enerji güvenliği ve çeşitliliği problemi açısından tekrar yorumlarsak, AB'nin İnan ile ilişkilerinin gönüllülükten ziyade mecburiyet olduğu görülecektir.

²²⁸ Ukraine-Russia gas dispute - call for stronger EU energy policy, 12 Ocak 2006, <http://www.europarl.europa.eu> (26 Mart 2010).

Tablo 18

AB'nin Enerji Üretimi ve İthalatı

AB Enerji Üretimi	
AB'nin Toplam Birincil Enerji Kullanımı %46	
Nükleer Enerji	29.3%
Kömür ve Linyit	21.9%
Gaz	19.4%
Yenilenebilir Enerji	14.6%
Petrol	13.4%
Diğer	1.4%
Net Enerji İthalatı	
AB'nin Toplam Birincil Enerji Kullanımı %54	
Petrol ve Petrol Ürünleri	60.2%
Gaz	26.4%
Diğer	13.4%

Kaynak: *European Union*, http://en.wikipedia.org/wiki/European_Union#Energy (26 Mart 2010).

AB genel olarak İslam ülkeleri, özel olarak İran ile yarar ilkesine dayanan bir ilişki kurmaktadır. Kendi çıkarına hizmet eden ülkelerin diktatoryel yapılarına hiçbir şekilde dokunmazken, çıkarını zedeleme potansiyeli taşıyan ülkeleri modernleşme gerekçelerini ön plana çıkararak baskı altına almaktadır. Batı modern dönemde ürettiği modern değerleri dünyaya yayarken, kendisi de diğer toplumların ve kültürlerin etkisi altına muazzam biçimde girmektedir. Bugün artık bir İngiliz ya da Amerikan mutfağından söz edememekteyiz. Kendi mutfakları diğer toplumların mutfaklarının etkisi altında kaybolup gitmiştir. Hollanda nüfusunun yüzde 20'si Müslüman kimliği taşımaktadır. Avrupa'nın birçok ülkesinde Müslümanlık ikinci din, Müslümanlar ise ikinci büyük etnik grubu oluşturmaktadır.²²⁹

²²⁹ "Küreselleşme, İslam Dünyası ve Müslümanlar", A.g.e., 15 Şubat 2009.

C. Diğer Dünya Ülkelerinin AB ve İran'a Küreselleşme Sürecinde Etkileri

Küreselleşmenin genel etki ve sonuçları ve bunların İran ile AB ilişkileri üzerindeki yansımalarını daha önceki bölümlerde aktardık. Bu bölümde önemli küresel aktörler olan Rusya, Çin gibi AB ve İran ekonomik ilişkilerini etkileyebilecek ülkeler üzerinde durulacaktır.

Petrol fiyatlarının yüksek kalması için İran ile düşük yoğunluklu bir krizin devam etmesi petrol ve doğal gaz ihracatçısı Rusya'yı olumlu etkileyecektir. Bu durum AB ve dünyayı Rusya'ya daha bağımlı hale getirecektir. Rusya'nın İran ile işbirliği sayesinde AB'nin enerji nakil hatlarını kontrol altında tutması olasıdır. Kuzeyde Rusya; güneyde Arap petrolüne bağımlı hale gelmek istemeyen, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek isteyen AB için İran alternatif bir güzergahtır. Rusya'nın doğalgazı kesmesinden tedirginlik duyan AB ülkeleri doğal gaz ihtiyaçları için İran gibi alternatif bir kaynağı gündemde tutacaklardır. Bu sebeple AB'de İran'a müdahale ve ambargoyu savunucu ülke yok gibidir. Rusya ve İran'ın enerji konusundaki müttefikliği AB'in korkulu rüyasıdır. Böyle bir ittifak AB ülkeleri açısından ciddi sıkıntılara yol açabilir.²³⁰

Rusya-İran Soğuk Savaş ve 11 Eylül 2001 sonrası ortaya çıkan uluslararası sistemde birbirlerine stratejik ortak olacak kadar yaklaştılar. Rusya ve İran arasında Buşehr'de nükleer enerji projesi başta olmak üzere, birçok alt yapı projesi, ‘‘Kuzey-Güney Ulaşım Koridoru’’, ekonomi ve savunma projeleri devam etmektedir. Rusya İran'a sivil amaçlı nükleer santral, balistik füze programına teknoloji transferi konusunda destek verdi. Yüklü miktarda silah satışı gerçekleştirdi. Rusya İle İran Buşehr nükleer santralinin tamamlanması için 800 milyon dolarlık bir antlaşmaya varmıştır. Rusya'nın İran ilişkilerinin temeli ticari ve askeridir.²³¹

Rusya BM Güvenlik Konseyi'nde İran'ın en büyük destekçisidir. İran'ın nükleer çalışmaları Rusya'nın ekonomisine katkısı önemlidir. Bu nedenle Moskova'da yapılan BM Güvenlik Konseyi toplantısında İran'a ABD'nin istediği yaptırım konusunda Rusya ve Çin etkisiyle mutabakat sağlanamadı. Rusya, ‘‘Şanghay İşbirliği Örgütü'nde’’ (ŞİÖ) gözlemci bulunan İran'ı örgüte tam üye olmasını destekledi.²³² Rusya ABD'nin İran'ı şer ekseni kabul etmesine karşı çıktı. İran'la siyasi, iktisadi, ve askeri ilişkiler kurdu. Rusya bu dönemde İran'a

²³⁰ Köse, *A.g.e.*, s.60.

²³¹ Köse, *A.g.e.*, s.48-49.

²³² Yaşar Onay. *Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran*, İstanbul: Neden Kitap, 2007, s.108-112.

silah satışından 7 milyar dolar, Buşehr’de inşa edilecek nükleer santralden 1 milyar dolar bekliyordu. Ayrıca 3 adet yeni nükleer santral için taraflar arasında anlaşma sağlanmıştı. Ancak Rusya, İran ile arasındaki bu yakın ilişkilerine rağmen, İran konusunda açık olarak Amerika’ya karşı durmadı.²³³

Çin dünyanın ABD’nden sonra ikinci petrol ithalatçısıdır.²³⁴ Çin artan enerji ihtiyacı konusunda İran ile uzun vadeli ve geniş kapsamlı anlaşmalar yapmaktadır. Aralık 2004’de Çin ile İran ‘‘70 milyar dolarlık’’ bir petrol ve doğal gaz antlaşması yapmıştır. Çin’in şu ana kadar yapmış olduğu en büyük enerji antlaşması; ‘‘Yüzyılın Antlaşması’’ olarak nitelenmiştir. Çin’in devlet şirketi Sinopecle, İran ile 30 yılığına 250 milyon tonluk sıvılaştırılmış doğal gaz alımı antlaşması imzalamıştır. Antlaşma ile İran Çin’e 30 yıl boyunca piyasa fiyatlarından günlük 150 bin varil petrol temini taahhüt etmektedir. 2004 verilerine göre, Çin petrol ihtiyacının %13’lük kısmını İran’dan temin ediyordu. Yapılan antlaşma ile bu rakam daha da artmıştır. Çin artan petrol ihtiyacının %17’sini İran’dan karşılamaktadır.²³⁵ Enerji sahasında İran ile yaptığı antlaşma ile Çin, AB’nin karşısına küresel bir rakip olarak çıkmaktadır. Çin ve Hindistan gibi güçler artan enerji ihtiyaçları ile İran ile ilişkiye geçmişler ve antlaşmalar imzalamışlardır. AB’nin İran’daki enerji alanındaki menfaatleri küresel güçler tarafından sınırlandırılabilir. AB geç kalırsa İran pazarını kaybedebilir. İran’a yapılabilecek bir müdahalenin küresel sonuçları olacaktır. Şüphesiz petrol ihtiyacının önemli bir kısmını Körfez bölgesinden sağlayan Çin, Japonya, Hindistan gibi ülkeler İran’a müdahaleden tıpkı AB gibi olumsuz etkileneceklerdir. Enerji dışında Çinli firmalar İran’da önemli inşaat ihaleleri almıştır. Öte yandan Çin’in askeri teknoloji ve silah satımı konusunda İran ile ilişkileri gelişmektedir. Petrolün yanı sıra bu ülkelerin İran ile önemli ticari ilişkileri vardır.²³⁶ Hindistan, Çin ve AB’nin artan petrol tüketimleri ve ihtiyaçları fiyatlarda bir baskı oluşturmaktadır. Petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki dalgalanmalar başta AB olmak üzere enerji konusunda dışa bağımlı ülkeleri etkileyerek küresel çapta sıkıntılar doğuracaktır.

Son dönemde gerek BM Güvenlik Konseyi’nden çıkan iki yaptırım kararı gerekse ABD tarafından uygulanan tek taraflı yaptırımlar neticesinde İran ekonomisinin belirli ölçülerde etkilendiği söylenebilir. Özellikle devrim muhafızlarına bağılı belirli firmaların ve

²³³ Onay, A.g.e., s.203-206.

²³⁴ Onay, A.g.e., s.203-206.

²³⁵ Köse, A.g.e., s.50.

²³⁶ Köse, A.g.e., s.48-50.

üç önemli devlet bankasının bu yaptırımlar listesinde olması, yabancı ülkelerle yapılan ticareti belirli ölçüde etkilemiştir. Daha da önemlisi yabancı yatırımcıların bahsi geçen yaptırımlardan ve ileride alınabilecek yeni yaptırım kararlarından, daha da önemlisi olası bir ABD saldırısından çekinerek İran piyasasından çekinmektedir. İran'a yönelik alınan yaptırım kararları hiç şüphesiz diğer ülkelerle ticaret yapmak isteyen İranlı yatırımcıları da etkileyecektir. Gerek niyet mektubu gerekse akreditif²³⁷ alımını zorlaştıracığı gibi, dış ticaret maliyetini de arttıracaktır. Ancak birçok analist bahsi geçen yaptırımların aşağıda sıralanan faktörler nedeniyle çok da önemli bir etki yaratmayacağını düşünmektedirler

-İran'ın hâlihazırda dış ticaret / yatırım ve iş ilişkilerinin büyük çoğunluğunu Batı'dan Doğu'ya kaydırmış olması (geçtiğimiz yıl içerisinde İran ve Çin arasındaki ticaret hacminin 15 milyar dolar olması ve 2008'de bu rakamın 20 milyar dolar olmasının beklenmesi bunun en belirgin örneği olarak gösterilmektedir)

-İran'ın dolara bağımlılığı azaltma maksadıyla ticaretinin büyük bir bölümünü dolar dışındaki diğer kurlarla gerçekleştirmeye başlaması (euro ve yen gibi)

-İran'ın çok cazip bir piyasa olması dolayısıyla, hazır ABD ve Avrupa Birliği bankaları bu piyasada değilken diğer uluslararası bankaların bu fırsattan yararlanarak İran'da iş kurma fırsatlarını değerlendirecek olmaları

-Birçok ülkenin tek taraflı yaptırımlara karşı olması dolayısıyla bu sürece uymayacak olması da diğer bir etken olarak gösterilmektedir. Başta Çin ve Rusya olmak üzere pek çok ülke nükleer krizin diplomasiyle çözülmesinden yanadır ve ekonomik yaptırım kararlarına sıcak bakmamaktadırlar. Bağlantısızlar Grubu ülkeleri de bu kategoride yer alan ülkeler arasında gösterilebilir.²³⁸

²³⁷ Uluslararası ticaret işlemlerinde sıkça kullanılan bu sistemde, ithalatçının ülkesindeki bir banka, ihracatçının ülkesindeki bir banka aracılığıyla belirli bir parayı ihracatçıya, istenilen belgeleri önceden saptanan bir süre içinde ibraz etmesi koşuluyla ödemeyi taahhüt etmektedir. Böylelikle ithalatçı ürünün istediği kalite ve durumda eline geçmesini garanti ederken, satıcı ise, mal bedelinin istediği zamanda ödeneğinden emin olacaktır.

²³⁸ Arzu Celalifer Ekinci, "İran Değerlendirmesi", 2 Ocak 2008, <http://www.usakgundem.com/yazar/875/2007-iran-degerlendirmesi.html> (22 Ocak 2010).

SONUÇ

Küreselleşen dünya ekonomisinde ticari ilişkilerin ikili ve bölgesel ilişkileri derinden etkilediği bir gerçektir. İran'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri tüm dünya devletleri ile olduğu kadar AB ile olan ilişkilerini de olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle AB'nin enerji güvenliği ve çeşitliliği için Ortadoğu ve İran'ın istikrarlı bir bölge olmasına ihtiyacı vardır. Avrupa Birliği İran'ın ekonomik açıdan istikrarlı bir ülke olmasını istemektedir. Bunun sebepleri maddeler halinde belirtilmiştir:

a) Avrupa Birliği'nin enerji talebinin İran enerji arzıyla karşılanabilmesi gerçeği

Dünya petrol tüketiminin 2008'de 702,6 milyar tonunun %18'lik bir bölümünü AB ülkeleri tarafından kullanılmaktadır. AB ürettiği petrolün 6 mislini tüketmektedir. Bu durum AB petrol ithalatını zorunlu kılmaktadır. AB petrol ihtiyacının büyük kısmını uzun yıllardır Avrupa Avrasya petroleri içinde gösterilen, 488,5 milyar ton ile dünya petrolünün %12,4'ünü üreten Rusya'dan karşılamaktadır. 2009'da yaşanan krizde Rusya'nın AB enerjisini kesmesi sonucunda AB için enerji tedarikçilerini çeşitlendirmesi önem kazandı. Enerji alanındaki tedarikçi ülkeler arasında dünya rezervlerinin %11 sahip olmasına rağmen üretimi; 209, 8 milyon ton miktarında %5 oranında gerçekleşen tüketimi; 83,3 milyon ton miktarında %2 oranında gerçekleşen İran, petrol tedariği açısından ve AB'ne coğrafi yakınlığı sebebiyle önemli bir alternatiftir. İran şu anda dünyanın bilinen ikinci en büyük **petrol rezervine**, oran olarak dünya rezervlerinin %11'ine ve aynı zamanda dünyanın bilinen ikinci en büyük **doğal gaz rezervine**, oran olarak dünya rezervlerinin %15'ine sahiptir. Dünya petrol rezervlerinin azaldığı ve doğal gaz kullanımının yaygınlaştığı bir dönemde İran'ın bu doğal kaynakları AB'nin dikkatini çekmektedir. İran'ın petrol rezervleri tek başına Afrika, Kuzey Amerika, Güney ve Orta Amerika, AB hariç Avrupa ve Avrasya, Asya Pasifik'ten fazladır. Tek başına İran bazı kıtalardan daha fazla petrol rezervine sahiptir. Küreselleştikçe enerji açlığı çeken bir dünyada İran'ın sahip olduğu enerji rezervleri hiçbir ülke ve teşkilat tarafından özellikle AB açısından göz ardı edilemez.

b) İnan Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği ve istikrarı açısından önemli olması

2006'daki Ukrayna gaz krizi AB için enerji açısından tek bir kaynağa bağlı olmasının olumsuz sonuçlarını göstermiştir. Yine Avrupa'da 2009'un Ocak ayında Ukrayna devlet gaz şirketi Naftogaz ve Rusya enerji devi Gazprom arasında yaşanan çekişme, birkaç Avrupa ülkesini kışın ortasında iki haftalığına gazsız bırakmıştır. Borosso'nun söylediği gibi bu olay AB açısından kabul edilemezdi. Böylelikle AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirilmesi gerektiği gerçeğini kavramıştır. Avrupa enerji güvenliği açısından Orta Asya, Hazar Bölgesi, Kafkasya ve İnan'ın istikrarı önemlidir. Orta ve Doğu Avrupa lkelerinin AB'ne girmesi birliğin enerji ihtiyaını arttırmıştır. Bu yüzden yeni enerji kaynakları gereklidir. Doğal gaz konusunda Rusya'ya bağımlılığını azaltmak isteyen AB için İnan'ın gaz rezervi bir alternatif oluşturmaktadır. AB'nin en çok önemsediği konulardan biri de enerji güvenliğidir. Bu önceliğin farkında olan İnan, Avrupalı şirket ve hükümetlere enerji konusunda imkan ve öneriler sunarak bu durumdan faydalanmak istemektedir. Rusya'nın AB'nin doğalgazını kesmesinden tedirginlik duyan AB lkeleri doğal gaz ihtiyaçları için İnan gibi alternatif bir kaynağın istikrarını göz önünde tutacaklardır.

c) AB enerji kaynakları bakımından Rusya'nın alternatifi olarak İnan'ı görmektedir.

Kuzeyde Rusya; güneyde Arap petrolüne bağımlı hale gelmek istemeyen, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek isteyen AB için İnan alternatif bir güzergahtır. Rusya'nın doğalgazı kesmesinden tedirginlik duyan AB lkeleri doğal gaz ihtiyaçları için İnan gibi alternatif bir kaynağı gündemde tutacaklardır. Bu sebeple AB'de İnan'ı istikrarsızlığa sürükleyecek müdahalelere ve ambargolara savunucu ülke yok gibidir.

d) İnan'ın jeopolitik konumu itibarıyla Hazar enerji kaynaklarına ve Orta Asya pazarlarına yakınlığı ve Avrupa Birliği İnan kanalıyla bu bölgeye ulaşma kolaylığı.

AB enerji alanında dışa bağımlıdır. Enerji tedarikinde tek bir ülkeye bağımlı olmanın zararlarını 2009 Rus Ukrayna gaz krizinde gören AB, enerji tedarici alanında çeşitlilik politikasına gitmek zorunda olduğunu fark etmiştir. İnan dünyanın en büyük ikinci doğal gaz

rezervinin ve dünya petrolünün %11'inin merkezidir. Ayrıca İran, AB'ne diğer enerji kaynağı ülkelere nazaran ulaşım kolaylığına sahip olması ve Orta Asya gibi alternatif enerji kaynaklarına yakınlığı gibi jeostratejik avantajlara sahiptir. İran enerji kaynaklarının bolluğu ve enerji güzergahındaki konumu ile AB'nin dikkatini çekmektedir. Orta Asya ve Kafkasya dünyada kanıtlanmış gaz rezervinin %5'ini içermektedir. Önemli bir miktar olmasa da, enerji çeşitliliği açısından değerlidir ve İran bu kaynaklara yakındır. Ayrıca Avrupa'ya Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya üzerinden Orta Asya ve Azerbaycan Irak ve İran gazını taşıyacak olan Nabucco Boru Hattı Projesi; OMV, MOL, Transgaz, Bulgargaz, BOTAŞ işbirliği ile planlanmaktadır. Nabucco Projesi, Rusya'nın Gazprom'una bağlı olan AB enerji piyasası için dikkate değer bir etkinliktir. Nabucco Avrupa'ya Orta Asya ve Hazar Denizi gaz rezervlerini açacaktır. Ayrıca Avrupa İran enerji ilişkisi bu proje ile üst düzeyde gerçekleşecektir. Bu bilgileri AB'nin karşılaştığı enerji güvenliği ve çeşitliliği problemi açısından tekrar yorumlarsak, AB'nin İran ile ilişkilerinin gönüllülükten ziyade mecburiyete dayandığı görülecektir.

e) AB'in İran'ı yatırım yapılabilecek büyük ve karlı bir yatırım alanı ve pazar olarak görmesi.

AB'nde Almanya, Fransa ve İtalya uzun süredir İran'ın en büyük ticaret ortaklarıdır. İran toplam ithalatının %35'ini bu üç ülkeden gerçekleştirir. İran ve AB ticaretine 2003 ve 2005 yılları arasında göz atar isek AB'nin ihracatının %29 arttığı ve 12,9 milyar euro olarak gerçekleşti görülecektir. İran'ın nükleer programı nedeniyle Birleşmiş Milletler ve ABD'nin yaptırım baskısına rağmen Almanya hâlâ Avrupa Birliği içinde İran'ın en büyük ticaret ortaklarından biridir. 50 Alman firmasının kendi şubeleri varken, 12000 Alman firmasının ülkede ticaret temsilcileri bulunmaktadır. Birçok ünlü Alman firması İran altyapı projeleri ve petrokimya sektörü ile özellikle ilgilenmektedir. 5.5 milyar dolarlık yıllık ticaret ile Almanya, İran'ın Avrupa'da ana ticaret ortağı ve dünyada çapında ise üçüncü sıradaki ticaret ortağıdır. İran ile Fransız Total Şirketiyle 1/3 milyar dolar değerindeki Güney Pars Gaz Havzası 11. Fazı anlaşmasını imzalamıştır. Ayrıca Ulusal İran Petrol Şirketi NIOC ve Fransız Total şirketinin 5 milyar dolarlık sözleşme imzalayacağı duyurulmuştur. Tek bir anlaşma ile Fransa'nın İran'daki çıkarlarının ne kadar üst düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Bu çıkarlar, Fransa'nın İran'ı uluslararası mali teşkilatlarda himaye etmesini ve İran'ı WTO'na girişini desteklemesini ve İran'ın OECD teşkilatında risk oranının azaltılması konusunda

görüşmeler yapmasını sağlamıştır. İtalya da İran'ın güçlü bir ticari ortağıdır. 2009 itibariyle ikili ticaret 8 milyar dolara ulaşarak İtalya'yı AB içinde İran'ın en büyük ticari ortağı yapmaktadır. İran ve İspanya arasında ticaret 2008 yılında İran'a karşı küresel ekonomik yaptırımlara rağmen yaklaşık iki katına çıkarak 2.84 milyar euroya ulaşmıştır. İran'ın OECD risk cetvelinde mevkiinin yükselmesi benzeri tâli değişimlerin meydana gelmesi İspanya'nın icat ve himayesi ile gerçekleşmiştir. İran 70 milyonu aşkın nüfusu ile AB ülkelerinin dikkatini çeken bir pazardır. Yukarıda bahsettiğimiz Almanya, İtalya, Fransa ve İspanya dışında kalan diğer AB'ne üye ülkelerinin İran ile ekonomik çıkarı dayalı işbirlikleri bulunmaktadır. Böyle kazançlı ilişkilerinin olduğu bir pazarı AB, İran'ın istikrarsızlığa düşmesiyle kaybetmek istemeyecektir.

f) AB'nin ABD ile olan siyasi ve ekonomik rekabetinde enerji ve dünya rezerv para birimi açısından İran'ın önemli bir faktör olması.

Euro 1999 'da uluslararası sistemde kullanılabilir bir para olarak doların karşısına çıkmıştır. Ancak euronun başlangıçtaki değerinin istikrarsızlığı uluslararası değişim aracı olarak kabul edilmesini engellemiştir. 1 euro: 1,2 dolar'dan işleme girmiş, fakat birkaç ay içinde 83 cent'e düşmüştür. 2000'lerin ortasında ABD ekonomisi durgunluğa girince euro, dolar karşısında değer kazanmıştır. Yatırımcılar 2001'de ABD borsasından kaçınarak durgunluktan daha iyi korunan Avrupa borsasında yatırım yapmaya başlamışlardır. Euronun değeri %20 artmış. Ayrıca 11 Eylül terörist saldırısı ABD'deki Arap yatırımcılar arasında panik yaratarak Avrupa pazarına yönelmelerine sebep olmuştur. Uzmanlara göre bir paranın dünya üstünlüğünü kurabilmesi için 10-15 yıl gerekmektedir. 1999 yılında Avrupa Birliği'nin yeni bir para birimi olan euroyu piyasaya sürmesi, ABD dolarının uluslararası rezerv para olma niteliği açısından başlı başına bir tehdit unsuru olmuştur. Euronun uluslararası rezerv para olarak kullanılmaya başlanmasından sonra bazı ülkeler ABD doları yerine euroyu rezerv para olarak tercih etmeye başlamışlardır.

Bretton Woods Sistemi ile getirilen 1 ons altının 35 ABD dolarına eşitliği sona erdirilmiştir. 11 Ağustos 1971 tarihi itibariyle tüm ulusal paralar dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Petrol Dışsatımcısı Ülkeler Örgütü (OPEC) 1970'li yıllarda petrol ticaretini birçok para biriminden oluşan bir para sepeti üzerinden olabilirliğini tartışmaya

başlamıştır. ABD petrol ticaretinin bir para sepeti ile yapılmasını engelleyerek, doların egemenliğini sürdürmek amacıyla, dünyanın en büyük petrol üreticisi olan Suudi Arabistan ile petrol ticaretini yalnızca dolarla yapacağı yönünde bir antlaşmaya varmıştır. Bu durum doların uluslararası rezerv para birimi olarak önemini devam ettirmesini sağlamıştır. ABD'nin petrol zengini Suudi Arabistan ile kurduğu dolar ve petrole dayalı sistemi AB, diğer bir petrol zengini ülke ile yani İran ile euro petrole dayalı bir sistem şeklinde oluşturabilir ve bu oluşum euroyu dolara üstün hale getirebilir. İran Haziran 2004'de Newyork Mal Borsasına rakip "İran Petrol Borsası" kuracağını açıklamıştır. İran'ın euro ile petrol satması ve ABD'nin nükleer konularda neredeyse İran ile savaşının eşiğine gelmesi eş zamanlıdır ve anlamlıdır. Para politikaları açısından bakınca AB'nin İran'da istikrar ve huzur istemesi doğaldır.

g) AB'nin İran'ın istikrarını istemesinin bu kuruluşun özünün gereği olması

1951 yılında Avrupa'nın enerji sorununa çözüm arandığında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu AB'nin kuruluşu olarak kabul edilmektedir. Avrupa Birliği'ne üye devletlerin enerji ve hammadde ihtiyaçlarını karşılamak AB'nin temel kuruluş amacıdır. 1950'lerde kömür, buhar ile işleyen teknolojiler için temel enerji kaynağı idi. Bu gün ise petrol ve doğal gaz kömürün yerini almıştır. Günümüzde AB kurum ve kuruluşlarıyla en gelişmiş teşkilatlardan biridir. Ancak, AB'ne üye devletlerin ihtiyacı olan enerjiyi ve hammaddeyi sağlayarak birlik üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumak AB'nin hala temel meselesidir. Nabucco Gaz Projesi'nde İran'ın desteğinin sağlanmasında AB'nin temel amaçlarını görebiliriz. İran'ın istikrarsızlığı enerji temininde istikrarsızlık demektir. İran gibi hidrokarbon zengini bir ülkenin istikrarsızlığa düşmesi AB açısından istenilebilecek bir durum değildir.

h) Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi ile Avrupa Birliği'nin sınırlarının İran'a ulaşması; sınır güvenliği bakımından İran'ın istikrarının şart olması.

Türkiye ile AB arasında iki yıl süren müzakereler sonunda 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) uyarınca, Türkiye-AB Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye AB'ne tam üye olmak için çalışmaktadır. İran'ın sınır komşusu olan Türkiye'nin AB ile gümrük Birliği'ne girmesi demek AB'nin sınırlarının İran sınırlarına komşu olması demektir.

Bundan dolayı İran'ın güvenliği ve istikrarı AB açısından daha fazla önem arz eden bir seviyeye gelmiştir.

ı) İran halkının köken ve dil olarak Avrupalılar ile akraba olması

Farsça, Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolu olan Hint-İran dillerinin İran öbeğine bağlıdır. İranlılar dil ve köken olarak Avrupalı haklar ile akrabadır. İran adı bile İrlanda ile aynı yerden Aryen (Soylu ve Onurlu anlamında) kökünden gelmektedir. Ari ırk kavramı için Avrupalıların İkinci Dünya Savaşı sırasındaki tavırları bilinmektedir. İşte İranlılar bizzat o ari ırktandır. Ayrıca Herodot Tarihi'ndeki Persler Avrupa'nın da tarihidir. Osmanlılar zamanında İranlılar, Avrupalılar ile işbirliği halinde Osmanlılara karşı savaşlar yapmışlardır. Osmanlılar batıda Avusturyalılar ile savaşırken, doğuda onlarla eş zamanlı hareket eden İranlılar ile de savaşmak zorunda kalmışlardır.

AB-İran ilişkilerini etkileyen temel faktörler:

a) Petrol sebebiyle enerjiyi içeren konular.

Bu konuya yukarıda ayrıntılı olarak değinilmiştir. Burada sadece adımları anılacaktır.

b) Nükleer Silahsızlanma ve güvenlik konuları.

Ahmedinejad 2006 yılı başlarında İran'ın uranyum zenginleştirdiğini açıklamıştır. Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA) bu olayı Bileşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sevk etmiş ve BM Güvenlik Konseyi 27 Aralık 2006'da 1737 sayılı kararı ile İran'a sınırlı yaptırım uygulama kararı almıştır. Yaptırımlar, 24 Mart 2007'de 1747 numaralı ve 3 Mart 2008'de 1804 numaralı kararlar ile genişletilmiştir. Ek yaptırımlar alınmışken bile AB İran ile müzakerelere devam etmiştir. AB3'lüsü İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması ve NPT'den kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmesi karşılığında ekonomik işbirliği önermiştir. İran bu önerileri "findık fıstık önerisi" diye geri çevirmiştir. AB'nin en çok önem verdiği konu enerji güvenliğidir. Bu önceliğin farkında olan İran, Avrupalı şirket ve hükümetlere enerji konusunda imkan ve öneriler sunarak durumdan faydalanmak istemektedir.

İran'a karşı AB'nin hoşgörülü politikası ile AB'nin ticari ilgisi arasındaki bağlantıyı anlamak zor değildir. BM'nin İran'a yönelik Aralık 2006 aldığı yaptırım kararlarını AB sınırlı bir seviyede gönülsüzce uygulamıştır. İran nükleer programı ile bağlantılı olarak sadece ve sadece 10 firmanın ve 12 kişinin AB'nde iş yapması yasaklanmıştır. Büyük yankılar yapan yaptırım kararları uygulamada aynı niteliği göstermemiştir. Avrupa hükümetleri, ABD'nin İran'a finansal yaptırımlarına ısrarla karşı durmuşlardır. Almanya Ticaret Odası ise yaptırımların 10,000 Alman işçisinin işine mal olduğunu bildirmiştir.

ABD, İran'a karşı nükleer teknoloji çalışmaları sebebiyle BM'de yaptırım kararı alınması için AB üyesi ülkelere, gerek tek tek olsun gerekse birlik halinde, diplomatik baskı uygulamıştır. ABD'nin İran'a karşı nükleer konularda daha sert karar alma tavrına rağmen AB3, 23 Aralık 2006 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nde "İran'a nükleer malzeme ve balistik füze satışının engellenmesini ön gören yaptırım kararının" daha ılımlı bir şekilde çıkmasını sağlamıştır.

c) ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçler.

ABD baskısı birçok firma üzerinde etkili olmuştur. Bir Alman şirketi olan Daimler, İran'dan çekilmiştir. Holdingin resmi olarak ortak olmadığı başka bir firma üzerinden İran ile ticaret yaptığı iddia edilmektedir. Deutsche Bank ile Commerzbank da İran'dan çekilme kararı almıştır. Banka lisansları geri verilmiş, müşteri hesapları kapatılmıştır. Focus'a konuşan Deutsche Bank'ın yerel yönetim sorumlusu Jüregn Fitschen, "Bütün bağlantıların koparılmasını yanlış buluyoruz. Neden pazarı bizimle aynı kurallara tabi olmayan Çin'e ve diğer ülkelere terk ediyoruz? Çin, İran'ın en iyi ticari ortağı olmak üzere, ambargonun esas neticesi de bu oldu" diyor. İranlılar ise ambargo konusunda "ABD'nin bir kaybı yok. Zaten 30 yıldır resmi olarak ambargo uyguluyorlar." demektedir. Böylece asıl zararın AB'ye olduğunu ortaya koymaktadırlar. AB'nin İran'da enerji alanındaki menfaatleri küresel güçler tarafından sınırlandırılabilir. AB geç kalırsa İran pazarını kaybedebilir. İran'a yapılabilecek bir müdahalenin küresel sonuçları olacaktır. Şüphesiz petrol ihtiyacının önemli bir kısmını Körfez bölgesinden sağlayan Çin, Japonya, Hindistan gibi ülkeler İran'a müdahaleden tıpkı AB gibi olumsuz etkileneceklerdir. İran doğal gaz pazarı AB ile sınırlı değildir. Hindistan, Pakistan, Çin potansiyel gaz alıcılarıdır. Son yıllarda petrol pazarında Çin ve Hindistan faktörüyle, umulmadık bir talep artışı olmuştur. Olaylı 2009 seçimlerinden sonra İran

Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın, Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) zirvesinde Batı'ya karşı takındığı sert tavrın ŞİÖ üyeleri tarafından alenen olmasa da desteklenmesi enerji piyasaları nedeniyle yaşanan küresel kamplaşmanın önemini ve eş güdümlülüğünü göstermektedir. Örneğin Çin 2004 yılında İran ile 70 milyar dolarlık bir enerji anlaşması yapmıştır.

İslam Devrimi ile askıya alınan İran-AB ekonomik ilişkileri, İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani zamanında başlayan “Eleştirel Diyalog” adı verilen süreçle normalleşmeye başlamıştır. İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin 1997'den ve 2005'e kadar ki cumhurbaşkanlığı döneminde AB-İran ilişkileri “Kapsamlı Diyalog” adı verilen süreçle yeni bir döneme girmiştir. İran ile AB arasında 2001 yılında ilk antlaşma imzalanmıştır. Bu gelişmeler İslam Devrimi'nin AB tarafından kabulü anlamına gelmiştir. 17 Ocak 2005'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Mahmut Ahmedinejad'ın kazanması ile AB-İran ekonomik ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Hatemi'nin Avrupa Birliği ile geliştirmiş olduğu olumlu hava ile gelişen ekonomik ilişkiler yerini önceliği nükleer konuların oluşturduğu gergin bir ortama bırakmıştır. Bu aşamada ABD'nin etkisi ile AB-İran ilişkilerinde nükleer silahların yayılması meselesi ticari ilişkilerin önüne geçmiştir. Hatemi zamanında hızlanan AB-İran ilişkileri yerini durgunluğa bırakmıştır. Ahmedinejad 2009 tartışmalı seçimlerinde ikinci kez cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu da AB İran ilişkilerinin daha da zorlu süreçler geçireceğine işaret olarak görülebilir. Ancak dünya ekonomisinde ve ülkelerin güç dengelerinde çok stratejik bir yeri olan büyük petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olan İran'ın taşıdığı önem her zaman için bu zorlukları aşmakta yardımcı olacaktır.

Üç bölüm halinde işlediğimiz tezimizden sonuç olarak çıkarılabilecek öz şudur: İran sahip olduğu petrol ve gaz rezervleri, Orta Asya enerji kaynaklarına ve pazarlarına açılan konumu ile AB ekonomisinin istikrarı açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple İran Avrupa için önemi yadsınamaz bir ortaktır. Avrupa, ABD'nin baskı ve yaptırımlarına rağmen kendisi için taşıdığı önemden dolayı İran'ın istikrarlı bir şekilde dünya sistemi ile bütünleşmesi için çaba harcamakta ve harcamaya da devam edecektir.

EKLER

Ek 1 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2001).....	140
Ek 2 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı(2001).....	140
Ek 3 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2002). ...	141
Ek 4 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı(2002).....	141
Ek 5 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2003).....	142
Ek 6 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı(2003).....	142
Ek 7 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2004).....	143
Ek 8 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı(2004).....	143
Ek 9 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2005).....	144
Ek 10 İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı (2005).....	145
Ek 11 Avrupa Birliği Kronolojisi.....	146
Ek 12 İran Kronolojisi.....	150
Ek 13 Eurostat'ın İran ve AB Ekonomik İlişkilerine Dair İstatistikleri.....	158

Ek 1

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2001)

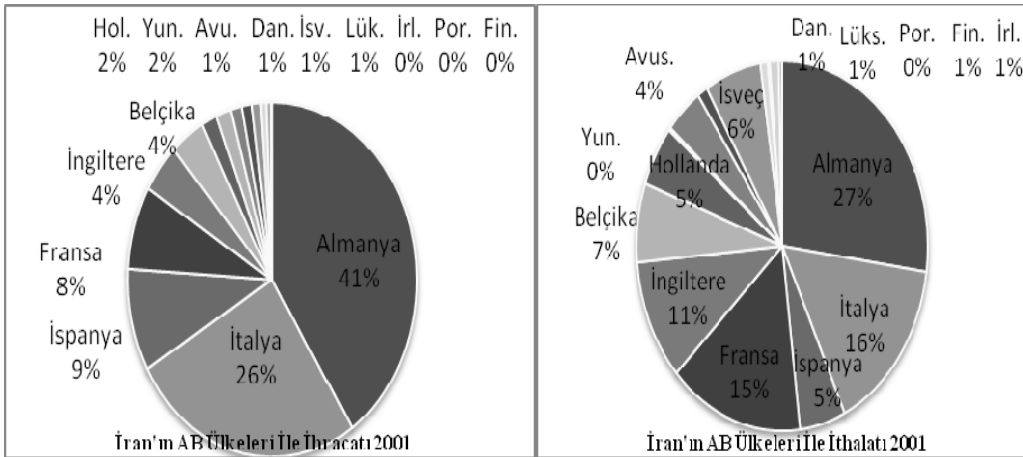
İran'ın İhracatta AB Sıralaması	İran'ın Dünya İhracat Sıralaması	Ülke	İhracat (Değer)	İran'ın Dünya İthalat Sıralaması	İthalat (Değer)	Ticari Denge
1	2	Almanya	312270773	1(1)*	1695780677	-1383509904
2	5	İtalya	198626863	3(2)	979737180	-781110317
3	16	İspanya	71777512	5(8)	316656103	-244878591
4	21	Fransa	58375394	10(3)	929278274	-870902880
5	30	İngiltere	34366896	13(4)	661644171	-627277275
6	32	Belçika	29756862	15(5)	431760593	-402003731
7	42	Hollanda	13449211	18(7)	328709213	-315260002
8	43	Yunanistan	12899438	19(14)	15079222	-2179784
9	48	Avusturya	9630719	22(9)	257703115	-248072396
10	51	Danimarka	8795617	31(10)	70747109	-61951492
11	54	İsveç	7450669	33(6)	390049204	-382598535
12	60	Lüksemburg	4851037	37(12)	50596546	-45745509
13	63	Portekiz	4216200	41(15)	14121098	-9904898
14	110	Finlandiya	320526	70(11)	61590555	-61270029
15	119	İrlanda	178124	77(13)	24293440	-24115316

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2001, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

* Parentez içleri AB ülkeleri içinde İran'ın ithalat sırasını göstermektedir.

Ek 2

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı(2001)

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2001, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 3

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2002)

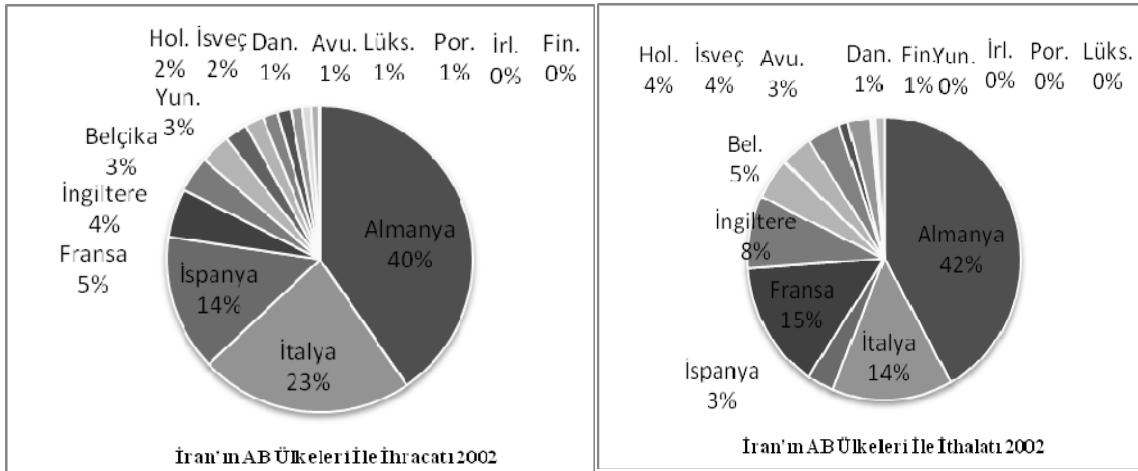
İran'ın İhracatta AB Sıralaması	İran'ın Dünya İhracat Sıralaması	Ülke	İhracat (Değer)	İran'ın Dünya İthalat Sıralaması	İthalat (Değer)	Ticari Denge
1	2	Almanya	267845274	1 (1)*	3480087315	-3212242041
2	8	İtalya	149444927	5(2)	1186933958	-1037489031
3	13	İspanya	95380433	18(3)	262593994	-167213561
4	32	Fransa	34180572	4(4)	1209490767	-1175310195
5	36	İngiltere	25250653	11(5)	690571080	-665320427
6	37	Belçika	21321699	13(6)	390419841	-369098142
7	42	Yunanistan	16050645	63(14)	11970983	4079662
8	44	Hollanda	12958383	17(8)	300512696	-287554313
9	49	İsveç	10571744	15(7)	323715690	-313143946
10	51	Danimarka	9393386	30(10)	91389691	-81996305
11	54	Avusturya	8163068	22(9)	220622569	-212459501
12	62	Lüksemburg	6009159	60(13)	13966568	-7957409
13	64	Portekiz	5283203	66(15)	10776331	-5493128
14	104	İrlanda	570845	49(12)	27668389	-27097544
15	114	Finlandiya	378543	31(11)	84793477	-84414934

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2002, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

* Parentez içleri AB ülkeleri içinde İran'ın ithalat sırasını göstermektedir.

Ek 4

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı (2002)

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2002, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 5

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2003)

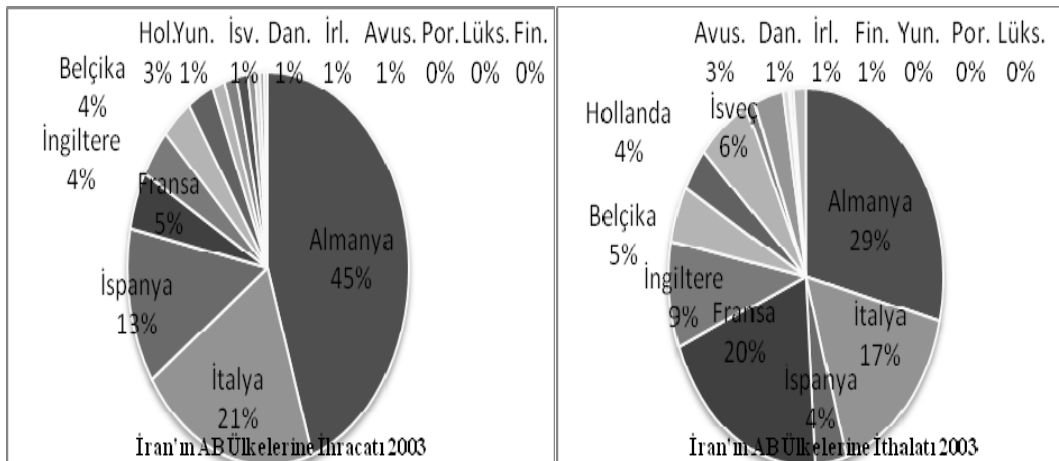
İran'ın İhracatta AB Sıralaması	İran'ın Dünya İhracat Sıralaması	Ülke	İhracat (Değer)	İran'ın Dünya İthalat Sıralaması	İthalat (Değer)	Ticari Denge
1	3	Almanya	349757653	2(1)*	2836779160	-2487021507
2	9	İtalya	160668964	4(3)	1621901362	-1461232398
3	16	İspanya	99870214	20(8)	357359471	-257489257
4	32	Fransa	36722530	3(2)	1973327589	-1936605059
5	34	İngiltere	31439567	11(4)	891006371	-859566804
6	36	Belçika	27317011	15(6)	472175504	-444858493
7	39	Hollanda	23610941	19(7)	366958741	-343347800
8	49	İsveç	11432723	14(5)	615701819	-604269096
9	50	Danimarka	11076959	32(11)	96041005	-84964046
10	52	Yunanistan	10111730	78(15)	7046457	3065273
11	58	Avusturya	6544385	21(9)	339341711	-332797326
12	68	İrlanda	4313013	38(12)	66265823	-61952810
13	72	Portekiz	3843026	61(14)	23585144	-19742118
14	79	Lüksemburg	2847787	52(13)	33488316	-30640529
15	124	Finlandiya	188525	29(10)	144964689	-144776164

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2003, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

* Parantez içleri AB ülkeleri içinde İran'ın ithalat sırasını göstermektedir

Ek 6

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı (2003)

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2003, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 7

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2004)

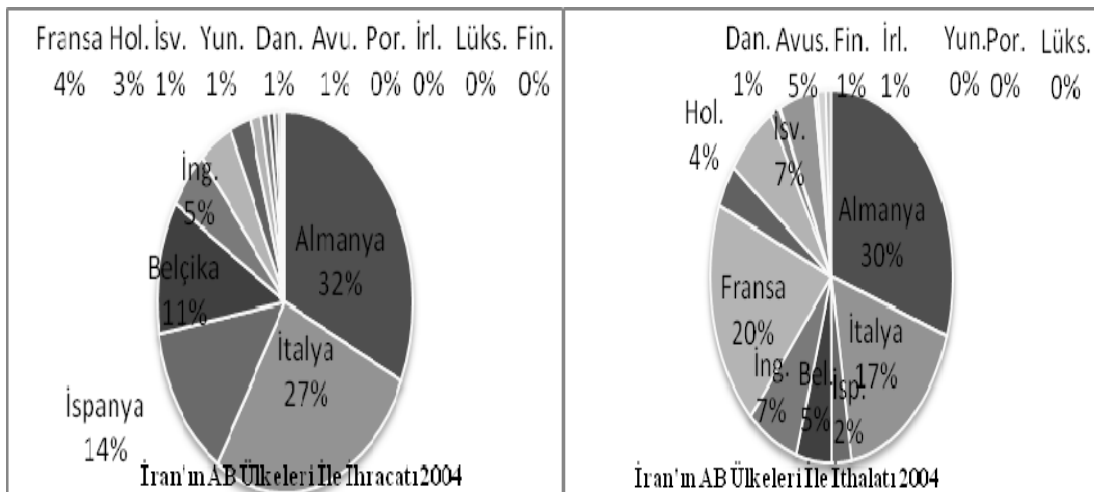
İran'ın İhracatta AB Sıralaması	İran'ın Dünya İhracat Sıralaması	Ülke	İhracat (Değer)	İran'ın İthalatta AB Sıralaması	İthalat (Değer)	Ticari Denge
1	5	Almanya	328966136	1	4114254957	-
2	6	İtalya	278311391	3	2358634247	-
3	13	İspanya	139896040	9	350239515	-210343475
4	18	Belçika	117278861	6	654584065	-537305204
5	28	İngiltere	52779474	4	942857957	-890078483
6	30	Fransa	44085888	2	2680539551	-
7	36	Hollanda	26541798	8	512049467	-485507669
8	49	İsveç	14198701	5	909677620	-895478919
9	52	Danimarka	9769571	10	172855097	-163085526
10	60	Yunanistan	7067558	15	15985019	-8917461
11	64	Avusturya	5846213	7	637559113	-631712900
12	66	Portekiz	4649092	14	17787456	-13138364
13	76	Lüksemburg	2975188	13	51485859	-48510671
14	111	Finlandiya	417976	11	147627762	-147209786
15	122	İrlanda	267828	12	101192491	-100924663
		168 ülke	1033051715			13667330176

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2004, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

*Parentez içleri AB ülkeleri içinde İran'ın ithalat sırasını göstermektedir.

Ek 8

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı(2004)

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2004, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 9

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracat, İthalat ve Ticari Dengesinin Sıralaması (\$) (2005)

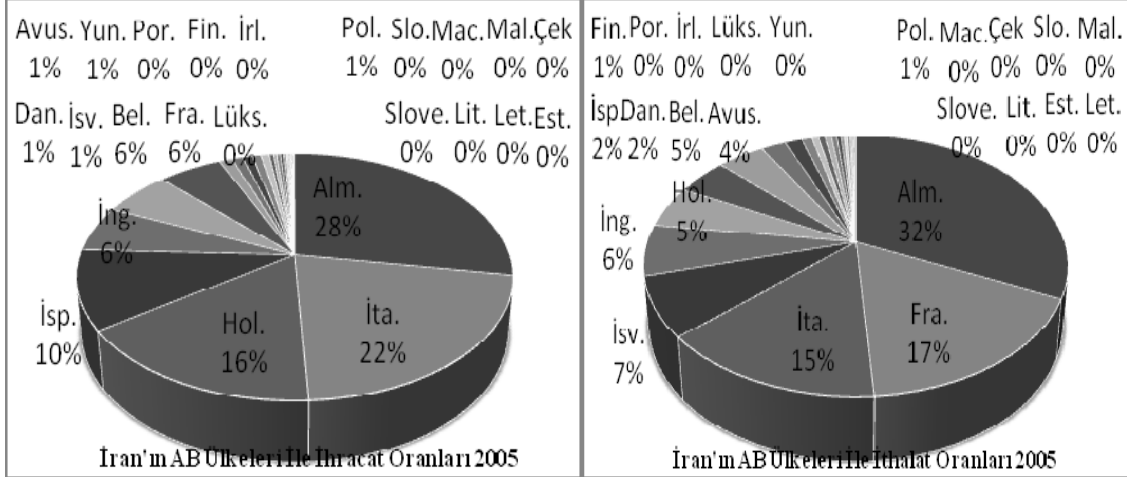
İran'ın İhracatta AB Sıralaması	İran'ın Dünya İhracat Sırası	Ülke	İhracat (Değer)	İran'ın AB İthalat Sıralaması	İthalat (Değer)	Ticari Denge
1	8	Almanya	342778805	1	5118934175	-4776155370
2	11	İtalya	267096236	3	2353990215	-2086893979
3	14	Hollanda	200116141	6	841015029	-640898888
4	19	İspanya	128495507	9	363949220	-235453713
5	27	İngiltere	74676634	5	1026370796	-951694162
6	28	Belçika	74004859	7	732923177	-658918319
7	29	Fransa	69887209	2	2738963825	-2669076616
8	51	Yunanistan	14471319	18	26367361	-11896042
9	54	Danimarka	11908376	10	248363639	-236455263
10	55	İsveç	10459126	4	1186839956	-1176380831
11	56	Avusturya	9954074	8	684397789	-674443715
12	59	Polonya	8358529	12	100503343	-92144814
13	68	Litvanya	4673414	21	6833795	-2160382
14	71	Slovakya	4123419	22	6181954	-2058535
15	72	Macaristan	4054115	19	25867882	-21813768
16	75	Lüksemburg	3293895	17	45357705	-42063809
17	81	Kıbrıs	2442416	13	91593120	-89150704
18	83	Finlandiya	2272234	11	147904213	-145631979
19	89	Malta	1582688	24	136663	1446025
20	91	Portekiz	1416730	20	19650402	-18233672
21	93	İrlanda	1391859	14	77290757	-75898898
22	96	Çek	1254840	15	62022059	-60767219
23	102	Slovenya	1023589	16	47284802	-46261213
24	108	Estonya	791416	23	2637727	-1846311
25	131	Letonya	1179	25	86132	31768

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2005, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

* Parantez içleri AB ülkeleri içinde İran'ın ithalat sırasını göstermektedir

Ek 10

İran'ın AB Ülkeleri İle İhracatı ve İthalatı (2005)

KAYNAK: İran Gümrük İdaresi, Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$), 2005, www.irica.org (27 Mayıs 2009). Tablo ve grafikler söz edilen kaynaktan veriler alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ek 11

Avrupa Birliği Kronolojisi

1950, 9 Mayıs, Fransa Dışışleri Bakanı Robert Schuman'ın Fransa ile Federal Almanya'nın kömür ve çelik alanında işbirliğini öngören diğer Avrupa devletlerini bu işbirliğine çağırıldığı deklarasyonu yayınladığı tarih Avrupa Birliği'nin kuruluş günü kabul edilir.²³⁹

1951, 18 Nisan, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Federal Almanya, Belçika, İtalya, Lüksemburg, Fransa ve Hollanda arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur.

1957, 25 Mart, Birkaç yıl içinde AKÇT öyle başarılı oldu ki; söz konusu altı ülke işbirliklerini daha da ileriye götürmeye ve ekonomilerindeki diğer sektörleri de bütünleştirmeye karar vererek Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EURATOM) kuran Roma Antlaşmaları imzalandılar. Üye devletler kurdukları “ortak pazar” ile aralarındaki ticari engelleri kaldırarak Gümrük Birliği'ni öngörüyorlardı.

1960, 14 Aralık, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OECE), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'ye dönüşmesi.

1967, 1 Temmuz, AKÇT, AAET ve AET'nin kurumları birleştirildi. Bundan sonra Avrupa Parlamentosu'nun yanı sıra tek bir komisyon ve tek bir bakanlar konseyi vardı.

²³⁹ Avrupa Birliği'ne ait kronoloji aşağıdaki kaynaklardan yararlanarak oluşturuldu.

Avrupa Birliği'nin Tarihesi, <http://www.abgs.gov.tr> (22 Temmuz 2009).

Avrupa Birliği, <http://abofisi.metu.edu.tr/abtarihi.html> (22 Temmuz 2009).

Avrupa Birliği'nin Tarihi, <http://tr.wikipedia.org> (22 Temmuz 2009).

Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2003, s.91-130.

Coşkun Can Aktan, “Avrupa Birliği'nin Doğuşu, Gelişimi ve Genişleme Süreci”, **Yeni Türkiye**, Sayı 35, Eylül-Ekim 2000, s.176-185.

Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Tarihi**, Hale Akay (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s.403-428.

Emre Gönen, “Avrupa Tarihinde Oluşturulan Ekonomik Bütünleşmeler ve Para Birlikleri” **Yeni Türkiye**, Sayı 35, Eylül-Ekim 2000, s.186-192.

1968, 1 Temmuz, AET’de Gümrük Birliği yürürlüğe girdi. Üye ülkeler arasında gümrük vergileri kaldırıldı. Dünyanın geri kalan ülkeleriyle yapılan ticarete ortak gümrük tarifesi uygulandı.

1971, Amerika Birleşik Devletleri'nin doların altın konvertibilitesini askıya almasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu’nda ekonomik yakınlaşma ve parasal birlik gereksinimi açıkça kendini gösterdi.

1972, 22 Ocak, İngiltere, Danimarka ve İrlanda'yı AET’nun üyeliğine kabul edildiler.

1973, 6-12 Ekim, Yom Kippur Savaşı sonrasında petrol üreticisi Arap ülkeleri bazı batı ülkelerine petrol ihracını kesmeye karar verdiler. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü(OPEC) petrol üretimine kota koyarak petrol fiyatlarının artmasını sağladılar.

1975, 1 Ağustos, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Nihai Senedi 35 ülke tarafından Helsinki’de imzalandı.

1973 ve 1979'daki iki petrol kriziyle dünya çapında parasal istikrarsızlık daha da ağırlaştı. 1979 yılında Avrupa Para Sistemi'nin işlerlik kazanması döviz kurlarının sabitleşmesine yardımcı oldu ve üye devletlerin kararlı ekonomik politikalar izleyerek açık bir ekonomik alanın dayattığı disiplinden yararlanmalarını ve birbirlerine karşılıklı destek vermelerini sağladı.

1979, 13 Mart, ECU esaslı Avrupa Para Sistemi (APS) yürürlüğe girdi.

1980, 12-13 Haziran, Avrupa Konseyi Venedik Zirvesi’de Ortadoğu, Euro-Arap Diyaloğu, Lübnan ve Arabistan konularında dört deklarasyonun yayınlanması.

1980, 1-2 Aralık, Avrupa Konseyi’nin Lüksemburg Zirvesi’nde Doğu-Batı İlişkileri Ortadoğu sorunları ele alındı.

1981, 1 Ocak, Yunanistan AET’na katıldı.

1986, 1 Ocak, İspanya ve Portekiz AET’na katıldı.

1989, 26-27 Haziran, Avrupa Konseyi'nin Madrid Zirvesi'nde Ortadoğu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile siyasal işbirliğini ön gören iki deklarasyonun yayınlanması.

1990, 19 Haziran, Schengen Antlaşması ile topluluk üyeleri arasında birçok iç sınırı içinde pasaport ve gümrük kontrollerinin kaldırılması Almanya, Fransa ve Benelüks ülkeleri tarafından kabul edildi.

1990,3 Kasım, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından iki Almanya birleşti.

1991, Aralık, Sovyetler Birliği'nin çözülmesi Avrupa'nın siyasi yapısını baştan aşağı değiştirdi. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet denetiminden kurtulmaları ve demokratikleşmeleri başladı.

1992, 7 Şubat, Maastricht Antlaşması varolan topluluk sistemine hükümetlerarası işbirliği mekanizması da eklenmesi yoluyla, Avrupa Birliği'ni (AB) ortaya çıkardı. Maastricht Antlaşması üye ülke hükümetleri arasında savunma ve adalet ve içişleri gibi birçok alanda ortak kararlar alması gerektiği anlamına geliyor. Bu çerçevede tarımdan kültüre, tüketici politikasından rekabete, çevreden enerjiye, ulaşımdan ticarete kadar birçok alanda, ortak politikalar uygulanmaya konuluyor.

1993, 1 Ocak, Avrupa Tek Pazarı yürürlüğe girdi.

1994, 1 Ocak, Avrupa Para Enstitüsü (IME) kuruldu. Avrupa Ekonomik Alanı Antlaşması yürürlüğe girdi.

1994, 15 Nisan, GATT üyeleri Uruguay Roundu'nun nihai antlaşmasını Marakeş'te imzalandı.

1994, 17 Aralık, Avrupa Enerji Şartı imzalandı.

1995, 1 Ocak, Avusturya, Finlandiya ve İsveç Avrupa Birliği'ne katıldı.

1995, 7 Kasım, ABD ile EUROTOM arasında nükleer enerjinin barışçı kullanımı konusunda yeni bir anlaşma imzalandı.

1995, 13 Aralık, ‘‘Avrupa Birliği için Enerji Politikası’’ başlıklı beyaz kitap komisyon tarafından uygulamaya konulması.

1996, 25 Haziran, Konsey 1996-1999 TACIS Programını kabul etti.

1999, 24-25 Mart, Avrupa Konseyi’nin Berlin’deki olağanüstü toplantısında Kosova ve Ortadoğu’ya ilişkin ortak iki deklarasyon yayınlanması.

2001, 17Mayıs, Rusya ile Moskova Zirvesi’nin gerçekleşmesi.

2001, 11 Eylül, ABD’ne terorist saldırısı.

2001, 21 Eylül, Avrupa Konseyi’nin Brüksel özel toplantısında ABD’ne yapılan 11 Eylül saldırısı ve bu saldırılara gösterilecek tepki tartışıldı.

2002, 1 Ocak, Avrupa Birliği’nin 15 üyesinden 12’si ulusal para birimleri yerine ortak para birimi euroyu kullanmaya başladı. Bu ölkeler, Belçika, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz ve Finlandiya’dır.

2004, Kıbrıs, ek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya Avrupa Birliği’ne üye oldu.

2007, Bulgaristan ve Romanya Avrupa Birliği’ne katıldı.

Ek 12

İran Kronolojisi²⁴⁰

1908, İran'da Mescid-i Süleyman Bölgesi'nde ilk petrol bulundu.

1918, Anglo Iranian Company kuruldu.

1941, İngiltere ve Rusya Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle İran'ı işgal etti.

1951-1953 Başbakan Muhammed Musaddık İngiliz İran petrol şirketini millileştirdi.

1954 İran Milli Petrol Şirketi kuruldu.

1955 Bağdat Paktı kuruldu.

1958 Central Treaty Organization, (CENTO) Merkezi Antlaşma Teşkilatı kuruldu.

1968 İngiliz hükümeti Basra Körfezi'ndeki tüm askeri gücünü geri çekti.

1974 İran'ın beş yıllık kalkınma planı açıklandı.

²⁴⁰ Aşağıdaki kaynaklar İran ile ilgili kronoloji oluşturulurken kullanıldı.

Bilgehan Alagöz, "İran Batı Avrupa İlişkileri (1979-2003)", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 2004.

Ali Rıza Amini, "İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikası(1979-1989)", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 1991, s.12-19.

Souhil Alizadeh. "Iran-EU Relations In the Framework of Their Oil Policies with the Emphasis on the Impacts of American Policies on This Relationships", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, İstanbul: 2005.

Ervand Abrahamian. **Modern İran Tarihi**, Dilek Şendil (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2009.

Berna Gürkaş, "Bölgesel Bir Güç Olarak İran'ın Jeopolitik Konumu", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 2007.

Ziba Moshaver. "Revolution Teocratic Leadership and Iran 's Foreign Policy: Implication for Iran-EU Relations" , **Analyzing Middle East, Foreign Policies and the Relationship with Europe**, Gerd Nonneman (Ed.), 2005, s.174-196.

Özkan Nihan. "İran'ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle İlişkiler (1990-1995)", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul: 1996, s.4-6.

Oğuz Sami, Ruşen Çakır, **Hatemi'nin İran'ı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.291-312.

Talha Köse, **İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti**, Ankara: Seta Yayınlar, 2008, s.85-100.

"Türkiye Yeni Enerji Aktörü", *Milliyet*, 13 Temmuz 2009.

"Türkiye İran'dan Cevap Bekliyor", *Zaman*, 17 Eylül 2009.

1975 İnan ile Irak arasında Cezayir Antlaşması imzalandı.

1979, 1 Nisan, İnan'da ihtilal sonucu şahlık devrilerek İnan İslam Cumhuriyeti ilan edildi. Humeyni "Ne Doğu Ne Batı" söylemini ilan etti.

1979, 4 Kasım, Rehine Krizi başladı. Tahran'daki Amerikan elçiliğindeki Amerikalılar 444 gün rehin tutuldu.

1979, 29 Kasım 4 Aralık, BM'de İngiltere ve Fransa'nın katkılarıyla ABD, İnan'a yaptırım kararı çıkarttı. AET bu karara pek gönüllü katılmadı.

1980, 21 Nisan, Rehineler serbest bırakıldı.

1980, 21 Nisan, Irak İnan'ı işgal etti.

1980-1988, İnan-Irak Savaşı 8 yıl sürdü.

1981, İnanlı muhalif lider Beni Sadr ilticasını Fransa kabul etti. Fransa'da İnanlı muhalifler "Özgürlük ve Bağımsızlık için Ulusal Direniş Konseyi" kurdular. Bunun üzerine İnan elçisini Fransa'dan çekti.

1982, Almanya'nın Mainz kentinde ayrılıkçı grupların sorun çıkarması üzerine Almanya 17 İnanlı'yı sınır dışı etti. İnan Almanya büyükelçiliğini ve konsolosluklarını kapattı.

1982, İsrail Lübnan'ı işgal etti. İnan Hizbullah Örgütü'nü kurdurdu. 500 İnanlı gönüllüyü İnan'a yolladı.

1983, Lübnan'daki batılı gazeteci ve diplomatlar İnan'ın desteklediği grupların hedefi oldu. Fransız Air France'nın bir uçağı kaçırıldı. Fransız Hükümeti Paris'teki İnan Kültür Merkezi'ni kapattı.

1989, Şeytan Ayetleri'nin yazarı İngiliz vatandaşı Salman Rüşdi için Ayetullah Humeyni ölüm fetvası verdi. İnan'ın Batı Avrupa ile ilişkileri tümnden kötüleşti.

1989, 7 Mart, İngiltere Rüştu Fetvası sebebiyle tüm ilişkileri durdurma kararı aldı. Hong Kong'daki İnan konsoloslüğünü kapattı.

1989, 20 Şubat, AET dışişleri bakanları Rüştü Fetvası'nın insan haklarına aykırı olduğunu söyleyerek Tahran'daki AET mensubu devletlerin misyon şefleri geri çekildi. Tüm ilişkiler en alt seviyeye indirildi.

1989, 3 Temmuz, İran İslam Devriminin Kurucusu Ayetullah Humeyni vefat etti. Humeyni döneminde cumhurbaşkanı olan Ali Hamaney yeni velayeti fakih, meclis başkanı olan Ali Ekber Haşimi Rafsancani yeni cumhurbaşkanı seçildi.

1989-1997, Ali Ekber Haşimi Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığı döneminde "Hem Kuzey Hem Güney" söylemi ile İran'ın uluslararası ilişkilerdeki yalnızlığına son verilmeye çalışıldı. Beş yıllık kalkınma planı ile özelleştirme yapılması ve İran'ın yabancı yatırımcılar için cazip bir ülke olması amaçlandı.

1990, Şubat, İngiltere 7 İranlı diplomatı ulusal güvenlik nedeniyle ülkeden çıkardı. Buna karşın İran Tahran'daki BBC ofisini kapattı. Rafsancani, Rüştü Fetvası'nın dini bir mesele olduğunu, bunun İran'ın diğer ülkeler ve İngiltere ile ilişkilerini belirleyen bir unsur olmadığını açıkladı.

1989, Mart, AET dışişleri bakanları toplantısında isteyen üyelerin İran ile ilişkilerine devam edeceği kararı alındı.

1990, 2 Ağustos, Irak Kuveyt'i işgal etti.

1990, 27 Eylül, İngiltere İran ile ilişkileri gözden geçirme kararı aldı.

1990, Ekim AET Zirvesi'nde İran ile daha yakın ilişkiler kurma kararı alındı. İran'dan AET'ye Türkiye ve Balkanlar üzerinden gidecek petrol boru hattı gündeme geldi.

1991, 15 Ağustos, ABD'nin öncülüğündeki uluslararası güç "Körfez Harekâtı'nı" gerçekleştirdi. İran'ın Körfez Savaşı'ndaki tavrı AET tarafından olumlu karşılandı. İran ile AET arasındaki yumuşayan ilişkiler sayesinde "Lübnan Rehine Krizi" halledildi.

1991, İran Eski Başbakanı Şahpur Bahtiyar Fransa'da öldürünce Fransa Cumhurbaşkanı François Maurice Adrien Marie Mitterrand planladığı İran gezisini iptal etti.

1991, 29 Aralık, İran ile Fransa arasında şah döneminde yapılan anlaşmalardan kaynaklanan borç sorunu iki ülkenin karşılıklı anlaşmasıyla halloldu.

1992, 17 Eylül, Mykonos Olayı: Berlin’de Mykonos isimli bir Yunan lokantasında dört üst düzey Kürt kökenli İranlı lider öldürüldü. Bu olay Almanya İran ilişkilerini gerginleştirdi. Siemens, Mannesmann, Krupp, Daimler Benz bu olay sırasında İran’da yatırımları olan Alman firmalarıydı.

1992, Aralık, AB’nin Edinburg Zirvesinde İran ile AB arasındaki ilişkileri başlatma niyeti ile ‘‘Eleştirel Diyalog’’ açıklandı. Diyalog ile İran’ı uluslararası sistemden dışlamak yerine bölgesel bir güç olduğu gerçeği ile ikna ve güven yoluyla sisteme kazandırmak amaçlandı. AB bunun için İran’dan beş önemli konuda fikrini değiştirmesini istedi. a) Arap İsrail Barış Süreci b) Terörizm c) Kitle İmha Silahları d) İnsan Hakları e) Uluslararası Hukuk

1993, İran doğal gazının Avrupa’ya ticareti için İran ve Batı Avrupa arasında ‘‘EIG: European Iran Gas Group’’ konsorsiyumu oluşturuldu. Joint Venture biçiminde ortaya çıkan yatırım grubu: İran’ın Ulusal Gaz Şirketi, Fransa’nın Gas de France, Almanya’nın Ruhrgas Ag., Avusturya OMV, İspanya Eragas, Çek Cumhuriyeti Plynarensky Podnik, Çekoslovakya Slovensky Plynarensky Priemysel şirketlerinden oluşuyordu.

1993, Mayıs, ABD Başkanı Bill Clinton İran ve Irak’a karşı ‘‘Çifte Çevreleme Politikası’’ ilan etti. Buna göre bu iki devlet faaliyetleri dolayısıyla haydut devletlerdi. Dolayısıyla AB’nin yaptığı gibi bir diyalog kurulamazdı. AB, ABD’nin bu politikasında İran’ın sistemin dışına atılarak faaliyetlerinin tamamen kontrol dışı kaldığını savunuyordu.

1995, ABD Şirketi Conaco İran ile bir milyar dolarlık anlaşma yaptıysa da ABD kamuoyunun baskısıyla anlaşma iptal ile sonuçlandı.

1996, Haziran, ‘‘İran & Libya Sanctions Act’’ (ILSA) İran ve Libya’ya Karşı Yaptırım Yasası ABD Senatosu’nda kabul edildi. Yasa İran’ın enerji sektörüne 40 milyar dolar üstünde yabancı yatırımı yasaklamaktaydı. Bir yıl sonra para sınırı 20 milyar dolar seviyesine getirilerek yasa daha da sertleştirildi. Yasanın sebebi uluslar arası terörizm ve kitle silahlarında İran kaynağının engellenmesi idi. ILSA’ya karşı İran politikası: a) Kendi petrol sanayisini geliştirmek ve bu sayede yabancı ortaklığına ihtiyaç duymamak. b) ABD ile

yasayla ilgili doğrudan diyalog kurmak. c) ABD dışı şirketleri ortak olmaya ikna etmek suretiyle ABD'yi çevrelemek. İran ağırlıklı olarak "c" şikkını deneyecektir. Bu durum İran'ın AB ile yakınlaşmasını doğuracaktır. 90'lı yıllarda ABD ve AB rekabet halindeydiler. ILSA, AB açısından kabul edilemezdi. ABD tarafından çıkarılan ILSA'nın uluslararası politikada AB, Rusya ve Japonya'nın Basra Körfezi'ndeki etkinliğini azaltmak amacıyla çıkarıldığı düşünüldü. AB, ABD'ni "Dünya Ticaret Örgütü'ne" şikayet etti. ABD'nin konuyu BM gündemine taşıma isteğini Fransa, Rusya, Çin engelledi.

1997, Eylül, Fransız Total, Rus Gazprom, Malezya Petronas İran ile iki milyar dolarlık anlaşma yaptılar.

1997, Mykonos Davası'nda İranlılar suçlu bulundu. Almanya dört İranlı devlet yetkilisinin ülkeyi terk etmesini istedi. İran buna karşılık Alman diplomatları sınır dışı etti. Bu durum eleştirel diyalogun durdurulmasına yol açtı. Diğer AB devletleri de Yunanistan haricinde büyükelçilerini geri çektiler.

1992-1997, Eleştirel Diyalog süreci her şeye rağmen İran-AB ilişkilerini iyileştirmiştir.

1997, 29 Nisan, Lüksemburg Zirvesi'nde İran'ın tavrına göre elçilerin geri gönderilmesi kararı çıktı.

1997, Mayıs, Seyyid Muhammed Hatemi cumhurbaşkanı oldu. İran, Reformcular ve Muhafazakarlar diye ikiye ayrıldı. Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel yeni iktidarın AB'nin İran ile ilişkilerinin düzelmesi için yeterlidir açıklamasını yaptı.

1997, 29 Mayıs, Lüksemburg Zirvesi'nden sonra "Eleştirel Diyalog" süreci "Yapıcı Diyalog" olarak adlandırıldı.

1997, Kasım, AB Büyükelçileri İran'a döndü.

1998, Şubat, AB üye devletler ile İran arasında üst düzey ilişkiler kurulmasına yönelik yasağı kaldırdı. Bu bağlamda ilk olarak İtalya Dışişleri Bakanı Lamberto Dini ve Başbakan Romano Prodi İran'ı ziyaret ettiler.

1998, 18 Temmuz, İngiltere, Almanya, Avusturya dışişleri bakanları İran'a gittiler. AB delegasyonu; enerji, çevre, ticaret, ulaşım, endüstri, tarım, balıkçılık, uyuşturucu ile mücadeleye ek olarak insan hakları, silahsızlanma, uluslararası güvenlik, terörizmle mücadele, bölgesel anlaşmazlıkların çözümü konusunda görüş alış verişinde bulundular.

1998, Eylül, İran dışişleri bakanı Kemal Harrazi, İngiltere Dışişleri Bakanı Robin Cook'a Rüşdi Olayı'nın kapandığını, fetvanın dini bir mesele olduğu için kaldırma yetkileri olmadığını yaptığı görüşmede bildirdi.

1999, Mart, İran Cumhurbaşkanı Hatemi İtalya'ya (İran'ın yoğun ekonomik ve ticari ilişkilerinin bulunduğu önemli bir ülke) ilk dış ziyaretini gerçekleştirdi.

1999, Ekim, AB dönem başkanı Avusturya Cumhurbaşkanı Thomas Klestil İran'ı ziyaret etti. İslam devrimi'nden sonra AB tarafından yapılan en üst düzey ilk ziyareti. "Ticaret ve İşbirliği Antlaşması" imzalandı. Antlaşma maddeleri: a) AB'de İran en çok gözetilen ulus statüsü verilmesi. b) İran'ın Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarını benimsemesi, telif hakları, kamu yararı ve sağlık standartlarının evrensel standartlara getirilmesi. c) Enerji, ulaşım ve çevre konusunda İran ile yakın işbirliği. Hatemi Fransa'ya gitti.

2000, Hatemi ikinci kez cumhurbaşkanı seçildi.

2001, BM'de "Medeniyetler Arası Diyalog" yılı İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin katkısıyla ilan edildi.

2001, 11 Eylül, ABD'nin Newyork şehrine 11 Eylül terörist saldırısı.

2002, Ocak, ABD Başkanı George W Bush İran'ı "Şer Devlet" olarak tanımladı.

2003, Eylül, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Almanya Şansölyesi Gerhard Schroeder ve İngiltere Başbakanı Tony Blair, İran Cumhurbaşkanı Seyyid Muhammed Hatemi'ye Uluslararası Atom Enerjisi Birliği (IAEA) ek protokolünü imzalaması için mektup yazdılar. Ekim ayında da dışişleri bakanlarını Tahran'a yolladılar.

2004, Kasım, AB Troykası (AB3) İran ile nükleer silah programını durdurması karşılığında ticaret ve nükleer enerji teşviklerini içeren bir anlaşmayı müzakere etmeye başladı. Bu müzakerelerin ekonomik maddeleri şunlardır:

- a. AB-İran Ticaret ve İşbirliği Antlaşmaları'nın müzakerelerine yeniden başlama.
- b. İran'ın Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine destek olma.
- c. Sivil havacılık, yatırım, petro-kimya endüstrisi, iletişim, demir ve deniz yolu taşımacılığı ve araba üretimi konularında işbirliğini geliştirme.

2004, Aralık, Çin İran İle 70 milyarlık dolarlık petrol ve doğalgaz antlaşması imzaladı.

2005, Şubat, Rusya İran'a Buşehr nükleer tesisine yakıt sağlamak üzere bir antlaşma imzaladı. ABD İran'ın 5yıl içinde nükleer silah üretebilecek kapasitede olduğunu bildirdi.

2005, 5Ağustos, AB Troykası İran ile nükleer silah programını durdurması karşılığında ekonomik teşvik ve güvenlik garantilerini içeren 31 sayfalık bir belge verdi.

2005, 8 Ağustos, İran, AB'nin 31 sayfalık önerisini "saçma ve küçük düşürücü" olarak niteleyerek nükleer çalışmalarına yeniden başlayacağını açıkladı.

2006, 4 Şubat, UAEA'nda yapılan oylamada İran 3 red oyuna karşılık 27 oyla BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edildi.

2006, 11 Nisan, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad İran'ın uranyum zenginleştirmeyi başardığını açıkladı.

2007, 24 Mart, BM Güvenlik Konseyi, İran'ın uranyum zenginleştirme programını askıya almaması üzerine yeni silah ve mali yaptırım kararını oybirliği ile onayladı.

2007, 23 Nisan, AB Dışişleri Bakanları Lüksemburg Toplantısı'nda Güvenlik Konseyi kararlarının genişletilerek uygulanmasında mutabık kaldılar. Kararla İran'a silah satışı ve nükleer programıyla ilgili kişilerin AB'ne girişinin yasaklanması ve mal varlıklarını dondurulması öngörüldü.

2007, 3 Mart, BM Güvenlik Konseyi İran'a yönelik 3. etap yatırımları devreye soktu. Yürürlükte olan bazı seyahat kısıtlamaları sertleşirken, bir yandan da İran'ın yurt dışındaki mali varlıklarına yönelik ek kısıtlamalar getirildi.

2008, 14 Haziran, AB Konseyi Genel Sekreteri Ortak Dış İlişkiler ve Güvenlik politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana İran'a BM Güvenlik Konseyi Daimi üyesi ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin+ Almanya (5+1) ve AB'nin yeni teşvik paketini sundu. Yeni pakette İran'ın batılı ülkeler ile olan ticari ve diplomatik ilişkilerinin normalleşmesi, DTÖ'ne üyelik, İran'ın sivil nükleer altyapısına destek olunması gibi unsurlar vardı.

2008, 23 Aralık, AB üyesi ülkeler İran'a yönelik yeni bir yaptırım paketini uygulamaya koydular. İran'ın Avrupa başkentlerindeki hesaplarını donduran ve yeni ticari kısıtlamalar getiren karar İran'ın sert tepkisiyle karşılaştı.

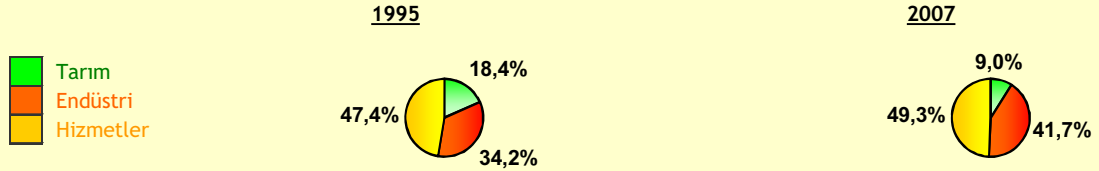
2009, 13 Temmuz, Avrupa ülkelerine Hazar doğalgaz kaynaklarını Türkiye üzerinden taşıyacak olan 'Nabucco Projesi' imzalandı. İlerleyen zamanla İran Nabucco Doğal Gaz Boru Hattına gaz verebileceklerini açıkladı.

2009, Eylül, 5+1 ve İran'ın Türkiye'de buluşması bekleniyor.

Ek 13 Eurostat'ın İran ve AB Ekonomik İlişkilerine Dair İstatistikler

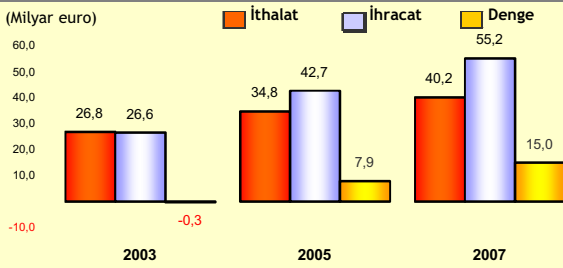
Nüfus		71	Milyon						
Yüz ölçümü		1.648	(1000qkm)						%
GSYİH	2007	165	milyar euro		İhracatın GSYİH'da oranı:	33,5			
Kişi başı GSYİH	2007	2.323	Euro						
(IMF, World Economic Outlook)									
Reel GSYİH (% Büyüme)						2004	2005	2006	2007
Eflasyon oranı (%)						5,1	4,4	5,3	5,0
Cari Hesap Dengesi (% GSYİH'da)						15,2	12,1	14,6	17,8
						1,2	7,4	6,7	6,0

SEKTÖR BAZINDA GSYİH

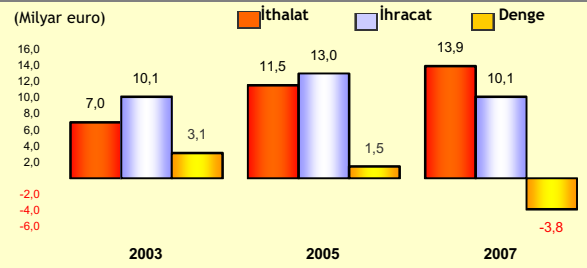
Kaynak: World Bank (WDI)

İRAN'IN DÜNYA İLE TİCARETİ

Kaynak: IMF (Direction of Trade Statistics)

İRAN'IN AB27 İLE TİCARETİ

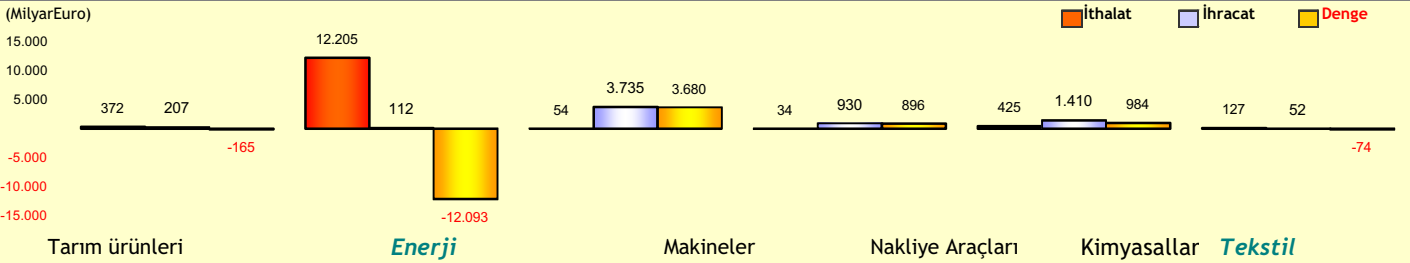

Kaynak: Eurostat, statistical regime 4

% DÜNYA	2003	2005	2007
İthalat	0,52	0,53	0,51
İhracat	0,56	0,69	0,74

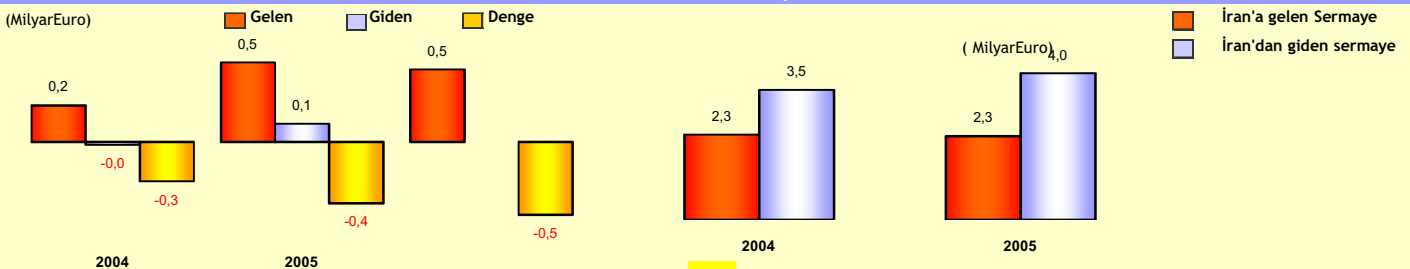
% AB TOPLAM	2003	2005	2007
İthalat	0,74	0,98	0,98
İhracat	1,16	1,23	0,81

EU27'NİN ÜRÜN BAZINDA İRAN'LA TİCARETİ (2007)

Kaynak: Eurostat, statistical regime 4

AB27'NİN İRAN'DA DİREKT DİŞ YATIRIMLARI

Kaynak: Eurostat

AB ve İran Arasındaki Ticari Dengenin Oluşumu

(Milyon euro)

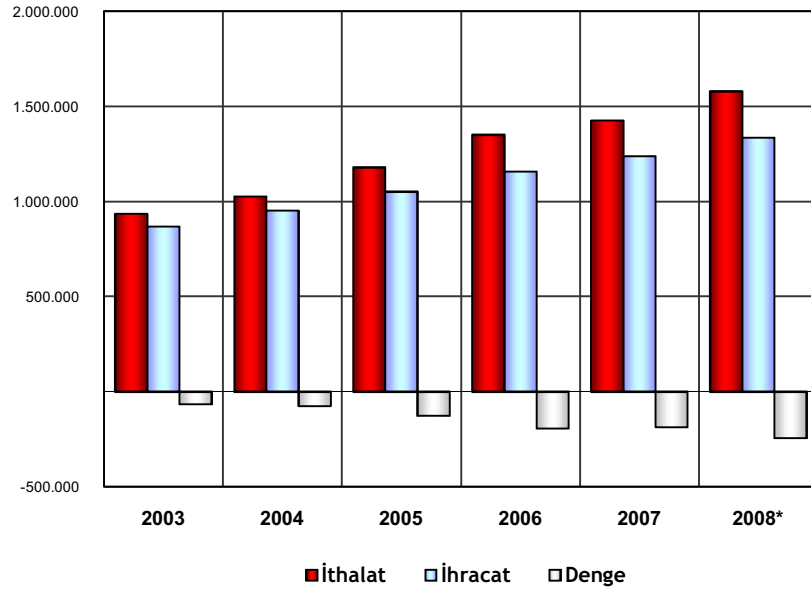
AB'nin Dünya İle Ticareti

Yıl	İthalat	Yıllık % Değişim	İhracat	Yıllık % Değişim	Denge	İthalat + ihracat
2003	935.270		869.236		-66.034	1.804.506
2004	1.027.522	9,9	952.954	9,6	-74.568	1.980.477
2005	1.179.569	14,8	1.052.720	10,5	-126.849	2.232.289
2006	1.351.745	14,6	1.159.276	10,1	-192.468	2.511.021
2007	1.426.008	5,5	1.239.919	7,0	-186.089	2.665.926
6ay 2007	692.642		601.010		-91.632	1.293.652
6ay 2008	767.495	10,8	647.429	7,7	-120.065	1.414.924
Yıllık Ortalama Büyüme		11,1		9,3		10,2

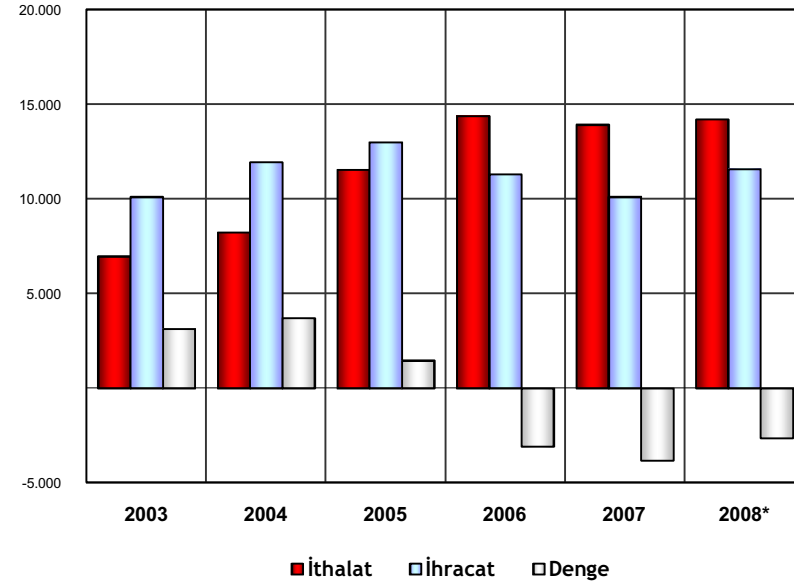
AB'nin İran İle Ticareti

Yıl	İthalat	Yıllık % Değişim	AB'nin toplam ithalatında payı	İhracat	Yıllık % Değişim	AB'nin toplam ithalatında payı	Denge	İthalat+İhracat
2003	6.962		0,74	10.103		1,16	3.141	17.066
2004	8.228	18,2	0,80	11.930	18,1	1,25	3.703	20.158
2005	11.536	40,2	0,98	12.991	8,9	1,23	1.455	24.528
2006	14.373	24,6	1,06	11.289	-13,1	0,97	-3.084	25.662
2007	13.918	-3,2	0,98	10.101	-10,5	0,81	-3.817	24.019
6ay 2007	6.726		0,97	4.671		0,78	-2.055	11.398
6ay 2008	6.864	2,0	0,89	5.351	14,5	0,83	-1.513	12.215
Yıllık Ortalama Büyüme		18,9			0,0			8,9

AB'nin Dünya İle Ticareti

AB'nin İran İle Ticareti

İran Ticari Dengesinin Oluşumu

(Milyon euro)

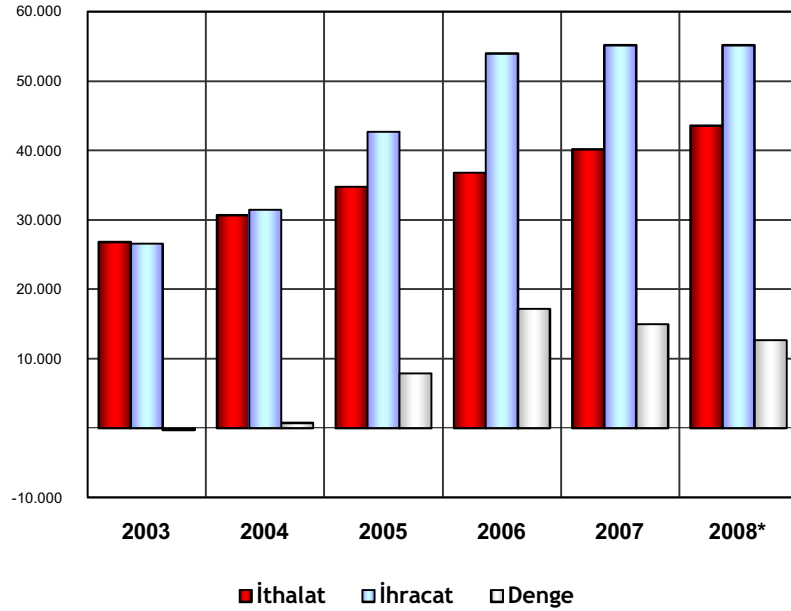
İran'ın Dünya İle Ticareti

Yıl	İthalat	Yıllık %değişim	İhracat	Yıllık %değişim	Denge	İthalat + İhracat
2003	26.846		26.585		-260	53.431
2004	30.693	14,3	31.458	18,3	765	62.151
2005	34.802	13,4	42.703	35,7	7.902	77.505
2006	36.799	5,7	53.985	26,4	17.186	90.784
2007	40.178	9,2	55.167	2,2	14.989	95.345
Yıllık Ortalama Büyüme		10,6		20,0		15,6

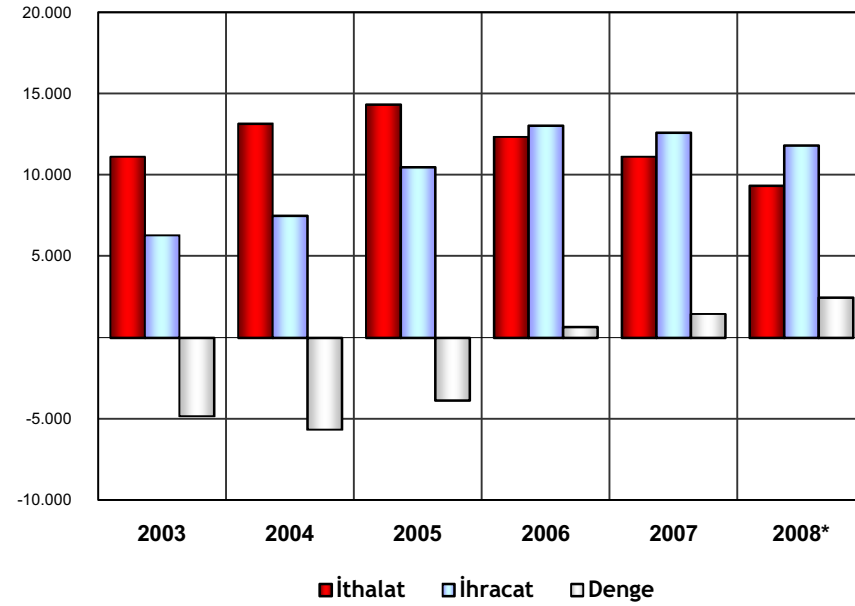
İran'ın AB İle Ticareti

Yıl	İthalat	Yıllık %değişim	Toplam İthalatta AB'nın payı	İhracat	Yıllık %değişim	Toplam İhracatta AB'nın payı	Denge	İthalat + İhracat
2003	11.144		41,51	6.317		23,76	-4.828	17.461
2004	13.159	18,1	42,87	7.511	18,9	23,88	-5.648	20.670
2005	14.347	9,0	41,22	10.487	39,6	24,56	-3.860	24.834
2006	12.372	-13,8	33,62	13.041	24,4	24,16	670	25.413
2007	11.152	-9,9	27,76	12.618	-3,2	22,87	1.466	23.770
Yıllık Ortalama Büyüme		0,0			18,9			8,0

İran'ın Dünya İle Ticareti

İran'ın AB İle Ticareti

AB'nın Ana Ticari Ortakları

Başlıca ithalat ortakları

Ortaklar	Milyon euro	%
Dünya	1.426.008	100,0
1 Çin	231.516	16,2
2 ABD	181.104	12,7
3 Rusya	143.880	10,1
4 Japonya	78.104	5,5
5 Norveç	76.841	5,4
6 İsviçre	76.700	5,4
7 Türkiye	46.867	3,3
8 Kore	39.611	2,8
9 Brezilya	32.661	2,3
10 Libya	27.323	1,9
11 Hindistan	26.262	1,8
12 Tayvan	26.007	1,8
13 Kanada	23.285	1,6
14 Cezayir	21.173	1,5
15 Güney Afrika	20.868	1,5
16 Singapur	18.323	1,3
17 Suudi Arabistan	18.236	1,3
18 Malezya	18.014	1,3
19 Tayland	16.600	1,2
20 WA_AO	15.832	1,1
21 Iran	13.918	1,0

Başlıca ihracat ortakları

Ortaklar	Milyon euro	%
Dünya	1.239.919	100,0
1 ABD	261.463	21,1
2 İsviçre	92.787	7,5
3 Rusya	89.100	7,2
4 Çin	71.757	5,8
5 Türkiye	52.641	4,2
6 Japonya	43.757	3,5
7 Norveç	43.207	3,5
8 Hindistan	29.481	2,4
9 Birleşik Arap Emir.	26.878	2,2
10 Kanada	25.893	2,1
11 Kore	24.785	2,0
12 Avustralya	22.709	1,8
13 Ukranya	22.368	1,8
14 Brezilya	21.279	1,7
15 Meksika	20.927	1,7
16 Hong Kong	20.886	1,7
17 Singapur	20.647	1,7
18 Güney Afrika	20.511	1,7
19 Suudi Arabistan	20.086	1,6
20 WA_AO	18.423	1,5
28 Iran	10.101	0,8

Başlıca ticari ortakları

Ortaklar	Milyon euro	%
Dünya	2.665.926	100,0
1 ABD	442.567	16,6
2 Çin	303.273	11,4
3 Rusya	232.980	8,7
4 İsviçre	169.487	6,4
5 Japonya	121.861	4,6
6 Norveç	120.048	4,5
7 Türkiye	99.509	3,7
8 Kore	64.396	2,4
9 Hindistan	55.743	2,1
10 Brezilya	53.940	2,0
11 Kanada	49.178	1,8
12 Güney Afrika	41.378	1,6
13 Tayvan	39.331	1,5
14 Singapur	38.969	1,5
15 Suudi Arabistan	38.321	1,4
16 Ukranya	34.760	1,3
17 Avustralya	34.478	1,3
18 WA_AO	34.255	1,3
19 Meksika	32.855	1,2
20 Birleşik Arab Emir.	32.562	1,2
27 Iran	24.019	0,9

AB İthalatı

Bölgesel Ortaklıklar	Milyon euro	%
Dünya	1.426.008	100,0
NAFTA	216.318	15,2
Latin Amerika	88.810	6,2
AB Adayları	53.708	3,8
EFTA	157.286	11,0
Akdeniz Ülkeleri*	60.286	4,2
ASEAN	80.364	5,6

AB İhracatı

Bölgesel Ortaklıklar	Milyon euro	%
Dünya	1.239.919	100,0
NAFTA	308.282	24,9
Latin Amerika	71.398	5,8
AB Adayları	67.987	5,5
EFTA	140.426	11,3
Akdeniz Ülkeleri*	66.964	5,4
ASEAN	54.560	4,4

İthalat + İhracat

Bölgesel Ortaklıklar	Milyon euro	%
Dünya	2.665.926	100,0
NAFTA	524.600	19,7
Latin Amerika	160.207	6,0
AB Adayları	121.695	4,6
EFTA	297.712	11,2
Akdeniz Ülkeleri*	127.250	4,8
ASEAN	134.925	5,1

NAFTA: Kanada, Meksika, ABD.

Latin Amerika: 20 ülke.

AB Adayları: Hırvatistan, Türkiye

EFTA: İzlanda, Norveç, İsviçre.

Akdeniz Ülkeleri* Türkiye hariç: Cezayir, Cisjordanie Gaza (Filistin), Mısır, İsrail, Lübnan, Ürdün, Fas, Suriye, Tunus.

ASEAN: Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam.

Avrupa Birliği'nin, iç ticaret hariç, dünya ticareti: 27 üyeli.

İran'ın Ana Ortakları İle Ticaret Dengesi

(2007)

Başlıca ithalat ortakları

Ortaklar	Milyon euro	%
Dünya	40.474	100,0
1 AB	11.152	27,6
2 Çin	5.814	14,4
3 Birleşik Arab Emir.	3.772	9,3
4 Kore	2.396	5,9
5 Rusya	2.183	5,4
6 Brezilya	1.631	4,0
7 Hindistan	1.528	3,8
8 Kazakistan	1.164	2,9
9 Türkiye	1.114	2,8
10 Türkmenistan	1.080	2,7
11 Japonya	1.070	2,6
12 Umman	744	1,8
13 Ukranya	741	1,8
14 Tayland	622	1,5
15 Suudi Arabistan	587	1,4
16 İsveç	581	1,4
17 Malezya	496	1,2
18 Singapur	429	1,1
19 Endonezya	328	0,8
20 Azerbaycan	308	0,8

Başlıca ihracat ortakları

Ortaklar	Milyon euro	%
Dünya	57.315	100,0
1 AB	12.618	22,0
2 Japonya	8.466	14,8
3 Çin	8.339	14,5
4 Türkiye	4.389	7,7
5 Kore	3.751	6,5
6 Güney Africa	2.386	4,2
7 Filipinler	1.352	2,4
8 Singapur	893	1,6
9 Suriye	675	1,2
10 Hindistan	621	1,1
11 Fas	568	1,0
12 Birleşik Arab Emir.	545	1,0
13 Sri Lanka	527	0,9
14 Suudi Arabistan	456	0,8
15 Romanya	410	0,7
16 Pakistan	365	0,6
17 Malezya	284	0,5
18 Rusya	206	0,4
19 Türkmenistan	169	0,3
20 Madagaskar	152	0,3

Başlıca ticari ortakları

Ortaklar	Milyon euro	%
Dünya	97.788	100,0
1 AB	23.770	24,3
2 Çin	14.153	14,5
3 Japonya	9.536	9,8
4 Kore	6.147	6,3
5 Türkiye	5.502	5,6
6 Birleşik Arab Emir.	4.318	4,4
7 Güney Afrika	2.607	2,7
8 Rusya	2.389	2,4
9 Hindistan	2.149	2,2
10 Brezilya	1.658	1,7
11 Filipinler	1.424	1,5
12 Singapur	1.321	1,4
13 Türkmenistan	1.249	1,3
14 Kazakistan	1.182	1,2
15 Suudi Arabistan	1.043	1,1
16 Umman	810	0,8
17 Malezya	780	0,8
18 Ukranya	759	0,8
19 Suriye	716	0,7
20 Tayland	681	0,7

İthalat

Bölgesel ortaklıklar	Milyon euro	%
Dünya	40.474	100,0
NAFTA	350	0,9
Latin Amerika	2.016	5,0
AB Adayları	1.119	2,8
EFTA	604	1,5
Akdeniz Ülkeleri*	267	0,7
ASEAN	2.054	5,1

İhracat

Bölgesel ortaklıklar	Milyon euro	%
Dünya	57.315	100,0
NAFTA	154	0,3
Latin Amerika	98	0,2
AB Adayları	4.392	7,7
EFTA	29	0,1
Akdeniz Ülkeleri*	1.346	2,3
ASEAN	2.686	4,7

İthalat + İhracat

Bölgesel ortaklıklar	Milyon euro	%
Dünya	97.788	100,0
NAFTA	504	0,5
Latin Amerika	2.114	2,2
AB Adayları	5.511	5,6
EFTA	632	0,6
Akdeniz Ülkeleri*	1.613	1,6
ASEAN	4.740	4,8

NAFTA:Kanada, Meksika, ABD.

Latin Amerika: 20 ülke.

AB Adayları:Hırvatistan,Türkiye

EFTA: İzlanda, Norveç, İsviçre.

Akdeniz Ülkeleri*Türkiye hariç: Cezayir, Cisjordanie Gaza(Filistin) , Mısır, İsrail, Lübnan, Ürdün, Fas, Suriye, Tunus.

ASEAN: Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam.

Avrupa Birliği : 25 üyeli

Kaynak : IMF (Dots)

DG TRADE
10-Eyl-08

Avrupa Birliği'nin Sektörler Bazında Dünya ve İran İle Ticareti

-2007

Avrupa Birliği'nin Dünya ile İthalatı

Önem Sırasına Göre Üretim Sektörleri	Milyon euro	%
TOPLAM	1.426.008	100,0
1.Mineral yakıtlar yağlayıcı maddeler ve ilgili materyeller	332.601	23,3
2.Makineler ve nakil araçları	269.579	18,9
3.Belli başlı materyellerden mamül mallar sınıfı	181.363	12,7
4.Çeşitli mamül maddeler	175.487	12,3
5.Kimyasallar ve ilgili ürünler	113.274	7,9
6.Gıda ve canlı hayvanlar	63.542	4,5
7.Yakıt dışı yenmez hammaddeler	60.864	4,3
8.Mal ve hizmet muameleleri vs.	31.480	2,2
9.Meşrubatlar ve tütün	6.632	0,5
10.Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	5.968	0,4

Avrupa Birliği'nin İran ile İthalatı

Önem Sırasına Göre Üretim Sektörleri	Milyon euro	%
TOPLAM	13.918	100,0
1.Mineral yakıtlar yağlayıcı maddeler ve ilgili materyeller	12.205	87,7
2.Belli başlı materyellerden mamül mallar sınıfı	605	4,3
3.Kimyasallar ve ilgili ürünler	425	3,1
4.Gıda ve canlı hayvanlar	273	2,0
5.Yakıt dışı yenmez hammaddeler	250	1,8
6.Makineler ve nakil araçları	88	0,6
7.Çeşitli mamül maddeler	19	0,1
8.Mal ve hizmet muameleleri vs.	14	0,1
9.Meşrubatlar ve tütün		0,0
10.Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar		0,0

Toplam AB İthalatındaki oranı
1,0
3,7
0,3
0,4
0,4
0,4
0,0
0,0
0,0
0,0
0,0

Avrupa Birliği'nin Dünya ile İhracatı

Önem Sırasına Göre Üretim Sektörleri	Milyon euro	%
TOPLAM	1.239.919	100,0
1.Makineler ve nakil araçları	432.279	34,9
2.Kimyasallar ve ilgili ürünler	188.979	15,2
3.Belli başlı materyellerden mamül mallar sınıfı	165.008	13,3
4.Çeşitli mamül maddeler	122.325	9,9
5.Mineral yakıtlar yağlayıcı maddeler ve ilgili materyeller	62.499	5,0
6.Gıda ve canlı hayvanlar	41.854	3,4
7.Mal ve hizmet muameleleri vs.	34.316	2,8
8.Yakıt dışı yenmez hammaddeler	26.642	2,1
9.Meşrubatlar ve tütün	19.463	1,6
10.Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	2.559	0,2

Avrupa Birliği'nin İran ile İhracatı

Önem Sırasına Göre Üretim Sektörleri	Milyon euro	%
TOPLAM	10.101	100,0
1.Makineler ve nakil araçları	4.788	47,4
2.Belli başlı materyellerden mamül mallar sınıfı	1.678	16,6
3.Kimyasallar ve ilgili ürünler	1.410	14,0
4.Çeşitli mamül maddeler	511	5,1
5.Yakıt dışı yenmez hammaddeler	231	2,3
6.Gıda ve canlı hayvanlar	156	1,5
7.Mineral yakıtlar yağlayıcı maddeler ve ilgili materyeller	112	1,1
8.Mal ve hizmet muameleleri vs.	107	1,1
9.Meşrubatlar ve tütün	11	0,1
10.Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	7	0,1

Toplam AB İhracatındaki oranı
0,8
1,1
1,0
0,7
0,4
0,9
0,4
0,2
0,3
0,1
0,3

Avrupa Birliği'nin, iç ticaret hariç, dünya ticareti: 27 üyeli.

Avrupa Birliği Ürün Grupları Bazında İthalatı
(Milyon euro)

Avrupa Birliği'nin Dünya ile İthalatı

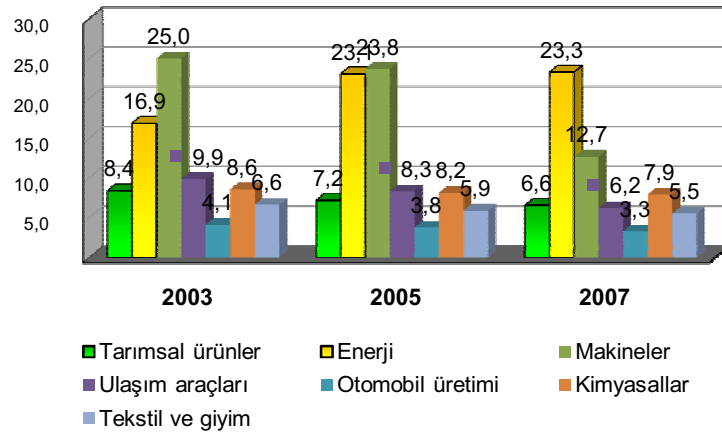
Ürün Grupları	2003	%	2005	%	2007	%
TOPLAM	935.270	100,0	1.179.569	100,0	1.426.008	100,0
Temel Mallar	276.684	29,6	413.413	35,0	516.773	36,2
Tarım Ürünleri	78.666	8,4	85.085	7,2	93.725	6,6
Enerji	157.870	16,9	272.576	23,1	332.601	23,3
Mamül Mallar	627.382	67,1	740.326	62,8	692.537	48,6
Makineler	234.253	25,0	280.420	23,8	180.697	12,7
Nakil Araçları	92.515	9,9	98.289	8,3	88.882	6,2
Otomobil üretimi	38.552	4,1	44.304	3,8	47.108	3,3
Kimyasallar	80.506	8,6	96.443	8,2	113.274	7,9
Tekstil ve Giyim	62.067	6,6	70.107	5,9	79.042	5,5

Avrupa Birliği'nin İran ile İthalatı

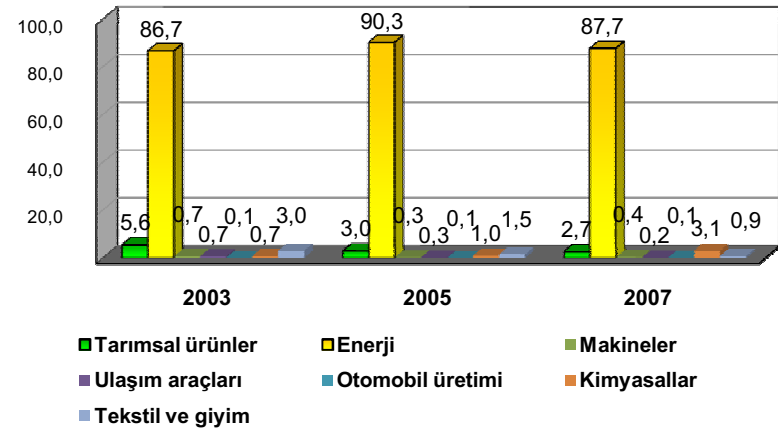
Ürün Grupları	2003	%	2005	%	2007	%	Toplam AB İthalatındaki payı
TOPLAM	6.962	100,0	11.536	100,0	13.918	100,0	0,98
Temel Mallar	6.472	93,0	10.839	94,0	12.938	93,0	2,50
Tarım Ürünleri	387	5,6	343	3,0	372	2,7	0,40
Enerji	6.039	86,7	10.416	90,3	12.205	87,7	3,67
Mamül Mallar	476	6,8	668	5,8	928	6,7	0,13
Makineler	47	0,7	40	0,3	54	0,4	0,03
Nakil Araçları	46	0,7	31	0,3	34	0,2	0,04
Otomobil üretimi	5	0,1	6	0,1	20	0,1	0,04
Kimyasallar	52	0,7	118	1,0	425	3,1	0,38
Tekstil ve Giyim	208	3,0	171	1,5	127	0,9	0,16

İthalatın Yapısı(%)

Dünya

İran

Avrupa Birliği'nin, iç ticaret hariç, dünya ticareti: 27 üyeli.

Avrupa Birliği Ürün Grupları Bazında İhracatı
(Milyon euro)

Avrupa Birliği'nin Dünya ile İhracatı

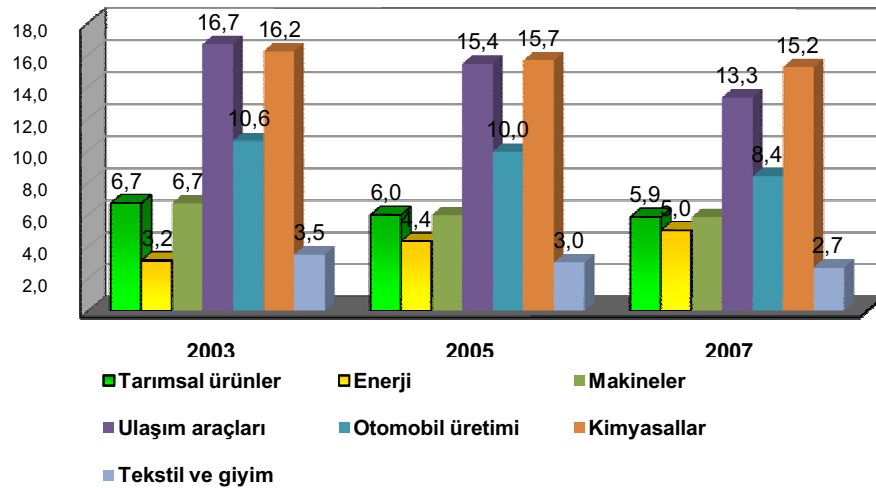
Ürün Grupları	2003	%	2005	%	2007	%
TOPLAM	869.236	####	1.052.720	####	1.239.919	100,0
Temel Mallar	103.421	11,9	135.180	12,8	172.882	13,9
Tarım Ürünleri	58.451	6,7	63.080	6,0	72.713	5,9
Enerji	27.410	3,2	45.871	4,4	62.499	5,0
Mamül Mallar	747.333	86,0	887.509	84,3	888.727	71,7
Makineler	244.423	28,1	304.982	29,0	263.651	21,3
Nakil Araçları	144.932	16,7	162.617	15,4	165.509	13,3
<i>Otomobil üretimi</i>	92.375	10,6	104.860	10,0	104.220	8,4
Kimyasallar	141.103	16,2	164.852	15,7	188.979	15,2
Tekstil ve Giyim	30.579	3,5	31.838	3,0	33.703	2,7

Avrupa Birliği'nin İran ile İhracatı

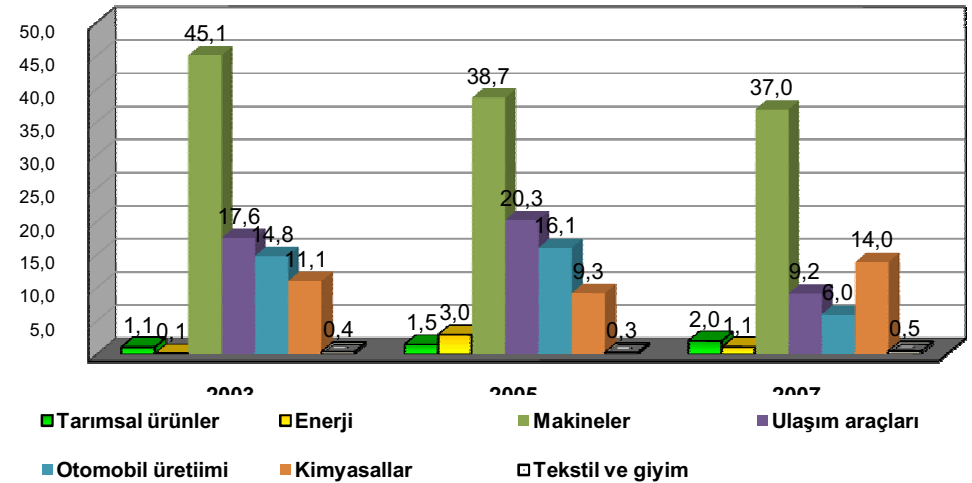
Ürün Grupları	2003	%	2005	%	2007	%	Toplam AB İhracatındaki payı
TOPLAM	10.103	####	12.991	####	10.101	100,0	0,81
Temel Mallar	246	2,4	799	6,1	567	5,6	0,33
Tarım Ürünleri	111	1,1	196	1,5	207	2,0	0,28
Enerji	14	0,1	387	3,0	112	1,1	0,18
Mamül Mallar	9.431	93,3	11.667	89,8	8.336	82,5	0,94
Makineler	4.557	45,1	5.028	38,7	3.735	37,0	1,42
Nakil Araçları	1.775	17,6	2.633	20,3	930	9,2	0,56
<i>Otomobil üretimi</i>	1.500	14,8	2.090	16,1	609	6,0	0,58
Kimyasallar	1.118	11,1	1.202	9,3	1.410	14,0	0,75
Tekstil ve Giyim	43	0,4	43	0,3	52	0,5	0,16

İhracatın Yapısı (%)

Dünya

İran

Avrupa Birliği'nin İran ile Ticareti

(2007)

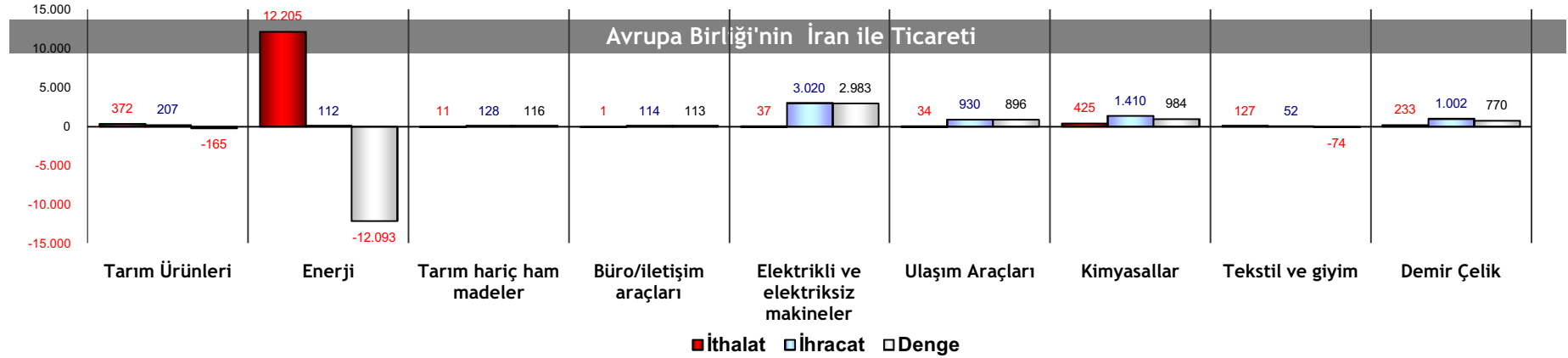
Avrupa Birliği'nin İran'dan İhracatı

Sıra	Ürün Grupları	Milyon euro	Toplam AB İthalatındaki payı	%
22	TOPLAM	13.918	0,98	100,0
44	Tarım Ürünleri	372	0,40	2,7
6	Enerji	12.205	3,67	87,7
29	Tarım hariç ham maddeler	11	4,79	0,1
55	Büro/iletişim araçları	1	0,00	
42	Elektrikli ve elektriksiz makineler	37	0,05	0,3
52	Ulaşım Araçları	34	0,04	0,2
26	Kimyasallar	425	0,38	3,1
40	Tekstil ve giyim	127	0,16	0,9
29	Demir Çelik	233	0,57	1,7

Avrupa Birliği'nin İran'a İhracatı

Sıra	Ürün Grupları	Milyon euro	Toplam AB İhracatındaki payı	%	Denge
30	TOPLAM	10.101	0,81	100,0	-3.817
51	Tarım Ürünleri	207	0,28	2,0	-165
40	Enerji	112	0,18	1,1	-12.093
12	Tarım hariç ham maddeler	128	0,19	1,3	116
37	Büro/iletişim araçları	114	0,49	1,1	113
21	Elektrikli ve elektriksiz makineler	3.020	1,62	29,9	2.983
36	Ulaşım Araçları	930	0,56	9,2	896
28	Kimyasallar	1.410	0,75	14,0	984
57	Tekstil ve giyim	52	0,16	0,5	-74
12	Demir Çelik	1.002	2,89	9,9	770

Avrupa Birliği'nin, iç ticaret hariç, AB 27'nin ürünlere göre payı

Kaynak: EUROSTAT (Comext, Statistical regime 4)

166,0

DG TRADE

Tarım Ürünleri: Gıda ve canlı hayvanlar balık dahil,meşrubatlar ve tütün,hayvan derisi, kürk ve postları,işlenmemiş yağ tohumları ve yağlı meyvalar doğal kauçuk...,mantar ve kereste,ipek,pamuk,hint keneviri ve tekstil lif ve iplikleri...,bitkisel tekstil lifleri(pamuktan başka)...yün,işlenmemiş hayvan ve bitki materyalleri,yağlar,Enerji: Mineral yakıtlar vb.Mamül maddeler:Kimyasallar,basit işlenmiş demir hariç metaller,makineler,nakil araçları,çeşitli mamüller.

10-Eyl-08

AB'nin Dünya İle Ticareti ve AB'nin İran İle Ticareti (2007)

(2007'de Ticaret Akış Sıralamaları)

AB'dan ithalat				
Sistem Uyumu Bölmeler:	Dünya	İran		
		Milyon euro	%	Toplam AB ithalatındaki payı
TOPLAM	1.426.008	13.918	100,0	0,98
TDC V	359.334	12.282	88,2	3,42
TDC XV	119.260	492	3,5	0,41
TDC VI	106.574	364	2,6	0,34
TDC II	34.692	260	1,9	0,75
TDC XI	80.237	151	1,1	0,19
TDC VII	38.720	68	0,5	0,17
TDC XVI	328.463	65	0,5	0,02
TDC VIII	11.915	54	0,4	0,46
TDC XVII	97.785	35	0,3	0,04
TDC IV	30.500	30	0,2	0,10
TDC I	19.371	28	0,2	0,14
TDC XIV	35.697	25	0,2	0,07
TDC XIII	10.822	20	0,1	0,19
TDC XVIII	46.028	9	0,1	0,02
TDC X	15.684	1	0,01	0,01
TDC XXI	3.652	1	0,01	0,04
TDC XX	37.354	1	0,01	0,00
TDC XIX	877			0,04
TDC IX	13.959			0,00
TDC XII	14.713			0,00
TDC III	5.671			0,00

AB'a ihracat				
Sistem Uyumu Bölmeler:	Dünya	İran		
		Milyon euro	%	Toplam AB ihracatındaki payı
TOPLAM	1.239.919	10.101	100,0	0,81
TDC XVI	374.206	4.599	45,5	1,23
TDC XV	94.197	1.359	13,5	1,44
TDC VI	174.512	1.216	12,0	0,70
TDC XVII	177.180	939	9,3	0,53
TDC VII	48.347	439	4,3	0,91
TDC XVIII	54.248	430	4,3	0,79
TDC X	27.044	183	1,8	0,68
TDC XIII	17.079	173	1,7	1,01
TDC V	66.708	146	1,4	0,22
TDC XI	36.482	143	1,4	0,39
TDC IV	41.627	106	1,0	0,25
TDC II	13.839	55	0,5	0,40
TDC XX	21.714	47	0,5	0,22
TDC I	13.669	37	0,4	0,27
TDC IX	9.942	31	0,3	0,31
TDC III	2.635	10	0,1	0,38
TDC XIV	31.536	7	0,1	0,02
TDC XII	6.142	4	0,04	0,07
TDC VIII	9.563	3	0,03	0,03
TDC XIX	1.767	1	0,01	0,06
TDC XXI	4.605	1	0,01	0,01

AB'nin Dengesi ile..		
Sistem Uyumu Bölmeler:	Dünya	İran
TOPLAM	-186.089	-3.817
TDC XVI	45.743	4.534
TDC XVII	79.395	904
TDC XV	-25.063	867
TDC VI	67.938	853
TDC XVIII	8.220	421
TDC VII	9.627	372
TDC X	11.359	181
TDC XIII	6.257	152
TDC IV	11.127	76
TDC XX	-15.640	46
TDC IX	-4.017	30
TDC III	-3.036	10
TDC I	-5.703	10
TDC XII	-8.572	4
TDC XIX	890	1
TDC XXI	953	-1
TDC XI	-43.755	-8
TDC XIV	-4.161	-18
TDC VIII	-2.352	-51
TDC II	-20.853	-205
TDC V	-292.626	-12.136

TDC'nin Etiketleri ve Bölmeler:

TDC I	Ch.01-05	Canlı Hayvanlar; Hayvansal Ürünler
TDC II	Ch.06-14	Bitkisel Ürünler
TDC III	Ch.15	Hayvansal veya Bitkisel Yağlar ve Türev Ürünler
TDC IV	Ch.16-24	Hazır Gıdalar;meşrubatlar,içki ve sirke;tütün...
TDC V	Ch.25-27	Mineral Ürünler
TDC VI	Ch.28-38	Kimyevi ve benzeri ürünler endüstrisi.
TDC VII	Ch.39-40	Plastikler ve türevi maddeler; kauçuk hayvan bağırsağı (ipek böceği kılıfı)
TDC VIII	Ch.41-43	Ham deriler,kürk ve postları ve türe porselen ve sepet işleri
TDC IX	Ch.44-46	Kereste ve ahşap işleri; mangal kömürü ; mantar ve türevleri
TDC X	Ch.47-49	Kağıt hamuru ve diğer lifler,selüloz materyeller; kağıt ve mukavva

TDC XI	Ch.50-63	Tekstil ve tekstil malzemeleri
TDC XII	Ch. 64-67	Ayakkabı, şapka, şemsiyeler, güneşlikler, bastonlar.
TDC XIII	Ch.68-70	Taş , plaster, çimento, asbest, mika ve benzer maddeler
TDC XIV	Ch.71	Doğal ve kültürel inciler, değerli ve yarı değerli taş ve mücevherler.
TDC XV	Ch.72-83	Adi metaller ve adi metallere yapılmış maddeler
TDC XVI	Ch.84-85	Makine ve mekanik araçlar; elektrik teçhizat ve parçaları.
TDC XVII	Ch.86-89	Vasıtalar,uçak,tekneler ve toplu ulaşım teçhizatları
TDC XVIII	Ch.90-92	Optik, fotoğraf, sinema, ölçüm ve hesap doğruluk araçları
TDC XIX	Ch. 93	Silah ve cephaneye;parçaları ve aksesuarları
TDC XX	Ch.94-96	Çeşitli mamül maddeler
TDC XXI	Ch.97	Sanat eserleri, koleksiyonlar,antika eşyalar, bölüm dışı 99 diğer ürünler

Avrupa Birliği'nin, iç ticaret hariç,dünya ticareti: 27 üyeli.

KAYNAKÇA

A. Kitaplar

Abrahamian, Ervand. **Modern İran Tarihi**, Dilek Şendil (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2009.

Akgün, Cem, Tezer Palacıoğlu, **İran Ülke Etüdü**, İstanbul: İTO Yayınları, Mart 2003.

Balbay, Mustafa. **İran Raporu**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2007.

Dağcı, Kenan. "AB-İran İlişkileri ve Parametreleri", Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı (Ed.), **Satranç Tahtasında İran**, İstanbul: Tasam Yayınları, 2007.

Dedeoğlu, Beril. **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2003.

Dinan, Desmond. **Avrupa Birliği Tarihi** Hale Akay (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

Hablemitoğlu, Şengül. **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.

Haftlang, Kiyanoosh Kiyani. **The Book of Iran: A Survey on the Geography of Iran**, Azita Rajabi (çev.), Tahran: Center for International Cultural Studies, 2003.

Held, Colbert C. Mildred McDonald Held, haritalar John V. Cotter, **Middle East Patterns: Places, Peoples, and Politics**, London: Boulder Westview Press, 1989.

Herodotos, **Herodot Tarihi**, Müntekim Ökmen (çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.

İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), **İran Ülke Raporu**, İran'a Sanayi Ürünleri İhraç Potansiyeli Değerlendirme Matrisi, 2009.

İnstitute for Political and International Studies (IPIS), **Fransa**, (Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli siparişiyle hazırlanmıştır.) Tahran: Merkez-i Çap ve İntişarat-i Vezaret-i Umur-i Hariciye, (Dış İşleri Bakanlığı Yayın ve Basım Merkezi), 1387.

İnstitute for Political and International Studies (IPIS), **İspanya**, (Defter-i Mutalat-i Siyasi ve Beynelmileli siparişiyle hazırlanmıştır.) Tahran: Merkez-i Çap ve İntişarat-i Vezaret-i Umur-i Hariciye, (İran Dış İşleri Bakanlığı Yayın ve Basım Merkezi), 1387.

Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi, **İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu**, Mart 2008.

Köse, Talha. **İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti**, Ankara: Seta Yayınları, 2008.

Langroodi, Seyyid Hüseyin Motii. **Coğrafya-i İktisadi-yi İran (Keşaverzi)**, İntişarat-i Cehadi-yi Daneşgah-i Meşhed, 5. Baskı, İran: 1387 (hicri şemsi).

Milani, M. Mohsen. **The Making of Iran's Islamic Revolution, From Monarchy to Islamic Republic**, 2. Basım, Newyork: Westview Press.

Moridi, Siyavash. **The Book of the Iranian Economy at a Glance**, Mohsen Shojakhani (çev.), Tahran: Center for International Cultural Studies, 2004.

Moshaver, Ziba. **'Revolution Teocratic Leadership and Iran 's Foreign Policy: Implication for Iran-EU Relations'**, **Analyzing Middle East, Foreign Policies and the Relationship with Europe**, Gerd Nonneman (Ed.), 2005.

Muhammedi, Ali. "Küreselization an Economic and Finansal Approach", Ali Muhammedi (Ed.), **İran Encoutering Globalization Problems and Prospects**, London: Routledge Curzon, 2003.

Onay, Yaşar. **Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran**, İstanbul: Neden Kitap, 2007.

Özakıncı, Cengiz. **Dolmakalem Savaşları**, 2. Basım, İstanbul: Otopsi Yayınevi, 2003.

Perraton, Jonathan, David Goldblatt, David Held ve Anthony McGrew, "Küreselleşen Bir Dünyada Ekonomik Aktivite", Nedret Demirci (çev.), **Küreselleşme Okumaları**, Kudret Bülbül (Ed.), Kadim Yayıncılık.

Ragnitz, Joachim. **Parçalara Ayrılmış Dünya Ekonomi Büyüme Durgunluk Fakirleşme**, Kaiser, Karl. Schwarz, Hans-Peter. **Yeni Yüzyılda Yeni Dünya Politikası**, Müjdat Kayayerli (çev.), Ankara: Sinemis Yayınları, 2005.

Sami, Oğuz, Ruşen Çakır, **Hatemi'nin İran'ı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Sarıkaya, Mahmut. "İran, Türkler ve Türkçe", Yalçın Sarıkaya (Ed.), **Kaosa Doğru İran Güncel İran İncelemeleri**, Ankara: Fark Yayınları. 2006.

Seyitoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2005.

Uhlig, Helmut. **İpek Yolu: Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü**, Alev Kırım (çev.), İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2000.

Yergin, Daniel. **Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Kamuran Tuncay (çev). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995.

B. Tezler

Aghlmand, Masoud. “İran’a Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi ve Analizi: 1990-2006 Dönemi Uygulama”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2008.

Alagöz, Bilgehan. “İran Batı Avrupa İlişkileri (1979-2003)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 2004.

Alizadeh, Sougil. “Iran-EU Relations In the Framework of Their Oil Policies with the Emphasis on the Impacts of American Policies on This Relationships”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, İstanbul: 2005.

Amini, Ali Rıza. “İran İslam Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikası(1979-1989)”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 1991.

Gürkaş, Berna. “Bölgesel Bir Güç Olarak İran’ ın Jeopolitik Konumu”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 2007.

Nihan. Özkan “İran’ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle İlişkiler (1990-1995)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul: 1996.

Önder. Ahmet Serdar. Arap ve İran Entellektüellerinin Oksidentalizm Bağlamında Batıyı Ötekileştirmesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul: 2009.

Özbek, Ahmet. “Ortadoğu Ekonomilerinde Telekomünikasyon Sektörü”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, İstanbul: 2008.

C. Makaleler

Ardor, Hakan Naim ve Fahriye Öztürk. “Orta Doğu Petro-Dolarları, Petro-Dolar Yeniden Döngüsü ve Küresel Rekabet”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 2, Sayı 1, 2007.

MNA, “İran Gaz Konusunda Fransa'yı Uyardı”, 28 Eylül 2007 Tahran: (15 Şubat 2010).

FHA, “İran ve Fransa, 32 milyon avroluk petrol anlaşması imzaladı”, 25 Nisan 2009, 19 Şubat 2010

MNA, “İran Gaz Konusunda Fransa'yı Uyardı”, 28 Eylül 2007, Tahran: 15 Şubat 2010.

FHA, “Fransa, İran'a benzin yaptırımı uygulanmasına karşı çıktı!”, 23 Eylül 2009, 07 Şubat 2010.

FHA, “Amerika ile Fransa'nın İran'ın uzay başarısına tepkileri”, 04 Şubat 2010.

Maleki, Abbas. ‘Energy Supply and Demand in Eurasia Cooperation Between EU and Iran’, *Chine and Eurasia Forum Quaterly*, Volume V, No IV, 2007.

Aktan, Coşkun Can. ‘Avrupa Birliği'nin Doğuşu, Gelişimi ve Genişleme Süreci’, **Yeni Türkiye**, Sayı 35, Eylül-Ekim 2000.

Gönen, Emre. ‘Avrupa Tarihinde Oluşturulan Ekonomik Bütünleşmeler ve Para Birlikleri’ **Yeni Türkiye**, Sayı 35, Eylül-Ekim 2000.

“Türkiye Yeni Enerji Aktörü”, *Milliyet*, 13 Temmuz 2009.

“Türkiye İran'dan Cevap Bekliyor”, *Zaman*, 17 Eylül 2009.

D. İnternet Kaynakları

“Iran posts 27% rise in non-oil exports to Italy”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 01 Şubat 2010, www.en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id (09 Şubat 2010).

“Iran Says 'Space Rocket' for Research”, News Max.com Wires Monday, 26 Şubat 2007, <http://archive.newsmax.com/archives/articles/2007/2/26/90124.shtml> (20 Mart 2010).

“Iran's oil minister in Germany for gas talks”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 13 Şubat 2009, www.en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id (06 Mayıs 2009).

“Iran-Spain trade increases despite küresel sanctions”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 01 March 2009, http://en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id=757:iran-spain-trade-increases-despite-globalsanctions&catid=15:iran-economy&Itemid=53 (2 Nisan 2010).

“Italian ambassador calls for enhanced economic ties with Iran”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 07 Mart 2009, www.en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id (2 Nisan 2010).

“Italy's Ambassador to Iran Visits Head of ICCIM”, Written by public relations Dept./Gh, 18 Kasım 2008, http://en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id (16 Nisan 2010).

“Küreselleşme, İslam Dünyası ve Müslümanlar”, <http://www.fatih.edu.tr/makaleler/KüresellesmeveIslam.doc.tr> (15 Şubat 2009).

“NIOC, Total to sign \$5b deal by March 20”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 19 Şubat 2009, www.en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id (12 Şubat 2010).

“Total continues gas talks with Iran”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 14 Şubat 2009, www.en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id (15 Şubat 2010).

“Total doesn't confirm leaving Iran”, Tehran times Public Relations Dept./Gh, 16 Mart 2009, www.en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id (15 Şubat 2010).

A Glance at Iran >> land & government, http://www.sci.org.ir/portal/faces/public/sci_en/sci_en.Glance/sci_en.land (14 Ağustos 2009).

AFP, “Merkel threatens energy sanctions against Iran”, 21 Ağustos 2009, Berlin, <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5hZD8vpe7lQOqVGDnEz-LlSkriFZg> (11 Nisan 2009).

AFP, “US slaps penalty on DHL over shipments to Iran, Syria, Sudan”, 6 Ağustos 2009, Washington, <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5h1BJi0NLhpIJI8HADvy7rIawQsUA> (11 Nisan 2010).

Allister, Health. “EU Companies OK to Trade with Iran”, 23 Haziran 2002, <http://ProQuest.umi.com> (20 Mayıs 2009).

Almanya özel şirketi ve İran arasında görüşme, 02 Nisan 2009, http://turkish.irib.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=36849&Itemid=30 (8 Nisan 2010).

Avrupa Birliği, <http://abofisi.metu.edu.tr/abtarihi.html> (22 Temmuz 2009).

Avrupa Birliği'nin Tarihçesi, <http://www.abgs.gov.tr> (22 Temmuz 2009).

Avrupa Birliği'nin Tarihi, <http://tr.wikipedia.org> (22 Temmuz 2009).

Avrupa Parlamentosu İletişim Komisyonu, İran İslam Cumhuriyeti İle AB İlişkileri, 7 Şubat 2001, Europa.eu/scadplus//leg/en/lvb/r16004_52001DC0071 (6 Mayıs 2009).

Aydilek, Olcay. “Mega Otoyol İstanbul'u İran'a Bağlayacak”, *Sabah*, 30 Temmuz 2009, <http://www.emlakhaberleri.com/emlakhaberleri/istanbul-iran-ve-kafkasya-mega-otoyolla-baglanacak.html> (23 Şubat 2010).

BP Statistical Review of Worrrld Energy June 2009.

Farrar-Wellman, Ariel. "Spain - Iran Foreign Relations", 3 Şubat 2010, http://www.irantracker.org/foreign-relations/spain-iran-foreign-relations#_ftn5 (16 Nisan 2010).

FNA, "Iran Signs Contracts with Italy, S. Korea on Development of Gas Field", 3 Kasım 2009, Tahran, <http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=8808121484>, Wednesday. News number: 8808121484 (14 Nisan 2010).

Food and Agriculture Organizations of the United Nations, Iran (Islamic Republic of) Water resources and use, 2008, <http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries/iran/index.stm> (13 Eylül 2009).

Foreign investment ups in Iran despite küresel downturn, <http://www.payvand.com/news/07/may/1313.html> (11 Ekim 2009).

Friedman Stratfor, George. "İran'ın jeopolitiği - Bir Dağ kalesinin merkezini tutmak", Cem Şenol (çev.), www.cografyaforum.com/forum/siyasi_cografya/iranin_jeopolitigi_bir_dag_kalesinin_merkezini_tutmakgeorge_friedmanmakale-t419.0.html (11 Eylül 2009).

Gençer, Erdal. "ABD baskısı Almanya-İran ekonomik ilişkilerini kopma noktasına getirdi", *Zaman*, 09 Temmuz 2008 Frankfurt, <http://www.haberler.com/abd-nin-baskisi-almanya-iran-ekonomik-iliskilerini-haberi/> (7 Nisan 2009).

Global Business in Iran Database In-depth metrics and analysis of Iran's international economic partnerships, <http://www.irantracker.org/global-business-iniran?country=714&contractor=All&client=All§or=All&amount=0&status=All&apply-block=Refine> (14 Şubat 2010).

Global Business in Iran Database, In-depth metrics and analysis of Iran's international economicpartnerships, <http://www.irantracker.org/global-business-iniran?country=719&contractor=All&client=All§or=All&amount=0&status=All&apply-block=Refine> (11 Nisan 2010).

Globalleşme, <http://www.dtm.gov.tr/Globallesme.doc.tr> (15 Şubat 2009).

ICTDept./A, Establishment of Iran's Trade Center in Germany, 18 Ağustos 2008, en.iccim.ir/index.php?option=com_content&view=article&id=2 (2 Nisan 2009).

Iran İnternet Usage and Marketing Report, İran, <http://www.internetworldstats.com/me/ir.html> (13 Kasım 2009).

Iran Keen to Export Gas to EU, 27 Ocak 2009, <http://www.eubusiness.com/news-eu/1233066721.19/> (13 Mayıs 2009).

Iran Population, 2009, <http://www.indexmundi.com/iran/population.html> (13 Kasım 2009).

Iran Ranks 15th In Nanotech Articles, 9 Kasım 2009, <http://www.bernama.com/bernama/v5/bm/newsworld.php?id=453647> (17 Mart 2010).

Iran scientific savvy 'amazes world, 6 Şubat 2009, <http://www.presstv.ir/Detail.aspx?id=84914§ionid=351020101> (22 Mart 2010).

Iran, 7th in UF6 production - IAEA official, 14 Aralık 2008, <http://www.payvand.com/news/08/dec/1156.html> (20 Mart 2010).

ISNA, “Iran, Austria, Germany in Talks on South Pars Gas Field”, 3 Kasım 2009, <http://www.isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1432236&Lang=E> 11 Nisan 2010.

İran Coğrafyası, http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_co%C4%9Frafyas%C4%B1 (11 Eylül 2009).

İran Coğrafyası, www.nedir.cc/dunya-cografyasi/iran.html (11 Eylül 2009).

İran Gümrük İdaresi, **Trade Balance of Iran with the Countries Ordered in Value of Export and Import (\$) 2001, 2002, 2003, 2004, 2005**, www.irica.org (27 Mayıs 2009).

İran İslam ülkeleri Arasında Nano Teknolojide En gelişmiş Ülke, Tahran, 29 Kasım 2007, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2396878> (13 Mart 2010).

İran Nano teknolojide bölgede 1, dünyada 15. sırada!, 21 Şubat 2010, FHA <http://turkish.farsnews.net> (13 Mart 2010).

İran ve Almanya arasında petro-kimya anlaşması, 9 Haziran 2009, http://turkish.irib.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=40035&Itemid=29 (2 Nisan 2010).

İran Yerli Denizaltı Üretti, 13 Temmuz 2008, *Yeni Çağ*, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr,25/11/2007> (13 Mart 2010).

İran, 19 Ekim 2009, <http://www.presstv.com/detail.aspx?id=106579§ionid=351020102> (11 Ekim 2009).

İran, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran> (5 Aralık 2009).

İran, <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran> (5 Aralık 2009).

İran, http://turkish.irib.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=42086, 25 Temmuz 2009, 8 Nisan 2010.

İran, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> (26 Eylül 2009).

İran, uzay teknolojisinde dünya 8.si, 10 Nisan 2009, www.gundem.info (13 Mart 2010).

İran`dan 14 ülkeye bio-teknolojik ilaç ihracı!, 2 Kasım 2009, [FHA http://turkish.farsnews.net](http://turkish.farsnews.net), <http://www.tumgazeteler.com/?a=4660511> (13 Mart 2010).

İran'a Teknoloji İcadı Ödülü, Tahran, 19 Ekim 2007, <http://www.mehrnews.com/tr> (13 Mart 2010).

İran'dan Nükleer Teknoloji Günü, 4 Ekim 2006, <http://www.tumgazeteler.com/www.gundem.info/www.gundem.info/?a=1724908> (13 Mart 2010).

İran'ın Denizleri, <http://www.irankulturevi.com/turkce/iran/cografi.html> (11 Eylül 2009).

İran'ın Teknolojik Parkları, <http://www.unido.org/index.php?id=o34918&L=2> (13 Mart 2010).

Kişi başına GSMH'ye göre ülkelerin listesi, 2007, http://tr.wikipedia.org/wiki/Ki%C5%9Fi_ba%C5%9F%C4%B1na_GSMH'ye_g%C3%B6re_%C3%BClkelerin_listesi (5 Aralık 2009).

Kösebalaban, Hasan. “İran küreselleşmenin sancılarını yaşıyor”, Temmuz 2009, <http://www.anlayis.net> (8 Mart 2009).

Küresel Business in Iran Database In-depth metrics and analysis of Iran's international economic partnerships, <http://www.irantracker.org/küresel-business-iniran?country=710&contractor=All&client=All§or=All&amount=0&status=All&apply-block=Refine> (16 Nisan 2010).

Library of Congress – Federal Research Division, Country Profile: Iran, Mayıs 2008 <http://memory.loc.gov/frd/cs/profiles/Iran.pdf> (13 Kasım 2009).

List Of Bilateral Investment Treaties Ratified Between The Islamic Republic Of Iran And Other Countries Of The World, <http://www.iraninvestment.org/investmenguide-treaties-en.html> (21 Temmuz 2009).

'Low-carbon economy' proposed for Europe, 10 Şubat 2007, <http://www.msnbc.msn.com/id/16560106> (26 Mart 2010).

Mines, http://www.sci.org.ir/portal/faces/public/sci_en/sci_en.Glance/sci_en.manufacture (14 Ağustos 2009).

Mobbs, Philip M. “The Mineral Industry of Iran”, *U.S. Geological Survey Minerals Yearbook*, 2007 <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2007/myb3-2007-ir.pdf> (13 Eylül 2009).

Morrison, David W.G., ve Ali Khademhosseini, “Stem Cell Science in İran”, http://www.isgmit.org/projects-storage/StemCell/stem_cell_iran.pdf (17 Mart 2010).

National Accounts Estimates of Main Aggregates/United Nations Statistics Division, Per capita GDP at current prices - US dollars, 30 Kasım 2009, <http://data.un.org/Data.aspx?q=iran+Per+capita+GDP+at+current+prices+&d=SNAAMA&f=grID%3a101%3bcrrID%3aUSD%3bpcFlag%3a1%3bcrID%3a364> (5 Aralık 2009).

Nükleer teknoloji şöleninde 'yeni bir alet' açıklandı, 8 Nisan 2008, <http://www.stargazete.com/dunya/nukleer-teknoloji-soleninde-yeni-bir-alet-aciklandi-haber-95709.htm> (13 Mart 2010).

Özkıvrak, Özlem, Dilek Dileyici. **Küreselleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. <http://www.econturk.org/dtm7.html> (15 Şubat 2009).

Payvand Iran News, “Five percent of Iran's population are university students: Minister”, 20 Kasım 2008, <http://www.payvand.com/news/08/avg/1204.html> (13 Kasım 2009).

Peimani, Hooman. “EU and Iran Talk Trade, Not War”, (Elektronik Versiyonu) *Asia Times*, http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/EF07AK02.html E:/Asia Times.mht. (20 Mayıs 2009).

Rusya, İrana Avrupayı Bile Vurabilecek Füze Teknolojisi Sağladı, 17 Ekim 2005, *Zaman*, <http://www.zaman.com.tr>, 13 Mart 2010.

Science in Iran, http://en.wikipedia.org/wiki/Science_in_Iran (17 Mart 2010).

Siemens High Tech for Tehran, German Government Probes Shipments to Iran, 14 Aralık 2009, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,666900,00.html> (11 Nisan 2010).

Stefan, Krauss, Sourender Dag, “The Countries of the Arabian Peninsula, Iraq and Iran,” Temmuz 2008, Legal Basis Article 113 and 308 of the EC Treaty E: /European Parliament Fact Sheets 6-4-6 The Countries of the Arabian Peninsula, Iraq and Iran.mht, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.4.6.pdf (13 Mayıs 2009).

Subramaniam, Dr.VSR., “What is Your İdea About Iran Economics?”, *Current Methodologies*, 18 Kasım 2006, <http://en.allexperts.com/q/Economics-2301/economic.html> (17 Mart 2010).

TC: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), İran Ülke Etüdü, 2009, www.igeme.org.tr (1 Ocak 2010).

The Countries of the Arabian Peninsula, Iraq and Iran, Legal Basis Article 113 and 308 of the EC Treaty E: /European Parliament Fact Sheets 6-3-8 The Countries of the Arabian Peninsula, Iraq and Iran. mht., http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.3.8.pdf (13 Mayıs 2009).

Thibodeau, Patrick. “Iran Says AMD Chips Used in Its Rocket Research”, 22 Haziran 2009, http://www.computerworld.com/s/article/340338/AMD_Chips_Used_in_Iranian_HPC_for_Rocket_Research (17 Mart 2010).

Third Iran Gas Forum: September 26-27 in Tehran, 23 Eylül 2009, <http://www.payvand.com/news/09/sep/1260.html> (11 Nisan 2010).

U.S. Census Bureau, Population Division, Iran Demographic Indicators, 2009, <http://www.census.gov/ipc/www/idb/country.php> (13 Kasım 2009).

Ukraine-Russia gas dispute - call for stronger EU energy policy, 12 Ocak 2006, <http://www.europarl.europa.eu> (26 Mart 2010).

What is The Küreselization, Country Scope, 27 Temmuz 2007, www.countrywatch.com/@school/küreselization.html, *Küreselleşme Nedir*, Ersan Öz (çev.), <http://uiportal.net> (15 Şubat 2010).

Yazarcizer, “Küreselleşme Kavramı”, 21 Kasım 2009, <http://www.erpakademi.com/2009/11/21/küresellesme-kavrami/> (15 Şubat 2009).

Zanganeh, Azar. “Agri-Food Trade Service”, **Agriculture Market Sector Profile1**, Tahran: The Government of Canada, 2008, <http://www.ats.agr.gc.ca/afr/4628-eng.htm> (13 Eylül 2009).